

mai
31/5/32

แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงบรรยาย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ประเสริฐสมุด

แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงบรรยาย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ประเสริฐสมุด

คำนำ

เมื่อต้นปีนี้ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนธนากรีนทร ทรงพระเมตตา ตรัสชวนให้ข้าพเจ้าไป แสดง บรรยาย เรื่อง พงศาวดารสยามที่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แม้ข้าพเจ้า รู้ดีว่าเป็น เกียรติยศ แก่ตัวมิใช่น้อย ก็นึก กรังเกรงอยู่ ด้วย การแสดง บรรยาย นั้นไม่ใช่จะให้รู้ ความ ตาม หนังสือ พงศาวดาร ฉบับใด ฉบับหนึ่ง ซึ่งมีอยู่แล้ว มี พระประสงค์ จะให้ไป เติบเรื่อง พงศาวดารสยาม ตาม ซึ่ง ได้ สอบสวน เห็นว่า เรื่อง ที่ จริง เป็น อย่างไร เหตุด้วย ข้าพเจ้า เป็น ผู้ได้ สอบสวน อยู่ ผู้หนึ่ง จึงรู้ ดีกรังเกรงว่า ในเรื่อง พงศาวดาร ที่จะ แสดง ถ้าข้าพเจ้า เข้าใจ ผิด อยู่ บ้าง อย่างไรก็ดี จะพา นักเรียน มหาวิทยาลัย เข้าใจ ผิด ตามไป ด้วย แต่ ไม่อาจ จะ ชัด พระอัยยาคัย สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ได้ ด้วย เห็นการที่พระองค์ ทรงชวนชวน ให้ เกอกลงมหาวิทยาลัย นำช่วยอนุโมทนาในพระอัสสัหาประการ ๑ อีก ประการ ๑ เห็น ว่า ความรู้ พงศาวดารสยาม ในเวลานี้ ยัง บก พร่อง อยู่ มาก ทุก สถานที่ เติบ เรียน มี ความ ต้อง การ รู้ อยู่ ด้วย กัน ทั้ง นั้น ถึงแม้ ข้าพเจ้า จะ ขาด เข้าใจ ผิด ไป บ้าง อย่างไรก็ดี เรื่อง พงศาวดาร ที่ สอบสวน คง ได้ ความจริง และ ความรู้ ที่จะ เป็น ประโยชน์ แก่ นักเรียน ยิ่งกว่าที่จะ พลาดพั้งไป ข้าพเจ้า จึง ถ้าวรับ ไป แสดง บรรยาย เรื่อง

พงศาวดารสยามในมหาวิทยาลัย ตามพระประสงค์ของสมเด็จพระเจ้า
น้องยาเธอฯ ได้ตั้งต้นแต่ง บรรยาย กัณฑ์ แรก เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๖๗ แล้วแต่งกัณฑ์ต่อมาโดยลำดับ.

ในการที่ข้าพเจ้าแต่งบรรยายเรื่องพงศาวดารสยามในมหาวิทยาลัย
แม้มีความ กริ่งเกรงอยู่แต่แรก ดังกล่าวมาแล้ว ครั้นไปแต่งก็
บังเกิดปิตินต์ ด้วยเห็น มีผู้พอใจไปฟัง กัน มาก ทั้งไทยและชาวต่าง
ประเทศ ที่ได้เล่าเรียนรู้ภาษาไทย และยังมีความ ยินดี ที่ทราบ ว่า
เรื่องพงศาวดารสยามที่ได้บรรยายนั้น เมื่อพิมพ์โฆษณาในหนังสือ
มหาวิทยาลัยซึ่งออกเป็นรายเดือน ก็มีคนชอบซื้อหาเอาไปอ่านกันมาก
เกิดเป็นผลประโยชน์ เพิ่มพูนแก่มหาวิทยาลัยด้วยอีกสถานหนึ่ง ข้าพเจ้า
จึงตกลงว่า ธรรมเนียม การพิมพ์ บรรยาย เรื่องพงศาวดารสยาม เป็น
สมบัติของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เช่นบัญญัติอื่นหนึ่ง.

บัดนี้บรรณาธิการ หนังสือพิมพ์มหาวิทยาลัยแจ้งความแก่ ข้าพเจ้า
ว่าจะไคร่รวมเรื่องพงศาวดารสยาม ซึ่งข้าพเจ้าได้แต่งบรรยายแล้ว
๔ กัณฑ์ พิมพ์เป็นเล่มส่งออกจำหน่ายให้ตามประสงค์ ของนักเรียน
เดี่ยวนั้นหนึ่งก่อน ขอให้ข้าพเจ้าแต่งคำนำให้ ข้าพเจ้าก็ยินดีอันไม่ทนา
แต่ต้องขอกล่าวซ้ำ แก่นักเรียนและ ท่านทั้งหลาย บรรดา ที่ จะ อ่าน เรื่อง
พงศาวดารสยาม ตาม บรรยาย ของ ข้าพเจ้าอีกครึ่งหนึ่ง ว่าความรู้
พงศาวดารนั้น ไม่มีผู้ใดที่จะรู้ ได้จบหรือรู้จริงได้ทั้งหมด ความซึ้ง
จะพึงเห็นได้ เช่นหนังสือพงศาวดารนานาประเทศ แม้พงศาวดาร

ประเทศอันหนึ่งได้แต่งและได้พิมพ์มาแต่ฉบับครั้งไม่ถ้วน ก็ยังมี
ฉบับที่แต่งขึ้นใหม่เนื่อง ๆ เพราะการศึกษาพงศาวดารไม่ใช่แต่เพียง
ต้องการรู้ ว่าเรื่องราวเป็นมาอย่างไร ๆ เท่านั้น ถ้าจะให้ได้ประโยชน์
ของการศึกษาพงศาวดารเต็มที่ ยังต้องรู้ต่อไปว่า เพราะเหตุใดเรื่อง
พงศาวดารจึงเป็นเช่นนั้น ๆ และเมื่อ เป็นเช่นนั้น ๆ แล้ว มีผลต่อมา
เป็นอย่างไร ว่าโดยเหตุเพราะพงศาวดารประเทศของเรา สำหรับตำรา
อันเป็นทุนสำหรับศึกษาอีกบทพระองค์ แม้ในชั้นที่จะรู้ ว่าเรื่อง ที่จริง
เป็นมาอย่างไร ๆ ไม่ต้องไปยกลงถึงขั้นที่จะวินิจฉัย ว่าเพราะเหตุใด
เรื่องพงศาวดารจึงเป็นเช่นนั้น ๆ ยังต้องการผู้เอาใจได้ช่วยกันค้น
คว้าสอบสวนและวินิจฉัยเรื่องพงศาวดารของเราอยู่อีกมาก จึงหวัง
ใจว่าหนังสือพงศาวดารสยาม ซึ่งพิมพ์ในสมุดเล่มนี้จะเป็นเหตุให้
เอาใจได้ศึกษาพงศาวดาร สยาม ช่วยกัน ค้นคว้า สอบ สอน และ วินิจฉัย
มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ถ้าเป็นได้เช่นนั้นด้วย ข้าพเจ้าก็จะยิ่งยินดี
จะ รู้ ดีกว่าได้ รับบำเหน็จในการที่ไปแสดงบรรยาย เรื่องพงศาวดารสยามที่
ในมหาวิทยาลัยบริบูรณ์ทุกประการ.

ดำรงราชานุภาพ

วังวรดิศ

วันที่ ๓๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗

สารบัญเรื่อง

แสดงบรรยายพงศาวดารสยามเล่ม ๑

กัณฑ์ที่ ๑

- ตอนที่ ๑ ดัษณประเทศเมื่อก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง
ตอนที่ ๒ ไทยได้ปกครองดัษณประเทศ
ตอนที่ ๓ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาคราวเจริญ
ตอนที่ ๔ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเสื่อม

หน้า

๑

๑๖

๒๒

๓๖

กัณฑ์ที่ ๒

- ตอนที่ ๑ ตั้งกรุงศรีอยุธยา
ตอนที่ ๒ ดัษณเมื่อกกรุงศรีอยุธยาแผ่อาณาเขตต์
ตอนที่ ๓ ดัษณเมื่อกกรุงศรีอยุธยารวมอาณาเขตต์

๔๖

๕๕

๖๓

กัณฑ์ที่ ๓

- ตอนที่ ๔ ดัษณเมื่อกกรุงศรีอยุธยาเกิดมหายทศสงคราม

๘๐

กัณฑ์ที่ ๔

- ตอนที่ ๔ (ต่อ) ดัษณเมื่อกกรุงศรีอยุธยาเกิดมหายทศสงคราม
(ภาคกลาง)

๑๔๗

ตอนที่ ๑ ตอนที่ ๑

เรื่องสยามประเทศเมื่อก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง

๑. แผ่นดินที่เรียกว่า สยามประเทศ บัดนี้ กับ ทั้งที่เป็น ประเทศ
ใกล้เคียง ติดต่อกันทาง ทิศตะวันออก แล ทิศตะวันตก เดิม เป็น ภูมิ
ดำนาคที่ อยู่ของ มนุษย์ ๓ ชาติ ชาติหนึ่ง เรียกว่า ขอม หรือ เขมร อยู่
ทาง ดินแดนฝ่าย ตะวันออกเฉียงใต้ คือ ที่เป็น อาณาเขตต์ กรุงกัมพูชา
บัดนี้^๑ อีกชาติหนึ่ง เรียกว่า ดาว แต่เดิมนั้น เรามัก เรียกกันว่า ตะวัน
อยู่ ตอนกลาง กล่าวคือ ดินแดนที่ พระราช อาณาจักร สยาม บัดนี้ ทุก
มณฑล^๒ แล ภูมิดำเนา ของ พวก ดาว ยัง ล่องเลย ดำแม่น้ำโขง ขึ้นไป
ทาง ทิศเหนือ แล ทิศตะวันออก อีก แต่ ทาง แหวม มลายู แต่ มณฑล
ชุมพร และ นครศรีธรรมราช ลงไป นั้น มนุษย์ ที่ตั้ง ภูมิดำเนา นั้น เดิม
มีหลายชาติ เพราะ อยู่ใกล้ ทะเล อัน เป็น ทาง ขนถ่าย ประเทศ ลัทธิจร
ทั้ง สอง ด้าน จึง มี ผู้คน มาตั้ง ภูมิดำเนา ลำด่อน เป็น ดาว ก็มี เป็น
เงาะ ก็มี มลายู และ ชาติอื่น ก็มี ส่วน พวก มอญ นั้น ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่
ในดินแดน ข้าม เขาบรรทัดไป ทาง ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ คือ ที่เรียกว่า
เมือง พม่าฝ่ายใต้ บัดนี้ ขอม ดาว มอญ มนุษย์ ๓ จำพวก นี้ รูปพรรณ

๑. คำว่า ขอม เป็นคำชาติอื่นเรียก คำว่า เขมร เป็นคำเรียกพวกเขาเอง

๒. พวกละว้า เดิมนั้นก็ยังมีอยู่ในท้องที่หลายมณฑล แต่มักอยู่ตามบ้านป่าใน
มณฑลภาคพายัพ เรียกว่า ลัวะ

หลักฐาน ธรรมเนียม ค่าย กัน ภาษาที่พูด ก็ ค่าย กัน เดิม อาจ จะเป็น
มนุษย์ชาติ เดียว กัน แล้ว จึง แยก กัน ออก เป็น ล้าม ชาติ ก็ เป็น ได้

๒. เรื่อง พงศาวดาร สยาม เป็น เรื่องราวใน ดินแดน ที่ พวก ดาว อยู่
แต่ ก่อน เป็น พัน ล้วน เรื่องราวใน ดินแดน ของ พวก ขอม กับ พวก มอญ
เป็น แต่ บ้าง จัย ใน เรื่อง พงศาวดาร สยาม เพราะ ฉะนั้น ใน บรรยาย ที่
แสดง นี้ จะ กล่าว แต่ เฉพาะ เรื่องราวใน แผ่นดิน ดาว เป็น สำคัญ ดินแดน
อัน เป็น ที่ อยู่ ของ มนุษย์ ชาติ ดาว นั้น ตาม คำ เงื่อน ที่ รู้ ได้ ใน เวที นี้
เดิม แยก กัน เป็น ๓ อาณา เขตต์ อาณา เขตต์ ซึ่ง อยู่ ข้าง ใต้ คือ ใน ท้อง
ที่ ซึ่ง บัดนี้ กำหนด เป็น มณฑล กรุง เทพฯ มณฑล ขุขันธ์ มณฑล นคร -
ไชยศรี มณฑล ราชบุรี มณฑล นคร สวรรค์ มณฑล พิษณุ โตก มณฑล
ปราจีน (แต่ บาง ที่ จะ แฉก อาณา เขตต์ ออก ไป ถึง มณฑล จันทบุรี ด้วย)
รวม กัน เป็น อาณา เขตต์ หนึ่ง ปรากฏ ชื่อ เรียกว่า “อาณาจักร
ทวารวดี”^๓ เมือง อัน เป็น ราชธานี เห็น จะ อยู่ ที่ เมือง นคร ปทุม บัดนี้
อีก อาณา เขตต์ หนึ่ง ซึ่ง อยู่ ทาง ข้าง เหนือ คือ ท้อง ที่ ซึ่ง กำหนด เป็น
มณฑล ภาค พายัพ ทุก วัน นี้ ตัด ขุด ขึ้น ไป จน ถึง เมือง ดโข เชน ข้าง เหนือ
แม่น้ำโขง รวม กัน เป็น อาณา เขตต์ อัน หนึ่ง เรียกว่า อาณา เขตต์
ยาง หรือ โยนก ราชธานี อยู่ ที่ เมือง เงิน ยางริม ด่าน้ำโขง ข้าง เหนือ
เมือง เชียงแสน บัดนี้ อีก อาณา เขตต์ หนึ่ง ซึ่ง อยู่ ทาง ฝ่าย ตะวัน ออก คือ
ท้อง ที่ ซึ่ง กำหนด เป็น มณฑล นคร ราชสีมา มณฑล อุตร มณฑล ร้อยเอ็จ

๓ ชื่อ ทวารวดี นี้ มี ปรากฏ ใน จดหมายเหตุ จีน แต่โบราณ

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง

๓

และ มณฑล อุบลรัตน์ แต่ต่อออกไปจนถึงชายแม่น้ำโขง ทางตะวันออก เป็น อาณาเขตหนึ่งเรียกว่า โคตรบูร หรือ พนม^๔ ตั้งราชธานีอยู่ ณเมือง นครพนมริม แม่น้ำโขง เมืองลาวเดิมตามที่ปรากฏเค้าเงื่อน แบ่งเป็น ๓ อาณาเขตดังกล่าวมา ต่างอาณาเขตต่างมีผู้ปกครอง เป็นอิสระแก่กัน มีเขตารบพุ่งกันแต่เป็นไมตรีต่อกัน ตามเหตุการณ์ และ บางคราวก็เกี่ยวเนื่อง เชื้อวงศ์เป็น สัมพันธไมตรีกัน ดังปรากฏ ในเรื่องตำนานเมืองหรืออุโฆษที่ว่าเจ้าเมืองทพบุรีให้นางจามเทวีราชธิดา ขมิ้มกับราชบุตรของเจ้าเมืองในอาณาเขตมอญ แล้วแต่งงานไป ครองเมืองหรืออุโฆษ คือเมืองนครจำปาศักดิ์ในมณฑลภาคพายัพบัดนี้ เมื่อแรกตั้งเมืองขึ้นใน พ.ศ. ๓๒๐๐ นั้น เป็นต้น.

๓. แม้ในสมัยดังกล่าวมานี้ การที่ชาวต่างประเทศไป มาค้าขายถึงกันก็ดี การที่มนุษย์ชาวประเทศอื่นหนึ่งอพยพย้ายไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศอื่นก็ดี ย่อมมีมาแล้ว เพราะทำแต่ เหตุอันเป็นปัจจัยแก่ความสะดวกในการหาเลี้ยงชีพของประชาชนพลเมือง ต่างประเทศย่อมต่างกัน ประเทศใดราษฎรหาเลี้ยงชีพได้ดวยง่ายเพราะ มีเข้าป่าอาหารบริบูรณ์ แต่ปราศจากศัตรูหมู่ร้ายเบียดเบียน มนุษย์ที่เป็นชาวต่างประเทศนั้นเองก็ไม่ปรารถนาจะย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น ประเทศใด การหาเลี้ยงชีพลำบาก เพราะจำนวนพลเมือง มีมากเกินกว่าที่จะหาเข้าป่าอาหารให้พอกินได้ในประเทศนั้น ก็ดี หรือเกิดเหตุการณ์ขัดขวางแก่ความสะดวก ดังเช่น ถูกศัตรู

^๔ จีนเรียกว่า ฟูนัน

เบียด เบียด กัด ชาว ประเทศ นั้น ก็ มัก ออกจาก ประเทศ ของคนไป ยัง ประเทศอื่น ไป ค้าขาย ชั่วคราว บ้าง เลยไป ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ เป็น ชาว เมือง โนน ที่เดียว บ้าง ลักษณะ การ เช่น ก่อถ้าว มา ยัง เป็น อยู่ จน ทุก วันนี้ ก็ ใน สมัย เมื่อ สยาม ประเทศ ยัง เป็น เมือง ของ ดาวดังถ้าว มา พวก ชาว ต่าง ประเทศ ที่ มา อยู่ ประเทศ นี้ ก็มี หลายชาติ หลายภาษา แต่ ที่ เกี่ยว เนื่อง ใน เรื่อง พงศาวดาร เป็น สำคัญ นั้น คือ ชนชาติไทย ซึ่ง ลง มา แต่ทางเหนือพวกหนึ่ง กับชนชาวอินเดีย ซึ่ง มา แต่ทางตะวันตก อีก พวกหนึ่ง เรื่อง รวาท ที่ ชนชาติไทย มา อยู่ ประเทศ นี้ จะ แต่ง ใน ตอน ที่สอง ต่อไป ใน ที่นี้ จะ ถ้าว ถึง เรื่องราว ส่วน ชาว อินเดีย ก่อน ที่ ชนชาวอินเดีย มา เป็น คน สำคัญ ใน ประเทศ นี้ เพราะ ขริยธรรม ได้ รุ่งเรือง ใน ประเทศ อินเดีย มา ช้านาน พวกชาวอินเดียบรรุกรรม แด ศาสตร์าคม ทั้งหลาย ยิ่ง กว่า ชาว ประเทศ ทาง นี้ ใน สมัย นั้น เพราะ ฉะนั้น เมื่อ ชาวอินเดีย มา ตั้ง อยู่ ณ ที่ใดก็ได้ เป็น ครูบาอาจารย์ ของ ชาว เมือง ใน ที่นั้น ทั้ง ใน ประเทศ มอญ ประเทศ ดาว และ ประเทศ ขอม.

พวก ชาวอินเดีย เห็น จะ เริ่ม มา ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ ใน ประเทศ เหล่านี้ กว่า สอง พันปี มา แล้ว พวก ที่ มา ตั้ง ภูมิดำเนา ใน เมือง ดาว นั้น มา เรือ แต่ อินเดีย มา ขึ้น ที่ ปาก น้ำ ลัดวัน เดิน บก เข้า ทาง ด้าน แม่สอด มา เมือง ตาก ทาง หนึ่ง เข้า ทาง ด้าน พระเจดีย์ดำมรงค์ ลง มา ทาง เมือง กาญจนบุรี ทาง หนึ่ง มา เรือ จาก อินเดีย มา ขึ้น ที่ เมือง มริท ผ่าน เมือง ตะนาวศรี เดิน บก ข้าม เขา ที่ ด้าน คิงขร มา ลง เติบ ชายทะเล ที่ เกาะหลัก ต่อ ขึ้น มา ทาง หนึ่ง ยังมี ทาง ที่ พวก ชาว อินเดีย เดิน แต่

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง ๕

ดึกดำบรรพ์ ช้างได้ลงไป อีก สอง ทาง คือ เดิน จาก เมือง ตะกั่วป่า
เดียว นี้ ข้าม มา อำเภอ ไซยา แขวง จังหวัด สุราษฎร์ธานี บัดนี้ ทางหนึ่ง เดิน
จาก เมือง ไทร ข้าม มา มณฑลปัตตานี อีก ทาง หนึ่ง นอกจาก นี้ มาทาง
เรือ แล่น อ้อม แหตม มลายู มา ก็ มี อีก ทาง หนึ่ง เมือง ที่ พวก ชาว
อินเดีย ได้ เข้า มา ตั้ง ใน แดนลาว แต่ ดึกดำบรรพ์ ยังมี เกาะ เงื่อน ปรากฏ อยู่
คือ เมือง นครปฐม เป็น ลำคัญ นอกจาก นั้น ก็ คือ เมือง เพชรบุรี เมือง
ราชบุรี เมือง อุทอง เมือง ตพบุรี และ บาง ที่ จะ เป็น เมือง สุโขทัย
แต่ เมือง นครชุม (คือ เมือง กำแพงเพชร ทาง ผัง ตะวันตก) ด้วย ทาง
แหตม มลายู นั้น ตั้ง ที่ เมือง ไซยา เกาะ แห่ง หนึ่ง เมือง นครศรีธรรมราช
แห่ง หนึ่ง เมือง ไทรบุรี แห่ง หนึ่ง แต่ เมือง ปัตตานี อีก แห่ง หนึ่ง ทาง
อาณาเขตต์ โคตรบูร หรือ พนม นั้น พวก ชาวอินเดีย จะ ไป ตั้ง เมือง ที่ ไหล
บ้าง ไม่ ทราบ ได้ แน่ มี เกาะ เงื่อน อยู่ แต่ ที่ เมือง นครพนม แห่ง เดียว
ส่วน อาณาเขตต์ ยางหรือ โยนก นั้น ไม่ ปรากฏ เกาะ เงื่อน ว่า พวก ชาวอินเดีย
ได้ ไป ตั้ง อยู่ ที่ ไใด หรือ แม้ ว่า จะ ได้ ไป ถึง อาณาเขตต์ แต่ ชั้น เดิม
ส่วน พวก ชาวอินเดีย ที่ ไป ตั้ง ทาง แดน ขอม นั้น มา เรือ แต่ อินเดีย ข้าง
ฝ่ายใต้ แล่น เลียบ เกาะ สุมาตรา เกาะ ชวา มา เข้า ปาก น้ำโขง และ เมือง
ที่ ชาว อินเดีย ตั้ง ใน แดน ขอม นั้น ปรากฏ อยู่ คือ เมือง จำปาศคร ซึ่ง
เรามาก ก็ เรียก กัน ว่า เมือง จาม อยู่ ริม ทะเล ใน แดนญวน ข้างใต้ เมือง เว้
บัดนี้ แห่ง หนึ่ง และ ตั้ง ที่ ริม ทะเล ลับ ซึ่ง ภายหลัง สร้าง เป็น เมือง
ยะโสธร ที่ สร้าง พระนคร หลวง (นครพนม) และ พระนคร วัดในแขวง
เมือง เสียมราชบุรี บัดนี้ อีก แห่ง หนึ่ง ส่วน ที่ เมือง มอญ นั้น พวก ชาว

อินเดียก็มาตั้งเมืองหลายเมือง คือ เมือง สะเทิม ที่ริม อ่าว เมาะตะมะ และ เมือง ร้างกุง ที่ปากน้ำเขราดดี เป็นต้น เมื่อ พวก ชาว อินเดีย ได้ มา ตั้ง อยู่ ตาม ภูมิฐานะ ที่ ก่อตัว มา แล้ว ก็ไป มา ค้าขาย ติดต่อกัน กับ เมือง เดิม ของ คน ใน อินเดีย และไป มา ถึง กัน ตาม บรรดา เมือง ที่ มา ตั้ง ตาม ประเทศ นี้ เป็นเหตุให้ ชาว อินเดีย ตาม กัน ออก มา แล นำขนบ ธรรมเนียม ต่าง ๆ ซึ่ง เกิด ขึ้น ใน อินเดีย ออก มา สอน ประเทศ เหล่านี้ สืบ มา ช้านาน กว่า พัน ปี ขริขรรณ ที่ พวก ชาว อินเดีย ได้ นำมา ประดิษฐาน ใน ประเทศ มอญ ดาว และ ขอม มี หลาย อย่าง จะ กต่าง แต่ ละ เพาะ ที่ เป็น สำคัญ อัน เป็น ประโยชน์ สืบ มา จน ทุก วัน นี้ คือ ศาสนา อย่าง หนึ่ง นิตศาสตร์ อย่าง หนึ่ง ศิลปศาสตร์ อย่าง หนึ่ง อักษร ศาสตร์ อย่าง หนึ่ง จะ พรรณนา แต่ โดยย่อ พก ให้ทราบ कैมุด.

๔. ฉะนั้นนี้ ว่า ตาม หลักฐาน มี ที่ ปรากฏ พวก ชาว อินเดีย ได้ เชิญ พระพุทธ ศาสนา มา ประดิษฐาน ก่อน เรื่อง นี้ มี ใน ศาสนประวัติ ว่า เมื่อ พ.ศ. ๓๐๐ พระเจ้า อโศก มหาราช ซึ่งเป็น พระเจ้า ราชาธิราช แด เป็น พุทธศาสนูปถัมภก ยก พระพุทธศาสนา ขึ้น เป็นใหญ่ ใน อินเดีย แล้ว ได้ แต่ง สมณทูต แด ราชทูต ให้ ไป เทียว สืบ สอน พระพุทธศาสนา ยัง ทั่ว ประเทศ ทั้ง ใน อาเซีย อาฟริกา ตลอด ไป จนถึง ยุโรป สมณทูต ของ พระเจ้า อโศก มหาราช ส่ง องค์ ชื่อ พระโสณ องค์ หนึ่ง พระอตุร องค์ หนึ่ง มา สืบ สอน พระพุทธศาสนา ทาง ประเทศ นี้ พระพุทธศาสนา ได้ มา ประดิษฐาน ใน ครั้ง นั้น เป็น ปฐม จึง เป็น เหตุ ให้ พวก มอญ ดาว แด ขอม เลื่อมใส ถือ พระพุทธศาสนา สืบ มา จน ตราบ เท้า ทุก วัน นี้ ครั้น

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง ๓

ต่อมาเมื่อในอินเดียเกิด นับ ถัด ศาสนาพระอิศวร พระนารายณ์ ซึ่งเรียก
รวม กัน ว่า ศาสนาพราหมณ์ พวก ชา อินเดีย ก็ นำ ศาสนา นั้น มา
ตั้ง ถิ่น ใน ประเทศ นี้^๕ ก็ ศาสนา ทั้ง สอง คือ พระพุทธศาสนา กับ ศาสนา
พราหมณ์ นั้น ถิ่น ติด กัน เป็น ข้อ สำคัญ คือ พระพุทธศาสนา ถิ่น ว่า
มนุษย์ ทั้ง หลาย ไม่ ว่า ชาติ ชั้น บรรดา คัก คัก ซึ่ง สัมมต ว่า ต่าง กัน อย่างไร
มี กรรม เป็น ของ ตน เหมือน กัน ทุก คน สุข ทุกข์ คุณ โทษ ที่ จะ พึง ได้
ก็ อาศัย ตนเอง เป็น สำคัญ เหมือน กัน หมด พระพุทธเจ้า และ พระสงฆ์
พุทธสาวก เป็น แต่ ผู้ รู้ และ ถิ่น พระธรรม คือ ความ ดี ที่ มนุษย์ ควร
จะ แลวง หา เปรียบ เหมือน เป็น แต่ ผู้ ชี้ ถิ่น ชี้ ทาง เพราะฉะนั้น พระสงฆ์
ซึ่ง เป็น ครูบาอาจารย์ ถิ่น พระพุทธ ศาสนา ย่อม ไม่ เอา ศาสนา เข้า
ไป เกี่ยวข้อง พ้องพาน ใน การ ปกครอง บ้าน เมือง แต่ ฝ่าย ข้าง ศาสนา
พราหมณ์ ถิ่น ว่า มนุษย์ ทั้ง หลาย ต่าง กัน ตั้งแต่ เกิด มา คน ที่ เกิด ใน
ตระกูล วรรณะ ตรี ย หรือ ตระกูล พราหมณ์ เป็น คน ชั้น สูง ดำรง ว่าเป็น มุหนาย
พวก ที่ เกิด ใน ตระกูล พ่อค้า พาณิช เป็น ชั้น กลาง ถิ่น ไพร บ้าน พล เมือง
เป็น คน ชั้น ต่ำ ดำรง รับ ใช้ ด้อย อีก ประการ หนึ่ง ถิ่น ว่า พระอิศวร
พระนารายณ์ ซึ่ง เป็น ไหญ่ อยู่ บน สวรรค์ เป็น ผู้ ให้ คุณ แด่ โทษ แก่ มนุษย์
ทั้ง หลาย ถ้า ใคร ประพฤติ ให้ ชอบ พระฤทัย พระ เป็น เจ้า ๆ ก็ ให้ ความ
สุข ความ ดี เป็น บำ เหน็จ ถ้า ใคร ไม่ นับ ถิ่น ไม่ ประพฤติ ตาม นิยม ของ
พระ เป็น เจ้า ๆ ก็ ลง โทษ ให้ ต้อง ทน ทุกข์ ต่าง ๆ เพราะ เหตุ ว่า มนุษย์

^๕ ศาสนาของพวกพราหมณ์ในชั้นก่อนพระพุทธกาล เรียกว่าศาสนาเวท ศาสนาที่ถือ
พระอิศวร พระนารายณ์ เกิดขึ้นภายหลังพุทธกาล

ทั้งหลายได้ชั่ว เพราะพระเป็นเจ้า ประสงค์ให้เป็นมรดกต่างมา การ
ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินผู้ เป็นใหญ่ในประเทศประทานบำเหน็จหรือดงราชทินน
นั้น ก็ ย่อม เป็น เพราะ พระ เป็น เจ้า ดด พระฤทัย เพราะฉะนั้น ผู้ ซึ่ง
เป็น พระเจ้าแผ่นดิน นั้น พระเป็นเจ้า ย่อม เลือก สรร มาให้ ปกครอง
มนุษย์ ในโลก นี้ แทน พระองค์ พระเป็นเจ้า แต่ให้ พวก พราหมณ์ ซึ่งเป็น
ผู้ วั พระอริยาศัย พระเป็นเจ้า มา เป็น ผู้ แนะนำ สั่งสอน ศาสตร์าคม ต่างๆ
แต่ เป็นผู้ ล้อลวง โดยการบุชาญเป็นต้น ให้พระเป็นเจ้า มีความเมตตา
ปราณี ต่อมนุษย์ทั้งปวง ดัทธิ ศาสตร์ ทั้ง สอง ซึ่ง ผิด กัน ดัง กล่าวมานี้
เมื่อ มา ประดิษฐานใน ประเทศ นี้ ก็มี ผิด ต่าง กัน พระพุทธศาสนา
เป็น ประโยชน์ ในทาง ขรรม ปดุกใจคน ทั้งหลายให้ เต็มใจ ทั่ว ไป ทุก
ชน บรรดาศักดิ์ ไม่ เด็ดอก หน้า แต่ ส่วน ศาสตร์ พราหมณ์ เป็น ทางโลก
ได้ ประโยชน์ แต่ บุคคล ชน สูง เป็น สำคัญ ก็ เต็มใจ แต่ ใน บุคคล ชน สูง
ซึ่ง เป็นผู้ ปกครอง บ้าน เมือง เป็น พ้น ส่วน ราษฎร เป็น แต่ กตวั เกรง
หา เต็มใจ ศรัทธา เหมือน พระพุทธศาสนาไม่ ทั้ง สอง ศาสตร์ จึงอยู่
ด้วย กัน มาได้ ใน ประเทศ นี้ ตั้งแต่ ดึกดำบรรพ์มาจน ทั่วทุกวันนี้.

๕. นิติศาสตร์ ซึ่ง ชาว อินเดีย นำ มา สั่งสอน นั้น คือ แบบ อย่าง
ชนบ ขรรมเนียม ต่าง ๆ เบื่อง ต้น แต่ วิธี การ ปกครอง บ้าน เมือง เรื่อง
นี้ ยัง มี कै อยู่ เช่น เอา ชื่อเมืองใน อินเดีย มาให้ ชื่อเมืองใน ประเทศ นี้
ว่า เมืองเพ็ชรบุรี ราชบุรี สุวรรณภูมิ ทัพบุรี อโยธยา เป็นต้น^๖ ส่วน

๖ ประเพณีเช่นกล่าว เป็นทำนองเดียวกันกับที่พวกอังกฤษเอาชื่อเมืองในเกาะอังกฤษ
ไปให้เป็นชื่อเมืองในอเมริกาในสมัยนั้นหลัง.

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง ๕

ชนบทรรมเนียม ซึ่ง ยังมี คำว่าได้แบบอย่าง มา จาก อินเดีย ก็ มากมาย หลาก อย่าง ดัง ปรากฏ อยู่ใน หนังสือ พระราชพิธีสิบสอง เดือน ซึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง พระราชทานพิชิต แจงไว้ ตลอดจน มาจน พิธีโกนจุก แต่งงาน และ ทำศพ เผาผี ซึ่ง ยังมี เป็น สำคัญ อยู่ จน ทุก วัน นี้ ดัง คำขวัญ ยิ่ง อย่าง หนึ่ง นั้น คือ กฎหมาย ที่ ใช้ ใน ประเทศ นี้ มา แต่ โบราณ ก็ เป็น แบบ อย่าง ซึ่ง พวกรพราหมณ์พา เข้า มา แต่ อินเดีย เหมือนกัน.

ศิลปศาสตร์ นั้น คือ วิชาการต่าง ๆ เป็นต้นว่า แบบ อย่าง เจดียสถาน ซึ่ง สร้าง ขึ้น ใน ประเทศ นี้ ทั้ง ใน พระพุทธศาสนา และ ศาสนาพราหมณ์ แต่ วิชา การ อย่าง อื่น เช่น ความรู้ ภาษา มคธ และ ภาษาสันสกฤตซึ่ง ใช้ อยู่ ใน ภาษา ของ ชาวประเทศ เหล่านี้ มา จน ทุก วัน นี้ เริ่ม ก็ได้ มา แต่ อินเดีย ที่ มา อยู่ ใน ประเทศ นี้ แต่ สมัย นั้น.

อักษรศาสตร์ นั้น คือ หนังสือ ซึ่ง เขียน อ่าน กัน ใน ประเทศ เหล่านี้ ก็ได้ แบบ อย่าง ต้น เดิม มา แต่ ชาว อินเดีย เหมือน กัน ตาม หลัก ฐาน ที่ ปรากฏ อยู่ใน ศิลาจารึกโบราณ ตัวอักษร ที่ได้แบบมา แต่ อินเดีย เรียก ว่า หนังสือ คฤณต์ ซึ่ง ใช้ กัน ใน อินเดีย ทาง ข้างใต้ แล้ว มา คิด เปลี่ยน แปลง กัน ใน ประเทศ นี้ โดย อัน ดับ มา จน ที่ สุด จึง เกิด มี ตัว หนังสือ ขอม และ หนังสือไทย เช่น ใช้ กัน ใน ทุก วัน นี้.

เรื่องชาวอินเดียนำอริยธรรมต่าง ๆ มา ประดิษฐาน ดังกล่าวมานี้ไม่ ใช้นำมาใน ครั้ง หนึ่ง คราวเดียว เป็นการ คิดต่อเนื่อง มา ตลอดเวลา

ตั้งพันปี จนชาวประเทศทางนี้ นับถือ กัน เป็น คติ ว่า พราหมณ์เป็น
ครูบาอาจารย์ ใน ประเพณี การ บ้าน เมือง แม้ จน ใน สมัย เมื่อ กรุง
ศรีอยุธยา เป็น ราชธานี พราหมณ์ ชาว อินเดีย ยัง ได้ เป็น ตำแหน่ง
พระมหาราชครู แต่ พระราชครู ต่อ มา ถึง สมัย กรุง รัตนโกสินทร์ นี้
จึง ตั้ง ไทย แต่ พราหมณ์ เมือง ไทย เป็น ตำแหน่ง เหล่า นั้น ถึง กระนั้น
หัวหน้าพราหมณ์ที่ทำการพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระเจ้าแผ่นดิน เป็นต้น ก็ ยัง มี ศักดิ์ เรียก ว่า พระมหาราชครู จน ทุกวันนี้.

๖ ที่ นี้ จะ เริ่ม กล่าว เรื่อง พงศาวดาร ต่อไป เหตุ ที่ จะ เกิด เปลี่ยน
แปดฐานะของประเทศ ขอม และ ดาว นั้น เกิด ด้วย พวกชาวอินเดีย ซึ่ง
ไป ตั้ง อยู่ ทาง ประเทศ ขอม ได้ เป็น พระราชามหากษัตริย์ปกครอง
ประเทศ นั้น เมื่อ ราว พ.ศ. ๖๐๐ มี เรื่อง ราว กล่าว ว่า พราหมณ์ ผู้ เป็น
หัวหน้า ชาว อินเดีย คน หนึ่ง ชื่อ โกลนทัณณะ ได้ อภิเษก สมรส กับ นาง
พระยาขอม ราชวงศ์ ขอม จึง กลาย เป็น เชื้อ ชาว อินเดีย แต่ นั้น มา
ชาว อินเดีย ก็มี อำนาจ ปก ครอง แผ่นดิน ขอม อาศัย เหตุ ที่ ชาวอินเดีย
รอบรู้ อริยธรรม ยิ่ง กว่า ชาว ประเทศ นี้ ดัง ได้ กล่าว มา ประเทศ
ขอมก็รุ่งเรือง และมีอำนาจยิ่งกว่าอาณาจักรอื่น ๆ ที่ ติดต่อกันใกล้เคียง
กัน ขึ้น โดยลำดับ มา ครั้น ถึง เมื่อ พ.ศ. ๑๑๐๐ อาณาเขต โคตรบูรเสื่อม
อำนาจ ลง จน ถึง เกิด กบฏ รบ พุ่ง กัน ขึ้น เอง ใน บ้าน เมือง พวกชาว
อินเดีย ที่ ปกครอง ประเทศ ขอม ได้ ก็ ขยาย อำนาจ ครอบงำ ขึ้น ไป
ถึง อาณาเขต โคตรบูร เมื่อ ได้ พวก ชาว โคตรบูร เป็น กำลัง เพิ่มเติม
ขึ้น ต่อ มา พวก ขอม ก็ ขยาย อำนาจ ครอบงำ เข้า ถึง อาณาเขต

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง ๑๑

ทวาราวดี เมื่อราว พ.ศ. ๑๕๐๐ แล้ว ขยาย อำนาจต่อไป ถึง อาณาเขต ไยนก ด้วย แต่ นั้น พวก ขอม ก็ได้ แผ่นดิน ดาวไ้ใน อำนาจ ทั้งหมด.

๗. แผ่นดิน ดาว ซึ่ง ขอมได้ไว้ใน อำนาจ นั้น พวกขอม ปกครอง โดยวิธี ต่าง กันเป็นสองอย่าง คือ อาณาเขต ทวาราวดี แล อาณาเขต โคตรบูร อยู่ติดต่อกับ เมือง ขอม พวก ขอมไป ตั้ง ปกครอง เอง ให้ ทำ ถนนหลวง สำหรับ เป็น ทาง คมนาคม กับ เมือง ยะโสธร (ราชธานี) ของ ขอม ทำ ขึ้นไป ทาง ชอง เขา ถึง แผ่นดิน สูง ซึ่ง เป็น อาณาเขต โคตรบูร อยู่ก่อน สาย หนึ่ง ทำ เข้ามา ทาง แผ่นดิน ต่ำ (คือ ผ่านมณฑล ปราจีนบุรี) เข้ามา ถึง เมืองตะไ้ (ดพบุรี) แลต่อ ขึ้นไป ทาง ลำน้ำลึก จน ถึงเมืองพิษณุโลก สุโขทัย สวรรคโลก^๑ อีกสายหนึ่ง ทางตะวันตก ก็ น่าจะ มีถนนขอมแต่แดนเมืองดพบุรีไปทาง เมืองอุทอง เมืองนครปฐม เมือง ราชบุรี จนถึง เมืองเพชรบุรี อีก สายหนึ่ง เมื่อ มี ทางไปมาสะดวก แล้ว พวก ขอม ก็ไป เทียวตั้ง ภูมิดำเนา ปกครอง อยู่ตาม เมือง ที่ บริบูรณ์ ไป ตั้ง อยู่ ณ ที่ใด ก็ เกณฑ์ ผู้คน พลเมือง สร้าง เจดีย์สถาน ตาม แบบ อย่าง ข้าง ขอม ที่ เป็น วัดใน พระพุทธศาสนา ก็มี เป็น เทวสถาน ตาม ดัทธิศาสนาพราหมณ์ ก็มี ยังปรากฏอยู่จน ทุกวันนี้ มาก มาย หลายแห่ง ซึ่ง เรามัก เรียกกัน ว่า ปราสาทหิน สร้าง ด้วย ศิลา แดง เช่น ที่ ปราสาท ลามยอด เมือง ดพบุรี แล วัด กำแพง แดง เมือง เพชรบุรี เป็นต้น บ้าง สร้าง ด้วย ศิลา ทราบ เช่น ที่ เมือง พิมาย แล ที่ วัดพนมวันใน แคว้นจังหวัด นครราชสีมา บ้าง แลแต่ จะ หาที่ไหนได้

๑ รอยถนนขอมที่กล่าวนั้น ยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้.

ได้ง่ายใน ตำบล ที่ จะ สร้าง ก็ สร้าง ด้วย ศิลา อย่าง นั้น ถึง ขนาด จะ
 เด็กใหญ่ ต่าง กัน เพียงใด แบบ อย่างใน การ ช่าง เช่น รูปปั้นฐาน แด
 ลวดลายคง เป็นเช่น เดียวกัน รู้ ได้ ว่า เป็น แบบอย่าง ของช่าง ขอมหมด
 ทุก แห่ง แต่ ประหลาด อยู่ อย่างหนึ่ง ที่ บรรดา ปราสาท หิน ที่ขอมสร้าง
 ไม่ว่า สร้าง ที่ไหน และ จะ เป็น ขนาด เด็กใหญ่ ต่าง กัน อย่างใด คงสร้าง
 ค้าง อยู่ ไม่ แล้ว ดำเนิน สัก แห่งเดียว ข้อ นี้ เมื่อ พิจารณา หัด เห็น ว่า คง
 จะเป็น ด้วย พวก ขอม ถือ เป็น ประเพณี อย่าง หนึ่ง ว่า การ สร้าง
 ปราสาทหิน เป็นการที่จะเกิดสิริมงคลแก่บ้านเมือง (คือ แสดงว่า ต่อใคร
 มี อำนาจ แด ก้าวถึง มาก จึงสามารถ สร้างได้) เพราะฉะนั้นยังสร้างได้อยู่
 ตราบใด จึง พยายาม สร้างให้ ปรากฏ กิตติศัพท์ ว่า เมือง นั้น ๆ ยังมี
 ก้าวถึงสร้างปราสาทหินได้อยู่ไม่มีเวลาหยุด การสร้างด้วยเหตุนี้ จนเมื่อ
 ไต หมดกำลัง ดัง เช่น ถกข้าศึก ศัตรู มา ตักกวาด เขา ผู้คนพลเมืองไปเสีย
 กิด หรือตก เป็น เมือง ขึ้น ของ เมือง อื่น ถูก บังคับ มิให้ สร้าง แข่ง
 เมือง ซึ่ง เป็นเมืองใหญ่ กิด จึงต้อง หยุด เพราะต้องหยุด ด้วย จำเป็นทุก
 แห่ง ดัง กล่าว มา ปราสาท หิน จึง มีได้มี แห่งใด ที่ จะ ทำ แล้ว ดำเนิน
 ปราสาทหิน ที่ขอม สร้างไว้ เป็นประโยชน์ ในทาง คึกษาโบราณคดี อยู่ใน
 บัดนี้ ๒ อย่าง คือ อย่าง ที่ ๑ เป็น ที่ สังเกต ว่า เมื่อ ครั้ง ขอม เป็นใหญ่
 ใน ประเทศ นั้น พวก ขอมได้ไป ตั้ง ปกครอง อยู่ ณ ที่ใดบ้าง เพราะ
 ใน บรรดาเมือง ที่ ขอมไป ตั้ง ปกครอง ย่อม สร้างปราสาทหินไว้ ทุกแห่ง
 ประโยชน์ อย่างที่ ๒ นั้น เป็นที่ สังเกตว่า เมือง ที่ ขอมไปตั้ง อยู่ นั้น เมือง
 ไหน เป็นเมืองใหญ่ใน สมัย นั้น บ้าง เพราะ ถ้า เป็นเมืองใหญ่ก็สร้าง

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง

๑๓

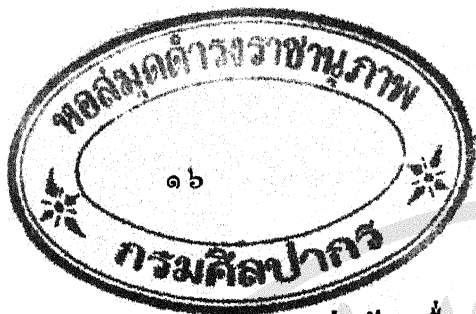
ปราสาท หิน ขนาดใหญ่ หรือ มี ปราสาท หิน หลาย แห่ง รวม อยู่ใน เมือง
นั้น เช่น ที่ เมือง ถพบุรี เป็น ตัวอย่าง เมือง ไหน เป็น ชัน ร่อง ลงมา
ปราสาท หิน ที่ สร้าง ก็ เป็น ขนาด ย่อม ลง ดัง เช่น (วัด กำแพง แดง)
ที่ เมือง เพ็ชรบุรี เป็น ตัวอย่าง ถ้า เป็น แต่ เมือง น้อย ปราสาท หิน ที่
สร้าง ก็ เป็น อย่าง เล็ก เล็ก แต่ ว่า สร้าง เช่น ที่ (วัด เจ้าจันทร์) เมือง
สุวรรณโคต เป็น ตัวอย่าง เมือง ที่ ขอม ได้ เข้า มา ตั้ง ปกครอง ใน แดน
ลาว ครั้ง นั้น ถ้า ว่า โดย สืบ เกต ขนาด ปราสาท หิน ดัง กล่าว มา แล้ว ที่
เป็น เมือง สำคัญ ทาง อาณาเขต โคตรบูร คือ เมือง ชุขันธ์ เมือง สุรินทร์
ใน มณฑลอุบลรัตน์ และ เมือง นางรอง เมือง พิมาย ใน มณฑลนครราชสีมา
กับ ทั้ง เมือง นครราชสีมาเอง ยัง เมือง สกลนคร ใน เขต มณฑลอุดร
ด้วย อีก แห่งหนึ่ง ใน ลุ่ม แม่น้ำเจ้าพระยา ทาง ชายทะเล ข้าง ฝ่าย ตะวันออก
มี เมือง จันทบุรี เป็น ต้น ต่อ มา ถึง เมือง ปราจิณ และ เมือง นครนายก
เมือง ถพบุรี เมือง ศรีเทพ (อยู่ ริม น้ำลึก เขต กำแพงเพชร แขวง จังหวัด
เพชรบูรณ์) เมือง สุโขทัย ทาง ตะวันตก เข้าใจ ว่า เมือง ขุทอง แห่งหนึ่ง
(แต่ ของ โบราณ ที่ ใน เมือง นี้ หัก พัง จม ดิน อยู่ โดย มาก ยัง ไม่ได้ ขุด ค้น)
เมือง ราชบุรี เมือง เพ็ชรบุรี ล้วน เมือง ถพบุรี นั้น ตั้ง เป็น ราชธานี เป็น
ที่ อุปราช อยู่ ปกครอง อาณาเขต ทวารวดี ทั้ง ปวง แต่ ทาง อาณาเขต
โคตรบูร นั้น จะ ตั้ง ราชธานี สำหรับ อุปราช ที่ เมือง พิมาย หรือ ที่ ไฉน นี้ ไม่
ทราบ แน่ พวก ขอม มา ตั้ง ปกครอง ใน ลุ่ม แม่น้ำเจ้าพระยา ขึ้น ไป จน
ถึง เมือง เซตียง (คือ เมือง สุวรรณโคต บัดนี้) เป็น ที่ ดุด เห็น กว่า
นั้น ขึ้น ไป (คือ มณฑล ภาคพายัพ ทุก วัน นี้) ที่ เป็น อาณาเขต โยนก

อยู่ ก่อน ถึง ย่อม ขึ้น แต่ ขอม ก็ เป็น แต่ อย่าง เมือง ประเทศ ราช พวก ดาว ปกครอง กันเอง ขอม หาได้ ขึ้น ไป ตั้ง ปกครอง ไม่ เมื่อ ขอม เข้า มา ตั้ง ปกครอง เมือง ดาว นั้น พวก พดเมือง ก็ เป็น ดาว เปน พัน พวก ขอม เป็น แต่ มา เป็น มุทธนาย ข้อ นี้ ยัง มี ที่ ดัง เกิด ได้ ตาม เจดีย์ ฐาน ซึ่ง ขอม สร้าง เช่น ปราสาทหิน ที่ เมือง พิมาย ก็ ดี ปราสาทหิน (วัดพระพายหลวง) เมือง สุโขทัย ก็ ดี ย่อม มี ปรากฏ และ เชิง เทิน ถ่อม รอบ เห็น ได้ ว่า ที่ สร้าง เช่น นั้น เพื่อ เวลามี เหตุการณ์ เช่น พดเมือง เป็น กบฏ จะได้ อาศัย เจดีย์ ฐาน นั้น เป็น บ่อ บ้อง กัน ตัว พวก ขอม เข้า มา ปกครอง แผ่นดิน ดาว มี อำนาจ เต็ม เปี่ยม อยู่ ประมาณ ๒๐๐ ปี ก็ ถูก พม่า เข้า มา เบียดเบียน ถึง จะ ถ้าว ต่อ ไป ข้าง หน้า.

๗. คราว นี้ จะ ต้อง กลับ ถ้าว ถึง เหตุการณ์ ทาง ประเทศ มอญ ประเทศ มอญ ตั้ง อยู่ ริม แม่น้ำ เอราวัณ ข้าง ตอนใต้ ลง มา จน แคว แม่น้ำ สัตวิน และ ชาย ทะเล ต่อ ลง มา จน เมือง ทวาย ส่วน แผ่นดิน ใน ถิ่น แม่น้ำ เอราวัณ ข้าง ตอนเหนือ เดิม เป็น ที่ อยู่ ของชน ชาติ พม่า ซึ่งเป็น เชื้อ ดाय เมือง กับ พวก ชาว ชิบต เช่น เดียว กับ ที่ พวก มอญ เมือง กับ ดาว แด เขมร พวก พม่า มี กำลัง ขึ้น รุก แดน พวก มอญ ลง มา ทาง แม่น้ำ เอราวัณ โดย ลำดับ จน ได้ เมือง ฤกาม ตั้ง เป็น ราชธานี ของ พม่า อยู่ มา เมื่อ ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ เศษ เกิด พระเจ้าแผ่นดิน พม่า มี อำนาจ มาก ขึ้น พระองค์ หนึ่ง เรียก นาม ปรากฏ ใน พงศาวดาร ว่า พระเจ้าอนิรุทธ หรือ พระเจ้าอินทรมังช่อปราบปรามได้ แดน มอญ ไว้ ใน อำนาจ ทั้งหมด แล้ว ยก กองทัพ ข้าม ภูเขา เข้า มา ปราบ ปราบ ได้ อาณาเขตต์ โยนก แด อาณา

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง ๑๕

เขตต์ทวารวดีได้เป็น เขตต์แดน ลงมา จน ถึง เมืองฉะบuri ตาม เรื่อง
พงศาวดารกล่าวไว้ว่าพระเจ้าอนิรุทธแห่งอำนาจออกไปได้จนแผ่นดินขอม แต่
ข้อหลังนี้ห้ามให้หลักฐานโบราณวัตถุประกอบเรื่องพงศาวดารไม่ พึงได้เป็น
แน่ แต่ ว่า พระเจ้าอนิรุทธ ซึ่ง อำนาจ ขอม ได้ใน อาณา เขตต์ ทวารวดี แด
อาณาเขตต์ โยนก แด พม่าได้ ปกครอง แผ่นดิน ทั้งสอง อาณาจักรนี้
อยู่ประมาณ ๒๐๐ ปี เมื่อ พระเจ้าอนิรุทธ มหาราช มี อำนาจ ปกครอง
อาณา เขตต์ ทั้งสอง ซึ่ง กล่าว มา ได้ มา สร้าง เมือง ขึ้นใน ประเทศ นี้
หลาย เมือง ที่ ยัง ปรากฏ แก่เงื่อน อยู่ คือ สร้าง ตรง ที่ตั้ง เมืองนคร
เข็ญใหม่ ทุกวันนี้ เรียก ว่าเมือง รมิง เมือง หนึ่ง ยังมี วัดเจดีย์
เจ็ดยอด ซึ่ง ถ้ายแบบ มาแต่ พระเจดีย์ที่ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เมืองพุทศยา
ใน อินเดีย มาสร้างไว้ที่ เมือง ภูพาน องค์ หนึ่ง ที่เมือง รมิง นี้
องค์ หนึ่ง เป็น สำคัญ แด บาง ที่ จะ ยังมี เมืองอื่น อีก ซึ่ง สร้าง ใน สมัยนั้น
เหตุ ที่ พม่า เข้า มา ซึ่ง อำนาจ ขอม ได้ ครั้งนั้น ทำให้ขอม หย่อน กำลัง ลง
ใน แผ่นดินลาว แต่ พวก พม่า ซึ่งมี อำนาจ ขึ้น ครั้ง พระเจ้าอนิรุทธ
มหาราช ก็ไม่ รักษา อำนาจ ไว้ได้ เพียงเท่าใด พอ ต้น พระเจ้าอนิรุทธ
แล้ว อำนาจ พม่า ก็ เลื่อม ลงโดยลำดับ ครั้น ขอม เห็น ว่า พม่า หมด
อำนาจ ลงใน อาณา เขตต์ ทวารวดี ก็ กลับ เข้า มา ปกครอง อีก แต่
ในตอนนี้ ประเทศ ขอม เอง ก็ เลื่อมกำลัง ลง มาก จึงเป็นเหตุให้ไทยได้
ลง มา ปกครอง ตั้ง สยาม ประเทศ ดัง จะ กล่าว ต่อไป ข้างหน้า.

พงศาวดารสยาม

ตอนที่ ๒

ว่าด้วยเรื่องไทยได้ปกครองประเทศสยาม

๑. ชนชาติไทย เป็นชาติใหญ่ อันหนึ่งใน อาเซียฝ่าย ตะวันออกมา ตั้งแต่ ก่อนพุทธกาล แม้ใน ทุกวันนี้นอกจาก สยาม ประเทศนี้ ยังมีชนชาติไทย ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ในประเทศ อื่นอีกเป็นอัน มาก อยู่ในดินแดน ประเทศ จีน ก็ หลาย มณฑล ทั้งใน แดน ตั้งเกีย แดน พม่า ตลอดจน ไป จน มณฑล ฮัสสัม ใน แดน ประเทศ อินเดีย แต่คน ทั้งหลาย หากเรียกชื่อ ต่าง ๆ กันไป ตาม ถิ่น ที่ อยู่ เช่น เรียก ว่า ชาวสยาม บ้าง ชาวบังเต็ย บ้าง ฉาน บ้าง เจียว บ้าง ด้อ บ้าง เซิน บ้าง ซ่าติ บ้าง อาหม บ้าง อ้อ บ้าง ที่ คง เรียก ตาม คำ นาม เดิม ว่า ผู้ไทย แล โท ก็ มี บ้าง ที่แท้ พวก ที่ได้ นาม ต่าง ๆ ดัง กล่าว มา นี้ ล้วน เป็น ชนชาติไทย พูด ภาษาไทย และ ถือ ศาสนา ว่า เป็น ไทย ด้วยกัน ทั้งนั้น ตาม เรื่อง พงศาวดาร ที่ ปรากฏ มา ว่า เดิม นั้น ชนชาติไทย ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ใน ดินแดน อัน ทุก วัน นี้ ตก เป็น อาณาเขตต์ ของ จีน ข้าง ฝ่ายใต้ ที่ เรียก ว่า มณฑล ฮุนหน่า มณฑลกุยจิ๋ว มณฑลกวางตุ้งและ มณฑลกวางใต้ ทั้ง ๔ มณฑล มี บ้าน เมือง และ เจ้านาย ของ ตนเอง ปกครอง แยก ย้าย กัน อยู่ เป็น หลาย อาณา เขตต์ จีน เรียก ชนชาติไทย ว่า “ฮั่น” มุทธเหตุ ที่ พวก ไทย จะ ย้าย จาก เมือง เดิม มา ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ใน ประเทศ พม่า มอญ ลาว นั้น เป็น เพราะ ถูก พวก จีน ครอบ รั้ง จึง เอา ดินแดน ไป จาก อาณาเขตต์ ดู เหมือน จะ ตั้ง ต้น แต่ เมื่อราว พ.ศ. ๔๐๐ ครั้งที่ ปรากฏ ใน เรื่อง ตาม ก๊ก

ไทยได้ปกครองสยามประเทศ

๑๓

ว่าเล่าปี่ตั้งเป็นอิสสระไ้ใน มณฑลเสฉวนแล้ว ต่อมาขงเบ้งยก กองทัพ มาปราบปรามเสฉวน คือ เบ้งเฮกเป็นต้น ขยายอาณาเขตเมือง เสฉวน ออกมาทางทิศตะวันตก เรื่อง ตาม ก๊ก ตอน ที่ กล่าวนี้ คือตัว เรื่อง พงศาวดาร ที่ จีน มาบุกรุกเมืองไทยเดิม นั้นเอง มีใช้อื่น เมื่อไทย ตั้ง จีนไม่ได้ พวกที่ไม่ ยาก ยอม อยู่ ใน อำนาจ จีน จึงพากัน ทิ้ง บ้านเมือง อพยบ มาหา ภูมิตำนา อยู่ ใหม่ ทาง ทิศตะวันตก พวกหนึ่ง ไปตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ทาง ริม ลำน้ำคง (ซึ่งเรียกกันในปัจจุบันนี้ว่า ลำน้ำ สดวิน) และต่อไปในแดน พม่า จนถึง แดน อัลดัม พวกนี้ได้นาม ว่า ไทยใหญ่ (แต่ มัก เรียก กันว่า เจียวหรือฉาน ทุกวันนี้) อีกพวกหนึ่ง ลงมาทางทิศใต้ มาตั้ง อยู่ ใน ดินแดน ซึ่ง บัดนี้ เรียก ว่า ตังเกีย และ ดิบสลอง จุไทย ดิบสลอง บันนาซัง เหนือแม่น้ำโขง พวกนี้ได้นาม ว่า ไทยน้อย เป็นบรรพบุรุษของ พวกไทย ที่ มาเป็นชาวสยาม และเป็น บรรพบุรุษ ของพวกไทย ที่ เรียกกันทุกวันนี้ ว่า ดอยแดง ชาวมืองเชียง รุง และ เชียงตุง แม้พวกไทยในเมือง เดิม เลี้ยว เขตแดนทาง ตะวันออก ไป แก่จีน เป็น อัน มากในครั้ง นั้น กดี เมืองไทยเดิม ก็ ยัง มีได้ศูนย์สี่น ยัง คง มีอาณาเขต แต่ มีพระเจ้าแผ่นดินไทยปกครองกันเป็น อิสสระต่อ มาอีก หหลายร้อยปี มีเรื่อง รวด ปรากฏ ในจดหมายเหตุ จีน ว่า พวกไทย ที่ ยัง เป็น อิสสระเหลือ อยู่ อาณาเขตคร่อมกันเข้าเป็นประเทศ หนึ่ง จีนเรียกว่าประเทศนั้นเขา มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองตั้งราชธานี ณ เมืองหนองแสงซึ่งจีนเรียกว่าตาดิฟู ในมณฑลยูนหนำบัดนี้ พวกไทยใน

ประเทศนั้นเขายังมีกำลังถึงสามารถยกกองทัพไปตีเมืองจีนและเมืองชิเบต
เข้าหลายคราว แต่ถึงปลายเมื่อราว พ.ศ. ๑๕๒๐ พวกไทยชาวประเทศ
นั้นเจายอม เป็นไมตรีดี กับ จีน และพระเจ้าแผ่นดินไทยได้อภิเษก
สมรส กับ ร. ชชิตา พระเจ้ากรุงจีนในราชวงศ์ถิ่ เกิดราชวงศ์เป็นเชื้อ
จีน จึงเป็นเหตุให้ไทยในเมืองเดิมนิยมขนบธรรมเนียมจีน ทั้งประเพณี
เดิมของตนเปลี่ยนไป เอาอย่าง จีนโดยลำดับมา ถึง กระนั้น ก็ยัง
เป็นประเทศไทยมี ดิสสระแก่ตน ต่อมาจนถึง เมื่อ กบฏตายхан กษัตริย์คั้น
ราชวงศ์ หงวน ซึ่ง เรียก นามใน พงศาวดาร จีนว่า พระเจ้าดีใจ
ต้องเต้ได้ เป็นใหญ่ใน เมือง จีน ยก กองทัพ มาปราบปราม เมืองไทย
เดิมได้ตลอดไป จนแดนพม่าเมื่อราว พ.ศ. ๑๗๙๗ แต่นั้น เมืองไทย
เดิม จึง ล้ม ดิสสระ ตก เป็น เมือง ขึ้น ของ จีน ถิ่น มา จน กาลบัดนี้.

๒. ตั้งแต่พวกไทยน้อยอพยบจาก เมือง เดิม ลง มาตั้งบ้านเมือง
อยู่ ใน ตังเกีย และ ดิบดอง จุ่ไทย ดิบดอง บันนา ซึ่งติดต่อกับ อาณาเขตต์
ลาว ข้าง ฝ่าย เหนือ ก็มี พวกไทย ที่ ประสงค์ จะ ค้า ขาย หรือ จะ หา ที่
ตั้ง ภูมิดำเนาให้ เป็น สุขสำราญ ยิ่ง ขึ้น พวก นั้น อพยบ ข้าม ฟาก แม่น้ำโขง
ต่อ ลง มา ข้างใต้ ครั้น มา พบ เห็น ที่ ดิน อุดม กว่า ทาง ข้าง เหนือ ก็
ตาม กัน เรื่อย ลง มา พวก ที่ มา อยู่ ใน ที่ ด่าง เปด่า ก็ ตั้ง ภูมิดำเนา
อยู่ เป็น ดิสสระ แก่ตน พวก ที่ มา อยู่ ใน ที่ มี เจ้าบ้าน ผ่าน เมือง ปกครอง
ก็ ยอม อยู่ ใน บั๊กกับ บัญชา ปิ่นไฟ บ้าน พดเมือง ของ เมือง นั้น ๆ จำ เนียร
กาล นาน มา ก็ มี ชน ชาติ ไทย ใน แดน ดาว มาก ขึ้น โดย ลำดับ.

๓ ในสมัยเมื่อพม่ากับขอมรบพุ่งแย่งชิงอาณาเขตต์ ดาวกันแล้ว
 อ่อนกำลังลงด้วยกันดังกล่าวมาแล้วนั้น พวกไทยที่อยู่ทางใต้สอง
 จุไทยมีกำลังมากขึ้น เกิดมีพระเจ้าแผ่นดินไทยซึ่งทรงอำนาจมาก
 องค์หนึ่ง ทรงนามว่าพระเจ้าพรหม ยกกองทัพลงมาขับไล่ขอมซึ่ง
 เขาแดนลาวได้ตลอดมาจนถึงเมืองเขื่อง (คือเมือง นครสวรรค์โลก
 บัตน์) แล้วอาณาเขตต์ลงมาตลอดท้องที่ของมณฑล คือดินแดน
 ที่เป็นอาณาเขตต์เมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ และมณฑลอุดร
 ข้างตอนฝ่ายเหนือ นับเป็นมณฑลหนึ่ง เรียกว่า “ตานช้าง” (เห็นจะ
 เป็นเพราะมีช้างชุม) ดินแดนที่เป็นมณฑลภาคพายัพ ทุกวันนี้ (เป็น
 ที่ทำไร่ไถได้บริบูรณ์) เรียกว่า “ตานนา” อีกมณฑลหนึ่ง แต่
 นั้นพวกไทยก็เริ่มลงมากปกครองสองมณฑลนี้ ฝ่ายขอมยังตั้ง
 ราชธานีของอุปราชอยู่ที่เมืองตพมู และมีเมืองใหญ่เป็นหน้าด่าน
 อยู่ ที่เมืองสุโขทัย แต่ขอมไม่มีกำลังพอที่จะขึ้นไปขับไล่พวกไทย
 ไปเสียจากมณฑลตานช้าง แลตานนา จึงต้องเอาใจดีต่อผืนดิน
 ตั้งให้มัยศักดิ์ เป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองที่ไทยลงมาตั้งอยู่มากด้วยกัน
 ตลอดลงมาจนเมืองทางด่าน้ำลึก ข้างตอนเหนือ เป็นแต่อย่าง
 หัวเมืองชั้นของขอม ที่เป็นเมืองใหญ่ยกย่องให้มัยศักดิ์อย่างเช่นเป็น
 ประเทศราชก็มี.

๔ ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๑๗๘๗ ครั้งอุปถายชานตั้งราชวงศ์หงวนเป็น
 ใหญ่ในเมืองจีน แล้วยกกองทัพมาปราบปรามแดนไทยเดิมดังได้
 กล่าวมาแล้วนั้น พวกไทยที่อยู่ทางเมืองเดิมถูกเบียดเบียนก็อพยพ

ทั้งภูมิตำแหน่งเดิม ตาม ตมาทาง เมืองใต้ อีก เป็นอันมาก จึงเป็นเหตุให้ไทยที่ มาตั้งใน มณฑล ตานนา และ ตาม หัวเมือง ที่ติดต่อกับเมือง สุโขทัย มี กำลัง มาก ขึ้น ไม่ ยอมให้ พวก ขอม บังคับ ตามชอบใจดังแต่ก่อน ก็เกิดวิวาทกันขึ้น มีเจ้าเมืองไทย ซึ่งมียศ เช่นประเทศราชสองคน ชื่อ พ่อขุนบางกลางท่าว เจ้าเมือง บาง ยาง ผู้ ใน ต้นราชวงศ์พระร่วง คนหนึ่ง พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมือง ราช คนหนึ่ง รวมกำลังเข้ากัน ยก กองทัพไทย มา ตี เมือง สุโขทัย ได้ ครอบงำ กับ พวก ขอม เป็น สำมากร ฝ่ายไทย มีไชยชนะได้ เมือง สุโขทัย อัน เป็น ที่มั่น ของ ขอมทางฝ่ายเหนือเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ แล้วพร้อมกันยกพ่อขุนบางกลางท่าวขึ้นเป็น กษัตริย์ ครอง เมือง สุโขทัย ราชธานีเชก ทรง นาม ว่า พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ นับเป็นปฐม กษัตริย์ไทยซึ่งได้ปกครองสยามประเทศ

๕. เมื่อพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ ประกาศ ตั้ง กรุงสุโขทัย เป็นอิสสระนั้น พวกขอม ยัง มี กำลัง ตั้ง อยู่ ที่ เมืองดพบุรี อีก เรียก กัน เป็นลำมัญว่าเมือง ตะไ้ อาณาเขตต์ ทวารวดี เดิม จึง แยก กัน เป็นสอง อาณาเขตต์ มี นามปรากฏในจดหมายเหตุจีน เรียก อาณาเขตต์ ข้างใต้ซึ่งยังขึ้น แก่ ขอม ณ เมือง ดพบุรี ว่า “หลอฮักก” ตรง กับ ว่า อาณาเขตต์ ตะไ้ เรียก อาณาเขตต์ฝ่าย เหนือ ซึ่งขึ้น แก่ไทย ณ เมือง สุโขทัย ว่า “เลียมกัก” ตรง กับ ว่า อาณา เขตต์ สยาม^๒ นาม ที่ เรียก ว่า ประเทศ

๑. คำว่า พ่อขุน ในสมัยนั้นหมายความว่าเจ้าเมืองใหญ่ซึ่งมีเมืองขึ้น ส่วนเจ้าเมืองน้อยเรียกแต่ว่าขุน เมืองบางขานั้น จะอยู่ ตรงไหนยังมิได้ความ เหตุใดจึงเรียกว่าพระร่วงจะอธิบายในเรื่องต่อไปข้างหน้า แต่เมืองกานั้นความในศิลาจารึกแสดงว่าอยู่ทางทิศตะวันออกเมืองสุโขทัย สันนิษฐานว่าเห็นจะอยู่ทางริมลำน้ำสัก มีมือ พิชัยบุรณ ก็เมืองศรีเทพ.

๒. ครั้นรวมเป็นก๊กเดียวกันในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จีนจึงเรียกว่า “เลียมหลอฮัก” แลคงเรียกอย่างนั้นมาจนบัดนี้.

สยาม เกิดขึ้นแต่สมัยนี้เป็นต้นมา แต่เป็นคำชาวต่างประเทศ ทั้งปวงเรียก ไทยเอง เรียกนามประเทศของตนว่าเมืองไทย หรือ กรุงสุโขทัย หาเรียก ว่าประเทศสยามไม่ อันคำว่า “สยาม” นี้เป็น คำภาษาสันสกฤต เพราะเหตุ นั้น ส่อให้เห็นว่า พวกชาวอินเดียจะเรียก ก่อน จีน และชาติอื่น เป็น แต่เอาอย่างไป เรียก ตาม ก็ ศัพท์ ว่า สยาม นั้น แปลความได้ เป็น สอง นัย หนึ่ง แปลว่า “ดีดงาม” อีกนัย หนึ่งแปลว่า “ทองคำ” ถ้าใช้ คำสยามเรียมนุชย์ ก็หมายความว่า นุชย์ จำพวก ที่มีผิว ดำดำ ถ้าใช้ เรียก ภูมิประเทศ ก็ หมาย ความว่า เป็น ประเทศ ที่มี บ่อ ทองคำ นักเรียนโบราณคดี ที่เป็น ชาวต่างประเทศ โดยมาก สันนิษฐานว่า คำสยาม ที่เกิดเรียกขึ้น ครั้ง นั้น คงเรียก ชนชาติไทย ที่ลงมาตั้ง ภูมิลำเนา ข้างฝ่ายใต้ เพราะฉะนั้น จึง เรียก พวก ไทยใหญ่ (เงี้ยว) ที่ไปตั้ง ภูมิลำเนา ทาง แดนพม่า ว่า “ฉาน” อันเข้าใจ ว่าเดิม จะเป็น คำสยาม นั้นเอง แต่ ฉาน มา เรียกเพี้ยนไป จึง กลายเป็น ฉาน แต่ มี นักเรียน อีกฝ่าย หนึ่ง คัดค้าน ว่าไทยใหญ่ ก็ดี ไทยน้อย ก็ดี ผิว ผ่อง กว่าชนชาติ ดาวแดงอม หา ส้ม แก่ชื่อ จะ เรียก ว่า เป็น ผิว ดำดำไม่ จึง สันนิษฐานว่า คำว่า สยาม นั้นเห็น จะ หมายว่า ถิ่นที่มี บ่อทอง เพราะ ประเทศ มี บ่อทอง จริงๆ แล ตรง กับ เรื่องตำนานประวัติ ซึ่งว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ให้ สัมณทูต เชิญ พระพุทธรูปมา ประดิษฐานใน “สุวรรณภูมิประเทศ” ดังนี้.

ตอนที่ ๓

พงศาวดารกรุงสุโขทัย คราวเจริญ

๓. ประเทศสยาม เมื่อ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ แรกตั้ง เป็นอิสสระ
 ชั้นที่ กรุงสุโขทัย นั้น อาณาเขตก็ ยังคับแคบ ดูเหมือน จะมี เมืองใหญ่
 แต่ มีอง สุโขทัย กับ เมืองเซดิ้ง (คือเมืองสวรรคโลกเก่า) ซึ่งยก เป็น
 ราชธานี ด้วยกัน ทั้ง สองเมือง นอกจาก นั้น ก็จะมี แต่ หัวเมืองขึ้น
 ทาง ริมด้านน้ำพิง น้ำยม น้ำน่าน แล น้ำสัก ไม่ มากมาย ก็ เมือง ราช
 อาณาเขตก็ ทาง ข้างเหนือ เห็น จะอยู่ เพียง เมืองตาก แต่ เมืองแพร่
 ทาง ข้างใต้ ก็ เห็น จะตม มาเพียง เมืองพระบาง ที่ปากน้ำโพ (คือ เมือง
 นครสวรรค์บัดนี้) ไพร่บ้าน พดเมือง แต่ กำจัด ทัพ ยังไม่ มีเท่าใดนัก
 เพราะฉะนั้น จึงมีเรื่อง ปรากฏใน ศิลาจารึก ว่า ชุนด่านชนเจ้า มีของสอด
 (เดี๋ยวนี้เป็นเมืองร้างอยู่ที่ด่านแม่สอด แขวงจังหวัดตากทางทิศตะวันตก)
 ไม่ยอม อยู่ ใน อำนาจ กรุงสุโขทัย ยก กองทัพ เข้ามาตี เมืองตาก (อัน
 อยู่ทางฝั่งตะวันตกใต้ปากน้ำวังห่างเมืองสุโขทัยระยะทางเดินเพียง๒วัน)
 พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ ยก กองทัพไป สู้รบ แพ้ ชุนด่านชน หากได้ อาศัย
 พระราชโอรส องค์ น้อย เป็นนัก รบเข้มแข็ง ในการณรงค์สงครามเข้าชน
 ข้าง ชนชุนด่านชน พวก เมือง ผด จึง แยก พายไป.

พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ นั้น มีเหตุ ทรง นาม ว่า นาง เลื่อง มี ราชโอรส
 ด้วย กัน สาม องค์ องค์ ใหญ่ สิ้นชีพ เสีย แต่ ยังเยาว์ องค์ กกลาง
 ทรงนามว่า บาทเมือง องค์ น้อย นั้น มีชนข้างชนชุนด่านชนเจ้าเมือง

นอตเจริญชันษาได้เพียง ๑๙ ปี พระราชบิดาประทาน นาม ว่า พระรามคำแหง เป็น บำเหน็จ คึกใน คราว นั้น พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ จะ ครองราชสมบัติอยู่ ลูกก็ปี ซ่อน ก็ยังไม่ พบหลักฐานที่จะทราบได้แน่ ปรากฏแต่ ว่า เมื่อ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ สวรรคต พระเจ้าบาดเมือง (เรียกในภาษามคธ ว่า ปาดราช) ซึ่งเป็น ราชโอรส ผู้ใหญ่ อยู่ใน เวลานั้น ได้รับรัชทายาท และ ตั้งให้ พระรามคำแหง ราชอนุชา เป็น พระมหากษัตริย์ เห็น จะให้ไป ครอง เมืองเซียง ซึ่ง สร้าง เมือง ขึ้นใหม่ ข้าง นอกเมืองเดิม อีกเมือง หนึ่ง ชื่อนาม ว่า เมืองศรีสัชนาลัย* พระเจ้าบาดเมือง ครอง ราชสมบัติ อยู่ ไม่ช้า นัก ก็ สวรรคต พระรามคำแหงราชอนุชา จึงได้รับ รัชทายาท ครอง กรุงสุโขทัย ต่อมา.

๒. พระเจ้ารามคำแหงเสวยราช เมื่อ ราว พ.ศ. ๑๘๒๐ นับ เป็นรัชกาลที่ ๓ ใน ราชวงศ์ กระจัณย์ ซึ่ง ครอง กรุงสุโขทัย พระเจ้ารามคำแหงองค์นี้ เป็น อัจฉริยะกระจัณย์ ทรงพระคุณ วิเศษ ทั้งเป็น นักรบและเป็น พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่ง สามารถใน การ ปกครอง พระราช อาณาจักร นับ เป็น พระมหाराชเจ้า องค์แรกในกระจัณย์ ด้ยาม เรื่องราชประวัติของ พระเจ้ารามคำแหงมหาราช เริ่ม ปรากฏ แต่เมื่อ ยังเป็น พระราชกุมาร พระชันษาได้ ๑๙ ปี ว่า ถ้า เข้าชนช้าง กับจอมพล ของ ข้าศึก แก่พระราช

* เมืองเซียงอยู่ริมลำน้ำท่าแพเดิม ตรงที่สร้างพระศรีรัตนมหาธาตุ (หรือที่ชาวเมืองเรียกว่า วัดน้อย) ครั้นขุดคลองลัดที่ลำน้ำยม ตั้งแต่แห่งหลวงลงมาออกลำน้ำท่าแพ ที่เมืองเซียงจึงสร้างเมืองมัยอมปราการขึ้นที่ตรงลำน้ำร่วมข้างเหนือคลองลัด อีกเมืองหนึ่งให้ชื่อว่าเมืองศรีสัชนาลัยอยู่ เหนือเมืองเซียงสัก ๒๐ เส้น ต่อมาสายน้ำยมมาเดินเลียบทางคลองลัดลำน้ำยมเก่าตั้งแต่ เมืองศรีสัชนาลัยลงมาจนเมืองสุโขทัยต้นเงินหมด.

บิดา พัน อัครราช และ กัดบ เอา ชัยชนะ คึก ครั้ง นั้นได้ เป็น ปฐม แต่นั้น
ก็ ปรากฏ พระเกียรติ ว่า เป็น นักรบ สำคัญ ของ กรุง สุโขทัย ได้ เป็น
ผู้นำทัพ เทียว ปรามปราม ข้าศึก ขยาย ราชอาณาจักร กรุงสุโขทัยกว้าง
ขวาง ออกไป เป็น อัน ดิบ ทั้งใน รัชกาล ของ พระราชบิดา และใน
รัชกาล พระเจ้าบาดเมือง ผู้ เป็น พระเชษฐา มา จน พระองค์ เอง ได้ ครอง
ราชสมบัติ เรื่อง ราชประวัติ ของ พระเจ้ารามคำแหง เมื่อได้ เป็นพระเจ้า
แผ่นดิน แล้ว มี อยู่ใน ศิลาจารึก แด่ หนังสือโบราณ เรื่อง ต่าง ๆ ทั้งที่
แต่งใน ประเทศ นี้ และ ประเทศ อื่น ปรากฏ ลักษณะ การ ซึ่ง พระเจ้าราม
คำแหงมหाराชทรงปกครอง ทำนุ บำรุง สยามประเทศ เป็นคติ นำพห้หตาย
อย่าง จะ นำ มาแสดงใน บรรยายนี้ แต่ เพื่อ จะ มิให้ ยืดยาว เกินไป จะ
เลือก กล่าว ตามลักษณะ การ เป็น อย่าง ๆ ดัง จะ ปรากฏ ต่อไป นี้.

๓. จะว่าด้วยราไชบาย ของพระเจ้ารามคำแหง มหาราช ในการ เกี่ยว
ข้อง กับ ต่าง ประเทศ ก่อน ก็ใน สมัย เมื่อ แรก ตั้ง กรุง สุโขทัย นั้น
ประเทศ สยาม ยัง เป็น แต่ ประเทศ น้อย อัน หนึ่ง อยู่ใน ท่าม กดาง
ประเทศ อื่น ที่มี อำนาจ เสมอ กัน เป็นต้นว่า ทาง มณฑล ดานนาช้าง
ฝ่ายเหนือ (คือ มณฑล ภาค พายัพ บัดนี้) ก็มี ไทย แด ดาว ยังตั้งบ้าน
เมือง เป็น อิสสระ แก่ กัน อยู่ หดาย อาณาเขต แม้พวกไทยในมณฑล
ดานนาได้เป็นลััมพันธมิตร กับ พวกไทย ที่มา ชิงเมืองสุโขทัยได้จากขอม
ก็จริง แต่เมื่อตั้ง กรุงสุโขทัยแล้ว พวก นั้น ก็ หาได้ ยอม ขึ้น ต่อ
กรุงสุโขทัยไม่ ส่วน ข้าง ฝ่ายใต้ พวก ขอม อัน เป็น ข้าศึก ก็มี กำลัง
ตั้ง อยู่ ณ เมือง ถพบุรี ครั้น มา ถึง สมัย เมื่อ พระเจ้าคำแหงได้ ครอง

กรุงสุโขทัย เกิดคนสำคัญขึ้นในพวกไทยทางมณฑล ตานนาต้องคน คือ พระยาเมงราย เจ้าเมืองเงินยาง (อันตั้งอยู่ข้างเหนือเมืองเชียงแต่นบัดนี้) คนหนึ่ง พระยารำเมืองเป็นเจ้าเมืองพะเยา (อยู่ข้างเหนือเมืองนครลำปางบัดนี้) คนหนึ่ง ในพงศาวดารตานนา กล่าวว่า พระเจ้ารามคำแหง^๒ กับ พระยาเมงราย และพระยารำเมือง ทั้งสามนี้ได้เคยเป็นศิษย์ร่วมอาจารย์ จึงเป็นมิตรดีหายกันมาตั้งแต่ยังเยาว์อยู่ด้วยกัน ครั้งนั้น พระยาเมงราย ซ่องลุมกำลังได้มากแล้ว สร้างเมืองเชียงรายขึ้นเป็นราชธานี แล้วปราบปรามบ้านเมืองที่ใกล้เคียง ขยายอาณาเขตต์ลงมาข้างใต้ จนได้เมืองหริภุญชัย (คือเมืองนครลำพูนบัดนี้) แล้วแผ่อาณาเขตต์ลงมาจนถึงเมืองนครลำปาง ถ้าพิจารณาแผนที่ก็จะคิดเห็นได้ว่าการที่พระยาเมงรายแผ่อาณาเขตต์ลงมาจนใกล้ชิดกรุงสุโขทัย ถึงเพียงนั้นเป็นการกีดกันทางที่จะขยายราชอาณาเขตต์ของพระเจ้ารามคำแหงมหาราชขึ้นไปข้างฝ่ายเหนือ พระเจ้ารามคำแหงก็เป็นนักรบปรากฏพระเกียรติโด่งดังอยู่ในเวลานั้น ใหนเคยจะพอพระราชหฤทัย น่าจะเกิดวิวาทรบพุ่งกับพระยาเมงราย แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ พระเจ้ารามคำแหงมหาราชกลับอนุญาตปล่อยให้พระยาเมงรายขยายอาณาเขตต์ลงมาตามประสงค์ รักษาทางไมตรีต่อกันไว้ จนถึงที่สุดขึ้นไปช่วยเด็กที่ให้พระยาเมงรายสร้างเมือง

๒ ในพงศาวดารตานนาเรียกว่า พระร่วง แต่ศักราชตรงกับรัชกาลพระเจ้ารามคำแหงมหาราช.

เชิงใหม่เป็นราชธานีข้างฝ่ายใต้ด้วยกันกับพระยารำเมืองเมื่อพ.ศ. ๑๘๓๘
 นั้น เห็นได้ ว่า คง เป็น เพราะ พระเจ้ารามคำแหงมหาราช มุ่งหมาย จะขับ
 ได้ขอม ขยาย ราชอาณาจักร ดัง มา ข้างใต้ เป็น สำคัญ ไม่ ประสงค์จะ
 ให้มี ศัตรู ขึ้น ข้าง เหนือ จึง ยอม ผ่อนผัน เอาใจไทยด้วย กันเอง ก็ก
 ประการ หนึ่ง ใน สมัย นั้น ครอบ ครอบ เวลา ที่ พวก มง โกล มา มี อำนาจ
 ใน เมือง จีน ได้ เมืองไทยเดิม ตดออกไป จน เมือง พม่า จีน อาจะ
 ช่วย เป็น กำบัง ศัตรู กรุงสุโขทัยได้ ทั้ง ทาง ข้างเหนือ แด ทาง ข้างใต้ พระ
 เจ้ารามคำแหง ทรง เห็น การ เช่น นั้น ครั้น กษัตริย์ ราชวงศ์ กรุงหงวที่
 ครอง เมืองจีน แด่ง ราชทูต เข้า มา ยัง กรุงสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๕
 ให้มา ทาบทาม ว่า จะเป็นไมตรี ต่ กับ จีน หรือ อย่างไร พระเจ้ารามคำ
 แหงก็รับเป็นไมตรีกับจีนในทันที เพราะพระเจ้ารามคำแหงมหาราชต้อง
 กันศัตรูภายนอกได้โดยราบายดัง กล่าว มา จึงสามารถขยายพระราช
 อาณาเขตต์ ออกไป ได้ กว้าง ขวาง ไม่ ตัดขาด.

๔. ราชอาณาจักร กรุงสยาม ซึ่งขยาย ออกไป ได้ ด้วยอำนาจของ
 พระเจ้ารามคำแหง มหาราช ใหญ่โต กว่า แด่ ก่อน มาก มีปรากฏเขตต์
 แดน กล่าวไว้ใน ศิลาจารึก ว่า ทาง ทิศใต้ได้ บ้าน เมือง ทั้งปวง ลงไป
 จน ตดอด แดนม มตา ยทาง ทิศ ตะวันตก ก็ ได้ เมือง มอญ ทั้งปวงไว้ เป็น
 เมือง ขึ้น ตดอด ขึ้นไป จน ถึง เมือง หงสาวดี ทาง ทิศ ตะวันออก เคียง
 เห็นได้เมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ และเมืองเวียงคำ^๓

๓ เมืองเวียงคำอยู่ที่ไหนก็ยังไม่มีความ แต่เข้าใจว่าคงอยู่ริมลำน้ำโขงข้างใต้เมือง
 เวียงจันทน์ลงไป.

ไว้ในราชอาณาจักร ยัง คง เป็น แดน ขอม ใน ดัมย นั้น เห็น จะ เพียง
มณฑลนครราชสีมา และ มณฑลอุบล และ บาง ที่ จะ เป็น มณฑลจันทบุรี
อีก มณฑล หนึ่ง แต่ ทาง ข้าง ทิศเหนือ ราชอาณาจักร ของ พระเจ้าราม
คำแหง อยู่ เพียง จดแดน เมือง นครด้าปาง เพราะ เป็นไมตรี กับ พระยา
เมงราย และ พระยารำเมือง ดังกล่าวมาแล้ว ถึงกระนั้นก็ดี ราชอาณาจักร
เขตต์ ซึ่ง พระเจ้ารามคำแหงมหาราช รวบรวมไว้ในประเทศสยาม ก็กว้าง
ขวาง อย่างยิ่ง ในดัมย อันหนึ่ง และ เป็น มฤคก ตก ต่อมา แก่ไทย จนถึง ชัน
ชาวเรา ทุก วัน นี้ ก็ มาก.

๕. การ ปกครอง พระราชอาณาจักร อัน กว้างใหญ่ไพศาล ใน ครั้ง
พระเจ้ารามคำแหง มหาราช นั้น จะใช้วิธีปกครองอย่างไร มิได้กล่าว
ไว้ชัดเจนใน ศิลาจารึก หรือ หนังสือโบราณ แต่ มี คำเจื่อน อยู่ใน
หนังสือเก่าบ้าง อยู่ใน ขนบ ขนบเนียม ซึ่ง เขาเป็น แบบอย่าง ใช้มา
จน ถึง ชัน กรุงศรีอยุธยาบ้าง ประกอบ กับ ดังเกิดโบราณวัตถุ ที่ยัง
ปรากฏ อยู่ เห็น ว่า คำเจื่อน ลักษณะการ ปกครอง พระราชอาณาจักร ใน
ดัมยนั้นจะเป็นดังนี้ คือ ถือเอาการ ป้องกัน บ้านเมือง ดังเป็นหลัก วาง
ระเบียบ การ ปกครองเป็น อย่าง ทหาร บรรดาพลเมือง ที่เป็น ชาย
ฉกรรจ์ นับว่า เป็นทหาร ทุกคน เจ้านาย ชุนนาง ผู้ ที่เป็นมุนายควบคุม
ผู้ คน ก็ เป็น ทหาร ด้วย ทั้ง นั้น นับ แต่ พระเจ้า แผ่นดิน เป็น ตำแหน่ง
จอมพล เป็น ต้น ลง มาจน ข้าราชการ ก็เป็น นายพล นายพัน นายร้อย
นายสิบ ต่าง กัน ตาม ชัน ผู้ ใหญ่ ผู้ น้อย เวลานั้น เมืองไม่ มี คึก
สงคราม ต่าง ก็ ทำ มาหากิน บังคับบัญชา ว่ากล่าวกัน เป็น อย่าง พอดี

ถ้า เวลากลางคืน คึกคักครามก็บังคับบัญชากันเป็นอย่างทหาร การ กระเกณฑ์ กำหนด ตาม ท้องที่ เช่น เกณฑ์ พดเมืองไหน เจ้าเมือง กรมการกับ ราษฎร เมือง นั้น ก็ เข้า กัน ยกไป เป็น กองทัพ ดัชนี กำหนด เขตต์ และ อำนาจ การ บังคับบัญชา ก็ เอา ท้องที่ เป็น หลัก ดุจ กัน คือราชธานี มีหัวเมือง ชั้นใน ราย รอบ เป็นปริมณฑล เวลา มี คึกคักคราม กำหนด ทั้ง มณฑล ราชธานี รวม กัน เป็น กองทัพหลวง หรือ ถ้า จะ ว่า ตามชื่อ เมือง ใน ครั้ง นั้น เมืองสุโขทัยเป็นหัวราชธานี หัวเมืองที่รายรอบนั้น ด้านเหนือมีเมืองศรีวิชัยโดยเป็นเมืองพระมหาอุปราช ตำแหน่งแม่ทัพ หน้า ปกครอง ยก ศักดิ์ ตั้ง ค่าย ราชธานี อีก แห่ง หนึ่ง ต่อมาทาง ทิศตะวันออก มีเมืองทุ่งยั้ง (อยู่ที่ พระแท่น ศิลาอาสน์) เมืองบางยวม (เดี๋ยวนี้ เป็น เมือง ร้าง อยู่ ใกล้ ด่าน้ำยม เก่า) เมืองสองแคว (คือเมือง พิษณุโลก) เมือง สระหลวง (คือ เมืองพิศณุ) ด้านใต้มีเมืองพระบาง (คือ เมืองนครสวรรค์) เมืองคณฑี (อยู่ที่ บ้านโคก แขวงเมือง กำแพงเพชร) ด้าน ตะวันตก มีเมือง ตาก หัวเมือง ที่ กล่าว มา นี้ เรียก ว่า หัวเมือง ชั้นใน ส่วน หัวเมือง ที่ ห่าง มณฑล ราชธานี ออกไป เรียก ว่า เมือง พระยามหานคร เป็น หัวเมือง ชั้นนอก เมือง หนึ่ง มี เมือง ชั้น มาก บ้าง น้อย บ้าง เจ้าเมือง เป็น เจ้า หรือ เป็น ข้าราชการผู้ใหญ่ มี ยศ เสมอ อย่าง นายพล เวลา เกิด คึกคักคราม ผู้คน ใน เมือง พระยามหานคร อันหนึ่ง ก็ รวม เข้า เป็น กองพล อันหนึ่ง เมือง พระยามหานคร ใน ครั้ง พระเจ้ารามคำแหง เห็น จะ เป็น เมือง ที่ กล่าว ต่อไป นี้ อยู่ทาง ทิศใต้คือเมือง แพรก (สระบุรี) (เมือง สุพรรณภูมิ ชู่ทอง) เมือง

ราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองตะนาวศรี ทางทิศเหนือ เมืองแพร่ ทาง
ทิศตะวันออก เมืองห่ม เมืองเพชรบูรณ์ เมืองศรีเทพ บรรดาหัวเมือง
ชั้นใน และเมืองพระยามหานคร ที่กล่าวมา คงไทยเป็นเจ้าของทั้งสิ้น
ส่วนหัวเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไป ถึงชายพระราชอาณาเขตต์ อัน
ชาวเมืองเป็นชนต่างชาติต่างภาษา กำหนดเป็นเมืองประเทศราช มี
เจ้านายชาวเมืองนั้น ปกครองสิทธิ์ขาดเหมือนอย่างเป็นเจ้าของดิน
ในเมืองของตน เป็นแต่ต้องถวายเครื่องราชบรรณาการต่อพระเจ้า
กรุงสุโขทัย ตามกำหนด แต่เวลาที่มีการศึกสงคราม ก็ต้องเกณฑ์
กองทัพยกมาช่วย เมืองที่เป็นประเทศราชครั้งพระเจ้ารามคำแหง
มหาราช ดันนิษฐานว่าทางทิศใต้เห็นจะมีเมืองนครศรีธรรมราช เมือง
มตะกา และเมืองยะโฮ^๔ ทางด้านตะวันตก มีเมืองทวาย เมืองมะละตะ
และเมืองหงสาวดี เป็นประเทศราช ทางด้านตะวันออก เห็น
มีเมืองน่าน เมืองเซ้า (คือเมืองหลวงพระบาง) เมืองเวียงจันทน์ และ
เมืองเวียงคำ เป็นต้น.

๖. ดัชนีการบำรุงพระพุทธศาสนาในครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี
เป็นอย่างไร จะต้องกล่าวความย้อนถอยหลังขึ้นไป ถึงเรื่องประวัติ
พระพุทธศาสนา ซึ่งมาประดิษฐานในประเทศนี้เสียก่อน เรื่องนี้
ได้กล่าวมาข้างต้นว่า พระพุทธศาสนาเริ่มมาประดิษฐานในประเทศ
นี้ ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราช ทำศกียลังคายนาน เมื่อราว พ.ศ. ๓๐๐
ดัชนีพระศาสนาในชั้นนั้น ต่อมาเรียกว่า ดัชนีสาวกยาน (หรือหิน

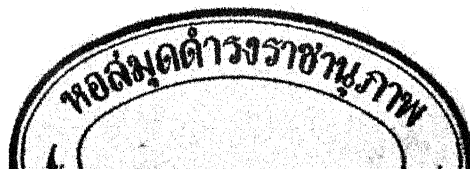
๔ ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกว่า เมืองขวา.

ยาน) คัมภีร์พระไตรปิฎก อันเป็นหลักพระคำสอนเป็นภาษามคธ ดัทธิ
คำสอนอย่าง ลาวกยาน นั้น ได้ไป ประดิษฐานใน ดังกาทวี่ป ในคราว
เดียว กับ ที่ มา ประดิษฐานใน ประเทศ นี้ ครั้น ต่อ มา เมื่อ สิ้น ราชวงศ์
พระเจ้าอโศกมหาราช แล้ว ที่ใน อินเดีย เกิดดัทธิ ชื่อ พระพุทธคำสอน
ขึ้น อีก อย่าง หนึ่ง เรียกว่า ดัทธิ มหายาน แปลง พระไตรปิฎกไปเป็น
ภาษาสันสกฤต ดัทธิ มหายาน นี้ ก็ได้ แพร่ หาดาย มา ยัง ประเทศ นี้
และ แพร่ หาดาย ไป ทาง เมือง จีน ด้วย ชนชาติไทยได้นับถือ พระพุทธ
คำสอน ตั้งแต่ ยัง อยู่ เมือง เดิม ครั้น เมื่อ ต่อม มา อยู่ ใน ประเทศ นี้ มา
พบ คำสอน ดัทธิ มหายาน อย่าง เดียว กับ ที่ ถิ่น อยู่ แล้ว ก็ ถิ่น ตามดัทธิ
ในประเทศ นี้ ต่อ มา แต่ฝ่าย ทาง อินเดีย นั้น ตั้งแต่ ราว พ.ศ. ๑๒๐๐ มา
พวก ที่ ถิ่น พระพุทธคำสอน ถูกพวก ชื่อ คำสอน พราหมณ์ เบียดเบียนก่อน
แล้ว ถูก พวก ถิ่น คำสอน อิสลาม เบียดเบียน ต่อ มา ใน ชั้น หลัง พระพุทธ
คำสอนใน อินเดีย ก็ เลื่อม ทราบ ลง จน ขาด การ ติดต่อกับ ประเทศอื่น
เมื่อ เป็น เช่น นั้น นานาประเทศ ที่ ถิ่น พระพุทธคำสอน มา แต่ ก่อน ต่าง
ก็ ถิ่น กัน ไป ตาม นิยม ของ ตน มา จน เมื่อ ราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ที่ในดังกา
ทวี่ปพระเจ้าปรกรมพหุมหาราชเป็นพุทธศาสนูปถัมภก ฟื้นฟู พระคำสอน
อย่าง ดัทธิ ลาวกยาน ให้ รุ่งเรือง ขึ้น ใน ดังกาทวี่ป จำเนียรกาลนานมา
เมื่อ กิตติศัพท์ ความรุ่งเรืองของพระคำสอนในดังกาทวี่ปครั้ง นั้น แพร่ หาดาย
มา ถึง ประเทศ ทาง นี้ ก็มีพระภิกษุไทย มอญ เขมร ซึ่ง มีความศรัทธา
กล้าแรง พา กัน ไป ศึกษาดัทธิ พระคำสอนใน ดังกาทวี่ป แล้ว บวชแปลง
เป็น ดังกาวงศ์ กติบ มา ยัง ประเทศ ของ คนมาก ขึ้น โดย ลำดับ มา พวก

พระดงษ์ไทย ที่ไป บอช แปลง เป็น นิภาย ดังกา มา กตบ ตั้ง คณะดงษ์
ขึ้น ที่ เมือง นคร ศรีธรรมราช ก่อน พระเจ้ารามคำแหงมหาราช เห็นจะ
ได้ เด็ดจ ดงไป พบปะ พระดงษ์ พวก นั้น ที่ เมือง นครศรีธรรมราช ทรง
เลื่อมใส ศรัทธา จึง อาราธนา ขึ้น มา ตั้ง ตั้ง สมณทูต ณ กรุงสุโขทัย
แล้ว บอช แปลงพระดงษ์ไทยในประเทศนี้คือ มา เป็นต้นเดิมของพระดงษ์
คณะมหานิกาย ทุก วัน นี้ ดยยามประเทศ ก็ได้ เริ่ม มี ทางไม้ตรี กับ
เมือง ดังกา แต่ ครั้ง พระเจ้ารามคำแหง เป็น ต้น มา และได้ พระพุทธรูป
อัน ทรง นาม ว่า พระพุทธรูปดิหังค์ มา จากดังกาทอปปในรัชกาล ของพระ
เจ้ารามคำแหง นี้ ด้วย.

๗. ใน สมัยนั้นไพร่บ้านพลเมืองใน กรุงสุโขทัย และ ตาม หัวเมือง
ใน ลุ่ม แม่น้ำเจ้าพระยา มีทั้งไทยลาว และขอม และ เชื้อสาย ซึ่ง เกิด
แต่ สมพงศ์ ระวัง ชนชาติ เหล่า นั้น แต่ ชนชาติ ลาว เดิม เห็น จะเหตือ
น้อย ดง แล้ว ด้วย ประปน กับ ขอม มา เดีย ช้านาน นอก จาก ชน ที่ เป็น
ชาติ ชาว พม่า เมือง ปรากฏ ว่า มี พวก จีน เริ่ม เข้า มา ตั้ง ภูมิจำเนา
ใน ดยยามประเทศ แต่ครั้ง พระเจ้ารามคำแหงมหาราช เป็นต้นมา ดัชนี
การซึ่งพระเจ้ารามคำแหงมหาราชทรงปกครองท่นบำรุงไพร่บ้านพลเมือง
ดัง ปรากฏ อยู่ใน ศิลา จารึก นั้น แม้จะ ว่า ตาม ความคิดใน ปัจจุบัน
นี้ ก็ ดี้น แต่ น่า ชม เป็น ต้น ว่า อุดหนุนให้มหาชนไป มา ค้า ขาย ถึงกัน
ใน ระหว่าง เมือง ต่อ เมือง และ ประเทศ ต่อ ประเทศ เดิก ประเพณี ที่

๕ เรื่องพระพุทธรูปดิหังค์ เดิมนี้ประดิษฐานอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานในกรุงเทพฯ มี
ตำนานแต่งไว้ ในภาษามคธอีกด้วย

กีดขวางแก่การคมนาคม เช่นด่านเก็บภาษีจังกอบ เป็นต้น มิให้
มีในระหว่าง เพื่อให้ไพร่บ้านพลเมืองไปมาค้าขายได้โดยสะดวก
ส่วนราษฎรที่ต้งหัดหัดทำเรือกล่นไรร่นา ก็ทรงทูลบำรุงให้
ได้รับผลประโยชน์เต็มภาคภูมิ โดยปราศจากความเบียดเบียน
และกัน เอาเป็นพระราชหฤทัยในเรื่องรักษาความยุติธรรม ถึง
ประเพณีพระองค์เองเป็นผู้รับภาระของราษฎร โดยให้เอากระดิ่ง
แขวนไว้ที่ประตูพระราชวัง ใครมีทุกข์ร้อนจะถวายฎีกาก็ให้ไป
ต้งกระดิ่งนั้นก็ได้ยินเสียงถึงพระกรรณได้เป็นนิมิต วิถีอันนี้เป็น
ต้นประเพณีซึ่งเรียกว่าต้งกระดิ่งร้องฎีกาอันมีสืบมาจนกรุงรัตนโกสินทร์
นี้ ในสมัยเมื่อราษฎรยังไม่รู้หนังสือกันแพร่หลาย ใครมีทุกข์
ร้อนจะถวายฎีกาก็อาจเข้าไปต้งกระดิ่งจนฉลุยแล้ว ซึ่งต้งไว้
ณทิมดาบกรมวังให้ได้ยินถึงพระกรรณได้ ต่อเมื่อความรู้หนังสือ
เจริญแพร่หลายจึงเปลี่ยนมาเป็นให้ถวายฎีกาด้วยหนังสือ อย่าง
เช่นเป็นประเพณีอยู่ในบัดนี้ อีกประการหนึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
ประเพณีพระองค์เป็นหัวหน้าชักนำราษฎรให้รักษาศีลทำบุญให้ทาน
และฟังธรรมเทศนาเป็นนิมิต ปรากฏว่าทรงสร้างพระแท่นมนังคศิลา
ประดิษฐานไว้ ณ ถาดงตาดแห่งหนึ่ง ถึงวันพระวันโกนให้พระสงฆ์
ขึ้นนั่งบนพระแท่นมนังคศิลา นั้นแสดงธรรมแก่ราษฎร ถ้าเป็นวันอื่น

๖ พระแท่นมนังคศิลานี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพาลงมาไว้
ในกรุงเทพฯ แต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่ในรัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๕ ย้ายไปไว้ในวัดพระศรี
รัตนศาสดาราม ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ โปรดฯ ให้สถาปนาเป็นพระแท่นเศวตฉัตร ประดิษ
ฐานอยู่ในพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาทบัดนี้

พงศาวดารกรุงสุโขทัย คราวเจริญ

๓๓

พระองค์เล็ดจ ขึ้น ประทับ ว่าราชการ บ้านเมือง ณที่นั้น การที่พระเจ้าแผ่นดิน ออกว่าราชการในที่ประชุมชนกลางแจ้ง เช่น พระเจ้ารามคำแหง คงเป็น ขรรมนิยม เดิม ของชาติไทย และให้สืบ ต่อจนในสมัย กรุงศรีอยุธยา เวลาละเล็ดจ ออก ที่ ประชุมใหญ่ ย่อมเล็ดจ ออก ณมุขเด็จ ให้ที่ ประชุม เฝ้า กลางแจ้ง เป็น ประเพณี แม้ใน กรุงรัตนโกสินทร์นี้ ก็ยังมี มุขเด็จ ที่ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นที่เล็ดจ ออก ประชุม กลางแจ้ง เหมือนเช่นนั้น สืบ ประเพณี นี้เอง มาแต่ ครั้ง กรุงสุโขทัย

๘.ใน บรรดา การ ซึ่ง พระเจ้ารามคำแหงมหาราช ได้ทรง ตั้ง แบบ อย่างให้ เกิดขึ้น และ เป็น ประโยชน์สืบ มาจน ทุกวันนี้ ที่เป็น ข้อสำคัญ ยิ่ง อย่าง หนึ่ง นั้น คือ ที่ ทรง ตั้ง แบบ หนังสือไทย ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๐ ก่อนนั้น มาชาว ประเทศ นี้ เอาแบบอย่าง หนังสือคฤณณ์ ของ ชาวอินเดีย ข้างใต้มาใช้ แล้วดัดแปลง ต่อ มาจน เกิด เป็น หนังสือขอม แต่ หนังสือขอม นั้นใช้เขียนได้ เพียง ภาษาบาลี สันสกฤต และ ภาษาขอม ภาษา มอญ แต่ จะเขียน ภาษาไทย ขัดข้อง เพราะไม่มี วรรณยุกต์ ดำหรับ หมายเสียง สูงต่ำ และ สระมี น้อยไม่พอ จะเขียน คำภาษาไทย ได้หมด พระเจ้ารามคำแหง มหาราช จึง ทรง คิด แบบ หนังสือขึ้นใหม่ ให้มี ทั้ง สระ และ วรรณยุกต์ พอ ที่จะเขียน คำภาษาไทย ได้หมด และ แก้วป ตัวอักษรให้เขียนได้ เร็ว กว่า หนังสือขอม ด้วย จึง เกิด หนังสือไทย ขึ้นด้วย ประการ หนึ่ง แต่หนังสือไทย ซึ่ง พระเจ้ารามคำแหงทรง ตั้ง แบบ ขึ้นแต่ เดิม นั้น สระ แด พยัญชนะ เขียนใน บรรทัด เดียว กัน ครั้น

เมื่อต่างรัชกาลพระเจ้ารามคำแหง มาแล้ว มีผู้อื่นแก้ไขสระไปใช้ตามแบบหนังสือขอม ซึ่งสระอยู่ข้างหน้าพยัญชนะบ้าง อยู่ข้างหลังบ้าง ข้างบนบ้าง ข้างใต้พยัญชนะบ้าง อย่างเช่นใช้ เป็นแบบหนังสือไทยดิบ มาจนทุกวันนี้ การที่พระเจ้ารามคำแหง ทรงคิดหนังสือไทยขึ้น คงเห็นประโยชน์สำคัญ แด้นิยมกันมาก แต่ในสมัยนั้นเอง เพราะปรากฏว่าแบบหนังสือไทยใช้แพร่หลายไป จนนอกพระราชอาณาเขตต์ในไม่ช้า.

๘. นอกจาก การ ทิ้ง ปวง ที่ ก่อตัว มาแล้ว ยังมี อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่งควรนับว่าเป็นอุบิหาร อย่างอัศจรรย์ ของ พระเจ้ารามคำแหงมหาราช คือปรากฏว่าได้ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปเมืองจีนถึง ๒ ครั้ง ในจดหมาย เหตุจีน บอก ศักราชไว้ชัดเจนว่า เสด็จไป เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๗ ครั้ง หนึ่ง แล้วเสด็จไป เมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๓ อีก ครั้ง หนึ่ง อัน พระเจ้าแผ่นดิน สยาม ซึ่งจะได้เสด็จไปถึงต่างประเทศโดยไมตรีในเวลาดังราชย์อยู่ ปรากฏ มาใน พง ศาสดาร แต่ ๒ พระองค์ คือ พระเจ้ารามคำแหงมหาราชพระองค์ หนึ่ง กับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน รัชกาล ที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ นี้ อีก พระองค์หนึ่ง เท่านั้น พระเจ้ารามคำแหง มหาราชได้เสด็จไป เมือง จีน ด้วย เหตุใด และ การ ที่เสด็จไป มี ผลอย่าง ไตบ้าง ข้อนี้ คง มีหลาย อย่าง แต่หากไม่ ปรากฏ ที่ ปรากฏอยู่จน บัดนี้ อย่างเดียว แต่ว่าไปได้ จีนช่างทำ เครื่อง ถ้วยชาม เข้ามา ทำจำหน่าย ใน ประเทศนี้ ตั้งแต่ ทำ ทั้ง ที่ เมืองสุโขทัย และที่ เมืองศรีสัชนาโดย เครื่องถ้วยชามที่ทำครั้งพระเจ้ารามคำแหงเราเรียกกันว่าเครื่องตั้งกะโถก

พิเคราะห์ดูจำนวนเตาที่ยังเหลือทราบอยู่ มากมาย หดหาย ค่ำบด เห็นจะมีพวก ช่าง ทำหลายร้อย และทำจำหน่ายแพร่หลายไป ถึง ประเทศอื่น ๆ ทำนอง เดียว กับ หม้อ บางตะนาว ศรี ของเรา ทุก วัน นี้ แต่ จะ คง ทำ อยู่ ชั่ว นาน เท่าใด จึง ได้ เด็ด ขั้ว นี้ ไม่ ทราบ ชัด.

๓๐. พระเจ้ารามคำแหงมหาราช สวรรคตเมื่อปีใดไม่ปรากฏชัด มีแต่เค้าเงื่อนอยู่ในหนังสือราชาธิราช ซึ่งว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๗ สมเด็จพระร่วง ประทาน อภิเษก พระเจ้า แล่นเมืองมิ่ง ซึ่ง ครอง เมือง เมาะตะมะ และกล่าวในหนังสือเรื่องราชาธิราชนี้ต่อมาว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๑ พระเจ้า แล่นเมือง มิ่ง ยก กองทัพ ไป ตี เมือง ทวาย เมือง ตะนาวศรี ดังนี้ก็เมืองทั้ง สอง นั้น ชน กรุงสุโขทัย พระเจ้า แล่นเมืองมิ่ง คง ไม่ กัด ตัด ใน เวลาเมื่อพระเจ้ารามคำแหงยังมีพระชนม์ อยู่ จึงสันนิษฐานว่า พระเจ้า รามคำแหงมหาราชเห็นจะสวรรคตเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๖๐ อยู่ในราชสมบัติ ราว ๔๐ ปี ราชโอรส ทรง พระนาม ว่า เถอไทย ได้รับ รัชทายาทครอง ดยัมประเทศ ณ กรุงสุโขทัย นับ เป็น รัชกาล ที่ ๔ ต่อมา.

ตาม เรื่อง ราว ที่ ปรากฏ ใน พงศาวดาร กรุงสุโขทัย เจริญ ถึง ที่ สุด เมื่อ ใน รัชกาล พระเจ้ารามคำแหงมหาราช ต่อ นั้น มา ก็ ตั้ง ต้น ถึง คราว เลื่อม ดัง จะ แล่ ดัง ต่อ ไป ใน ตอน หน้า.

ตอนที่ ๔

พงศาวดารกรุงสุโขทัย คราวเสื่อม

๑. พระเจ้าเดอไทย ซึ่งเป็นราชโอรสรับรัชทายาทพระเจ้ารามคำแหง มหาราช ครองราชสมบัติอยู่ประมาณ ๓๖ ปี เรื่อง พงศาวดารใน รัชกาลนี้ มีใครจะมีรายการปรากฏในศิลาจารึก กรุงสุโขทัย แต่ ไป มีใน พงศาวดาร ประเทศอื่น มีหนังสือราชาริราช เป็นต้น ปรากฏ ว่าพอ พระเจ้ารามคำแหงมหาราช สวรรคตแล้ว ประเทศ ราชทั้งหลาย ซึ่งเคยยอมขึ้นต่อกรุงสุโขทัย ก็พากันกระด้างกระเดื่องขึ้นโดยลำดับ เป็นต้น แต่พระเจ้าแผ่นดินเมืองมิ่งเจ้าเมืองมอญก็ยกกองทัพลงมาตีเมือง ทวาย เมือง ตะนาวศรี ขยายอาณาเขตต์เอาโดยพลการ แล้วเคยตั้ง แชง เมืองเมะตะมะไม่ยอมขึ้น กรุงสุโขทัย พระเจ้าเดอไทยแต่งกองทัพ ให้ออกไปปราบปราม ก็หาได้เมืองมอญคืนมาขึ้น กรุงสุโขทัย ดังแต่ก่อนไม่ เมืองประเทศราชอื่นๆเช่นเมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ เวียงคำ และเมือง นครศรีธรรมราช ก็เห็นจะต้องเป็น อิดสละไม่ยอมขึ้น กรุงสุโขทัยตามกันเป็นอันดับมา แต่เมืองพระยา มหานครแต่หัวเมืองชั้นในยังเป็นปกติอยู่ จึงหาปรากฏว่ามีข้าศึก ต่างประเทศเข้ามา รุกราน พระราชอาณาเขตต์ในครั้งแผ่นดินพระเจ้า เดอไทยไม่.

๒. พระเจ้าเดอไทยครองราชสมบัติอยู่ถึงราว ๓๖ ปี คงจะได้ก่อ สร้าง ทนุบำรุง บ้านเมือง คาม เยี่ยง อย่าง พระเจ้ารามคำแหง มหาราชสืบ

มา แต่หากไม่ปรากฏรายการ ที่จะทราบได้ถนัด ก็ แต่เข้าใจว่า มี สิ่ง
สำคัญ อัน หนึ่ง ซึ่งได้ สร้าง ขึ้นใน รัชกาล พระเจ้าเอกไทย ก่อตัว คือ
เมือง ชากังราว (คือ เมืองกำแพงเพชร ทาง ฝั่งตะวันออก) เห็น จะสร้าง
ขึ้น เป็น เมืองลูกหลวงให้เป็นคู่ กับ เมืองศรีลังกาโดยในรัชกาลนี้ ด้วย
ไม่ปรากฏ ก่อตัว ถึง เมือง ชากังราวในศิลาจารึก ของ พระเจ้ารามคำแหง
มหาราช^๑

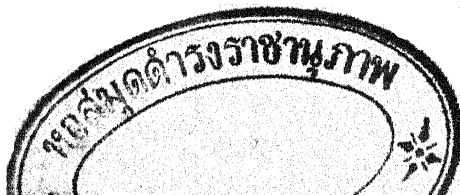
๓. เหตุสำคัญ อัน เป็นเครื่องอุปการณ ใน ความเสื่อมทราม ของกรุง
สุโขทัย มา เกิด ขึ้น เมื่อ ตอน ปลาย รัชกาล พระเจ้าเอกไทย คือ เกิดมี
คน สำคัญได้ เป็น เจ้าเมือง อู่ทอง และได้ เป็น แม่ทัพ คุม กำลัง เมือง
อู่ทอง เมืองราชบุรี เพชรบุรี รวมกันยกกองทัพออกไปตี เอาเมืองทวาย
เมือง ตะนาวศรี กลับคืน มา เป็น ของไทยได้ แต่ นั้น พระยาอู่ทอง ก็มี
ชื่อเสียง ขึ้น ทาง หัวเมือง ฝ้ายไต้ ได้ ปกครอง เขตต์แดน มา จน เมือง
อโยธยาเจ้าเมืองที่ใกล้เคียง เช่นเจ้าเมืองสุพรรณบุรี เมืองราชบุรี เพชรบุรี
ก็ อ่อน น้อม เข้า เป็น สัตว์พรพวัก อยู่ มา ถึง พ.ศ. ๑๘๘๐ เกิดใช้
ระบาว์ขึ้น ที่ เมือง อู่ทอง พระยาอู่ทอง เอา เรื่อง เกิดโรคทำ นั้น เป็น
เหตุ อพยพ ผู้ คนมาตั้งอยู่ ที่ตำบลเวียงเหล็ก^๒ แขวง เมืองอโยธยา แล้ว

๑ ข้อว่าเมืองกำแพงเพชร มิได้มีปรากฏในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัย แต่ตัวเมืองมีอยู่
สองเมือง เมืองทางฝั่งตะวันตก ที่ปากคลองสวนหมากปรากฏชื่อในศิลาจารึกเรียกว่า
เมืองนครชุม เมืองทางฝั่งตะวันออกตรงที่ทุ่งเมืองเดียนนี้เรียกว่าเมืองชากังราว อันข้อ
ว่าเมืองกำแพงเพชรนั้น เห็นจะเกิดขึ้นขึ้นเป็นเมืองขึ้นกรุงศรีอยุธยา เรียกเมืองชากังราว
กับเมืองนครชุม รวมกันเป็นเมืองเดียว ว่าเมืองกำแพงเพชร.

๒ อยู่ตรงที่สร้างวัดพุทธไสยวรรย์ ในจังหวัดอยุธยาบัดนี้.

คิดอ่านทำไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินจีน และพระเจ้าแผ่นดิน ขอม ครั้น
เห็นว่ามิกำลังนั้น คงไม่ต้อง ระแวง ข้าศึก ทางช้าง ได้แล้ว ก็ ประกาศตั้ง
กรุงศรีอยุธยา เป็น อิศสระ ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๒.

๔. ฝ่าย ข้าง กรุงสุโขทัยใน เวลา เมื่อพระเจ้าอู่ทอง ประกาศตั้ง เป็น
อิสสระ นั้น ประจบ เกิดเกลี้ย แยก กัน ขึ้น ภายใน ราชวงศ์ จึงไม่
สามารถ จะ ลง มาปราบปราม พระเจ้าอู่ทองได้ เหตุ ที่เกิด เกลี้ย แยก
กัน ขึ้น นั้น ไม่ปรากฏ รายการ ชัดเจน ต้อง ดันนิษฐาน ประกอบ คือ
ราชโอรส องค์ ใหญ่ ของ พระเจ้าเดอไทย ทรง นาม ว่า พระยาดีไทย
พระราชบิดา ตั้ง ให้ เป็น พระมหาอุปราช ไป ครอง เมืองศรีวิชัยโดย
เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๐ ดันนิษฐานว่า เห็นจะมี พระราชโอรส อีก องค์ หนึ่ง ซึ่ง
พระราชบิดาให้ลงมาอยู่ครองเมืองสาเกตนคร และพระราชโอรสทั้งสององค์
นั้นไม่ เป็น ลำคัก ต่าง คุม เียง กัน อยู่ ครั้น ถึง พ.ศ. ๑๘๙๗ พระเจ้า
เดอไทยประชวรอาการหนัก ท่านองราชโอรสองค์ที่ครองเมืองสาเกตนคร
จะรู้ ความ ก่อน รับ ขึ้นไปยึดเมืองสุโขทัยได้ จึง ปรากฏ กล่าวในศิลา
จารึกว่า พอ พระยาดีไทย ทราบว่า พระราชบิดาประชวรหนัก ก็ยกกองทัพ
ลงมาจากเมือง ศรีวิชัยโดย ต้องรบพุ่ง กับ พวก เมืองสุโขทัย เป็น
อันดับ มา จน ได้ เมืองสุโขทัย จึงได้ ครองราชสมบัติใน พ.ศ. ๑๘๙๗
นั้น พต พระเจ้าอู่ทอง ทราบ ว่าเกิดรบ กันขึ้นใน กรุงสุโขทัย ก็ขึ้น
ไป ยึด เขา เมืองไชยนาท ซึ่ง ดูเหมือน จะเป็น เมือง ฝรั่ง ขึ้นใหม่ในครั้ง
แผ่นดินพระเจ้าเดอไทย ฝ่ายพระเจ้าดีไทยซึ่งได้ครองราชสมบัติกรุงสุโขทัย
ไม่ปรารถนาที่จะรบพุ่ง จึงให้มาว่ากล่าวโดยดี พระเจ้าอู่ทอง ก็

คืนเมืองไชยนาทให้แก่กรุงสุโขทัย ฝ่ายพระเจ้ากรุงสุโขทัยก็ยอมให้กรุงศรีอยุธยาเป็นอิสระ ทั้งสองประเทศจึงเป็นไมตรีกันต่อมา.

๕. พระเจ้าติไทยซึ่งได้ครองกรุงสุโขทัย เป็นรัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง นั้น เมื่อราชาภิเษกทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีธรรมรังษิตมหารัชมหาราชธิราช แต่ในศิลาจารึก หรือในหนังสืออื่น มักเรียกเป็นสามัญตามพระนามเดิมว่า พระยาติไทย หรือ มิฉะนั้น ก็เรียกแต่โดยย่อว่า พระมหารัชมหาราช อันใช้เป็นพระนามพระเจ้ากรุงสุโขทัย รัชกาลนี้สืบไป อีกหลายรัชกาล เพราะฉะนั้นในคำบรรยายนี้จะเรียกว่า พระมหารัชมหาราชที่ ๑ แต่ที่ ๒ ที่ ๓ โดยลำดับกันไป พระเจ้าติไทยซึ่งเป็นพระมหารัชมหาราชที่ ๑ พระองค์นี้ แม้พระอัยยาคย์มิได้เป็นนักรบ อย่างพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ผู้เป็นพระโอรยาก็จริง แต่เป็นนักปราชญ์ได้เล่าเรียนในสำนัก สังฆลังกาองค์แรก ราชบัณฑิต จนทรงทราบพระไตรปิฎกแตกฉาน ข้อนี้ มีหลักฐานที่ได้ทรงแต่งหนังสือซึ่งหอพระสมุดฯ ได้พิมพ์เรียกว่า “ไตรภูมิพระร่วง”^๓ เป็นหนังสือไทยที่แต่งเก่าก่อนเรื่องอื่นๆ บรรดาปรากฏอยู่ในบัดนี้ นอกจากศิลาจารึกอีก ประการหนึ่ง เนื่องต่อการที่ทรงเล่าเรียนพระไตรปิฎกแตกฉานนั้น พระมหารัชมหาราชที่ ๑ ทรงเลื่อมใสในพระศาสนา ตามลักษณะดังกล่าว ยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นแต่ก่อนมา ถึงทรงอาราธนาพระเถระชาวลังกาเข้ามาเป็นสังฆราชในกรุงสุโขทัย จัดวางแบบแผนในสง

๓ ถ้านักเรียนประสงค์จะทราบสำนวนภาษาไทยในกรุงสุโขทัยว่าเป็นอย่างไร จำพจ้ขอแนะนำให้อ่านหนังสือไตรภูมิพระร่วง.

มณฑลตามเข็มนาฬิกาอย่างข้างตั้งกามันคงขึ้น เป็นคันที่จะแบ่งส่งให้เป็นฝ่ายคามวาสี คือ พวกที่เล่าเรียนพุทธวจนฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายอรัญวาสีซึ่งเล่าเรียนทางสมถะวิปัสสนาฝ่ายหนึ่ง อันเป็นแบบแผนสืบมาแต่ที่ลุด พระมหาธรรมราชาที่ ๓ ได้ละราชสมบัติเสด็จ ออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่คราวหนึ่ง เป็นคันแบบอย่างซึ่งผู้ดีออกบวชกันชั่วคราว ต่อมาจนกาลบัดนี้.

๖. นอกจากในการเล่าเรียน พระมหาธรรมราชาที่ ๓ ยังทรงพระคุณในเรื่อง การก่อสร้าง สิ่งที่เป็นประโยชน์อีกหลายอย่าง คือ สร้างถนนหลวง ซึ่งเรียกกันในบัดนี้ว่า ถนนพระร่วง ตั้งแต่เมืองศรีสัตนาโดยผ่านเมืองสุโขทัยลงมาจนถึงเมืองกำแพงเพชรอย่างหนึ่ง สร้างเมืองสองแคว (คือเมืองพิษณุโลก) ขึ้นเป็นเมืองลูกหลวง อีกเมืองหนึ่ง และบูรณะเมืองนครชุม (คือเมืองกำแพงเพชร) ทางปากตะวันตกอีกเมืองหนึ่ง แบบแผนพระพุทธรูปที่เป็นอย่างงามในฝีมือครั้งกรุงสุโขทัย ก็เป็นของเกิดขึ้นในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๓ โดยมาก พระคุณอันเป็นข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่งนั้น คือที่รู้ประมาณกำลังเมื่อเห็นว่าไม่สามารถจะปราบปรามเมืองอื่น เช่น กรุงศรีอยุธยาเป็นต้นได้แล้ว ก็ทำไม่ตรีเอาดีต่อ แต่ในส่วนพระนครราชธานี หรือหัวเมืองขึ้น ซึ่งสามารถจะรักษาไว้ได้ก็ปกครองรักษาไว้ได้มั่นคง ชื่อนี้ปรากฏในเรื่อง พงศาวดาร กรุงศรีอยุธยาว่า เมื่อพระเจ้าอู่ทองสวรรคตแล้ว ถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ พยายามยกกองทัพหลวงขึ้นไปปราบปรามหัวเมืองเหนือถึง ๓ ครั้ง ก็ปราบ

พงศาวดารกรุงสุโขทัย คราวเสื่อม

๕๑

ปรามาหาได้ไม่ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ รักษาอิสสรภาพกรุงสุโขทัยไว้ได้ จนตลอดรัชกาล.

๗. พระมหาธรรมราชาที่ ๑ จะสวรรคตเมื่อปีใดไม่ปรากฏแน่ แต่ประมาณว่าเห็นจะราวเมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๙ ราชบุตร์พระองค์หนึ่ง(หนึ่งคือ บางเรื่องเรียกพระนามว่า ไสยดีโต) ได้รับรัชทายาทครองกรุงสุโขทัย ทรงพระนามว่า พระมหาธรรมราชาธิราชที่ ๒.

สมเด็จพระบรมราชาธิราชได้ที่ยกกองทัพหลวงขึ้นไปตีเอาเมืองชากังราว เมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๐ พระมหาธรรมราชาที่ ๒ สู้ไม่ได้ก็ต้องยอมแพ้ แต่ที่กรุงสุโขทัยก็ตกตั้งลงคงเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชประสงค์จะทอนกำลังเมืองเหนือลง จึงแบ่งมณฑลราชธานีสุโขทัยเดิมออกเป็นสองอาณาเขตต์ อาณาเขตต์หนึ่งอยู่ทางด่านน้ำผึ้ง มีเมืองตาก เมืองกำแพงเพชร และเมืองนครสวรรค์ รวมกันเป็นมณฑลตั้งเมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองหลวงให้พระยาযুক্তิระ (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระยาสุพรรณดิศ) ว่าเป็นราชบุตร์เลี้ยง) ปกครองขึ้นกรุงศรีอยุธยา ครองอาณาเขตต์ให้พระมหาธรรมราชาปกครองแต่ทางด่านน้ำยมและด่านน้ำน่าน คือเมืองสุโขทัย สวรรคโลก พิษณุโลก และเมืองพิศณุปัตนี้ รวมกันเป็นมณฑล ดังนั้นฐานว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๒ นั้น เมื่อก่อนเสวยราชเห็นจะได้เป็นพระมหาอุปราชครองเมืองพิษณุโลก คือเมืองต้องแคว ซึ่งพระมหาธรรมราชาทรงสร้างเป็นเมืองถูกหลวงขึ้นใหม่

ครั้น พัดงคราม ตก เป็นเมือง ขึ้น กรุงศรีอยุธยา และ ถูก ตัดเขตต์แดน
ตั้ง กล่าว มา ก็ไป ตั้ง ราชธานี อยู่ เมือง พิษณุโลก แต่ นั้น เมือง
สุโขทัย ก็มิได้ เป็น ราชธานี ฝ่าย เหนือ อีก ต่อมา.

๘. พระมหาธรรมราชา ที่ ๒ จะสวรรคต เมื่อ ปีใด ไม่ปรากฏแน่ มี
พระมหาธรรมราชา ที่ ๓ ในราชวงศ์ พระร่วง ได้ครอง เมืองพิษณุโลก เป็น
ประเทศราช ต่อมา สวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๒ ตรง ใน รัชกาล สมเด็จพระ
พระนรินทร์ราชธิราช ครอง กรุงศรีอยุธยา ในหนังสือพระราชพงศาวดาร
กล่าว ว่า เมื่อพระมหาธรรมราชา ที่ ๓ สวรรคต ครั้ง นั้น พระยา
บาดเมือง กับพระยาราม (คำแหง) ซึ่ง เห็น จะ เป็น ราชบุตร พระมหา
ธรรมราชา ที่ ๓ ด้วย กัน แย่ง กัน เป็นใหญ่ ถึง รบพุ่ง จน เมือง เหนือ
เป็น จลาจล สมเด็จพระนรินทร์ราชธิราช ต้อง เสด็จ ยก กองทัพ ขึ้นไป
ถึง เมือง พระบาง (คือ เมือง นคร สุพรรณบุรี) พระยาบาดเมือง กับ
พระยาราม ต่าง เกรง พระอำนาจ ก็ ลง มา เข้า โดยดี จึง ทรง จัด
การ ปก ครอง เมือง เหนือ ให้ พระยาทั้งสอง นั้น องค์ หนึ่ง ครอง เมือง
สุโขทัย อีก องค์ หนึ่ง ให้ ครอง เมือง กำแพง เพชร ก็ เป็น ตาม คัด ดี กัน
เรียบร้อย ต่อมา แต่ จะ ทรง ตั้ง ให้ พระยาบาดเมือง หรือ พระยาราม
(คำแหง) ครอง เมือง พิษณุโลก หา ปรากฏ ไม่ ปรากฏ แต่ว่า ได้
เป็น พระมหาธรรมราชา นับ เป็น ที่ ๔ ครอง เมือง พิษณุโลก มา จน พ.ศ.
๑๙๗๐ จึง สวรรคต ใน รัชกาล สมเด็จพระบรมราชา ธิราช ที่ ๒ (พระ
เจ้าสามพระยา) ครอง กรุงศรีอยุธยา ถึง ตอน นี้ ท่านอง จะ ไม่ มี
เชื้อราชวงศ์ พระร่วง ซึ่ง สามารถ จะ ปก ครอง เมือง ได้ หรือ มี ฉะนั้น

ก็จะเป็นด้วยสมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๒ มีพระประสงค์จะปกครองหัวเมืองเหนือให้มั่นคง อยู่ในอำนาจ กรุงศรีอยุธยา ยิ่งขึ้น จึงทรงตั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อยังทรงพระนามว่า พระรามคำวราชโอรต์ ซึ่งเป็นพระมหาอุปราช ขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกประมาณเวลาแต่ตั้งประเทศสยามเป็นอิสสระ กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงได้เป็นใหญ่อยู่ ณ กรุงสุโขทัย ๕ พระองค์ รวมเวลาประมาณ ๓๐ ปี กรุงสุโขทัยลดลงเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา มีกษัตริย์เชื้อวงศ์พระร่วงได้ครองเมืองเหนือเป็นอย่างเจ้าประเทศราชต่อมาอีก ๔ พระองค์ ตลอดเวลาประมาณ ๕๐ ปี แต่นั้นมาเรื่องพงศาวดารกรุงสุโขทัยก็รวมเป็นส่วนหนึ่งในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งจะแสดงต่อไปในบรรยายกัณฑ์หน้า.

๘. ในเรื่องพงษาวดารสยาม ตอนกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีมีปัญหาอันหนึ่ง ซึ่งจะต้องวินิจฉัย คือ นามที่เรียกว่า “พระร่วง” ในหนังสือซึ่งแต่งไว้แต่โบราณ กล่าวถึงต้นราชวงศ์ซึ่งครองกรุงสุโขทัย ทรงพระนามว่า “พระร่วง” แต่ในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยหาปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่ง พระองค์ใด ทรงพระนามว่าพระร่วงไม่ เหตุฐานที่จะพิจารณาว่าความจริงเป็นอย่างไร ก็แตกต่างกัน ในศิลาจารึกกรุงสุโขทัย ปรากฏพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ๘ พระองค์ พระองค์ที่ ๓ ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์นั้น เรียกว่าพ่อขุนบางกลาดทำด ครั้นเมื่อเสวยราช ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ พระองค์ที่ ๒ ทรงพระนามว่า พระเจ้าบาตเมือง

พระองค์ที่ ๓ ทรงพระนามว่า พระเจ้ารามคำแหง พระองค์ที่ ๔ ทรงพระนามว่า พระเจ้าเอกไทย พระองค์ที่ ๕ เดิมทรงพระนามว่าดิไทย ครั้นเสวยราชย์ทรงพระนามว่าพระเจ้าศรีสุริยพงศ์รามมหาราชบรมราชาธิราช พระองค์ที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ ต่อมาปรากฏพระนามเรียกแต่ว่า พระมหาธรรมราชาเหมือนกันทุกพระองค์ ในหนังสือซึ่งพระภิกษุชาวเขียงใหม่แต่งได้เป็นภาษามคธ เช่นเรื่องชินกาลมาลินี กัถี เรื่องสังหิงคินิทาน กัถี ออกพระนามพระเจ้ากรุงสุโขทัยไว้ ๕ พระองค์ พระองค์ที่ ๑ เรียกว่า อรรณราช หรือ ไสยวงศ์ราช พระองค์ที่ ๒ เรียกว่า ปาณราช พระองค์ที่ ๓ เรียกว่า รามราช พระองค์ที่ ๔ เรียกว่า อุตตะระ ไชยตะตะราช พระองค์ที่ ๕ เรียกว่า ดิไทยราช ถ้าเทียบกับพระนามที่ปรากฏในศิลาจารึก ได้ความว่าพระร่วงนั้นคือ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ผู้เป็นต้นวงศ์ เพราะคำว่าร่วงแต่โบราณหมายความว่า รุ่ง (มิใช่ห่อหุ้ม) พวกชาวเขียงใหม่จึงเอาคำว่าร่วงนั้นไปใช้ในภาษามคธว่า อรรณ และเขาได้ยืมว่า ร่วงไปหาคำมคธที่เสียงคล้ายกัน เรียกว่า รังคราช แต่เมื่อพิจารณาไปถึงเรื่องราวตามที่กล่าวในพงศาวดาร มอญ กัถี พงศาวดารเหนือ กัถี และพงศาวดารเขียงใหม่ กัถี พงศาวดารเขียงใหม่ว่าพระร่วงกับพระยาจำเมืองได้ไปช่วยพระยาเมงรายเด็กที่สร้างเมืองเขียงใหม่ พงศาวดารเหนือว่าพระร่วงได้เสด็จไปเมืองจันท พงศาวดารมอญว่าพระร่วงได้ตั้งมักกะโทเป็นพระเจ้าฟ้ารัง เหตุการณ์ที่กล่าวก็ตรงกับพระราชพงศาวดารพระเจ้ารามคำแหง มหาราชทั้งนั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นปัญหาว่า

พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ซึ่งปรากฏพระนามแพร่หลายไปนานาประเทศเรียกว่า พระร่วง นั้น จะเป็น พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ หรือพระเจ้ารามคำแหง มหาราช แน่ เมื่อพิเคราะห์ดูหลักฐานที่จะวินิจฉัยปัญหานี้ เห็นว่า ข้อที่ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ จะทรง พระนามว่า พระร่วง มีหลักฐาน แต่ที่เป็น ปฐม กษัตริย์กรุงสุโขทัย อย่าง หนึ่ง กับ ที่ เรียก ว่า พระร่วง ใน หนังสือ ซึ่ง แต่งเป็น ภาษามคธ อย่าง หนึ่ง หนังสือ นั้น ก็ แต่ง ต่อ เมื่อล่วงเวลามาหลายร้อยปี อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งกล่าวในส่วนของ พงศาวดาร มีศักราช แน่ นอน และ ปรากฏ ทั้งใน ประเทศ สยามประเทศ มอญ และ ประเทศ ตานนา เรียกพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ว่า พระร่วง ดังนี้ ดูเหมือน จะ น่าเชื่อว่าพระร่วงนั้นเป็นพระนามเดิมของ พระเจ้ารามคำแหง มหาราช เพราะ ปรากฏในศิลาจารึก ว่า ได้ พระนาม ว่าราม คำแหง ต่อ เมื่อชนช้าง ชะนะ ชุน สัมชน เจ้า เมือง ฉอด อีกประการหนึ่งไม่ว่า ใน หนังสือ เรื่องใด ๆ ย่อม กล่าว ว่า พระ ร่วง นั้น เป็นกษัตริย์ ซึ่งทรง บุญญาภิหาร และมี อานุภาพ มาก สัมด้วยบารมีของพระเจ้ารามคำแหง มหาราช ยิ่ง กว่า พระเจ้าศรีอินทราทิตย์.

ปกหน้า ๒

ตอนที่ ๑ เรื่องตั้งกรุงศรีอยุธยา

๑. เรื่องพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา นับตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองประกาศตั้งราชอาณาจักรเป็นอิสระ พร้อม กับ สร้าง พระ นครศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๓ เป็นต้นมาจนเสียพระนครศรีอยุธยาแก่พม่าข้าศึกในรัชกาลพระเจ้าเอกทัศ เมื่อปีพุทธ พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นที่สุด รวมเวลากาล ๔๒๗ ปี ในบรรยายตอนนี้จะแสดงความย้อนถอยหลังขึ้นไปให้ทราบเสียก่อนว่า พระเจ้าอู่ทอง ซึ่งตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอิสระนั้น เป็นเชื้อวงศ์ของ ผู้ใด เดิมอยู่ที่ไหน และเหตุใดจึงมาสร้างพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี เพราะเรื่องเหล่านี้หนังสือซึ่งแต่งไว้แต่ก่อนต่างเรื่องกล่าวต่างกันไป เป็นหลายอย่าง ครั้นมาภายหลัง เมื่อมาพบศิลาจารึกและโบราณวัตถุอันมิได้ปรากฏแก่ผู้แต่งหนังสือนั้นๆ ทั้งได้หนังสือพงศาวดาร และจดหมายเหตุของประเทศที่ใกล้เคียงมาตรวจสอบประกอบกัน ได้ความเป็นหลักฐานว่า เรื่องที่จริงไม่เป็นเช่นแต่งไว้ในหนังสือเก่า จึงเห็นควรจะแสดงไว้ในบรรยายตอนนี้ให้ทราบว่า สอบสวนได้ความเป็นอย่างไร.

๒. สกุลวงศ์ของพระเจ้าอู่ทอง ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกว่า “ราชวงศ์เชียงราย” อธิบายความยุติธรรมกับพงศาวดารโยนก ว่าเป็นไทยพวกรที่อพยพลงมาตั้งภูมิลำเนาในมณฑลตันทนา

เมื่อ ครั้ง พระเจ้าพรหมซึ่งแดนได้จากขอม (ดังกล่าวในบรรยายกัณฑ์
ที่ ๓ ตอนที่ ๒) ผู้เป็น ต้นวงศ์ ทรง นาม ว่า พระเจ้าไชยศิริได้ครอง
จังหวัด เชียงราย เมื่อยัง ชื่อ ว่า เมืองไชยปราการ^๑ อยู่มา พวก มอญ
ยก กองทัพ เข้ามาตี พระเจ้าไชยศิริสู้ไม่ได้ จึงอพยพลงม้ครพรรคพวก
พากัน ลง มา ทาง ข้างใต้ มาตั้ง ภูมิลำเนาอยู่ ที่ เมือง ร้าง แห่ง หนึ่ง
ชื่อ ว่า เมือง แปป (กล่าวกันว่าอยู่ในแขวงจังหวัดกำแพงเพชรบัดนี้ แต่
ข้าพเจ้า ดันนิษฐานว่า พระเจ้าไชยศิริเห็น จะไป ตั้ง อยู่ ณ เมือง ร้าง
ที่ พระปฐมเจดีย์ เพราะ ฉะนั้น เมื่อ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ตั้งเมือง
ขึ้น อีก จึง เอานาม พระเจ้าไชยศิริ มาชานาน เป็น นาม เมือง ว่า เมือง
นครไชยศรี ดังนี้) มเชื้อด้ายสืบมา ๔ ชั่ว ประมาณเวถาราว ๓๖๐ ปี
ถึง พระชนนี ของ พระเจ้าอู่ทอง^๒ วงศ์ดังกล่าวย้ายพระชนกของ พระเจ้า
อู่ทอง นั้น หาปรากฏไม่ ในหนังสือพงศาวดารเหนือ ตอน เรื่อง
พระยา แกรก กล่าว แต่ ว่าพระชนก ของ พระเจ้า อู่ทอง เป็น เศรษฐี
พระเจ้าอู่ทองสมภพเมื่อวันจันทร์เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำปีชวด พ.ศ. ๑๘๕๗
(คือในรัชกาลพระเจ้ารามคำแหงมหาราช เมื่อตอนปลาย) เรื่อง
ประวัติ ของพระเจ้าอู่ทองนั้น ปรากฏว่าเมื่อเจริญวัยขึ้นได้เป็นบุตรไชย
เจ้าเมือง อู่ทอง และต่อมาเมื่อชันษา ๓๐ ปี ได้ เป็น ที่ เจ้าเมือง

๑ เมืองไชยปราการ เดิมเป็นเมืองร้างอยู่ในเขตต์จังหวัดเชียงราย แต่ตัวเมืองเชียงราย
นั้น พระยาเมยงรายสร้างขึ้นเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๕

๒ พระนามที่เรียกว่า พระเจ้าอู่ทอง เป็นพระนามเรียกกันขึ้นหลัง หมายความว่า
เป็นเจ้าเมืองอู่ทอง เช่นเดียวกับเรียกเจ้าเชียงใหม่ว่า พระเจ้าเชียงใหม่ หาได้
เป็นพระนามเฉพาะพระองค์ไม่

อู่ทอง หรือ ที่ เรียก นามอีก อย่าง หนึ่ง เป็น คำภาษามคธ ว่า เมือง
 ด้พรรณภูมิ (ในรัชกาลพระเจ้าเอกไทย) ชื่อ ที่ ได้ เป็น เจ้าเมือง
 อู่ทอง แต่ เมื่อ รัชกาล เพียง ๓๐ ปี บังความ ให้ เห็นว่า พระเจ้าอู่ทอง
 คง เป็น อัจฉริยะ บุคคล มี คน วิเศษ กว่า ผู้อื่น โดยมาก มา แต้ยังหนุ่ม
 และ ชื่อ มี เรื่อง ราว ใน หนังสือ เรื่อง ราชาริราช กับ พงศาวดารพม่า
 ประกอบ ให้ เห็น เหตุ คือ เมื่อ พระเจ้ารามคำแหงมหาราชสวรรคตแล้ว
 หัวเมือง มอญ ไม่ ยอม ขึ้น ต่อ กรุงสุโขทัย พระเจ้าแผ่นดินเมืองมั่งเจ้าเมือง
 เมะตะมะ บังอาจ ยก กอง ทပ် ดง มา ตี เมือง ทวาย และ เมือง ตะนาวศรี
 ขึ้น เป็น เมือง ขึ้น ของ กรุงสุโขทัย เขา ไป เป็น อาณาเขตต์ เมือง เมะตะมะ
 พระเจ้าเอกไทย ให้ กอง ทပ် กรุงสุโขทัย ไป ปราม ปราม ก็ หา ได้ หัวเมือง
 มอญ คืน มา ขึ้น กรุงสุโขทัย ไม่ ใน พงศาวดาร พม่า กล่าว ว่า ต่อมา
 ไม่ ชั่ว ไทย ไป ตี เขา เมือง ทวาย กับ เมือง ตะนาวศรี คืน มา เป็น ของ ไทย
 ได้ ดังนี้ เมื่อ พิจารณา ดู แผน ที่ ก็ เห็น ได้ ว่า กอง ทပ် ไทย ที่ ยก ไป
 ตี เขา เมือง ทวาย และ เมือง ตะนาวศรี คืน มา ได้ ครั้ง นั้น ต้อง เป็น
 กองทပ် ยก ไป จาก เมือง อู่ทอง เมือง ราชบุรี และ เมือง เพ็ชรบุรี ซึ่ง
 เขตต์แดน อยู่ ต่อ ติด กับ เมือง ทวาย และ เมือง ตะนาวศรี จึง สันนิษฐาน
 ว่า พระเจ้าอู่ทอง เห็น จะได้ แล้งด ความ สามารถ ให้ ปรากฏ ใน ครั้ง ที่ ไป
 ตี ได้ เมือง ทวาย และ เมือง ตะนาวศรี คราว นี้เอง ต่อ มา เมื่อ ตำแหน่ง
 เจ้าเมือง อู่ทองว่างลง จึง ได้ เป็น ที่ พระยาอู่ทอง แทน บิดา ของ พระ
 มเหสี แต่ เห็น จะ มี ยศ เพียง เป็น พระยามหา นคร ไม่ ถึง เป็น เจ้า
 ประเทศราช เพราะ เมือง อู่ทอง อยู่ ไม่ ห่าง ไกล ราชธานีเท่าใดนัก.

๓. เมือง สุพรรณภูมิ^๓ หรือ ที่แปล ชื่อ เรียก เป็น ภาษาไทย ว่า เมือง อู่ทอง^๔ (เดียว นี้ เป็น เมือง ร้าง อยู่ใน ท้อง ที่ อำเภอยะรัง ตาม พัน แขวง จังหวัด สุพรรณบุรี ไป ทาง ตะวันตก^๕) เป็น เมือง โบราณ สร้าง แต่ในสมัย เมื่อ ยังมี ดำ น้ำใหญ่ เป็น ทาง คมนาคมลง มา ออก ทะเล ที่ จังหวัด นคร ปฐม บัดนี้^๕ บาง ที่ จะได้ เคย เป็น ราชธานี เมื่อ ย้าย ไป จาก เมือง นคร ปฐม จึง เป็น เมือง ใหญ่ โต กว่า บรรดา เมือง ที่ ใกล้ เคียง กัน แม้ ใน สมัย เมื่อ อาณา เขตต์ ทวารวดี ตก อยู่ ใน อำนาจ ขอม และ พวก ขอม เข้า มา ตั้ง เมือง ถพบุรี เป็น ราชธานี เมือง อู่ทอง ก็ ยัง เป็น เมือง สำคัญ อยู่ ทาง ฝ่าย ตะวันตก เขตต์ แดน เมือง อู่ทอง ทาง ด้าน ใต้ ต่อ แดน เมือง ราชบุรี ทาง ด้าน ตะวันตก ไป ต่อ แดน เมือง มอญ ทาง ด้าน เหนือ ต่อ แดน เมือง สุพรรณบุรี ทาง ด้าน ตะวันออก เห็น จะ ต่อ แดน เมือง อโยธยา ราว ที่ เมือง ข้างทอง ทุกวัน นี้ ครั้น เมื่อ กรุง สุโขทัย ได้ อาณา เขตต์ ขอม ที่ มา ตั้ง อยู่ ใน ประเทศ นี้ (จะ เป็น พระเจ้ารามคำแหง มหาราช หรือ ต่อ มา ใน รัชกาล พระเจ้าเอกไทย) มอบ เมือง อโยธยา ให้ เป็น เมือง ขึ้น ของ เมือง อู่ทอง อีก เมือง หนึ่ง เขตต์ เมือง อู่ทอง ขยาย ออก มา ทาง ตะวัน ออก จน ถึง ปาก น้ำท่า จัน และ ปาก

๓ นามนี้เรียกในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช

๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้เสด็จไปทอดพระเนตรเมือง อู่ทอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖

๕ ถ้านานยังมีแนวปรากฏอยู่

น้ำเจ้าพระยา เขตต์จังหวัด อู่ทอง จึงใหญ่โตและมีกำลังมากกว่าหัวเมืองอื่นข้างฝ่ายใต้ทั้งสิ้น.

๕. เหตุที่พระเจ้าอู่ทองประกาศตั้งอาณาเขตต์เป็นอิสสระไม่ยอมขึ้นต่อกรุงสุโขทัยนั้น พิจารณาตามเค้ามุดเห็นว่าเป็นด้วยเหตุหลายอย่าง จะเป็นแต่ด้วยได้ปกครองหัวเมืองใหญ่มีเขตต์แดนกว้างขวาง และผู้คนพลเมืองมากตั้งกล่าวมาเท่านั้นหามิได้ แม้พระเจ้าอู่ทองปรารภจะตั้งเป็นอิสสระ ถ้าเจ้าเมืองอื่นๆ ที่ใกล้เคียงและไพร่บ้านพลเมืองไม่ยินยอมพร้อมใจด้วยก็จะหาตั้งได้ไม่ ที่พระเจ้าอู่ทองสามารถตั้งเป็นอิสสระได้นั้น อาศัยมูลเหตุข้อสำคัญอย่างหนึ่งที่ในสมัยนั้นไทยขาวเมืองใต้ขึ้นตั้งภูมิดำเนาอยู่แต่เมืองสรรค์ลงมาถึงชายทะเล ผิดกับไทยขาวเมืองเหนือ คือที่ตั้งภูมิดำเนาอยู่แต่ปากน้ำโพขึ้นไป เพราะเมื่อชนชาติไทยอพยพลงมาหาภูมิดำเนาในประเทศนี้ เป็นเวลาพวกขอมมีอำนาจปกครองบ้านเมืองตั้งราชธานีอยู่ณเมืองฉะบuri แล้วพวกขอมพากันแยกย้ายไปอยู่ตามหัวเมืองใหญ่น้อยแพร่หลาย เมืองข้างฝ่ายใต้ เช่นเมืองเพชรบุรี ราชบุรี เมืองอู่ทอง และสรรค์เหล่านี้อยู่ใกล้เมืองฉะบuri ซึ่งเป็นราชธานี ขอมมีพวกขอมตั้งภูมิดำเนาอยู่มากกว่าเมืองข้างฝ่ายเหนือ เช่นเมืองพิษณุโลก และเมืองสุโขทัย เพราะฉะนั้นพวกไทยที่ลงมาตั้งภูมิดำเนาทางเมืองข้างฝ่ายใต้ อยู่ใกล้ติดปะปนกับพวกขอมยิ่งกว่าไทยที่อยู่ทางเมืองฝ่ายเหนือมาแต่เดิม ครั้นนานมาได้คุ้นเคยกับพวกขอมยิ่งขึ้นโดยลำดับจนถึงได้สมพงศ์มีวงศ์วาร

เกี่ยวข้องกัน พวกไทยที่เกิดขึ้นเป็นเชื้อสายทางเมืองใต้ก็ไปได้ไป
ข้าง ขอม ยิ่งขึ้น ทั้งถือนบ ธรรมเนียม ตลอดจน ภาษา ที่พูดจา ก็
ใช้ ภาษา ขอม เจือปน ส่วนพวกไทย ที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ทางเมืองเหนือ
อยู่ห่าง พวก ขอม มา แต่เดิม แล้ว ชำมี พวกไทย อพยพ เพิ่มเติม ลง
มาจาก มณฑล ตานนามากขึ้นโดยลำดับ เชื้อสายไทย ทาง เมืองเหนือ
ที่เกิดขึ้นในชั้นหลัง ภาษา ที่พูดจา และขนบ ธรรมเนียม ที่ถือ ยังคง
คล้าย กับไทย ที่ ลงมาจาก เมือง เดิม ไทยชาว เมืองใต้ กับไทยชาว
เมืองเหนือ จึง ผิด กัน ด้วยเหตุ ดังกล่าว มา (ยังมี คำ ที่ จะ ดัง เกิด
อยู่จน ทุกวัน นี้ เช่น ใน การ ที่ใช้ราชาศัพท์ อันเป็น คำ ภาษา เขมร โดย
มาก ก็มักใช้กันแต่ทาง เมืองใต้) ก็ในสมัยเมื่อ พระเจ้าราม
คำแหงมหาราช ครอง กรุงสุโขทัยนั้น เพราะ มีอาณาพ มาก ก็ ดำรง
รวบรวมบรรดาไทยไว้ได้ในอำนาจกรุงสุโขทัยทั้งพวกข้างเหนือและข้างใต้
แต่ พวกไทย ทาง เมืองใต้ ย่อม รู้ดี กัน อยู่ว่า เมืองใต้ทั้งปวง นั้นแต่
ก่อน มาเคย รวม กัน เป็น อาณาเขต อีกหนึ่ง ซึ่ง มี อิศสระ แก่ตน พึ่ง
ศก มาเป็น เมืองขึ้น ของ กรุงสุโขทัย เมื่อครั้ง พระเจ้ารามคำแหงมหาราช
ครั้ง พระเจ้ารามคำแหง มหาราช สวรรคต ถึง รัชกาลพระเจ้าเอกไทย
ไม่ มี อาณาพ เหมือน พระราชบิดา พวกไทยชาว เมืองใต้ ถูก บังคับ
บัญชา ลง มาแต่ กรุงสุโขทัย อย่างไร ซึ่งได้รับความเดือดร้อน หรือ
ไม่พอใจ ก็เกิด ปรารถนา จะให้บ้าน เมือง กลับ เป็น อิศสระ อยู่ อีกหนึ่ง
ต่าง หาก เหมือน อย่าง เมื่อ ครั้ง ขอม มืดเหตุนั้น อย่าง หนึ่ง นั้น เป็น
ด้วย ภูมิประเทศ เมืองใต้ อยู่ ใกล้ปาก น้ำ ทาง เรือ ทะเลไป มา กับ ต่าง

ประเทศ การค้าขาย กับ ประเทศ ที่ สำคัญ เช่น ประเทศ จีน เป็น ต้น
ต้อง ผ่าน แดน เมือง ไค ซั้น ไป เมือง เหนือ ชาว เมือง ไค ย่อม มี โอกาส
ที่ จะ ขาย ได้ โภคทรัพย์ โดย สะดวก กว่า เมือง เหนือ ทั้ง ภูมิ ด่าน ก็
เป็น ที่ ดิน อุดม เข้า ปลา อาหาร บริบูรณ์ กว่า เมือง เหนือ เป็น บ้าง จึง
ให้ เมือง ไค มี กำแพง ทรัพย์ ยิ่ง กว่า เมือง เหนือ ด้วย เหตุ อีก อย่าง
หนึ่ง นั้น เพราะ เกิด มี คน สำคัญ ขึ้น คือ พระเจ้า อู่ทอง ซึ่ง มีความ สามารถ
ดัง กล่าว มา แล้ว และ เป็น เจ้า เมือง ใหม่ มี กำแพง กว่า บรรดา เมือง ไค
ทั้ง ปวง พอ ประจบ เวลา กรุง ไชยบุรี ถึง เวลา เดือน ทรม พงก
ไทย ชาว เมือง ไค จึง พร้อม ใจ กัน ให้ พระเจ้า อู่ทอง เป็น หัวหน้า ตั้ง เมือง
ไค รวม กัน เป็น อีสสระ ความ ชัย นี้ เห็น ได้ ด้วย เมื่อ พระเจ้า อู่ทอง
ประกาศ ตั้ง เป็น อีสสระ นั้น ไม่ ต้อง รบพุ่ง ปรามปราม บ้าน หนึ่ง เมือง
ไค ก็ได้ ยานาเขตต์ กรุง ไชยบุรี ข้าง ฝ่าย ได้ ใต้ ทั่ว หมด จน ตลอด หมด มลายู
๕. เหตุ ที่ พระเจ้า อู่ทอง สร้าง พระนคร ตรีอยุธยา เป็น ราชธานี นั้น
เป็น ดัน เพราะ เมือง อู่ทอง เกิด กัน ดาร ด้วย น้ำ ใหญ่ (บัดนี้ เรียกว่า
น้ำ จร เข้า ลาม พัน) ซึ่ง ชาว เมือง อู่ทอง ขาด ใช้น้ำ บริโภค และ เป็น ทาง
คมนาคม แต่ เดิม กระแสน้ำ แปร ไป เดิน เดียว ทาง อื่น น้ำ ที่ เมือง อู่ทอง
ขึ้น เช่น แคว เข้า เป็น ชัน ดับ มา จน เมือง กลายเป็น เมือง ดอน ถึง
ต้อง ขุด สระ ซึ่ง น้ำ ไหล ใส ใน ฤดู แดง ความ ที่ กัน ดาร น้ำ นั้น เดย เป็น
เหตุ ให้ มัก เกิด ความ ไข้ เจ็บ จนถึง เป็น โรค ระบาด ผู้ คน พด เมือง
ล้ม ตาย กัน มาก พระเจ้า อู่ทอง เห็น ว่า จะ คง ตั้ง อยู่ เมือง เดิม ต่อ ไป
ไม่ มี ทาง ที่ จะ เจริญ ได้ จึง ได้ คิด ย้าย ไป ตั้ง เมือง ชัย ที่ อื่น ก็ เหตุ ไค

พระเจ้าอู่ทอง จึงได้เลือก เมือง อยุธยา ตั้ง เป็น ราชธานี ข้อนี้ จะต้อง
กล่าว ถึง ประวัติ เมือง อยุธยา เสีย ก่อน อัน เมือง อยุธยานั้น พวก
ขอม ตั้ง ขึ้น เมื่อ ปกครอง อยู่ ณ เมือง ดพบุรี เหตุ ด้วย เป็น ที่ ด่านน้ำใหญ่
ทั้ง สาม คือ ด่านน้ำลี้ก ด่านน้ำดพบุรี และ ด่านน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา มา ประสพ
กัน ใน แถลง นั้น เป็น ที่ สำคัญ ใน ทาง คมนาคม จึง ตั้ง เมือง อยุธยา ขึ้น
แต่ ใน สมัย เมื่อ แรก ตั้ง เมือง นั้น พื้นที่ ยัง ดุ่ม ทำไร่นา มีใคร ได้ เมือง
อยุธยา จึง เป็น แต่ เมือง น้อย อย่าง เมือง ด้าน ของ เมือง ดพบุรี ครั้น จำ เนียร
กาล นาน มา เมื่อ พื้นที่ ค่อย ดอน ขึ้น ก็ มี คน ไป ตั้ง ถิ่นฐาน ทำไร่นา
ค้าขาย ที่ เมือง อยุธยา มาก ขึ้น ทุก ที่ จน กลาย เป็น ที่ ประชุม การ
ค้าขาย แห่ง ใหญ่ ขึ้น หนึ่ง เพราะ อยู่ ตรง ด่านน้ำใหญ่ ทั้ง สาม ประสพ กัน
ดัง กล่าว มา แล้ว ข้อนี้ พึง เห็น ได้ โดย มี จุดหมาย เหตุ ปราภฏ ว่าสร้าง
พระพุทธรูป “พระเจ้าพนัญเชิง” เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๗ ก่อน พระเจ้าอู่ทอง
มา สร้าง เป็น ราชธานี ถึง ๒๕ ปี และ ยังมี วัด อื่น เช่น วัด ธรรมิกราช
เป็น ต้น ซึ่ง รู้ ได้ โดย ภูมิ ที่ ว่า สร้าง ก่อน พระเจ้าอู่ทอง มา ตั้ง เป็น
ราชธานี ก็ อีก หลาย วัด ถ้า มี ได้ เป็น เวลดา เมือง อยุธยา รุ่งเรือง ก็
จะ หา มี ถ้า ถึง สร้าง วัด ที่ กล่าว มา ได้ ไม่ เหตุ ที่ พระเจ้าอู่ทอง มา
สร้าง เมือง อยุธยา เป็น ราชธานี เพราะ เป็น เมือง ซึ่ง กำลัง เจริญ รุ่งเรือง
อย่าง หนึ่ง อีก อย่าง หนึ่ง นั้น เพราะ เมือง อยุธยา ตั้ง อยู่ ตรง ที่ รวม

๖ กล่าวกันว่าเมืองอยุธยาเมื่อแรกตั้งนั้น อยู่ตรงวัดอโยธยาหรือที่เรียกกันอีกนามหนึ่ง
ว่าวัดเดิม อยู่ฝ่ายตะวันออกทางรถไฟ ไปข้างเหนือสถานีอยุธยาบัดนี้ แต่หนังสือสำคัญ
อันใดที่จะตรวจสอบไม่

ลำน้ำใหญ่ อันเป็น ทาง คมนาคม กับ หัวเมืองฝ่ายเหนือ เปรียบเสมือน
 กระจก เมืองเหนือ ทั้งปวง เป็นชัยภูมิในการ ที่จะ แ่พระราชอาณาเขตต์
 และ จะ ครอบงำ เอา หัวเมือง เหนือไว้ใน อำนาจ พระเจ้าอยู่ทอง คงเดือก
 เอา เมือง อโยธยาเป็น ราชธานี เพราะ เหตุ ต้อง อย่าง ดังกล่าว มา.

๖. เรื่อง พระเจ้าอยู่ทองมาสร้าง เมืองอโยธยาเป็น ราชธานีมีปรากฏ
 ในหนังสือ พงศาวดาร ว่าพระเจ้าอยู่ทองได้เป็นเจ้าเมือง อยู่ทอง เมื่อ
 พ.ศ. ๑๙๙๗ ครอง เมืองอยู่ทอง อยู่ได้ ๓ ปี เกิดอหิวาตกโรค ผู้คน
 พดเมือง ต้มตาย มาก นัก จึงอพยพ ทั้ง เมืองอยู่ทอง มาอยู่ที่ เมือง
 อโยธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๐ เดิมมาตั้ง อยู่ ที่ตำบลเวียงเหล็ก (คือ ตรง
 วัดพุทไธสวรรย์บัดนี้) ตั้งอยู่ที่นั่น ๓ ปี ข้อนี้ สันนิษฐาน ว่าเมื่อพระเจ้า
 อยู่ทอง อพยพย้าย มาจาก เมืองอยู่ทอง นั้น เห็น จะยังไม่ได้ คิด ตั้งเป็น
 อีสสระ มา เริ่ม คิดอ่าน เมื่อมาอยู่ที่ เมือง อโยธยาแล้ว ราชโขนาย
 ของ พระเจ้าอยู่ทอง เมื่อ คิดจะตั้ง เป็น อีสสระ • ก็เป็น ทำนองเดียวกับ
 เมื่อ ครั้ง พระเจ้ารามคำแหง มหาราช คิด จะ ชิง แดน ขอนฝ่ายใต้ เป็น
 แต่ ถัดบ ทิศ กัน พระเจ้าอยู่ทองจะไม่ ยอม ขึ้น ต่อ กรุงสุโขทัย จึง คิด
 ทำไมตรี กับ เจ้าแผ่นดิน ขอม ที่ กรุงกัมพูชา และพระเจ้ากรุงจีน เพื่อ
 จะมี ให้ มี ศัตรู เกิด ขึ้น ข้าง หลัง แล้ว จึง ประกาศ ตั้ง อาณาเขตต์เป็น
 อีสสระ ตักขณพิธิ์ทำนั้น คือ สร้าง พระนคร ศรีอยุธยาและสร้างพระ
 ราชวัง ขึ้นที่ริม หนองโสน (ซึ่ง เปื่อยน ชื่อ เรียก ว่า บึง พระราม) แล้ว
 ทำการ ราชภิเษก ทรงพระนาม ว่า สมเด็จพระรามธิบดี ขนานนาม
 ราชธานีว่า กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา (กรุงเทพ หมายถึงความว่าเป็น

ราชธานี, ทวารวดี เป็น นาม อาณาเขตต์ เดิม ศรีอยุธยา แกะไข มา
จาก นาม เมือง อโยธยา) เมื่อ ราชากิเชก แล้ว ตั้งให้ พระรามศักรราช
โอรส ขึ้นไป ครอง เมืองตพบุรี อันเป็น เมืองหน้าด่าน ต่อ แดนกรุงสุโขทัย
และ ตั้ง พระมเหสี องค์ ๑ ซึ่งทรงนามว่า พระอู่เป็นพระบรมราชาครอง
อาณาเขตต์ เมืองอู่ทอง เดิม แต่ ตั้ง เมือง อู่ที่ริม ลำน้ำใหญ่ เรียก
ว่า เมืองสุพรรณบุรี เมืองขึ้นข้างฝ่ายใต้ เช่น เมืองสุพรรณบุรี เมืองราชบุรี
เมืองเพชรบุรี เมืองทวาย และ เมืองตะนาวศรี ตลอดลงไป จน เมืองนคร
ศรีธรรมราช เมือง มตะกาและ เมือง ยะโฮ^๑ ก็ อ่อน น้อม ยอม ขึ้น ต่อ
สมเด็จพระรามาชิตี อู่ทอง ทั้ง ดิน อาณาเขตต์ ทวารวดี เดิม จึงกลับ
แยก เป็น สอง อาณาเขตต์ เหมือน อย่าง เมื่อครั้งแรก ตั้ง กรุงสุโขทัยตอน
ก่อน พระเจ้ารามคำแหง มหาราชได้ ครอง ราชสมบัติ.

ตอนที่ ๒ สมัยเมือกรุงศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาเขตต์

๑. จำเดิม แต่สมเด็จพระรามาชิตี อู่ทองประกาศ ตั้งกรุงศรีอยุธยา
เป็น อิศสระขึ้น ข้าง เมืองใต้ ทาง ฝ่าย กรุงสุโขทัย ก็ คง ชัดเคื่อง และ
คิด จะใคร่ ทำลาย อิศสระ นั้น เป็น ธรรมดา หาก เห็น ว่า กำจัด กรุง
ศรีอยุธยา มี มาก ได้ เดียว กับ กรุงสุโขทัย ยาก ที่ จะ เอา ชัยชนะได้ จึง
ไม่ กด้าย กองทัพ ลง มา ปราบปราม, ดังนั้นฐานว่า พระเจ้าเดอไทย
เห็น จะใช้ ราไชบาย เกิดยกต่อม เจ้าแผ่นดิน ขอม ที่ กรุง กัมพูชา ให้
ยก กองทัพ มาช่วย ตั้ กรุงศรีอยุธยา อีกทาง หนึ่ง ครั้ง นั้น พอ ประจวบ

๑ ในหนังสือพระราชพงศาวดาร เรียกว่าเมืองชะวา.

เวตาเปลี่ยนรัชกาลในกรุงกัมพูชา พระบรมนิพนธ์บท เจ้าแผ่นดินขอม ซึ่ง เป็นไมตรี กับ กรุงศรีอยุธยา ทิวงคต พระบรมดำรงค์เจ้าแผ่นดิน ขอม องค์ ใหม่ เห็น จะ เกิด วิวาท วิวรณ์ ว่า ถ้าพวกกรุงศรีอยุธยามีกำลัง ขึ้น จะ เบียดเบียน กรุงกัมพูชา เช่นเดียวกับ ที่ พวกกรุงสุโขทัยวิวาทวิวรณ์ จึง หนีไป เป็นไมตรี กับ พระเจ้าเอกไทย พอล้มเจ้าพระรามาริขิต์ของ ราชภิกษุได้ปีเศษ ทราบตระหนักว่าเจ้าแผ่นดินขอมแปรพักตร์ไปไม่ เป็นไมตรีดังแต่ก่อน ก็ให้กองทัพยกออกไปตีกรุงกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๕ ขึ้นแรกให้ พระรามเอศวรราชโอรส เป็น แม่ทัพ แต่ไป ทำการไม่ สำเร็จ ต้องให้พระบรมราชา (พะว) ยกตาม ออกไป บัญชาการ คิก จึง ตีได้ เมือง นครหลวง (คือ นครธม) ราชธานี ขอม ล้มเจ้าพระรามาริขิต์ อู่ทอง มีชัยชนะ ขอม คราว นี้ ขยาย ราชอาณาจักร ออกไป ทางข้าง ตะวันออก กว้างขวาง ได้ดินแดน ซึ่ง บัดนี้เป็น มณฑล นครราชสีมา และ มณฑล จันทบุรีไว้ใน ราชอาณาจักร กรุงศรีอยุธยา แต่ นั้น มา.

๒. ใน ขณะ เมื่อ กรุงศรีอยุธยา ทำสงคราม กับ ขอม นั้น ทางกรุง สุโขทัย เป็น ตอน ปลาย รัชกาล พระเจ้าเอกไทย เสด็จเจ้านายใน ราชวงศ์พระร่วงไม่ ประสงค์กัน (ดังได้กล่าวไว้ใน บรรยายกัณฑ์ที่ ๑ ตอนที่ ๔) คง เป็น ด้วยเหตุนี้ จึง ไม่ สามารถ จะ ยก กองทัพ ลง มาปราบปรามกรุงศรีอยุธยาในเวตาเมื่อ กำลัง คิด ทำ สงคราม ทางอื่น เลย ดันโอกาสมิได้มีอีก ครั้นถึง พ.ศ. ๑๙๙๗ พระเจ้าเอกไทย ประชวรหนัก ใกล้จะ สวรรคต ราชวงศ์ เกิดแย่ง ที่ รัชทายาท กัน พระยาดีไทย ราชโอรส ผู้เป็นพระมหาอุปราชอยู่ ณ เมืองศรีวิชัยโดย ต้องยกกองทัพลง

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาจักร ๕๗

มาแต่พระนครสุโขทัยจึงได้ราชสมบัติ เมื่อพวกกรุงสุโขทัยเกิดรบพุ่งกันขึ้นเองดังนี้ สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ครองได้ที จึงให้พระบรมราชาคุมกำลังเมืองสุพรรณขึ้นไปยึดเมืองไชยนาท^๑ ซึ่งเป็นเมืองด่านข้างฝ่ายใต้ของกรุงสุโขทัยไว้ ฝ่ายพระยาธิไทยซึ่งได้ราชสมบัติ ราชากิเชก เป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๑ นั้น เป็นนักปราชญ์พิจารณาเห็นว่า จะรบพุ่งก็ไม่ชนะ กรุงศรีอยุธยามีแต่จะฆ่าฟันกันล้มตายเสียเปล่า จึงแต่งราชทูตให้มาว่ากล่าวกับสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ครอง ชวนเป็นไมตรี อย่างประเทศที่เลื่อมกัน ฝ่ายสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ครอง ก็กำลังมีกิจที่จะต้องจัดการปกครองราชอาณาจักรที่ได้มาใหม่จากแดนขอม จึงตกลงทำทางพระราชไมตรีต่อกัน กับกรุงสุโขทัย และคืนเมืองไชยนาทถวายพระมหาธรรมราชาที่ ๑ แต่ขึ้นสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ครอง ก็ตั้งหน้าหนุนบำรุงพระราชอาณาจักรมิได้ ทำศึกสงครามกับประเทศใด ต่อมาจนตลอดรัชกาล.

๓. ลักษณะ การปกครอง ราชอาณาจักร เมื่อแรกตั้งกรุงศรีอยุธยาตามที่เค้าเงื่อนไขในหนังสือเก่า และโบราณวัตถุเป็น ที่ตั้งเก่านั้น สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ครอง เลือกลงเอาทั้งแบบแผนวิธีปกครอง ของกรุงสุโขทัย และของ ขอม มา ประยุกต์ใช้ในการปกครอง กรุงศรีอยุธยา เป็นต้น ว่า การควบคุม ผู้คน พดเมืองใช้วิธีทหารเหมือน อย่าง กรุงสุโขทัย วิธีกำหนด ท้องที่ในการ บังคับบัญชา ก็เช่นเดียวกัน พระนครศรีอยุธยา

๑. เมืองไชยนาทเก่าอยู่ทางฝั่งตะวันตกข้างใต้วัดพระบรมธาตุเมืองไชยนาทบัดนี้

มี เมือง บ่อม ปราการ ด้านชั้นใน สำหรับป้องกันราชธานี ทั้ง ๔ ทิศ ทิศ
เหนือคือเมืองลพบุรี ทิศตะวันออกเมืองนครนายก ทิศใต้เมืองพระประแดง
(อยู่ที่ราชบูรณะ) ทิศตะวันตกเมืองสุพรรณบุรี และมีหัวเมืองชั้นใน
ราย ตาม ระยะเวลา ทาง คมนาคม คือ เมืองปราจีน เมืองพระรถ (ภายหลัง
เรียกว่า เมือง พนัสนิคม) เมือง ชดบุรี ทางด้าน ตะวันออก เมืองเพ็ชร
บุรี ทางด้านใต้ เมืองราชบุรี ทางด้าน ตะวันตก เมือง นครพรหม เมือง
นครอินทร์ เมืองสิงห์ เมืองแพรว (ภายหลัง เรียกว่าเมืองสระบุรี) ทาง
ด้านเหนือ เมืองโค จำคุก ก็ให้เจ้านายในราชวงศ์ไปครอง เมือง
ใหญ่ ห้าง ราชธานี ออกไป คือ เมืองโคราคนบุรี (ภายหลัง เรียกว่า นคร
ราชสีมา^๒) เมืองจันทบุรี ทางทิศตะวันออก, เมืองไชยา เมือง นคร
ศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองถลาง ทาง ทิศใต้, เมือง
ตะนาวศรี เมืองทวาย เมืองเขียงกราน ทาง ทิศตะวันตก เหล่านี้เป็น
เมือง พระยามหานคร เมือง ประเทศราช ชั้น กรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้ง
สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ดุ เหมือนจะมี แต่หัวเมือง มตะกา กับ
เมือง ยะโฮ ทาง แหตม มลายู บางที จะเป็น กรุงกัมพูชาด้วย แต่ กรุง
กัมพูชา ต่อ มา ยัง ต้อง ปราบ ปราบ กัน อีก หลาย คราว ส่วน ประเพณี
การ ปกครองใน ราชธานี ก็ดี ขนบ ธรรมเนียมใน ราชสำนัก ก็ดี ดู
เหมือน จะใช้ ตาม แบบ ขอม เหตุ ด้วยไทย ข้าง ฝ่ายใต้ คู่เคียง กับขอม

๒ เดิมมีเมืองอยู่ในอำเภอสงนิมบัดนี้ ๒ เมือง ชื่อว่าเมืองโคราคนบุรี (เดิมนั้นเรียก
กันว่าเมืองเก่า) เมือง ๑ เมืองสีมา เมือง ๑ ภายหลังสร้างเมือง (ปัจจุบันนี้) ขึ้นใหม่เอา
ชื่อ ๒ เมืองเดิมไปปรังกันขนานนามว่า เมืองนครราชสีมา แต่คนทั้งหลายยังเรียกตาม
ชื่อเดิม จึงมักเรียกกันว่าเมืองโคราช

สมัยเมือกรุงศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาจักร ๕๕

ยิ่งกว่าไทยข้างฝ่ายเหนือตั้งกล่าวมาแล้ว และได้ราชธานีขอมใน
กรุงกัมพูชา คงได้ทั้งตำราและวิธีเข้ามาใช้ในกรุงศรีอยุธยาด้วย
เจ้าหน้าที่ในการปกครองราชธานีนั้น จัดเป็น ๔ พนักงานหรือจตุสดมภ์
คือ ขุนเมือง เป็นพนักงานปกครองท้องที่ดูแลราษฎรให้อยู่เป็นปรกติ
มีหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้าย และตั้งราชทัณฑ์แก่ผู้ผิด กระทรวง ๓
ขุนวัง เป็นหัวหน้าราชการในราชสำนัก และเป็นพนักงานพิจารณา
พิพากษ ถ้อยความของราษฎรกระทรวง ๔, ขุนคลัง เป็นพนักงาน
เก็บและรักษาผลประโยชน์แผ่นดินกระทรวง ๑, ขุนนา เป็นพนักงาน
ดูแลการทำไร่นา และรักษาเสบียงอาหารสำหรับพระนครกระทรวง ๑,
ส่วนประเพณีในราชสำนักนั้น ในครั้งกรุงศรีอยุธยา นิยมตามตำรา
พราหมณ์ ซึ่งเคยเป็นครูบาอาจารย์มาแต่ครั้งขอม ยิ่งกว่าที่นิยม
กันในกรุงสุโขทัย เป็นต้นว่า ประเพณี การพิจารณาและพิพากษาคดี
ทั้งปวง อันใช้เป็นแบบสืบต่อมาตลอดอายุกรุงศรีอยุธยา ก็
อาศัยพราหมณ์เป็นผู้เชี่ยวชาญผู้ฝึกสอนในธรรมเนียม ศาสน์ ภาษาที่
ใช้ในหนังสือซึ่งแต่งในตอนสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ชอบใช้ภาษาสันสกฤต
ยิ่งกว่าครั้งสุโขทัย แต่ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนานั้นเลื่อมใส
ตามลักษณะดังกล่าวแล้ว เช่นเดียวกับที่กรุงสุโขทัย ได้ความเป็นเจ้าเจือน
ดังนี้

สมเด็จพระรามาธิบดีของกรุงศรีอยุธยาอยู่ ๑๙ ปี สวรรคต
เมื่อพ.ศ. ๑๙๖๒ พระชันษาได้ ๕๕ ปี พระราเมศวรราชโอรสได้รับรัชทายาท
ครองราชสมบัติอยู่ได้ปีหนึ่ง เกิดขัดข้องด้วยไม่สามารรถบังคับ

บัญชาพระบรมราชาเจ้าเมืองสุพรรณบุรี เป็นพระเจ้ากรุง จึงยอม
ถวายราชสมบัติแก่พระบรมราชา แล้วถอยขึ้นไปครองเมืองดพบุรี
อยู่อย่างเดิม

๔. พระบรมราชา (พระเจ้า) ขึ้นเสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๓๑๓๓ ทรงพระ
นามตามที่เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดาร ว่าสมเด็จพระบรมราชา
ธิราชที่ ๑ นับเป็นพระกษัตริย์ราชวงศ์สุพรรณภูมิ องค์แรกด้วยเป็น
โอรสของเจ้าเมืองสุพรรณภูมิ (คือเมืองอู่ทอง) มิได้เกี่ยวเป็น
เชื้อสายราชวงศ์เชียงราย สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ดันคิดทำ
ศึกสงครามมาแต่ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง และทำนอง
จะไม่เห็นชอบด้วยในการที่สมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทองยอมเป็นไมตรี
กับกรุงสุโขทัย เพราะฉะนั้นพอเสวยราชย์ได้ ๒ ปี ก็ยกกองทัพขึ้น
ไปตีอาณาเขตต์กรุงสุโขทัยเมื่อ พ.ศ. ๓๑๓๕ ได้อาณาเขตต์ฝ่าย
ใต้ขึ้นไปจนถึงปากน้ำโพ แล้วตีต่อไปถึงเมืองชากังราว เมื่อ
พ.ศ. ๓๑๓๖ แต่ตีหาได้ไม่ สมเด็จพระบรมราชาธิราชพยายามตี
เมืองเหนือต่อมาอีก ๒ ครั้งก็ไม่ได้ ด้วยกรุงสุโขทัยยังมีกำลังมาก
และได้กำลังพวกไทยในมณฑลฉานนาตง มาช่วยด้วย ครั้นถึง

๓ เมืองชากังราว เป็นชื่อเดิมของเมืองกำแพงเพชรข้างฝั่งตะวันออก มีเมืองทางฝั่ง
ทางฝั่งตะวันตกตรงกันข้ามอีกเมืองหนึ่ง ชื่อว่าเมืองนครชุม ชื่อที่เรารู้ว่าเมืองกำแพงเพชร
บัญญัติขึ้นต่อมา ด้วยประสงค์จะเรียกทั้งเมืองชากังราวและเมืองนครชุมรวมกันเป็นเมือง
เดียว เช่นเดียวกับเรียกชื่อเมืองสวรรค์โลก รวมทั้งเมืองเขลียงองและเมืองศรีสุทโธโลก
จะบัญญัติเมื่อไรนั้นยังไม่พบหลักฐาน แต่ชื่อเมืองกำแพงเพชร และเมืองสวรรค์โลก
นั้น หามีปรากฏในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยไม่

สมัยเมืองกรุงศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาจักร

๖๑

พ.ศ. ๑๘๓๘ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ ถวรกคคต ราชโอรสทรงพระนามว่า ไสย ถ้อยไทยได้รับ รัชทายาท เป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๒ อ่อนแอถึง พ.ศ. ๑๘๔๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราชขึ้นไปตั้งเมืองซากังราวอีกครั้งหนึ่ง พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ตั้งไม่ได้จึงยอมแพ้ สมเด็จพระบรมราชาธิราชก็ให้แบ่งอาณาจักรกรุงสุโขทัยออกเป็นสองมณฑลรวมเมืองทางด่านน้ำปิง ตั้งแต่เมืองตากลงมาจนปากน้ำโพเป็นมณฑลหนึ่ง ให้พระยาอยุธยาธิราช (ว่าเป็นราชบุรุษเลี้ยง) ครองมณฑลนี้ อยู่ ณ เมือง กำแพงเพชร ให้พระมหาธรรมราชาที่ ๒ คงครองแต่เมืองซึ่งตั้งอยู่ทางด่านน้ำน่านและด่านน้ำยม ตั้งแต่เมืองศรีดิษฐ์นาโดยลงมาจนถึงเมืองสระหลวง (คือเมืองพิศิตร) พระมหาธรรมราชาจึงย้ายราชธานีไปตั้งอยู่ ณ เมืองสองแคว (คือเมืองพิษณุโลกบัดนี้) และตั้งศักดิ์นาถคงเป็นแต่เจ้าประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยาแต่บัดนั้นมา

๕. เมื่อกรุงศรีอยุธยาได้อาณาจักรกรุงสุโขทัยไว้ในอำนาจแล้ว ก็เกิดเป็นอริกับพวกล้านนาในอาณาจักรล้านนา เพราะเหตุที่พวกล้านนาลงมาช่วยกรุงสุโขทัยรบพุ่งชาวกรุงศรีอยุธยา พอสมเด็จพระบรมราชาธิราชจัดการปกครองหัวเมืองเหนือเรียบร้อยแล้ว ก็ยกกองทัพขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๓ ขึ้นไปถึงเมืองนครลำปาง แต่ตีหาได้ไม่ ต่อมาถึง พ.ศ. ๑๘๖๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราชเสด็จยกกองทัพขึ้นไปถึงอีกครั้งหนึ่ง แต่ไปประหารถวรกคคตเสียกลางทาง พวกล้านนาทราบในกรุงศรีอยุธยา ยกราชโอรส

ของ ลัมเต็จ พระบรมราชาธิราชทรง นามว่า ทองตัน ชันษาได้ ๓๕ ปี
ขึ้นเสวยราชย์อยู่ได้ ๗ วัน พระราเมศวร ยกกองทัพ ลงมาจาก เมือง
ฉะบุรี กำจัด เจ้าทองตัน เดียว แล้วขึ้นครองราชสมบัติราชวงศ์เชียงราย
สืบต่อมา

๖. ลัมเต็จ พระราเมศวร ขึ้นเสวยราชสมบัติ ครั้นหลัง เมื่อ พ.ศ.
๑๙๓๓ ครองราชสมบัติอยู่ ๗ ปี สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๙ ใน
หนังสือ พระราชพงศาวดาร กล่าว ว่า ลัมเต็จ พระราเมศวร ยกกองทัพ
ขึ้นไปตีได้ เมืองเชียงใหม่ และกวาดต้อนครอบครัวชาวเมืองเชียงใหม่
ลงมา เป็นอันมาก ครอบครัวที่ได้มาครั้งนั้น ให้ลงไปตั้งภูมิลำเนา
อยู่ ณ เมือง นครศรีธรรมราช เมือง สงขลา และเมือง จันทบุรี
แต่ในหนังสือ พงศาวดารโยนก กล่าวไป อย่างหนึ่ง ว่า เจ้านครเชียงราย
ผู้พี่ เกิดแย่งราชสมบัติ กับ เจ้านคร เชียงใหม่ผู้น้อง เจ้าเชียงรายมา
ขอ กำลังไทยฝ่ายใต้ ยกขึ้นไปช่วย แต่ ก็ตีเอา เมือง เชียงใหม่ไม่ได้
และ ศักราช ก็ไม่ตรงกับใน หนังสือ พระราชพงศาวดาร แต่ความจริง
ข้อสำคัญ มีอยู่อย่างหนึ่งที่ จำเียง และ ถ้อยคำใน ภาษา ซึ่งชาวเมือง
นครฯ เมือง สงขลา พด เหมือนกับไทยพวกหนึ่ง ซึ่ง เรียกว่า ลื้อ เป็น
ชาวเมือง ข้าง ฝ่ายเหนือ มณฑล ตานนา คือเมืองเชียงคำ เป็นต้นตลอด
ขึ้นไป จน เมือง เชียงรุ่ง ยังพอ ดังเกิดได้ จนบัดนี้ เพราะฉะนั้น
ควรเชื่อได้ว่าบรรพบุรุษของพวกชาวนครชาวสงขลา เป็นพวกไทยที่ลง
มาจาก อาณาเขต ตานนา เมื่อ รัชกาล ลัมเต็จ พระราเมศวร นั้น เป็น
แน่ แต่ ทาง เมือง จันทบุรี นั้นหาปรากฏหลักฐานที่ดังเกิดเหลืออยู่ไม่

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาจักรเขตต์

๖๓

อนึ่ง ในรัชกาล สมเด็จพระรามาธิบดีนั้น ปรากฏว่าพวกขอม บังอาจ เข้า มา กวาด ต้อน ผู้ คน ใน แถลง จังหวัด ชลบุรี สมเด็จพระ รามาธิบดี จึง เสด็จ ยก กองทัพ ไป ตี กรุง กัมพูชา อีก ครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๖ เมื่อ ตี ได้ พระ นคร หลวง แล้ว ก็ จะ รักษา ไว้ เป็น หัว เมือง ขึ้น ของ ไทย แต่ รักษา ไว้ ไม่ได้ จึง ทิ้ง เมือง เสีย ให้ กวาด ครอบ ครว เข้า มา ยัง กรุงศรีอยุธยา

เมื่อ สมเด็จพระรามาธิบดีสวรรคต พระรามราชา ราชโอรสรับ รัชทายาท ครอง ราชสมบัติ อยู่ ๑๕ ปี แต่ จะมี เหตุการณ์ อย่างใด บ้าง ใน รัชกาล นี้ ใน หนังสือ พงศาวดาร ไม่ ปรากฏ ที่ เดียว มี แต่ ว่า สมเด็จพระ รามราชา ครอง ราชสมบัติ อยู่ ๑๕ ปี เกิด เป็น อริ กับ เจ้ามหาเสนาฯ ไป เชิญ เจ้า นครอินท เข้า มา แต่ เมือง สุพรรณ สมเด็จพระ รามราชา ต้อง ยอม ถวาย ราชสมบัติ แก่ เจ้า นครอินท เป็น ต้น กะษัตริย์ ราชวงศ์ เชียง รวย เพียง ๓ พระองค์

เรื่อง พงศาวดาร ซึ่ง จัด เป็น สมัย แห่ง พระ ราช อาณา เขตต์ กรุง ศรี อยุธยา หมด เพียง นี้ คิด คำนวณ เป็น เวลา กาล ๕๙ ปี มี พระเจ้า แผ่นดิน ได้ ครอง กรุงศรีอยุธยา ๕ พระองค์

ตอนที่ ๓ สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยา รวมราชอาณาจักรเขตต์

๑. เจ้า นครอินท ขึ้น ครอง ราชสมบัติ กรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๕๒ ทรง พระ นาม ว่า สมเด็จพระนครินทราธิราช นับ เป็น พระองค์ ที่ ๒ ใน กะษัตริย์ ราชวงศ์ สุพรรณภูมิ ด้วย เป็น โอรส ของ เจ้า เมือง

๑. พระนามนี้มีปรากฏในจดหมายเหตุจีน

สุพรรณบุรี ซึ่งเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ และ
 ดันนิษฐานว่าเพราะได้ครองเมืองอินทอินเป็น เมืองหลานหลวงอยู่ก่อน^๒
 จึงเรียก พระนาม ว่า เจ้านครอินท แต่ เมื่อ ก่อน จะ เข้า มา ครอง
 กรุงศรีอยุธยา เห็นจะได้ เป็น เจ้า เมือง สุพรรณบุรี แทน พระบิดา และ
 ปรากฏ เกียรติคุณใน การ ปก ครอง บ้าน เมือง อยู่แล้ว พวก กรุงศรี
 อยุธยา ตลอดจน สมเด็จพระ รามราชา จึง ยอม ถวาย ราชสมบัติโดย
 มิต้อง รบ พัง เรื่อง ประวัติ ของ สมเด็จพระนครินทร เมื่อก่อน จะได้
 ครอง กรุงศรีอยุธยา นั้น ปรากฏใน จด หมายเหตุ จีน ว่าได้เคยได้
 ออกไป ถึง ราชสำนัก พระเจ้ากรุง จีน ราชวงศ์ ไต้เหมง เมือง น่านกิง
 เมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๐ และได้ เป็นไมตรี ชอบ ชิดสนิท สนม กับกรุงจีนตลอด
 มา เห็นจะมี พวกจีน เข้ามาตั้ง ภูมิดำเนา และไป มา ค้าขายใน กรุง
 ศรีอยุธยา มาก ขึ้นแต่ใน รัชกาลนี้ เป็นต้น มา ที่ ตำบล บ้านเตาหม้อ
 ริม แม่น้ำน้อย แขวงจังหวัดสิงห์บุรี (สมัยนั้นเป็นแขวงเมืองนครอินท)
 ยังมี ซาก เตาเผา เครื่องถ้วยชาม เป็นเตาจีน อย่าง เดียว กับที่ เมือง
 สวรรคโลก สุโขทัย อยู่ เป็นอันมาก ชวนให้ ดันนิษฐาน ว่า สมเด็จพระ
 นครินทร ๑ เห็น จะพา จีน ช่าง ทำถ้วยชามเข้ามาตั้งทำในประเทศนี้
 ตาม แบบ อย่าง ครัง พระเจ้าราม คำแหง มหาราช ด้วยมี พระอัยยาศัย
 นิยมใน การ ทน บำรุง บ้านเมือง ทั้ง นี้ก็ สัม กับ เรื่อง ที่ ปรากฏใน
 พงศาวดารตั้งแต่ สมเด็จพระนครินทร ๑ ครอง ราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา
 ก็เอาพระทัยใส่ใน การรวบรวมและทำนุบำรุงราชอาณาจักร เป็นสำคัญ

^๒ เมืองอินท เดิมนี่เป็นอำเภอในแขวงจังหวัดสิงห์บุรี

สมัยเมื่อกองศรีอยุธยา รวมราชอาณาจักร

๖๕

หายก กองทัพไป เพียวปราบปราม เมืองอื่น ขยายราชอาณาจักร
ให้กว้างขวาง ต่อออกไปอีกไม่

๒. ฝ่ายกรุงสุโขทัยซึ่งตกลงเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยาและ
ย้ายราชธานีมาตั้งที่เมืองพิษณุโลกนั้น พระมหาธรรมราชาที่ ๒
สวรรคตเมื่อปีใดหาปรากฏไม่ ปรากฏแต่ว่ามีพระมหาธรรมราชา
ที่ ๓ อีกพระองค์ ๓ ครองราชสมบัติมาถึง พ.ศ. ๑๙๖๒ สวรรคต
เมื่อรัชกาลสมเด็จพระนครินทร์ฯ ครั้นนั้นเจ้านายในราชวงศ์พระร่วง
สององค์ (เห็นจะเป็นราชบุตรของพระมหาธรรมราชาที่ ๓) ทรง
นามว่าพระยาบาดเมืององค์หนึ่ง พระยาราม (คำแหง) องค์หนึ่ง
เกิดชิงราชสมบัติถึงรบพุ่งกัน ห้ามปรามขึ้นไปจากกรุงศรีอยุธยา
ก็ไม่ฟัง สมเด็จพระนครินทร์ฯ ต้องยกกองทัพหลวงขึ้นไป แต่
เมื่อเสด็จไปถึงเมืองพระบาง (คือเมืองนครสวรรค์บัดนี้) พระยาฯ
ทั้งสองเกรงพระเดชานุภาพ ลงมาเฝ้าฯ โดยดี จึงทรงเกลี้ยไถ่
ให้ดีขึ้นแล้วตั้งให้เป็นพระมหาธรรมราชา (ที่ ๔) ครองเมืองพิษณุโลก
องค์หนึ่ง ให้ครองเมืองกำแพงเพชรองค์หนึ่ง^๓ สมเด็จพระนครินทร์
มีราชบุตรปรากฏพระนามในพงศาวดารสามพระองค์ พระองค์ใหญ่
ทรงพระนามว่า เจ้าอ้ายพระยา ได้ครองเมืองสุพรรณบุรี ครั้น
เมื่อระบิ จตุรจุฬหีเมืองเหนือแล้วครั้งนั้น สมเด็จพระนครินทร์

๓ สันนิษฐานว่าท่านจะตั้งพระยาบาดเมืองให้เป็นพระมหาธรรมราชา และตั้งพระยาราม
(คำแหง) ให้ครองเมืองกำแพงเพชร ปรากฏในศิลาจารึกว่าพระยาทั้งสองนี้ต่อมาขึ้น
สามัคคีกัน

ทรงตั้งลูกเชอพระองค์ที่สอง ซึ่งทรงพระนามว่า เจ้าพี่พระยาให้ขึ้นปกครองเมืองแพรก (คือเมืองสระบุรี) และตั้งลูกเชอพระองค์ที่สาม ทรงพระนามว่า เจ้าสามพระยาให้ไปครองเมืองไชยนาท มีข้อพิศวงอยู่ตรงนี้ ด้วยเมืองสระบุรีกับเมืองไชยนาท ระยะห่างกันเพียง ๒๕๐ เส้น และเมืองไชยนาทก็เป็นเมืองน้อย ควรจะรวมอยู่ในบังคับบัญชาอันเดียวกัน เหตุใดสมเด็จพระนครินทร์ฯ จึงตั้งลูกเชอให้ไปปกครองเมืองสระบุรี ข้อนี้สันนิษฐานว่า ในครั้งนั้น ความคงตระหนักในพระราชหฤทัย สมเด็จพระนครินทร์ฯ ว่า เจ้านายในราชวงศ์พระร่วง ซึ่งจะสามารถครอบครองบ้านเมืองน้อยแล้ว จึงเตรียมการจะให้ลูกเชอพระองค์ใด พระองค์หนึ่งในสองพระองค์นั้นขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกในภายหลัง แต่สมเด็จพระนครินทร์ฯ ได้ครองกรุงศรีอยุธยาเมื่อพระชนมายุว่า ๕๐ แล้ว เสวยราชย์อยู่ ๑๖ ปีก็สวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ เจ้าอ้ายพระยากับเจ้ายี่พระยาราชบุตรทั้งสองพระองค์ไม่ยอมถวายราชสมบัติแก่กัน ต่างยกกองทัพเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา มาชนช้างกันที่ป่าถ่าน ดันพระชนม์ในที่รบด้วยกัน ทั้งสองพระองค์ เจ้าสามพระยาจึงได้รับรัชทายาทครองกรุงศรีอยุธยา

๓. เจ้าสามพระยาเสวยราชเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ ราชภิกษุทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช เป็นพระองค์ที่ ๒ ทรงดำเนินราชโยบายในการรวบรวมราชอาณาจักรตามอย่างพระราชบิดาสืบมา ในตอนแรกเสวยราชย์ได้ ๗ ปี ไม่ปรากฏเหตุการณ์ในพงศาวดาร

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยา รวมราชอาณาจักร ๖๗

สันนิษฐานว่าในตอนนั้นเห็นจะทรงจัดการท่นำรุ่งหัวเมืองขึ้นใน ครั้น
ถึง พ.ศ. ๑๘๗๔ พระเจ้าธรรมราชา เจ้ากรุง กัมพูชา มีกำลังมาก
ขึ้น คงให้เข้ามากวาดต้อนครอบครัวผู้ คนใน ราชอาณาจักร กรุง
ศรีอยุธยา อย่าง แต่ ก่อน สมเด็จพระ บรมราชาธิราช จึงเสด็จ ยก
กองทัพ หลวง ออกไป ตี กรุง กัมพูชา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๕ ครั้ง ตัดสมเด็จพระ
นคร หลวง อยู่ ๗ เดือน จึงได้ ครั้น นั้น สมเด็จพระบรม ราชาธิราช
คงทรง พระราชดำริให้ว่า ชาว กรุง กัมพูชา ไม่รู้จัก เข็ด ถ้าจะไว้ให้
พวก ขอม ปกครอง มีกำลัง ขึ้น เมื่อใด ก็ จะ คิดร้าย ต่อกองศรีอยุธยา
อีก จึงให้กวาดต้อน ผู้คน ทั้งไพร่ ผู้ดี และเก็บ ดั่ง ของล้ำค่าสำหรับ
บ้าน เมือง เข้ามาเสียเป็น อัน มาก แล้ว ตั้ง ดูก เรอ พระองค์ หนึ่ง
ทรง พระนาม ว่า พระอินทราชา อยู่ครองกรุงกัมพูชาที่พระนครหลวง
เป็นอย่างดีประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยาต่อมา แต่เมื่อพระอินทราชา
ไปอยู่กรุง กัมพูชาไม่ได้เท่าใด เห็นจะทน อากาศไม่ไหว ประสวรдің
พระชนม์ พระราชดำริห์ ของ สมเด็จพระ บรมราชาธิราชที่จะให้ไทย
ไป ปกครอง กรุงกัมพูชา ก็ หาได้สำเร็จไม่ แต่ พวกเข็องค์เจ้าแผ่นดิน
ขอม ก็ไม่ ถัด ถัด มาตั้ง ที่ พระนคร หลวง อีก ย้ายราชธานี ตั้งไป
ตั้งที่ เมือง พนม เปน และเมืองอื่น ๆ ข้างฝ่ายใต้ และเป็น ประเทศราช

๔ คำว่า พระนครหลวง เป็นคำไทยเรียก แปลม.จ.นครธมภาษาเขมร รวมความ
ว่า.ปณรธานี ชื่อเมืองที่กรุงพระนครหลวงเรียกว่าเมืองชะโลม เพราะพระเจ้าชะโลมระมัน
เป็นผู้ สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๔๓๒

๕ ในหนังสือพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่าทรงพระนามพระนครอินทร์ แต่ใน
หนังสือพงศาวดารเขมรเรียกว่า พระอินทราชาพระยาเพชรจึงสันนิษฐานว่าถูกต้องของอัน
เห็นจะเป็นที่ พระอินทราชา ครองเมืองสรวงอยู่ ก่อน

ขึ้น กรุงศรีอยุธยาแต่ นั้นมา พระนครหลวง พระนครวัด จึง เป็นที่
ร้าง มาจน ทุก วัน นี้

๕. ถึง พ.ศ. ๑๙๘๑ พระมหาธรรมราชาที่ ๕ ซึ่งครองเมืองพิษณุโลก
สวรรคต สมเด็จพระบรมราชาธิราชให้รวม หัวเมืองเหนือ ทั้งปวง
ซึ่ง แยก เป็น สองมณฑลมาแต่ ครั้ง สมเด็จพระบรม ราชาธิราชที่ ๓ กลับ
กันเข้าเป็นอาณาเขตต์อันเดียวกัน แล้วทรงตั้งพระราเมศวรราชโอรสผู้
เป็น รัชทายาทขึ้นปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก
การ ที่ สมเด็จพระบรมราชา ธิราช ตั้ง ราชโอรส ผู้ เป็น รัชทายาท ขึ้น ไป
ครอง หัวเมือง เหนือ ครั้ง นั้น เป็นราชโอรสอันสุขุมดำคึกยิ่งนัก ด้วย
ไทยชาวเมืองเหนือ กับไทยชาวเมืองใต้ ผิดกัน (ดังได้กล่าวมาใน
บรรยายกัณฑ์ที่ ๒ ตอนที่ ๓) และพวกเมืองเหนือยอมมีทิษฐิ ถือ
ว่าเป็นชาวราชธานี เคย เป็น มุท นายของ ชาวใต้ มา แต่ เดิม ครั้นเมื่อ
บ้านเมือง ถดถอย เป็น ประเทศราชขึ้น กรุงศรี อยุธยา อาศัย ด้วยเชื้อ
วงศ์ เจ้านายเดิมยังปกครองอยู่ จึงเป็นปกติ แต่ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยา
จำต้อง กด หัวเมือง เหนือ เช่นแยกอาณาเขตต์ เดียวให้เป็น หลายมณฑล
เป็นต้น เพื่อ จะ มี ให้มี กำจัด ถึง อาจ จะ คิด ตั้ง ตัว เป็น อิศสรอย่าง
แต่ ก่อน การ ที่ กด นั้น เป็นเหตุให้ หัวเมือง ฝ่าย เหนือ ทอด ไตรม
หุยน กำจัด ลง โดย อันดับมา ก็ครั้ง นั้น ทาง ประเทศตานนา ท้าวตก
ได้ ครอง ราชสมบัติ ณเมือง เชียงใหม่ ทรง นามว่าพระเจ้าติโลกราช^๖

๖ ในตำนานสังคายนาเรีย พระเจ้าจักรวรรดิโลกราช ว่าได้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่
เมืองเชียงใหม่ นับเป็นครั้งที่ ๘ ในตำนาน

สมัยเมือกรุงศรีอยุธยาบรมราชอาณาเขตต์

๖๕

เป็นผู้เข้มแข็งในการสงคราม เริ่มพยายามขยาย อาณาเขตต์เชียงใหม่ ถ้ามเด็จพระบรมราชาธิราชละเมืองเหนือไว้ ให้เชื้อสายราชวงศ์พระร่วง ปกครองเป็นประเทศราชอยู่ อย่างเดิม พวกชาวเมืองเหนืออาจจะไปเข้ากับ พวกไทย ชาว เชียงใหม่ หรือ มิฉะนั้น ก็จะถูก พวก ชาว เชียงใหม่ ตง มาย้าย ด้วยบ้าน เมือง อ่อน กำดั่ง อย่าง หนึ่ง อย่างใด ก็ จะ ร้อน ถึง กรุงศรีอยุธยาเหมือนกัน ถึง เวลาจำเป็น ที่ กรุงศรีอยุธยาจะต้อง อุดหนุน ทน บำรุง หัว เมืองเหนือ จะตั้งให้ ผู้ขึ้นขึ้นไปปกครอง พวก ชาว เมืองเหนือ ก็จะไม่ นิยม ยำเกรง จึง ทรง ตั้ง ราชโอรส ผู้เป็น รัชทายาท ขึ้นไป ครอง เมืองเหนือ เปดียน วิถีปกครองทนบำรุงราชบุตร ให้มีใจ ก็ได้ผลดี ดังพระประสงค์ แต่กระนั้นก็ยังไม่พ้นเกิดเหตุใน รัชกาล ถัด ดังจะปรากฏต่อไป.

๕. ถึง พ.ศ. ๑๙๘๕ พอเริ่มจัดการ ปก ครอง เมืองเหนือ มาได้ ไม่ช้าก็ ปรจบเวลา เจ้าเมืองเทิง^๗ ในประเทศ ตานนาทิด จะ ต่อสู้ พระเจ้าติโลกราช ให้ ทดตงมาขอลัทธิศักดิ์ต่อกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระ บรมราชาธิราช เห็นได้ ที่ ก็ เล็ดจ ยก กองทัพขึ้นไปตีเมือง เชียงใหม่ แต่ ทาง ข้างโน้น พระเจ้า ติโลกราช ปราบ เจ้าเมือง เเทิง ได้ เลี้ยก่อน กองทัพ กรุงศรี อยุธยา ขึ้นไป ถึง จึง ตี เมือง เชียงใหม่ หาได้ไม่ ต่อมาอีก ๒ ปี ถึง พ.ศ. ๑๙๘๗ สมเด็จพระบรมราชาธิราช เล็ดจ ยก กองทัพ ขึ้นไป หมายจะ ตี เมือง เชียงใหม่ อีก ครั้ง หนึ่ง (ใน หน้ ดิฉ พงศาสดารว่า กองทัพ ยกไป ครั้ง นี้ได้ เสดย มาก กว่า ต้อง แด่น) แต่ เผิญ สมเด็จพระ

^๗ เมืองเทิง เดิวนั้นเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดนครเมื่องน่าน

พระบรมราชาธิราชไป ประชวร สวรรคต เลี้ยกลงทาง กี่หาได้
เมือง เชียงใหม่

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่๒ ครองราชสมบัติอยู่ ๑๖ ปี เมื่อสวรรคต
แล้ว พระราเมศวร ราชโอรส ซึ่ง ครอง เมือง พิษณุโลก ได้รับ รัชทายาท
ครอง ราชสมบัติ ดับมา

๖. พระราเมศวรเสวยราชย์ เมื่อ ๑๙๙๓ ทรง พระนามว่า สมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถ มี พระอัยยิกเป็น นักเรียนรอบรู้ คำนวณครุฑ
ต่างๆ คือ อักษรศาสตร์ นิติศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์เป็นต้นและเป็น
เจ้านายวงศ์อยุธยาพระองค์แรก ซึ่งได้ขึ้นไปครองราชอาณาจักร
กรุงสุโขทัย เมื่อขึ้นไปประทับ อยู่ เมือง พิษณุโลก ก็ ทรงชวนชวราย
ศึกษา เรื่อง ราช ประวัติ และ ราช ประเพณีของ พระเจ้าแผ่นดินซึ่ง ปรากฏ
พระเกียรติ มาใน ครั้ง กรุงสุโขทัย ด้วยใน เวลา นั้น เชื้อ ราชวงศ์ แด
ข้าราชการ เก่า ยัง มี อยู่ใน เมือง เหลือ มาก ด้วย กัน สมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถได้ทรง ทราบ เรื่อง รวด และ แบบ แผนครั้งกรุงสุโขทัย ซึ่ง
ยังมี ได้ ศึกษา กัน ใน กรุงศรีอยุธยาแต่ก่อนเพิ่มเติมขึ้นอีก หลาย อย่าง
ทรง เลือกรื้อ ถึง ซึ่ง เห็น ว่า ดี มา ปฏิบัติ ตาม มี ปรากฏ อยู่ใน
เรื่องพงศาวดารรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหลายอย่าง เป็นต้น
แต่ เมื่อแรก เสด็จ ลงมา ครอง ราช สมบัติ อยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา ก็ ทรง
อุทิศ ที่ พระราชวัง ตอน หนึ่ง สร้าง เป็น วัด พุทธาวาส (ซึ่งได้นำมาในชั้น
หลัง ต่อ มา ว่า วัด พระศรีสรรเพชญ์) ขึ้นไว้ใน พระราชวัง เหมือน
อย่าง วัด มหาธาตุ ที่ เมือง สุโขทัย

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาบรมราชอาณาเขตต์. ๗๑

ตรงนี้ควรจะอธิบายเหตุซึ่งสร้างวัดกันแต่โบราณให้เข้าใจความจริงว่าแต่โบราณ เห็น เป็นการ สำคัญ อย่างไร บรรดาผู้ซึ่งได้เคยไปเที่ยวเตร่ตาม เมืองโบราณ เช่น เมือง สวรรคโลก สุโขทัย ก็ดี พระนครศรีอยุธยา ก็ดี คง จะ สังเกต เห็น มี วัด สร้างไว้เป็น อัน มาก และในวัดหนึ่ง ๆ มี พระเจดีย์ ใหญ่ น้อย สร้างไว้มากมาย ชวนให้ คิดสงสัยว่าเหตุใด จึง สร้าง วัด แด สร้าง พระเจดีย์ กัน มากมายถึงเพียงนั้น อันเหตุที่ สร้าง วัด แต่โบราณ นั้นมี ดัง อย่าง คือ เพื่อ จะช่วย สืบอายุพระศาสนาให้ วัฒนา ถาวร เป็น เหตุ ใน ทาง ชรรณ อย่าง หนึ่ง ยังมีเหตุใน ทาง โลก อีก อย่าง หนึ่ง เกี่ยวเนื่อง ด้วย วงศ์ ตระกูล อัน ต่ลง ตับไปสู่ ปรโลก ด้วย ประเพณี แต่โบราณ เมื่อ ทำมาปนกิจ เมาศพ แล้วหาเก็บอัฐิธาตุมาเก็บไว้ในบ้านเรือนนี้ เมื่อญาติวงศ์ในตระกูลใดตายลง ทำมาปนกิจแล้ว ย่อม สร้างพระเจดีย์ เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุไว้ที่วัด เวลาผู้ อยู่ รำลึก ถึง หรือ เทศกาล ก็ไป ทำบุญให้ทาน อุทิศให้ กันคนที่ฝังอัฐิด้วยเหตุนี้ ตระกูลใด มี กำดัง พาหะพอ ดำรงจะ สร้าง วัดได้ จึง สร้าง วัด สำหรับ ตระกูล นั้นขึ้น เป็น ที่ ฝังอัฐิธาตุและทำบุญให้ทานในตระกูล การสร้าง วัด ย่อม นิยมกัน ว่าเป็น เกียรติยศสำหรับตระกูล จึงได้ มีวัด สร้างไว้มากมาย (อัน ประเพณี ที่เก็บอัฐิธาตุไว้ในบ้าน เรือน พัง มาเกิดขึ้นใน สมัย กรุงรัตนโกสินทรนี้ ถึงกระนั้นทุกวันนี้ ผู้ที่ ถือประเพณี เดิมนำอัฐิธาตุไปก่อพระเจดีย์บรรจุไว้ในวัดก็ยังมี อยู่ มาก) วัด ซึ่ง สมเด็จ พระบรมไตรโลกนาถ ทรง สร้าง ขึ้น

ใน พระราชวัง ก็ เป็น ที่ บรรจุ พระอัฐิ ชาติ ของ พระเจ้าแผ่นดิน และ
เจ้า นายใน พระราชวงศ์ ดับ ต่อ มา จน สมัย กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

๗. การ รวบ รวบรวม ราชอาณาจักร กรุงศรีอยุธยา เมื่อ รัชกาล
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และ รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒
นั้น มุ่งหมายจะปกครองหัวเมืองให้มั่นคงเป็นข้อสำคัญ มาถึงรัชกาล
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงจัดการในเรื่องรวบรวม พระราช
อาณาเขตต์ ต่อเติม เพิ่มขึ้น ถึง วาง แบบ แผน วิธี ปกครอง ภายใน บ้าน
เมือง เริ่ม ด้วย ราชธานี เป็น ต้น ไป แต่ เดิม วิธี การ ปกครอง ทัวไป
เป็น อย่าง ทหาร ส่วน การ ปกครอง ใน บ้านเมือง จัดหน้าที่มีพนักงาน
เมือง วัง คลัง นา & กระทรวง ดัง กล่าว มา แล้ว มาถึงรัชกาล
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจัด แก้ไข วิธี การ ปก ครอง แยก ออก เป็น
แผนกใหญ่ ๒ แผนก การ ฝ่าย ทหาร ทั้ง ปวง จัดเป็นแผนกหนึ่ง มีสมุห
กระต่าหม เป็น หัวหน้า และ กำหนด พนักงาน เมือง วัง คลัง นา เป็น
แผนกพลเรือน มีสมุหนายก เป็นหัวหน้า ให้เจ้ากระทรวง ทั้ง ๔ เป็น
จุลสดมภ์ รอง ลง มา กรม เมือง เรียก ว่า นครบาล, กรม วัง เรียก ว่า
ขรรพากร, กรมคลังเรียก ว่า โกษาธิบดี และกรมนาเรียก ว่า เกษตรา
ธิการ ใช้แบบ วิธี ปกครอง อย่าง นี้ จัด ตั้ง ต่อ ออก ไป ตาม หัวเมือง
ทั้ง ปวง เมืองใหญ่ ที่เป็น เมือง พระยามหานคร มาแต่ก่อนกำหนดเป็น
เมืองชั้นชั้น เมือง เอก โท ตรี มีเจ้าเมืองกรมการปกครอง กรมการ
ตำแหน่งพลเทียบด้วยกระต่าหม ตำแหน่งมหาดไทยเทียบด้วยสมุหนายก
และมี กรมการ ตำแหน่ง เมือง วัง คลัง นา ทำนอง เดียว กับใน ราชธานี

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยา รวมอาณาจักร

๓๓

ส่วน หัว เมือง ชั้นใน ที่อยู่ใกล้ราชธานี เจ้าหน้าทีในกรุงบังคับบัญชา
ออกไปถึง มี แก่ กรมการ ชั้นผู้น้อยลง มา เรียก ว่า ตำแหน่ง เจ้าเมือง
แพ่ง และ ศุภมาตรา สมุหกระต่าใหม่ มี อำนาจ หน้าที ตรวจตรา ว่า ก่อ
ราชการ ฝ่าย ทหาร สมุหนายก มี อำนาจ หน้าที ตรวจตรา ว่า ก่อ
ราชการ ฝ่าย พลเรือน ทั้ง ทั้ง พระราช อาณาเขตต์ อีก ประการ หนึ่ง
ตำแหน่ง ยศ ข้าราชการ ก็ จัดให้ เป็นชั้น โดย อันดับ กัน เป็น พระยา
พระ หอวง ขุน หมื่น พัน ทนาย^๘ และ วางตำแหน่ง ศักดินา คือ กำหนด
ว่า ผู้ มี ยศ ชั้น นั้น จะ มี นาได้ เพียง เท่า นั้นไว้ เช่น ไพร่พดเมือง มีนา
ได้เพียง คนละ ๕๕ ไร่ ผู้ มี ยศ สูง กว่า นั้น มี บริวาร ก็ ให้นาได้ มาก
กว่า กัน ขึ้น ตามลำดับ โดยชั้นยศตั้งแต่ ๕๐ ไร่ ๓๐๐ ไร่ขึ้นไปจนถึง ๓๐,๐๐๐
ไร่ เป็น ที่ สุดในยศ ขุนนาง เจ้า นายชั้น สูง จึง มี นาได้ มากกว่า นั้น ขึ้น
ไป ถึง ๓๕,๐๐๐ และ ๕๐,๐๐๐ ไร่ อีก ประการ หนึ่ง ตั้ง กฎมณเฑียรบาล
ขึ้น เป็น คำราช ราช ประเพณี สำหรับ ราช ดำนัก^๙ กฎมณเฑียรบาลนั้น
แบ่ง เป็น ๓ แผนก คือ พระ คำราช ว่า ด้วย แบบ แผน เช่น การ พระราช
พิธี ต่าง ๆ เป็น ต้น แผนก ๓ พระธรรมนุญว่า ด้วยตำแหน่ง หน้าที ราชการ
ต่าง ๆ แผนก ๓ พระราช กำหนด เป็น ข้อ บังคับ สำหรับ ใน ราช ดำนัก
แผนก ๓ อื่น หนึ่ง กระบวนพิจารณาความ ที่ ใช้ กันมา เมื่อ ก่อน ตั้ง กระทรวง

^๘ ขขุนนางที่เป็นถึงเจ้าพระยา เจ้าโอรสจะยังมีไม้มในเวลานั้น

^๙ กฎมณเฑียรบาลที่ยังปรากฏอยู่บัดนี้บทพระองค์สยามเอ ด้วยฉบับเดิมสูญเสียเมื่อ
ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐

ยุตติธรรมในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ ก็เห็น จะจัดตั้งขึ้น เมื่อ
รัชกาล สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีข้อสำคัญที่แยกหน้าที่ออก
เป็นสองส่วน คือ ส่วนการ บังคับบัญชา เบื้องต้น คือ รับฟัง
พิจารณาตลอดจน ปรับใหม่ ตงโทษ ผู้ผิด ให้เป็นหน้าที่ ส่วนแต่
ข้าราชการไทย ที่ จะบังคับบัญชา ส่วน พวกพราหมณ์ซึ่งเป็น ผู้ เชี่ยว
ชาญ พระ ธรรมศาสตร์ นั้นให้ มี หน้าที่ เพียง ตรวจ ด้านจน แล้ว ตัดสินว่า
ฝ่ายใดผิด และชอบ ตาม กฎหมาย หาก มี อำนาจ ที่ จะ บังคับ บัญชา อย่าง
ใดไม่ การ ต่าง ๆ ที่ กล่าว มา นี้ว่า แต่เฉพาะ ที่ ปรากฏอยู่ เห็นจะ
ยังมี การ อย่าง อื่น ซึ่ง จัดใน ครั้ง รัชกาล สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
แต่ มิได้ ปรากฏ อีก หลาย อย่าง ยัง ส่วน วรรณคดี มี หนังสือ ข้างแต่
ครั้ง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปรากฏ อยู่ใน บัดนี้ ๒ เรื่อง คือ
มหาชาติคำหลวง^{๑๑} แต่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕ เรื่อง ๓ กับ ดิถีตพระตอ ซึ่ง
กล่าว กัน ว่า แต่ง ครั้ง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อีก เรื่อง ๓ และ
บาง ที่ จะ เป็น พระราชนิพนธ์ ของ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ด้วยใน
โคลง ข้าง ท้าย มี ว่า “ จบเล้าจุมหาราชเจ้า นิพนธ์ ” ดังนี้ หนังสือ ทั้ง
สอง เรื่อง ที่ กล่าว มา นี้ ก็ กล่าว กัน ว่า แต่ง ดี อย่าง เอก จน トラบ เท่าทุก
วันนี้ ส่อให้เห็น ว่า การ เฒ่าเรียน อักษร สมัย ใน สยาม ประเทศ นี้
ได้ มี ความ เจริญ ยิ่ง มา แต่ รัชกาล สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ด้วย
อีก อย่าง ๓

^{๑๑} หนังสือมหาชาติคำหลวงที่ยังเหลืออยู่ บัดนี้หอพระสมุดฯ ได้พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐
เป็นหนังสือแต่งแทนที่ฉบับสูญหายมาหลายยุค ส่วนวันที่แต่งครั้งสมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถนั้น เชื่อได้เป็นแน่กับหลักฐาน

สมัยเมือกรุงศรีอยุธยา รวมอาณาจักร

๓๕

๘. จะกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรัชกาล สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต่อไป ราชอาณาจักรกรุงสยาม แต่ตั้งกรุงศรีอยุธยา มาขยายออกไป กว้างขวาง ถึงที่สุดเมื่อ รัชกาล สมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๒ มาเริ่มเกิดเหตุที่จะถดถอยใน รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยเมือง มตะกา ตั้งแขวง เมืองขึ้น^{๑๑} อันเมืองมละกานี้ผู้คนพลเมือง ลำด่อน มีหลายชาติ หลายภาษา มาแต่เดิม ได้มาเป็นอาณาจักรของกรุงสยาม เมื่อครั้ง รัชกาลสมเด็จพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ก็เป็นแต่สักว่าเมืองขึ้น คล้ายกับประเทศราช เพราะเหตุที่อยู่ห่างไกล ครั้นต่อมา มีพวกมลายูอพยพมาอยู่เมืองมละกามากขึ้นจนเป็นพื้นพลเมือง แต่เมื่อพวกมลายูยังถือ พระพุทธศาสนาอยู่ก็ยังไม่ขึ้นต่อกรุงสยาม เว้นร้อย ครั้นพวกแขกอาหรับ ออกมาล่อนค้าสินค้าตาม พวกมลายูเข้าวัดถือ ศาสนาอิสลาม ไปนิยมจารีตแขกอาหรับ จึงได้ตั้ง แขวง เมืองขึ้น ในพงศาวดาร กล่าว ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้กองทัพยกออกไปปราบเมืองมละกาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๘ ก็หาได้เมืองคืนมาไว้.

๙. พตเมือง มตะกา ตั้ง แขวง เมือง แล้ว ต่อมา อีกปี หนึ่ง ก็เกิดเหตุขึ้นทางหัวเมืองเหนือ อันเหตุที่จะเกิด ความลำบากนั้น มีมุตมาแต่ ครั้ง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้รับ รัชทายาท เด็ดจ

๑๑ ข้อที่เรากล่าวเมืองมละกานี้ ในตำนานเมืองลพบุรีว่า เดิมเมื่อตั้งเมืองเป็นต้นมะละกอ ซึ่งพวกมลายูทางทะเลตะวันตกเรียกว่ามะละกา จึงเอานามต้นมะละกอเรียกชื่อเมืองว่า เมืองมะละกา

กดับ ลง มาครอง กรุงศรีอยุธยา ไม่ได้ตั้งเจ้านายให้ครอง หัวเมือง
เหนือ รวมกัน เป็น อาณาเขตต์ อันหนึ่ง ต่อมา ให้แต่ พระยาข้าราชการ
อยู่ ครองเมือง เป็น อิสสระแก่กัน คือ เมืองพิษณุโลก ๑ เมืองสวรรค
โลก ๑ เมือง สุโขทัย ๑ เมือง กำแพงเพชร ๑ เมือง พิษณุ ๑ และเมือง
นคร สวรรค์ ๑ ต่าง มี อำนาจ เสมอ กัน ขึ้น ตรง ต่อ พระนคร ศรีอยุธยา
พวก เจ้าเมือง เหล่า นั้น เกิด ชิง อำนาจ กัน พระยา ยุธิษฐิร เจ้าเมือง
สวรรคโลก^๒ ดูปไป เป็นไมตรี กับ เมือง เชียงใหม่ พระเจ้าติโลกราช
เห็นได้ ที่ จึง ยก กองทัพ จูง มา ตีเมือง ได้ เมือง กำแพงเพชร แล้วให้
ยก กองทัพ หน้า ลง มา กวาด ผู้คน ถึง เมือง ไชยนาท สมเด็จ พระบรม
ไตรโลกนาถ เสด็จ กองทัพ ยก ขึ้น ไป ทาง โนน พระเจ้าติโลกราช ยก ขึ้น
ไป ตี เมือง สุโขทัย หาได้ไม่ พอ รู้ว่า กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ยก ขึ้น
ไป ก็ ถอยทัพ กดับ คืนไป กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ติดตาม ขึ้นไป จน
ถึง เมือง เกิน ได้รับ พุง กับ พวก เชียงใหม่ ตีทัพ เชียงใหม่แตกดับไป
เมื่อการศึกสงบแล้ว ความปรากฏถึงกรุงศรีอยุธยา ว่า พระยา ยุธิษฐิร
เจ้าเมือง สวรรคโลก เอาใจไป เผื่อแผ่ แก่ ชาวเมือง เชียงใหม่ สมเด็จ
พระบรมไตรโลกนาถ จะ เอา มา ลง พระราชอาญา พระยา ยุธิษฐิร ก็
อพยพ ครอบครัว หนีไป สามีภักดี ต่อ พระเจ้าติโลกราช รับ อาณา น้า
กองทัพ เชียงใหม่ ลง มา ตี ได้ เมือง สุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๔ แล้วเคย
มา ตี เมือง กำแพงเพชร หาได้ไม่ พอ พวก อ้อ ยก มา ตี แดน เมือง

^๒ ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ว่าเป็นเจ้าเมืองเชียง ก็คือเมืองสวรรคโลกนั่นเอง
ตั้งอธิบามาในที่อื่นแล้ว จะเกิดข้อข้องกันว่าเมืองสวรรคโลก เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น.

เชียงใหม่ พระเจ้าติโลกราช ต้องเลิกทัพ กลับไป ทางนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้กองทัพยกขึ้นไปตี เมืองสุโขทัย คืนมาได้ดังเก่า

๓๐. ใน ครั้ง นั้น ถึงได้ หัวเมืองเหนือ คืนมา ผู้คนพลเมือง ก็ยังบอกพร้อง ด้วยถูก พวกชาวเชียงใหม่ กวาดเอา เป็นเชลยไป บ้าง ส่วนพวกชาวเมือง สวรรคต ก็ถูก พระยายุธิษฐิร กวาดเอาไปล้ามีภักดีต่อพระเจ้าติโลกราชเสีย เป็นอันมาก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงเกณฑ์ กองทัพ ยกขึ้นไป ตีเมือง เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๖ ถูกเชลยพระองค์หนึ่ง ทรง พระนาม ว่า พระอินทราชา (เห็นจะเป็นแม่ทัพหน้า) ยกขึ้นไปถึงเมืองนครลำปาง ได้สู้รบถึงชนช้างกับข้าศึก ในพงศาวดารกล่าว ว่า พระอินทราชา ถูก ช้างรุมชน ถึง ๔ ช้าง ในที่สุดพระอินทราชาถูกปืน ข้าศึก (สัน พระชนม์) กองทัพจึงต้องถอยกลับ มา^{๓๓} สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จยก กองทัพหลวง ขึ้นไป ถึง เมืองเหนือ ทราบว่า กองทัพ หน้า ต้อง ถอย มา จะตี เมือง เชียงใหม่ไม่ได้ ในคราวนั้นก็หยุดพักทัพหลวงอยู่ ทรง พระราชดำริห์ เห็น ตระหนัก ว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทาง หัวเมืองเหนือ เป็น เพราะที่ แยก หัวเมืองเหนือออกเป็น หลาย เมือง ให้ มี อำนาจ เด่มอ กัน นั้นผิดไป ถ้า กองทัพหลวง กลับ คืน ลง มา ยัง พระนคร ศรีอยุธยา พวก เชียงใหม่ ก็คง ลง มาย่ำยี หัวเมือง เหนือ อีก จึง เปื่อยน ราโชบายในทันที เสด็จไป ประทับ ครอง

๓๓ เรื่องพงศาวดารนี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า รบกันที่แขวงเมืองสุโขทัย แต่ในพงศาวดารเชียงใหม่ขึ้นไปรบกันที่แขวงเมืองนครลำปาง ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าความจริงจะเป็นอย่างกล่าวในพงศาวดารเชียงใหม่.

ราชสมบัติอยู่ ณ เมือง พิษณุโลก กذبเอามณฑลหัวเมืองเหนือเป็น
มณฑลราชธานี ให้พระบรมราชา ราชโอรส พระองค์ใหญ่ ครองกรุง
ศรีอยุธยา เป็น มณฑลฝ่ายใต้ ขึ้น ต่อ มณฑลฝ่ายเหนือ เป็น เช่น นั้น
ต่อมาจนตลอด รัชกาล.

๓๑. เมื่อ พระเจ้าติโลกราช ทราบ ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
ย้ายราชธานีขึ้นไป ตั้ง อยู่ ณ เมือง พิษณุโลก ก็ไม่กล้า ลง มารบกวณ
เมืองเหนือ อีก การ สงครามใน ระวัง กรุง ศรีอยุธยา กับ ประเทศ
ตันทาก็เป็น อัน สงบ มาหลายปี ใน ระวัง นั้น ปรากฏว่า สมเด็จพระ
บรมพระไตรโลกนาถ ทรงทนมารุ่ง พระศาสนาหลายอย่าง คือสร้าง
พระศรีรัตนมหาธาตุ (คือ พระปรางค์ที่ วัด พระพุทธชินราช) เมือง
พิษณุโลก เป็นต้น ที่สุดให้ราชทูตออกไป นิมนต์ พระเถระเข้ามาแต่
ดังกาทัวปี้ แล้ว ทรง พระราช ศรัทธา ออก ทรง ผนวช เป็น พระภิกษุ
เหมือนอย่างพระมหาธรรมราชาที่ ๑ กรุงสุโขทัย ประทับอยู่ วัดพระจุพา
มณี ข้างใต้เมือง พิษณุโลก คราวหนึ่ง การ ที่ สมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถ เสด็จ ออกทรงผนวชครั้งนั้น เสด็จคือ พระเกียรติยศ แพร่หลาย
ถึง พระเจ้าติโลกราช พระเจ้าหงสาวดี และ พระเจ้าศรีสัตนาคนหุต ต่าง
แต่ง ราชทูตให้เชิญ เครื่อง ราชสักการ และ บริวาร เข้า ถวาย เมื่อ ถา
ผนวชแล้วได้ช้างเผือกมาสู่ พระบารมี เป็นช้างเผือกตัวแรกที่ได้ในสมัย
กรุงศรีอยุธยาก่อนนั้น ปรากฏ แต่ ว่า พระเจ้ารามคำแหงมหา ราชพระ องค์
เดี่ยว เคย มี ช้างเผือก ข้อนั้น ก็ เห็นจะ เป็นเหตุ ให้ เสด็จคือ พระเกียรติยศ
อีก อย่าง หนึ่ง.

๑๓. ในระหว่างนั้นประเทศฉานนา กับ กรุงศรีอยุธยา ยังไม่สิ้นข้อ
อริกันเรียบร้อย เหตุด้วยเมื่อ พระยายุชยิฐ เจ้าเมือง สวรรคโลก
หนีไป สามีภักดิ์ คือ พระเจ้าติโลกราช นั้น กวาดต้อนเอา ผู้คนพลเมือง
ไปด้วย เป็นอันมาก เดิม พระเจ้าติโลกราชให้ พระยายุชยิฐ เป็นเจ้า
เมือง เชียงชั้น^{๑๔} ควบคุมผู้คนที่กวาดไปตั้งอยู่ ณ เมืองนั้น ต่อมาเห็น
จะเป็นเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปยังเมืองพิษณุโลก
พระเจ้าติโลกราชไม่พอใจ พระยายุชยิฐ จึงย้ายให้ไป เป็นเจ้าเมือง
พะเยา แล้วตั้งให้หมื่นดงนคร ผู้เป็นข้า ซึ่งเป็นแม่ทัพคนสำคัญ
ลงมา เป็นเจ้าเมืองเชียงชั้น รักษาปดาย อาณาเขต^{๑๕} ครั้นอยู่มา
เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๖ พระเจ้าติโลกราชเกิดเป็นโรคเสียอารมณ์ไปบาง
ครั้ง บางคราว ถึงฆ่าราชบุตร ซึ่งเป็นรัชทายาทเสีย แล้วส่ง
หมื่นดงนคร ว่า จะคิดร้าย ให้หาตัวกลับมาขึ้นเชียงใหม่ สมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถเห็นได้ที จึงยกกองทัพหลวงขึ้นไปตีได้เมือง
เชียงชั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๗ ได้ผู้คนชาวเมือง สวรรคโลก กลับคืนมา
หมด ฝ่ายพระเจ้าติโลกราชมาถึงเวधानันต์ปรารภว่า จะทำศึกสงคราม
ให้มาขอ เป็นไมตรี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็ยอมรับ จึงได้
เป็นไมตรี กับเมืองเชียงใหม่ต่อมา มีศึกสงครามจนตลอดรัชกาล.

๑๔ เมืองเชียงชั้นยังสืบไม่ได้แน่ว่าเป็นเมืองไหน แต่พิจารณาตามเรื่องพงศาวดาร
เห็นสมจะเป็น เมืองลอง (ซึ่งเป็นอำเภอขึ้นเมืองนครลำปางบัดนี้) อยู่ต่อแดนเมือง
สวรรคโลก.

๑๕ ในพงศาวดารเชียงใหม่ ว่าหมื่นดงนครลงมาตั้งเมืองด่านต่อแดนเมืองสวรรคโลก
เมืองนั้นจึงตั้งชื่อว่า เมืองดง (เป็นอำเภออยู่ในเขตจังหวัดสวรรคโลกบัดนี้).

๓๓. เมื่อ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไป ครองราชสมบัติ
 อยู่ ณ เมืองพิษณุโลก นั้น ไป มี พระมเหสี (เห็นจะเป็นเชื้อสายใน
 ราชวงศ์ พระร่วง) มี ราชโอรส พระองค์ หนึ่ง ทรง พระนาม พระเชษฐา
 พระราชบิดา ทรง สถาปนาให้ เป็น พระมหาอุปราช ณ เมืองพิษณุโลก
 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ครอง กรุงศรีอยุธยา อยู่ ๑๕ ปี แล้วเสด็จ
 ขึ้นไป ครอง เมืองพิษณุโลก อีก ๒๕ ปี รวมรัชกาล ๔๐ ปี สวรรคต ณ
 เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๓ พระชันษาได้ ๕๗ ปี เห็นจะได้ทรง
 จัดการ วาง เรื่อง รัชทายาทไว้เป็น ยุคใด เมื่อสวรรคตแล้ว พระบรม
 ราชา ราชโอรส พระองค์ ใหญ่ ได้รับ รัชทายาท ครอง ราชสมบัติ อยู่
 ณ กรุงศรีอยุธยา ทรง พระนาม สมเด็จพระบรมราชาธิราช นับเป็น
 พระองค์ ที่ ๓ พระเชษฐา ราชโอรส พระองค์ ที่ ๒ ได้ เป็น พระมหาอุปราช
 ครอง เมืองเหนือ ทั้งปวง อยู่ ณ เมืองพิษณุโลก พระนคร ศรีอยุธยา
 ก็กลับเป็นราชธานีอีกต่อมา สมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๓ เสด็จราชย์
 อยู่ เพียง ๓ ปี มี เหตุการณ์ ปรากฏ แต่ ว่า เดียเมืองทวายไป ครั้ง หนึ่ง
 (จะเป็น ด้วยเกิดกบฏ หรือพวกมอญมาตีเอาไป หาได้ ความไม่) แต่
 สมเด็จพระบรมราชาธิราช เสด็จ ยกกองทัพหลวง ออกไป ตี กลับ คืน มา
 ได้ สมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๓ สวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๔ พระ
 เชษฐา ซึ่งเป็น พระมหาอุปราชราชอนุชา ได้รับ รัชทายาทครองราชสมบัติ
 ต่อ มา.

๓๔. พระเชษฐา เสด็จราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๔ เวลานั้น พระชันษา
 ได้ ๑๘ ปี ราชภักษก ทรง พระนาม ว่า สมเด็จพระรามาชิตี เป็นพระ

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยารวมราชอาณาจักร ๘๑

องค์ที่ ๒ ในครั้งนั้นคงเกิดปัญหาเรื่องราชธานีว่าจะคงเสด็จอยู่ ณเมืองพิษณุโลก เช่นพระราชบิดา หรือจะเสด็จลงมาครองราชสมบัติ อยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดีตกตงย้ายราชสำนักลงมา อยู่ พระนครศรีอยุธยา พิจารณาเห็น ว่า คง เป็นเพราะไว้วางพระราชหฤทัยในความรักดีชาวเมืองเหนือ เหตุด้วยพระองค์ทรงสมภพ และเจริญวัยในเมืองเหนือ ทั้งเป็นเชื้อสายในราชวงศ์พระร่วงทางฝ่ายพระชนนี การปกครองป้องกันภัยอันตรายแห่งพระราชอาณาเขตต์ ราชการอื่นหนักจะอยู่ทางข้างใต้ยิ่งกว่าทางเมืองเหนือ จึงได้ ย้ายลงมาประทับ ณ กรุงศรีอยุธยา คงจะได้ทรงตั้งพระราชวงศ์ องค์ใด องค์หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ที่ไว้วางพระราชหฤทัย ให้ปกครองหัว เมืองเหนือทั้งปวง อยู่ ณ เมืองพิษณุโลก แทนพระองค์ แต่หากไม่ปรากฏในหนังสือพงศาวดาร มากล่าวถึง ต่อเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีมีพระราชโอรส ทรงนามว่า พระอาทิตย์วงศ์ ทรงสถาปนาให้เป็นพระบรมราชา ตำแหน่งสมเด็จพระหน่อพุทธางกูร รัชทายาท แล้วให้ ขึ้นไปครองเมืองเหนือ อยู่ ณ เมืองพิษณุโลก เมื่อตอนปลายรัชกาล ด้วยเกรงจะเกิดเหตุเหมือนอย่างเมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ.

๑๕. เรื่องพงศาวดารในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีมากทั้งราชการบ้านเมืองที่ได้ทรงจัด และเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับประเทศ

อื่น จะกล่าวถึง การ ต่าง ๆ ที่ได้จัด ก่อน แบบแผน การ ปกครอง
 ซึ่งได้ตั้งขึ้น เมื่อใน รัชกาล สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตั้ง กล่าว มา
 แล้ว นั้น เห็นจะได้จัด การ ฝ่าย พลเรือน ลง รูป เรียบร้อย ส่วน ข้าง
 ฝ่ายทหาร นั้น ยัง บก พร่อง ค้าง มา ถึง รัชกาล สมเด็จพระรามาธิบดี
 ที่ ๒ จึง ทรง จัด ระเบียบ การ ปกครอง ข้าง ฝ่าย ทหาร ต่อเติม การ ซึ่ง
 สมเด็จพระราชบิดาได้ ทรง จัดไว้ กล่าวใน หนังสือ พงศาวดาร แต่
 โดยย่อ ว่าทำสารบัญชีย่อยอย่างหนึ่ง ทำการ พิธี ทุก เมือง อย่าง หนึ่ง
 ทำ ตำรา พิธี สงคราม อย่าง หนึ่ง ต้อง พิจารณา หาเค้าเงื่อน จาก ที่
 อื่น เป็น หลัก ต้น นิษฐาน ว่า การ ดำเนิน อย่าง นั้น เป็น อย่างไร การทำ
 สารบัญชีย่อย นั้น คือ จัด วิธี เกณฑ์ คน รับราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน
 วิธี เกณฑ์ ที่ จัด ขึ้น ครั้ง นั้น เป็น ต้น ของ วิธี ซึ่ง ใช้ เป็น แบบแผน ดับมา
 (จน ถึง รัชกาล ที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ พึ่งเลิกเมื่อครั้งพระราชบัญญัติ
 ลักษณะเกณฑ์ทหารใน พ.ศ. ๒๔๔๘) ลักษณะการคือ ตั้งกรมพระสุรัสวดี
 หรือ ที่ เรียกกัน เป็นสามัญ ว่า สัสดี เป็นเจ้าพนักงานทำทะเบียนพลเมือง
 กรมใหญ่ อยู่ใน ราชธานี มี สาขาอยู่ ประจำ ตาม หัวเมืองใหญ่ น้อย
 ทุก หัว เมือง และมี พระราชกำหนด ว่า บรรดาชายฉกรรจ์มีหน้าที่
 รับราชการ ตั้งแต่ อายุ ๑๘ ปีไป จนถึง อายุ ๖๐ ปี หรือมี บุตร รับ
 ราชการ แทน ตัว ๓ คน จึง พ้น หน้าที่ รับราชการ ชายฉกรรจ์ อันขึ้น
 ทะเบียน เมื่อ อายุ ๑๘ ปี นั้น กำหนด เป็น “พวกไพร่ส่ม” อยู่ใน
 วรรณะ ผัก หน่อ จน อายุ ครบ ๕๐ ปี จึง ย้าย จาก พวกไพร่ ส่มไป เป็น

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยา รวมราชอาณาจักร ๘๓

พวกไพร่หลวง หมายความว่า เป็นพวกพลกองใหญ่ รับราชการต่อไป
จบ ถึง เวลาปลดจากราชการ ไพร่หลวงนั้นยังแบ่ง เป็น ๒ พวก พวก
หนึ่งโดยปกติ มีหน้าที่ ผดุง เบียดเบียน มาเข้าเฝ้า ให้ใช้แรง รับ
ราชการ อีกพวกหนึ่ง ซึ่งเป็น คน ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ ห่างไกลไปมาหาก
นั้น โดยปกติ ยอมให้เป็น ไพร่ ด้วย คือให้หาสิ่ง ของ ซึ่ง ต้อง การ
ในราชการ มา ส่ง แทนแรง รับราชการ แต่ ถ้า เวลาเกิด คักสงคราม
ก็เรียก ระดมไพร่ พล ทุก พวก เด่มอ กัน เป็น เนื้อ ความดัง นั้น คนชั้น
หลัง มัก เข้าใจ กัน ว่า ที่ เรียก ว่า ไพร่ หรือไพร่หลวง เป็น คนชั้น
เดว ทราม แต่ ความ จริงไม่เป็นเช่นนั้น หมายความว่า พด ทหาร
เท่านั้นเอง ตาม ประเพณี แต่โบราณ ก็ ย่อม ยก ย่อง พด ทหารเหมือน
อย่าง ทุก วัน นี้ ข้อนี้ จะ พึง เห็นได้ด้วย มิได้ ยอมให้ ทาส หรือเชลย
หรือชาว ต่าง ประเทศ เป็นไพร่หลวง ยอมให้แต่ไทยชั้น มี อิศสระแก่
คนเท่านั้น การ อีก อย่างหนึ่ง ซึ่งจัดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี
ที่ ๒ อัน เรียกในพงศาวดาร ว่า ทำ พิธี ทุก หัว เมือง นั้นเข้าใจได้ยาก
สันนิษฐานได้แต่ ว่า เห็น จะ จัดให้มี วิธี เรียก ระดม พล เข้า มา ชัก ช้อม
กระบวนยุทธ์ แต่ อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่ง ว่า ทำ คำราพิชัย สงครามนั้นเข้าใจ
ง่าย คือ ทำ คำรา การ รบ พัง นั้นเอง แต่ หนังสือพิชัย สงคราม ซึ่ง
แต่งขึ้นเมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ หาเหลืออยู่ไม่ หนังสือ
พิชัย สงคราม ซึ่ง ยัง ปรากฏ อยู่บัดนี้ มีเค้า เงื่อน ดูเหมือน จะแต่งเมื่อ
ครั้ง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช แม้ที่ แต่ง ขึ้น นั้น ก็ ยัง เหลือ อยู่ น้อย

๑๖. การ ก่อสร้าง ครั้ง รัชกาล สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็ มี สิ่งสำคัญ ทั้ง ข้าง ฝ่าย พระพุทธศาสนา และ ใน การ บ้านเมือง เกิด ขึ้น หมด อย่าง คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๕ ทรง สร้าง พระมหาสถูปเจดีย์ ใหญ่ ขึ้น ที่ ใน วัดพุทธาราม ซึ่ง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สร้าง ไว้ ใน พระราชวังกรุงศรีอยุธยา ๒ องค์ เป็น ที่ บรรจุ พระบรมอัฐิธาตุ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระราชบิดา องค์ หนึ่ง และ เป็น ที่ บรรจุ พระบรมอัฐิธาตุ สมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๓ ผู้ เป็น พระเชษฐาธิราช องค์ หนึ่ง ยัง ปรากฏ อยู่ จน บัด นี้^{๑๖} แล้ว ทรง สร้าง พระวิหาร หอวง ขึ้น ใน วัดพุทธาราม นั้น และหล่อ พระพุทธรูป ยืน องค์ ใหญ่ ด้วย ทองสัมฤทธิ์ หุ้ม ทองคำ องค์ หนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๔๓ ถวาย พระนามว่า พระศรีธรรมเพ็ญ ประดิษฐาน ไว้ ใน พระวิหาร นั้น คน ทั้ง หลาย จึง เรียก นาม พุทธาวาส ว่า วัดพระศรีธรรมเพ็ญ แต่ นั้น มา พระพุทธรูป พระศรีธรรมเพ็ญ นั้น ขนาด สูง ๘ วา ทองคำ ที่ หุ้มหนัก ถึง ๒๐,๘๘๐ บาท ไม่ ปรากฏ ว่า มี พระพุทธรูป ยืน ซึ่ง สร้าง ใน ประเทศ ไต ๆ จะ สูง หรือ มี ค่า ถึง เพียง นั้น เป็น พระพุทธรูป สำคัญ ยิ่ง ใน พระนครศรีอยุธยา มา จน เลี้ยว พระนคร แก่ พม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ พม่า เอา ไฟ ล้อม ลอก ทอง จน องค์ พระ ตะดา ย่อยยับ ไป หมด พระบาทสมเด็จพระ

๑๖ พระมหาสถูปที่ปรากฏอยู่ในวัดพระศรีธรรมเพ็ญบัดนี้มี ๓ องค์ คงสร้างเพิ่มขึ้นในรัชกาลต่อมา เป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิธาตุสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ อีกองค์หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้จำลองรูปพระมหาสถูปนั้นมาสร้างไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เรียกนามว่าพระศรีรัตนเจดีย์.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยา รวมราชอาณาจักร ๘๕

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดฯ ให้เชิญมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์องค์กลาง ณ วัดพระเชตุพนฯ ที่ทรงสร้างใน กรุงรัตนโกสินทร์นี้

๓๗. การบำรุง ทางคมนาคมโดยทางน้ำ ก็ปรากฏว่าเริ่มทำขึ้นเมื่อรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ คือให้ขุดซ่อมคลองลำโรงกับคลองทับนาง ในแขวงเมืองพระประแดง ซึ่งเป็นทางคมนาคมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับลำน้ำบางปะกง ให้ลึกถึงเรือใหญ่ไปมาได้ การที่ทำครั้งนี้เห็นจะปรากฏประโยชน์เป็นตัวอย่าง จึงเริ่มมีการขุดคลองคมนาคมในรัชกาลหลังๆ เป็นลำดับไป อีกหลายคราวดังปรากฏต่อไปข้างหน้า

๓๘. นอกจากการก่อสร้าง ซึ่งกล่าวมาแล้ว มีเค้าเงื่อนปรากฏว่าในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ได้บำรุงการเดินทางวรรณคดีเรื่องต่อมา จากรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีหนังสือแต่งครั้ง รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ยังปรากฏอยู่เรื่องหนึ่งคือ ตีติตเรื่อง ญวนพ่าย เป็นหลักฐานให้เห็นว่า ผู้แต่ง เป็นผู้สามารถในทางความรู้อย่างสูงใน ขบวนการวรรณคดี อยู่ในสมัยนั้น.

๓๙. เรื่องเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศนี้ ปรากฏว่าเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จราชย์มาได้ ๑๖ ปี เกิดรบกับพวกเมืองเชียงใหม่ด้วยเรื่องเมืองเหนือเป็นเหตุอีก ทำนองเดียวกับครั้งรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คงเป็นด้วยผู้ซึ่งทรงตั้งไปเป็นอุปราชครองเมืองเหนือ คนที่เข้มแข็งดองไปผู้เป็นชนใหม่อ่อนแอ

ครั้งนั้น พระเมืองแก้ว ครองเมืองเชียงใหม่ จะแสดงอาณาภาพให้เหมือน
 พระเจ้าติโลกราช จึง ยก กองทัพ ลงมาตี เมืองสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๐
 แต่พวกหัวเมืองเหนือยังจงรักภักดีต่อสมเด็จพระรามาริบัติมั่นคง ช่วย
 กัน ต่อสู้รักษาเมือง สุโขทัยไว้ได้ กองทัพชาวเมือง เชียงใหม่ ต้อง
 เด็ก กลับไป สมเด็จพระรามาริบัติ จึงได้พระยากระดาโหมคุมกองทัพ
 ยกขึ้นไปตีเมืองแพร่ อันเป็นที่ฐานทัพของ เชียงใหม่ เมื่อมาตี
 เมืองสุโขทัย ได้รับพ้องกันพวกชาว เชียงใหม่ พ่ายแพ้เสียเมืองแพร่
 แก่กองทัพ กรุงศรีอยุธยา แต่พวกชาวเชียงใหม่ ก็ยังไม่เชื่อ
 ด้วยมีนายทัพคนสำคัญคนหนึ่ง ชื่อว่าหมื่นพิงยี พระเจ้าเชียงใหม่
 ให้ตั้งมารักษาเขตแดนต่อกรุงศรีอยุธยา เห็นจะตั้งอยู่ที่เมือง
 นครด้าปาง แต่งกองโจรลงมาจับเชลยในหัวเมืองเหนือ เมือง ๆ หนึ่ง
 เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๖ หมื่นพิงยียกกองทัพลงมาตีเมืองสุโขทัย และให้
 หมื่นมตา ยกมาตีเมืองกำแพงเพชรด้วยพร้อมกัน แต่พวกชาวเมือง
 ก็รักษาเมืองไว้ได้ เพราะไม่มีใครเป็นได้ศึกเหมือนเมื่อครั้งรัชกาล
 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่ถึงคราวนี้ สมเด็จพระรามาริบัติทรง
 พระราชดำริว่า ถ้าไม่ปราบปรามเสียให้เช็ด พวกเชียงใหม่ ก็จะรบกวน
 เมืองเหนือไม่รู้แล้ว จึงเสด็จยกกองทัพหลวงขึ้นไปตีเมืองนครด้าปาง
 เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๘ กองทัพกรุงศรีอยุธยามีชัยได้เมือง ทำลายล้าง กำดั่ง
 ฆ่าศึกแล้ว ก็เสด็จยกกองทัพกลับมา ในครั้งนี้ พ่อพระอาทิตย์วงศ์
 ราชโอรส เจริญพระชันษา เป็นรุ่นหนุ่มขึ้น จึงทรงสถาปนาให้เป็น

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยารวมราชอาณาจักร ๘๗

พระบรมราชา ตำแหน่ง สมเด็จพระเอกาทศราช (คือ รัชทายาท) แล้วให้
ขึ้นไปครองหัวเมืองเหนืออยู่ ณ เมืองพิษณุโลก แต่นั้น พวกชาวเชียงใหม่
ก็ไม่กล้า มารบ กวน อัก จน ตลอด รัชกาล.

๒๐ เหตุการณ์ที่ เกี่ยวข้อง กับ ต่าง ประเทศ มี อีก เรื่อง หนึ่ง ซึ่ง
เกิดขึ้น เมื่อ รัชกาล สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ คือ กรุงสยามเริ่มเป็น
ไมตรี กับ ฝรั่งเศส ชาวยุโรปใน รัชกาล นี้ แต่ จะ ขอ ร้อง เรื่อง มรดก ได้
แสดงใน ถิ่นที่ อื่น ต่อไป เมื่อ ว่า ด้วยเรื่อง พงศาวดารตอนไทยสยาม
กับ ชาว ต่าง ประเทศ จะ แสดง เหตุ ใน ที่ นี้ แต่ ว่า เมื่อ พวก โปรตุเกส
มา มี เมือง ขึ้น อยู่ ใน อินเดียนั้น หนึ่งแล้ว ประสงค์ จะ ขยาย อำนาจ
หาผล ประโยชน์ ต่อ มา ทาง ตะวันออก มา เห็น เมือง มดระกา เหมาะแก่
ที่จะ ตั้ง ถิ่น การ ค้าขาย ไป ว่า ก่อ กับ แคมรูดาย ผู้ เป็น เจ้าเมือง
ไม่ ตกตง เป็น ไมตรี กัน ได้ พวก โปรตุเกส จึง ยก กองทัพ เรือ ลง มา ตี
ได้ เมือง มดระกา เพราะ ฝรั่งเศส ข่านาญ ใช้ปืนไฟ ซึ่ง ชาว ต่าง ประเทศ ทาง
ตะวันออก ใน สมัย นั้น ยัง ไม่ สันทัด ครั้น โปรตุเกส ได้ เมือง แล้ว ทราบ
ว่า เมือง มดระกา เคย เป็น เมือง ขึ้น ของ ไทย เกรง ไทย จะ ยก กองทัพ ลง
ไป ตี เมือง มดระกา คืน พระเจ้าแผ่นดิน โปรตุเกส จึง แต่ง ราชทูต ให้ เข้า
มายัง ราชสำนัก กรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ ขอ เป็น ทางไมตรี และ
ไป มา ค้าขาย กับ ประเทศ สยาม ฝ่าย สมเด็จพระรามาธิบดี ทรงพระ
ราชดำริ เห็น ว่า เมือง มดระกา อยู่ ห่าง ไกล และ ไทย ก็ได้ ทอด ทิ้ง เสีย
นาน แล้ว จึง รับ ทาง พระราชไมตรี ของ พระเจ้าแผ่นดิน โปรตุเกส และ

ยอม สละ เมืองมตะกาให้แก่โปรตุเกศ ๆ กับไทยจึงได้เป็นไมตรีกัน และมีพวกโปรตุเกศ เริ่ม เข้า มา ค้า ขาย ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ใน กรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่นั้นมา.

๒๑. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จราชย์อยู่ ๔๘ ปี^๑ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๒ พระชันษาได้ ๕๗ ปี พระบรมราชาราชโอรส ซึ่ง ครองเมือง พิษณุโลกได้รับ รัชทายาท ทรง พระนาม สมเด็จพระบรมราชาธิราช นับ เป็น พระองค์ที่ ๔ (แต่ใน หนังสือ พระราชพงศาวดาร เรียก พระนามว่า สมเด็จพระบรมราชา หน่อพุทธางกูร เพราะได้ เป็น ตำแหน่ง สมเด็จพระ หน่อพุทธเจ้า พระองค์แรก) เสด็จ ลง มา เสด็จราชย์ อยู่ ณ พระนคร ศรีอยุธยา ส่วน การ ปกครอง เมืองเหนือ นั้น ข้าพเจ้า ดันนิษฐาน ว่า ทรง ตั้ง น้องยาเธอ ต่าง พระชนนี พระองค์ หนึ่ง ให้ เป็น พระไชยราชา ครองเมืองเหนืออยู่ ณ เมืองพิษณุโลกต่อมา เรื่องพงศาวดารในรัชกาล นี้ไม่ บรากฏ เหตุการณ์อันใด นอกจากได้ ทรง สร้าง พระมหาสถูปขึ้น ใน วัด พระศรีรัตนเพชญ์ อีก องค์ หนึ่ง เป็น ที่บรรจุ พระอัฐิธาตุสมเด็จพระ รามาธิบดี ที่ ๒ พระราชบิดา กับ ทำ ทางไมตรี ดี กับ เมืองเชียงใหม่

๑ แต่ก่อนมาเข้าใจกันว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จราชย์อยู่ ๕๐ ปี ชำนาญ กว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นซึ่งครองกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเมื่อได้พงศาวดารแต่งไว้แต่ ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (ซึ่งเรียกว่าพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ) จึง ได้ความชัดว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จราชย์เพียง ๔๘ ปี และพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเสวยราชย์นานที่สุด ใน สมัยกรุงศรีอยุธยา นี้คือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จราชย์ อยู่ ๕๐ ปี.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยารวบรวมราชอาณาจักร ๘๕

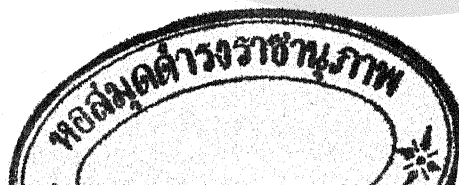
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ ด้วยราชย์อยู่ได้เพียง ๔ ปี ประชวร
ไข้ทรพิษ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๖ ข้าราชการในกรุงศรีอยุธยา
ยกพระรัชฎาธิราชกุมาร ราชโอรส ซึ่ง พระชนษาได้เพียง ๕ ปี ขึ้น
ครองราชสมบัติ ด้วยราชย์อยู่ ๕ เดือน พระไชยราชา ก็ ยก กองทัพ
ลงมาชิงราชสมบัติ กำจัด สมเด็จพระรัชฎาธิราชกุมาร เสีย

เรื่อง พงศ์าวดาร กรุงศรีอยุธยา อัน จัด เป็น ตอน รวบรวม พระ
ราชอาณาจักร หมดเพียงนี้ คิดคำนวณ เป็น เวลา กาล ๓๒๔ ปี มี
พระเจ้าแผ่นดินได้ ครอง กรุงศรีอยุธยา ๗ พระองค์.

ตอนที่ ๔ พงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา
สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๓. ในบรรยายกันนี้ ก่อนได้แต่ง เรื่อง พงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา จนถึง สมเด็จพระไชยราชาธิราช ด้วยราชย์ครอง กรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๖๗๗ เรื่อง พงศาวดารในรัชกาล สมเด็จพระไชยราชาธิราช ปรากฏทั้งการ ทนุบำรุง บ้านเมือง และ การ รบพุ่ง อันเป็น เหตุที่จะ เกิด มหายุทธสงครามใน พงศาวดาร ดัยาม จะ กล่าว ถึง การ ทนุบำรุงบ้านเมืองเสียก่อน เป็นลำดับ คือ เรื่องขุดคลองตัดทางคมนาคม ใน ลำแม่น้ำเจ้าพระยา ปรากฏว่าเกิดขึ้น เป็น ที่แรกใน รัชกาล สมเด็จพระไชยราชาธิราช เดิม ลำแม่น้ำเจ้าพระยา * แต่ปากน้ำขึ้น ไป ถึง พระนคร ศรีอยุธยา คดโค้ง หดาย แห่ง เป็นเหตุให้ หนทางเดินเรือ ยืดยาว มาก แต่ปากน้ำกว่าจะขึ้นไปถึง พระนครศรีอยุธยา ต้อง ค้าง กดางทาง ถึง สามคืน สี่คืน ตรง ที่บางกอก นี้ ลำแม่น้ำก็ เป็น โค้งใหญ่ แห่งหนึ่ง เดียวก กัดไป ทาง ตะวันตกเฉียงใต้ (ตาม แนวคลอง บางกอกใหญ่ เดียวนี้) จน ถึง บางหลวง จึง กัดไป อ้อม ขึ้นทางเหนือ ตรงไป ทาง บางขุนศรี คดงอขึ้น จนถึง บางระมาด แล้ววกกลับ มาทาง ตะวันออกจนถึงบางกอกน้อย ลำแม่น้ำจึง เดียวขึ้นเหนือ

* ถ้าที่เรียกว่าแม่น้ำเจ้าพระยา พังเรือในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ เดิมเรียกแต่ว่า แม่น้ำเท่านั้น ที่ตำบลปากน้ำเมื่อก่อนตั้งเมืองสมุทรปราการ เรียกว่าบางเจ้าพระยา จึงเรียกปากแม่น้ำว่าปากน้ำบางเจ้าพระยา เช่นเดียวกับปากน้ำบางปะกง แล้วจึงกลายเป็นชื่อลำแม่น้ำ.

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๕๑

ไปทางสามเสน เช่น ทุกวันนี้ มีคำเล่ากัน ลือกันว่าในราชันย์ รือซัน มาทางแม่น้ำ ชาวเรือจอด หุง เช้าเช้า กิน ที่ ตรง วัดแจ้ง แล้ว แล่น เรือ ต่อมา จน บ่าย ครั้น ถึง วัด บางหว้าจะ หุง เช้า เย็น ไม่ เห็น หม้อ เข้า นึก ได้ ว่า ลืม หุง ไข่ เลย ที่ ตรง วัดแจ้ง ก็ เดิน กลับ ไป เอา หม้อ มา หุง เช้า เย็น ได้ ทัน เวลา เพราะ ที่ แผ่นดิน ใน ระวัง แม่น้ำ ที่ บางกอก ใหญ่ กับ บางกอกน้อย แคบ กว้าง เดียว ไกล ถึง ปานนั้น สมเด็จพระไชยราชาธิราช จึง ทรง พระราช ดำริ ให้ ชุด เป็น คลอง ดัด ครั้น นาน มา สาย น้ำ แปร มา เดิน ทาง คลอง นั้น ก็ ถึง ดั้ง พัง กว้าง ออก ไป ทุก ที่ จน คลอง ดัด นั้น กลาย เป็น ลำแม่น้ำ (คือ ตอน หน้า พระบรมมหาราชวัง บัดนี้) จึง ต้อง ย้าย เมือง ธนบุรี ซึ่ง เดิม ตั้ง อยู่ ที่ ตรง ปาก คลอง บาง หดอง อัน เป็น ทาง ลำน้ำ แยก ไป ออก ปาก น้ำ ท่า จั่น มา ตั้ง เมือง ใหญ่ ที่ ริม วัดแจ้ง ตรง ปาก คลอง ดัด ซึ่ง ชุด ครั้ง สมเด็จพระไชยราชาธิราช แม้ ทุก วัน นี้ ยัง พัง ดัง เคย เห็น ได้ ว่า ทาง คลอง บางกอก ใหญ่ บ้าน ของ เรือ กว้าง สดวก บริบูรณ์ ผิด กับ ทาง คลอง บางกอก น้อย เพราะ เป็น ที่ ตั้ง เมือง ธนบุรี มา แต่ โบราณ

๒. คลอง ดัด ใน ลำแม่น้ำ เจ้าพระยา ซึ่ง พระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ อื่น ไป รด ๗ ให้ ชุด ใน รัชกาล ด้วง ๆ มา ตาม เยี่ยง อย่าง สมเด็จพระไชยราชาธิราช ยังมี อีก หลาย แห่ง จะ รวบรวม เรื่อง ชุด คลอง ดัด ทั้ง ปวง มา แสดง ต่อกัน ใน ตอน นี้ ให้ ผู้ ฟัง ทราบ ความ ตลอดจน เรื่อง ใน ตอน เดียว เห็น ว่า ตี กว้าง รด เอา ไว้ อธิบาย เป็น ราย เรื่อง ไป ตลอดจน

รัชกาลที่ ๑ คดอง ดัดบางกอก ซึ่ง ถ้าวมาแล้ว นับว่าเป็น คดองดัด ที่ ๓ ซึ่งได้ ขุดในสมัย ครั้ง กรุงศรีอยุธยา เมื่อ ขุดแล้วได้ ประมาณ ๗๐ ปี ใน รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ขุดคดองดัด บางกรวย เป็นคดองดัด ที่ ๒ ถ้าแม่น้ำเดิม ตั้งแต่ บางกอกน้อยขึ้นไป ข้างเหนือไปทางแม่น้ำ เดียวนี้ เพียงวัด เมา แต่นั้น ถ้าแม่น้ำ เดียวไป ทางตะวันตก (ตาม แนวคดองบางกรวย บัดนี้) จนถึงวัดช่อ แล้ว กลับมา ขึ้นเหนือไป ตาม แนว ซึ่ง บัดนี้ เรียกกันว่า แม่น้ำอ้อม แขวง จังหวัด นนทบุรี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิคง ทรง พระราช ดำริ เห็น ประโยชน์ คดอง ดัด ซึ่ง มี ขึ้นที่ บางกอก จึงโปรดฯ ให้ ขุด คดองดัด อีกคดองหนึ่ง ตั้งแต่ ริมวัด ช่อที่ บางกรวย ลงมา ออกแม่น้ำ เดิมที่บางระมาด ริมวัดชีเหล็ก (คือ คดองบางกอกน้อย ตอนตั้งแต่บางระมาด ผ่านปากคดองมหาสวัสดิ์ ไปทางเหนือจน วัด ช่อ) เรือ ขึ้น ล่องทางคดอง ดัด บางกรวย นี้ ไม่ ต้อง อ้อมไป ทางวัด เมา แต่ บางกอกน้อย ต่อมา อีก ประมาณ ๗๐ ปี ขุดคดองดัดที่ ๓ ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม เรียกว่าคดอง เตรีงใหญ่ บัดนี้ อยู่ใน แขวง จังหวัด ประทุมธานี ถ้าแม่น้ำ เดิม ตอนนี้ ก็ เป็นโค้งใหญ่ เดียวไป ทาง ตะวันออก ที่ตำบล สามโคก (ไป ตามแนวคดอง ตาด พรวัว บัดนี้) แล้ว กลับ มาทาง ตะวันตกจนถึง บางหวาย เชียงราก จึง เดียว กลับ ลง ข้างใต้ พระเจ้าทรง ธรรม โปรดฯ ให้ ขุดคดองดัด ตั้งแต่ ทำนบก้ามโคก มาออก แม่น้ำ เดิมที่บาง หดง เชียงราก ครั้น นานมากคดอง เตรีงใหญ่ ก็ กลายเ ใน แม่น้ำมา

จนทุกวันนี้ ต่อมาอีกประมาณ ๒๘ ปี ชุตคองดัดที่ ๕ ในรัชกาลพระเจ้า ปราสาททอง เรียก ว่า ดด เมือง นนทึ่ ดำแม่น้ำเดิม ตรง เมือง นนทบุรี เดียวไปทาง ตะวันตก ตามแนว ซึ่ง เรียกกันบัดนี้ว่าแม่น้ำอ้อม แล้ววก มาตะวันตก ออก ทาง แนว คดอง บาง กรวย จน วัด เขมา ดังกล่าว มาแล้ว พระเจ้า ปราสาททองให้ชุต คดองดัด ตั้งแต่ตำบลตลาดแก้ว เมือง นนทบุรี (คือที่เหนือ วัดเดิม พระเกียรติ บัดนี้ มาออกแม่น้ำ เดิมเหนือวัด เขมา คดองดัดนี้ก็กลายเป็นแม่น้ำไปเหมือนกัน ใน หนังสือนี้ พระราชพงศาวดาร กล่าว ว่า ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๒๖๕ ชุตคอง ที่ ๕ ในรัชกาลพระเจ้าท้ายสระ เรียกว่า คดอง เตรีจ อธิบายกันมาว่า คือ คดอง ปาก เตรีจในแขวง จังหวัด นนทบุรี บัดนี้ แต่มาพบหลักฐาน ในแผนที่ของฝรั่งเศสซึ่งทำก่อนรัชกาลพระเจ้าท้ายสระขึ้นเน ปรากฏ คดอง เตรีจ มี อยู่ในแผนที่นั้นแล้ว เรียกว่า เตรีจน้อย จึงสัน นิษฐาน ว่า คดอง ดัด ปากเตรีจ เห็น จะ ชุตใน รัชกาล พระเจ้า ปราสาท ทอง คราว เดียว กับ ชุต คดอง ดัด เมือง นนทึ่ คดอง ดัด ที่ ชุต ใน รัชกาลพระเจ้าท้ายสระ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๕ น่าจะเป็นคดองดัด (โพธิ์) ที่ในแขวง จังหวัด พระประแดง มาปรากฏในเรื่องพงศาวดารรัชกาล ที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ว่า (เมื่อชุตมาได้ ๕๐ ปีเศษ) น้ำเค็ม ขึ้น มาถึง พระนคร ราษฎรเดือดร้อน เพราะเหตุที่ น้ำ กัด คดอง ดัดโพธิ์ กว้าง ขึ้นโดย อัน ดับ มา จึงโปรดฯ ให้ถม ปิด คดอง ดัดโพธิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ เมื่อปิดคดองดัดโพธิ์แล้ว ทำนองจะเป็นในรัชกาลที่

๑. นั้นเอง หรือมีฉันทน์ก็เมื่อสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์ในรัชกาลที่ ๒ ให้ชุด คลองดีใหม่ อีก คลองหนึ่ง ข้างเหนือ คลองดีโพธิ์ขึ้นมา ซึ่ง ยังปรากฏเรียกว่าปากดัดอยู่จนทุกวันนี้ เพราะ ลำค้ำในการ คมนาคม กับบ้อมปราการที่สร้างขึ้นป้องกันพระนคร

๓. แต่จะกล่าวถึงเรื่องอันเป็นมูลเหตุแห่งมหายุทธสงครามซึ่งเกิดขึ้นในพงศาวดารสยาม คือเดิมประเทศมอญกับพม่าเป็นอิสสระแก่กันมาช้านาน มาถึง ครัง กรุงสุโขทัย เป็น ราชธานี ของ สยาม ประเทศ กษัตริย์วงศ์ พระ เจ้าฟ้ารั่ว ซึ่งเป็น เชื้อไทยได้ ครอง ประเทศ มอญอยู่ ณ เมืองหงสาวดี ดับราชวงศ์ ลงมาจนถึง พระยาน้อย อันทรงพระนาม ว่า พระเจ้าราชาธิราช ฝ่าย ประเทศพม่า ก็มีกษัตริย์ พม่า ตั้ง ราชธานีอยู่ ณ เมืองอังวะ ดับราชวงศ์ ลงมาจนถึงพระเจ้าเจ้าฝั้วมังซ้อง พระเจ้าราชาธิราชกับพระเจ้าฝั้วมังซ้องทำสงครามขับเคี่ยวกันอยู่ช้านาน พวกมอญและพม่าระอาการรบพุ่ง พากันหลบหนีไปอยู่ เตี้ยเมืองอู เป็นอันมาก ครั้นสิ้นพระเจ้าราชาธิราช และพระเจ้าฝั้วมังซ้อง ประเทศพม่ามอญก็อ่อนกำลังลงด้วยกัน ครังนั้นที่เมืองตองอูเกิดมีคนดำนั้ขึ้น ชื่อ ว่ามังกินโยเป็นเชื้อสาย กษัตริย์ พม่า ซึ่ง อำนาจได้ในเมือง ตองอู แล้ว ประกาศ ตั้ง เป็น อิสสระ ทรง นาม ว่า พระเจ้ามหาศิริไชยดิรัประจวบ เวลาพระเจ้า แผ่นดินมอญ และพม่าไม่อยู่ในราชธรรมทั้งสองประเทศ พวกมอญและพม่าก็พากัน นิยมบวรมณ์เจ้าเมืองตองอูยิ่งขึ้น แต่พระเจ้า มหาศิริไชยดิรั ครองเมือง ตองอูอยู่

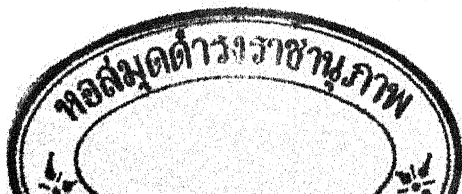
ไม่เข้าเส้นพดุงไปแล้ว ราชบุตรชื่อมังตราได้รักษาพยาบาล ราชากิเชก ทรงพระนามว่า พระเจ้า ตะเบงชะเวตี้ (แปลว่า สุวรรณ เอกนัคร) พระเจ้า ตะเบงชะเวตี้ เข้มแข็งในการทำศึกสงคราม จึง ตั้ง ต้น ขยาย ราชอาณาจักรตั้งทางแดน มอญ ได้ เมือง มอญใหญ่ น้อยไว้ในอำนาจ ตลอดจนถึงแดนไทย ครั้นนั้นพวกมอญที่ไม่ยอมอยู่ในอำนาจ พระเจ้า ตะเบงชะเวตี้ พากันหนีมาอาศัยอยู่ที่เมืองเชียงตวาน^๒ ปลายแดน กรุงศรีอยุธยาโดยมาก พระเจ้า ตะเบงชะเวตี้ เจ้าเมืองคองอ จึงยกลงมาตีเอาเมือง เชียงตวานไปด้วย ก็ในสมัยนั้น กรุงศรีอยุธยา กำลัง มี วิกฤต บริบูรณ์ สมเด็จพระไชยราชาธิราช จึง เสด็จยกกองทัพหลวง ออกไปรบพุ่งกับพวก พระเจ้า ตะเบงชะเวตี้ ฝ่ายไทยมีชัยชนะ ตีเอาเมืองเชียงตวานกลับคืนมาได้ รบกันครั้งนี้ เป็น ปรุ้มเหตุ อันหนึ่ง ซึ่ง พม่า กับไทยจะ เกิด เป็นอริกัน ต่อมา

๔. เมื่อ สมเด็จพระไชยราชา ธิราช เสด็จไปรบ พม่า ที่ เมือง เชียงตวาน ครั้น นั้น พวก ฝรั่ง โปรตุเกส ซึ่ง เข้ามาตั้ง ค้าขาย อยู่ที่ กรุงศรีอยุธยา มีประมาณ ๓๓๐ คน ได้ อาศัย เข้ากองทัพหลวงไป กว่า ๓๐๐ คน ครั้น เมื่อ มี ชัยชนะ กลับ มา สมเด็จพระไชยราชาธิราช ทรงยกย่องความชอบ ทหาร อาสาโปรตุเกส จึง พระราชทานที่ตำบลบ้าน เดิมริม

๒ เมืองนี้มอญเรียกว่า เต็งถาขันธ์ เดี่ยวนี้อังกฤษเรียกว่า เมืองฮัรัน เป็นเมืองซึ่งเจ้า พระยามหาโก ธิ (พระยาเจ่ง) ต้นสกุลชแสนได้ครองอยู่ ก่อนเข้ามาสมทบกองทัพไทยในครั้งกรุงธนบุรีในจดหมายเหตุครั้งรัชกาลที่ ๓ เรียกว่าเมืองเดรินไปทางด่านพระเจดีย์สามองค์.

แม่น้ำทางฝั่ง ตะวันตก ข้างเหนือคลอง ตะเคียน ให้ พวก ไพร่ตฤกต์ ตั้งบ้านเรือน และพระ ราชทาน อนุญาตให้ สร้างวัด ตาม ดัทธิ ศาสนา คริสต์ตามพอใจในที่ ตำบล นั้น ไพร่ตฤกต์ พวก ที่กล่าว มานี้ เป็น คันทหารแม่นปืน และมี เชื้อสาย ดับมา จน ถึง พวก คริสต์ที่ อยู่ ตำบลถูกูเงินบัดนี้

๕. สมเด็จพระไชยราชาธิราชมีชัยชนะพม่าครั้งนี้ พระเกียรติยศเลื่องลือ ชันไป ตลอดทาง ฝ่ายเหนือ ในเวลานั้น ประจวบ เกิดเหตุมีผู้ร้าย ตอปปดง พระชนม์ พระเมืองเกษเกล้า ซึ่งครองอาณาเขตต์ด้านนา เป็นอึดอึดระอยู่ ณ เมือง เชียงใหม่ พระเมือง เกษเกล้าไม่ มีโอรสที่จะรับ รัชทายาท แล่นดาว ชุนนาง ผู้ใหญ่ กับพวก ซึ่ง มีอำนาจ อยู่ในเมือง เชียงใหม่จะไป เชิญ เจ้า เมกุติ เมืองนายซึ่งเป็นไทยใหญ่ ให้มาครอง เมือง เชียงใหม่ ฝ่ายท้าวพระยา เมืองนครด้าปาง เมืองเชียงราย เมือง เชียงแสน ตั้ง เนื้อ เห็นว่า แล่นดาว เป็นผู้ คิด ทำร้าย พระ เมืองเกษเกล้า จึง เข้าพวกกันจะปราบปราม แต่กำลังหาพอไม่ ก็เมือง เชียงใหม่ได้ เป็นไมตรี ดีกับกรุงศรีอยุธยา มาแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราช (หน่อ พุท ธาณกร) ที่ ๔ พวก ท้าว พระยา เหล่านั้นจึง แต่งทูตให้ ลงมา ขอ กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ขึ้นไปช่วย สมเด็จพระไชยราชาธิราชเสด็จ ยก กองทัพหลวงขึ้นไป เมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๓ แต่เมื่อก่อนกองทัพกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ ทาง โนน เจ้าเมืองแสนหัว ซึ่งพวก ท้าวพระยา เมืองนครด้าปาง เมืองเชียงแสน เมือง

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๕๗

เชียงรายได้ขอ กำนัน มาช่วยอีกทางหนึ่ง ยก มา ถึง ก่อน รวม กำนัน
กัน ตีเมืองเชียงใหม่ได้ ด้วยก นาง จีระประภา (ทำนองจะเป็น ธิดา
ของ พระเมือง เกษเกล้า) ขึ้น เป็นมหาเทวีครองเมืองเชียงใหม่ ครั้น
กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ยกขึ้นไปถึง นาง มหาเทวี ต้อนรับแต่งไมตรี
เหมือนแต่ก่อน ก็ เป็น อัน ถึงบ เหตุการณ์ มาตลอด ๗ ปี

๖. ในระหว่าง ๗ ปีนั้น ทาง เมืองพม่า พระเจ้าตะเบงชเวตี้เที่ยว
ทำ สงคราม ปรานปราม บ้านเมือง ที่ใกล้เคียง ได้ทั้งแดนมอญ แดน
พม่า และ แดน เมืองไทยใหญ่ไว้ในอำนาจ แล้วราชาภิเษก เป็นพระเจ้า
รามาราช ตั้งเมืองหงสาวดี เป็น ราชธานี ในพงศาวดาร จึง เรียกว่า
พระเจ้าหงสาวดี^๓ พระเจ้าหงสาวดี ตะเบง ชเวตี้ หมาย จะ ขยาย
อาณาเขตต์ คือ เข้ามาทาง เมือง เชียงใหม่ ทำนอง จะให้ เข้ามาเกียด
กั้อม นาง มหาเทวี กับ ท้าว พระยาเมืองเชียงใหม่ เห็น ว่า พระเจ้า
หงสาวดี มี อำนาจ มากนัก เกรง จะ มา เบียด เบยบ้าน เมือง ก็ยอม
อ่อนน้อม ฝ่าย สมเด็จพระไชยราชาธิราช เคย เป็นศัตรูอยู่ กับ พระเจ้า
หงสาวดี เห็นว่า ถ้าปล่อย ให้เมือง เชียงใหม่ ไป เข้า กับ พม่า พระ
เจ้าหงสาวดี ก็จะได้ เป็น กำนัน มาเบียด เบยพวาช อาณาเขตต์ กรุง ศรี
อยุธยา อีก จึงได้ตั้ง ยก กองทัพหลวง ขึ้นไป ตี เมือง เชียงใหม่ เมื่อ

๓ เรามักเข้าใจกันมาแต่ก่อนว่า พระเจ้าหงสาวดีกับไทยนั้นเป็นมอญ เพราะ
เมืองหงสาวดีเคยเป็นราชธานีของประเทศมอญ แต่ที่จริงพระเจ้าหงสาวดี ตั้งแต่พระเจ้า
ตะเบงชเวตี้เป็นต้นมา จนตลอดสมัยมหายุทธสงคราม เป็นพม่าทั้งนั้น.

พ.ศ. ๒๐๘๘ ได้เมือง นคร ลำปาง เมือง นคร ลำพูน แล้วยกไป
ล้อม เมือง เชียงใหม่ไว้ นาง มหาเทวี เจ้า เมือง เชียงใหม่ เห็น จะสู้
ไม่ได้ ก็ ยอม อ่อนน้อม ยอม เป็น ประเทศราช ขึ้น ต่อ กรุงศรีอยุธยา^๔
ครั้น แล้วจึงการ สงคราม สมเด็จพระไชยราชาธิราช เสด็จ กลับมา ถึง
พระนครไม่ช้า ก็ ถูกรบคคใน พ.ศ. ๒๐๘๙ เสด็จราชย์ อยู่ ได้ ๑๒ ปี.

๗. เมื่อ สมเด็จพระไชยราชาธิราช ถูกรบคคดังนี้ มีแต่ ราชบุตร
ซึ่งเกิด ด้วย ท้าว ศรีสุตา จันทร พระธนมเอก ๒ องค์ ใหญ่ ทรงพระนาม
ว่า พระแก้วฟ้า (นัยหนึ่ง เรียกว่า พระยอดฟ้า) พระชันษาได้ ๓ ปี
องค์ น้อย ทรงพระนามว่า พระศรีศิริสมบัติ พระชันษาได้ ๕ ปี พระแก้วฟ้า
ราชบุตร องค์ ใหญ่ ได้รับ รัชทายาท ครอง กรุงศรีอยุธยา ต่อมา แต่
สมเด็จพระแก้วฟ้า พระชันษาได้ เพียง ๓๓ ปี ยังว่า ราชการ แผ่นดินเอง
ไม่ได้^๕ พระเพ็ชรราชา ซึ่งเป็น พระบรม วงศ์ ได้ เ็น ผู้สำเร็จ ราช
การ แผ่นดิน ส่วน ท้าวศรีสุตาจันทร ผู้เป็นชนนีพันปีหลวง ได้เห็น

๔ มีวัดเก่าสร้างไว้บนเนินเขาที่ บ้านระแหง ตั้งตะวันตกตรงเมืองตากข้าม ยังปรากฏ
อยู่ ๔ วัด รู้ได้แน่ ว่าสมเด็จพระนารายณ์ ทรงสร้างไว้วัดหนึ่ง พระเจ้ากรุงธนบุรี สร้างไว้
วัดหนึ่ง อีกสองวัดนั้น สันนิษฐานว่าเห็นจะเป็นสมเด็จพระไชยราชาธิราชสร้างไว้วัดหนึ่ง และ
สมเด็จพระเรศวรมหาราชกับสมเด็จพระเอกาทศรถสร้างไว้วัดหนึ่ง เป็นสำคัญว่าได้เมือง
เชียงใหม่ใน ๔ รัชกาลนั้น เพราะที่บ้านระแหงเป็นที่ประชุมทัพ ซึ่งยกขึ้นไปตีเมือง
เชียงใหม่ทุกครั้ง,

๕ เรื่องพงศาวดารตอนรัชกาลสมเด็จพระแก้วฟ้า ความเช่นกล่าวในหนังสือพระราช
พงศาวดารที่ไม่สมเหตุผล และที่ไม่เห็นว่าจะเป็นความจริงได้หลายแห่ง ข้าพเจ้าถือว่า
ในบรรยายตามที่สอบสวน และสันนิษฐานประกอบ เห็นว่าความจริงจะเป็นเช่นนี้

ผู้สำเร็จราชการภายในพระราชวัง ทั้งเป็นผู้ดูแลทูลบารุง ส่วน
พระองค์ สมเด็จพระแก้วฟ้าด้วย อยู่มาทั่วศรีสุดาจันทร์เกิดวังเกี่ยว
พระทัยราชา คิดปรารถนาจะเป็นใหญ่ในราชการ เลี้ยวเอง จึง
พาหาเหตุไล่ร้าย พระทัยราชา ต่าง ๆ พระทัยราชา จะกำจัดนาง
ก็ไม่ได้ ด้วยเป็น พระราชชนนี จะทน อยู่ ก็ไม่ไหว เห็นภัยจะมา
ถึง ตัว จึง อูบบาย ทูล ถาออก ทรง ผนวช เป็น พระภิกษุ เลี้ยว แต่นั้น
ราชาาร ทั้งปวง ก็ เป็น สัตว์ชาติ อยู่ใน ท้าวศรีสุดาจันทร์ อยู่มาทั่ว
ศรีสุดาจันทร์ เกิด กำเริบ รากจิต รักใคร่ พัน บุตร ศรีเทพอันเป็นญาติ
ของตน คนหนึ่ง เขาไป ตั้ง เป็น ที่ ชุน ชินราช (รักษา) พนักงาน
เฝ้า หอ พระข้างใน แล้วตอบ เป็น ชู้กัน ครั้น ความ นั้น แพร่ง พราย
มี ผู้ส่งสัย นาง จึง ตั้ง ชู้ ให้ เป็น ที่ ชุน อรรณงค์ราช (ใน ตำแหน่ง
ราชินิกุล) แล้วให้ บังคับ บัญชา บรรดา ทหาร ที่ รักษา พระราชวัง ทั้ง
สิ้น หวัง จะ ให้ มี กำบัง ป้องกัน ตัว ต่อมา นาง มี ครรภ์ ขึ้น เห็น
จะ อด ความ ขัดได้ไม่มิด ก็ อูบบาย ใช้ ช้อย ชุน อรรณงค์ราช ให้ มี อำนาจ
หน้าที่ ใน ราชการ ยิ่ง ขึ้น ทุก ที่ เสนาบดี หรือ ผู้ใด กระด้าง กระดื้อ
ต่อ ชุน อรรณงค์ราช ก็ ให้ ตอบฆ่าฟัน และ กำจัด เลี้ยว แต่ยังพยายาม
ปิด ความ ขัด มา จน คดอด อดิดา ซึ่ง เกิด กับ ชู้ ขณะ นั้น พระแก้วฟ้า
พระชันษาได้ ๓๓ ปี เมื่อ ทราบ ตระหนัก ว่า พระชนนี เป็น ชู้ กับ ชุน
อรรณงค์ราช ก็ มีความ อับระยศ อดสู คิดจะกำจัด ชุน อรรณงค์ราช

แต่ปิดความ นั้นไว้ไม่มีคิด ชุน วรวงศาธิราช จึง ตอบ วาง ยาพิษ ปลูก
พระชนม์ เลี้ยง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๓ ส้มเต๋จ พระแก้วฟ้า ครองราชสมบัติอยู่
ได้ ๒ ปี ๖

๘. ส้มเต๋จ พระแก้วฟ้า ถูก ตอบ ปลูก พระชนม์ ใน ครั้ง นั้น พวก ที่
คิดร้าย ปกปิด มิให้ ความ จริง ปรากฏ คน ทั้งหลาย โดย มาก ดำคัญ
กันว่า ประชวร สวรรคต อย่าง ธรรมดา และ พระ ศรี ศิริ ศิรี ราชชนนี
เป็นผู้ รับ รัชทายาท บ้าน เมือง จึง มิ ได้ เกิด จลาจล (แม้ ท้าว ศรี
สุดาจันทร์ เอง ก็ น่า จะ ถูก ปิดบัง มิให้ ทราบ ความ จริง) แต่ เมื่อ
มี เหตุ เกิด ขึ้น เช่น นั้น และ จะ ค่อย มี ผู้ ดำ รั้ง ราชการ แผ่นดิน ต่อ ไป
ท้าว ศรี สุดาจันทร์ เห็น ว่า ความ ประพฤติ ของ คน ดัง เดียว มา แล้ว ก็
ทำ ไป ตาม เดย จึง ยก เหตุ ที่ พระ ศรี ศิริ ศิรี ราชชนนี รับ รัชทายาท ยัง
เยาว์ พระ ชันษา ได้ เพียง ๘ ปี นั้น ให้ ชุน วรวงศาธิราช เป็น ผู้ ดำ รั้ง
ราชการ แผ่นดิน ก็ ไม่ พอใจ ของ ข้าราชการ โดย มาก จึง เกิด มี ข้าราชการ
ที่ คิด จะ กำจัด ชุน วรวงศาธิราช ขึ้น สอง พวก พวกหนึ่ง คิด
ลือสาร กับ ผู้ว่า ราชการ หัวเมือง เหนือ จะ ให้ ยก ตง มา ปราบปราม

๖ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าท้าวศรีสุดาจันทร์ กับชุนวรวงศาธิราชสว่กันจับสมเด็จพระ
พระแก้วฟ้าปลงพระชนม์เสียทั่วโลกพระยาฯ ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าความจริงจะเป็นเช่นนั้น
ไม่ได้ ข้อที่ว่าลอบวางยาพิษนั้นมีในหนังสือไปทุกเล่มแต่ แต่กล่าวไปว่าท้าวศรีสุดา
จันทร์ลอบวางยาพิษปลงพระชนม์สมเด็จพระไชยราชาธิราช เห็นว่าที่จริงจะวางยาพิษในตอนนี้

อีกพวกหนึ่ง คือ ชุนพิเรนทรเทพ กับ ชุนอินทรเทพเจ้า กรมตำรวจ
เป็นต้น คิดจะกำจัดโดยกลอุบาย คอยหาโอกาสอยู่ ครั้นความ
ที่ พวกหัวเมืองเหนือ เกิด กระทบ กระตือรือร้น ปรากฏแก่ ท้าวศรีสุตา
จันทร์ และ ชุน วรวงศาธิราช ก็ คิด เห็น ว่า เหตุการณ์ ถึงที่สุด จะต้อง
ทำการให้ ได้ ใจ ชาติ อย่างใด อย่างหนึ่ง ถ้า รังรอไว้ จะมี แต่ ภัยอันตราย
ท้าว ศรีสุตาจันทร์ จึง ให้ ราชภิกษุ ชุนวรวงศาธิราช ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
โดย เปิด เผย หวัง จะ ให้ พวก ที่ ยัง เป็น กตาง ยอม อยู่ ใน อำนาจ
เพราะ เหตุ ที่ ได้ ราชภิกษุ เป็น พระเจ้าแผ่นดิน นั้น ใน ขณะ นั้น พอ
พวก ที่ คิด จะ กำจัด ชุน วรวงศาธิราช โดย กลอุบาย คิด การ ตกดอต ตวง
ชุน วรวงศาธิราช ให้ ออก ไป จับ ข้าง ลำคัญ ที่ เหนือ ดัด ของ ^๑ พอ ชุน
วรวงศาธิราช กับ ท้าว ศรี สุตาจันทร์ ออก พ้น จาก ที่ แวดล้อม ใน พระ
ราชวัง พวก ที่ คิด ร้าย ก็ จับ ฆ่า เลี้ยง ที่ ตรง ปาก คลอง สระ บัว ทั้ง
สอง คน ชุน วรวงศาธิราช ราชภิกษุ ครองราชสมบัติ อยู่ ได้ ๔๒ วัน
แต่ ใน หนังสือนิพนธ์ พระราชพงศาวดาร ถือ ว่า ชุน วรวงศาธิราช เป็น โจร ลัก
ราชสมบัติ หา นับ เข้า ใน จำนวน พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่ง ครอง กรุง ศรี
อยุธยา ไม่.

๘. เมื่อกำจัดชุนวรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุตาจันทร์ได้แล้ว ข้าราชการ
การ ทั้ง ปวง จึง พร้อม กัน ไป ทูล เชิญ พระ เทียร ราช ให้ ถา ผนวช ขึ้น

๑ เหนือวัดทอง อยู่ตรงตลาดหัวรอวังจันทน์เกษมเดชะนี้.

ครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๓ ราชานิกะทรวงพระนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ^๙ เมื่อได้เสวยราชย์พระชันษา ๓๖ ปี มีพระมเหสี ทรงสถาปนาเป็น พระสุริโยไทย และพระราชโอรสธิดา ซึ่งมีด้วยพระสุริโยไทยนั้น ทรงสถาปนาราชโอรสพระองค์ใหญ่เป็นพระราเมศวร ตำแหน่งรัชทายาทตามประเพณีแต่ก่อน พระองค์ที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นพระมหินทร ราชธิดาพระองค์ใหญ่ ทรงสถาปนาเป็นพระวิสุทธิกระษัตริย์ องค์ที่สอง ทรงสถาปนาเป็นพระเทพกษัตริย์ พระมเหสีและพระราชโอรสธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่กล่าวมานี้ มีประวัติเกี่ยวเนื่องด้วยเรื่องพงศาวดารทุกพระองค์ จึงบรรยายพระนามไว้ให้ปรากฏ

อนึ่ง ผู้ซึ่งได้รับบำเหน็จความชอบในการกำจัดขุนวรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุตาจันทร์ ครั้นนั้น ขุนพิเรนทรเทพเป็นสำคัญยิ่งกว่าผู้อื่นทั้งหมด อีกประการหนึ่ง ขุนพิเรนทรเทพนั้นเป็นผู้มีตระกูลสูงด้วย เป็นเชื้อสายราชวงศ์พระร่วงทางฝ่ายบิดา และเป็นพระญาติสมเด็จพระไชยราชาธิราชทางฝ่ายมารดา และในเวลานั้นการปกครองหัวเมืองเหนือทั้งปวง ถ้าไม่มีเจ้านายไปปกครอง อยู่ที่เมืองพิษณุโลก

๙ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระองค์นี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารหาได้แสดงว่าเป็นเจ้านายชั้นใดในพระราชวงศ์ไม่ ข้าพเจ้าสันนิษฐานตามเค้าเงื่อนซึ่งทรงพระนามพระเทียรราชาว่า เห็นจะเป็นน้องยาเธอ ฯ แต่ต่างพระชนม์กับสมเด็จพระไชยราชาธิราช.

สมัยเมื่อเกิดมหาอุทกสงคราม

๑๐๓

มัก มี เหตุ กระจ่าง กระจ่างไม่ เรียบ ร้อย มา แต่ ก่อน สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิ จึงโปรดฯ ให้ยก ชุน พิเรนทรเทพ ขึ้นเป็น เจ้า ด้ถนา
เป็น พระ มหาธรรมราชา ขึ้นไป ครอง เมือง พิษณุโลก บังคับ บัญชา
หัว เมือง เนื้อ ทั้ง ปวง และ พระ ราชทาน พระ วิสุทธิ กษัตริย์ ราช
ธิดา พระองค์ ใหญ่ ให้เป็น พระ มเหสี เพื่อ จะให้ร่วม ราชวงศ์ เป็น
อันเดียว กัน ด้วย.

๑๐. ฝ่าย พระเจ้า หงสาวดี ตะเบงสะเจ็ด ผูก พยาบาทไทย มา แต่
ครั้ง สมเด็จพระไชย ราช ธิราช ครั้น ชาว ปรากรฏ ออกไป ว่า ที่ใน
กรุง ศรีอยุธยา คน ทรยศ แย่งชิง ได้ ราช สมบัติ เข้า พระเหตุ ภัย ว่า กรุง
ศรีอยุธยา เกิด อดาต เห็น ได้ ช่ง ที่ จะ แก่ แค้น ไทย จึง ให้ เณร กง
ทัพ พม่า ส่ง ทบ กับ มอญ และ ไทย ใหญ่ ให้ มา ประชุม กัน ที่ เมือง เมาะตะมะ
แล้ว พระเจ้า หงสาวดี ก็ ยก กอง ทัพ ทั้ง ปวง เข้า มา ตี กรุง ศรีอยุธยา เมื่อ
พ.ศ. ๒๐๘๓ ครั้ง นี้ เป็น ครั้ง แรก ใน มหาอุทกสงคราม ที่ เกิด ขึ้น ใน
พงศาวดาร สยาม ที่จริง พม่า กับ ไทย ถ้า โดย ภูมิ ประเทศ บ้าน
เมือง อยู่ ห่าง ไกล กัน ทาง ช้าง ใต้ ก็ มี ประเทศ มอญ คั่น อยู่ กลาง
ทาง ช้าง ตะวัน ออก ก็มี เมือง ไทย ใหญ่ และ ประเทศ ดานนา เขียง ไหม คั่น
อยู่ โดยปกติ พม่า กับ ไทย จะ รบ พุ่ง กัน นั้น หา ได้ ไม่ ต่อเมื่อใด
พม่า มี กำลัง ถึง สามารถ ปราบ ปราม เขา แผ่นดิน มอญ ไว้ ได้ ใน อำนาจ
แล้ว จึง ยก กอง ทัพ ผ่าน แดน มอญ มา ตี เมือง ไทย ได้ ด้วย เหตุ นั้น พม่า
มา ตี เมือง ไทย คราว ใด จึง เป็น เวลา ที่ พม่า มี กำลัง ยิ่ง กว่า ไทย

เพราะได้มอญและไทยใหญ่ ส้มทบ เป็น กำดั่ง มา รบ ด้วย ทุก ครั้ง มา
 ใน ครั้ง ที่ กำดั่ง นี้ พระเจ้าหงสาวดี ยก มา ตั้ กรุง ศรีอยุธยา ก็ ด้วย เชื่อ
 ว่า มี กำดั่ง วิพต มาก กว่าไทย หมาย จะ เอา กำดั่ง มา ทุ่ม เท รบ พุง
 เอา ชัยชนะ ได้ จึง กด้ายยก เข้า มา ฝ่ายข้างไทยใน การ ที่ ต่อสู้ ข้างศึก
 ครั้ง นั้น ก็ มี ทั้ง เลี้ย เปรี๊ยะบ และได้ เปรี๊ยะบ ข้างศึก ข้อเลี้ย เปรี๊ยะบ
 อยู่ ที่ กำดั่ง น้อย กว่า ข้างศึก อย่าง หนึ่ง และ ที่ เป็น ครั้ง แรก มี คัก
 ไทยใหญ่ เข้า เข้ายบ บ้าน เมือง ความ คิด ซึ่ง กะ วาง การ บ้อง กัน บ้าน
 เมือง เป็น ความ คิด เก่า แก่ แต่ ครั้ง กรุงศรีอยุธยา ยังไม่ได้ เคย ทด
 ลอง ว่า จะ ใช้ ได้ จริง หรือไม่ และ ความ คิด ซึ่ง ได้ ตระเตรียม ไว้ นั้น
 คือ มี เมือง บ้อมราย รอบ ราชธานี ทั้ง ดี ทิศ ทิศ เหนือ คือ เมือง ดบ
 บุรี ทิศ ตะวันออก เมือง นครนายก ทิศใต้ เมือง พระประแดง ทิศ ตะวัน
 ตก เมือง สุพรรณบุรี หมาย ว่า มี ข้างศึก ยก เข้า มา ทาง ทิศ ไหน ก็ จะ
 เอา เมือง บ้อม ซึ่ง อยู่ ทาง ทิศ นั้น เป็น ที่ มั่น ตั้ง ต่อสู้ ข้างศึก ใน ชั้น แรก
 ถ้าสู้ ไม่ได้ จึง จะ ถอย เข้า มา เอา ราชธานี เป็น ที่ มั่น ตั้ง ต่อสู้ เป็น ที่ สุด
 ดังนี้ ข้อ ที่ ไทย ได้ เปรี๊ยะบ นั้น ด้วย ข้างศึก ยก มา ครั้ง นี้ ยังไม่รู้ เบาะแ่
 ทั้ง ภูมิ ตำแหน่ง บ้าน เมือง และ กำดั่ง ของไทย เสมือน มา โดย เตา อีก
 ประการ หนึ่ง พระ นคร ศรีอยุธยา อัน เป็น ที่ มุ่ง หมาย ของ ข้างศึก มี ตำแหน่ง
 น้ำใหญ่ ถ้อมรอบ จะ เข้า ตั้ ได้ โดย ยาก ไซ้แต่ เท่านั้น เมื่อ ถึง ปลาย
 ฤดูฝน น้ำ แม่น้ำ ย่อม ขึ้นท่วม ทำเด ที่ กองทัพ ข้างศึก จะ ตั้ง อาศัย ถ้า
 ตั้ พระ นคร ไม่ได้ ก่อน ฤดู น้ำท่วม ก็ จะ ต้อง เลิกทัพ กลับไป เอง

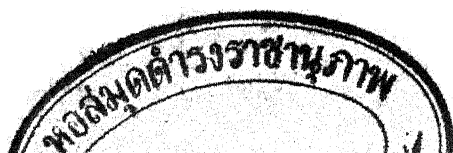
สมัยเมื่อเกิดมหายทธสงคราม

๑๐๕

ไชยภูมิ ของ พระนคร ศรีอยุธยา เป็น ข้อที่ ฝ่ายไทยได้เปรียบ อย่าง สำคัญ
เมื่อ พระเจ้า หงสาวดี ยก กองทัพ เข้า มา ครั้น นั้น สมเด็จพระมหาจักร
พรรดิ เสด็จ ราชย์ ได้ ๖ เดือน กำลัง ทัพ ของไทย ยัง บริบูรณ์ ด้วย
เมื่อ กำลัง ชนอรรณพราช และ ท้าว ศรีสุดาจันทร์ บ้าน เมือง มิได้ เป็น
จลาจล ถึง รบ พุ่ง ฆ่า พัน กันเอง ดังเช่น พระเจ้าหงสาวดี สำคัญ ว่า จะ
เป็น พอ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ชน ครอง ราชสมบัติ บ้าน เมือง
ก็ เรียบ ร้อย เป็น ปกติ ดังแต่ ก่อน ครั้น ได้ ข่าว ว่า พระเจ้าหงสาวดี ยก
กองทัพใหญ่ เข้า มา ฝ่ายไทย ก็ จัดการ บังคับ กัน พระนคร ตาม ตำรา ซึ่ง
ได้ ศึกษามา ไว้ แต่โบราณ คือ แต่ง กองทัพใหญ่ ยก ออกไป ตี รักษา
เมือง สุพรรณบุรี เป็น ที่มั่น คอย ต่อ ศึก ศึก และ เตรียม การ บังคับ
พระนคร ศรีอยุธยา ไว้ เป็น ที่ ค่อย หนุน หนุน ที่ สุด แต่ กองทัพ พระเจ้า
หงสาวดี ยก มา มี กำลัง มาก มายใหญ่ หดง กอง ทัพ ไทย ที่ ออก ไป
ตี รักษา เมือง สุพรรณบุรี ตี ไม่ได้ ก็ จำ ต้อง ทิ้ง เมือง ถอย กลับ เข้า
มายัง พระนคร ศรีอยุธยา ครั้น ศึก ยก มา ตาม โทสะ ถึง ชาน พระ
นคร สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะ ไคร่ ทราบ กำลัง ศึก ว่า จะ เข้มแข็ง
สักปานใด จึง เสด็จ ยก กองทัพ หดง ออกไป พัง กำลัง ศึก และ ครั้น
นั้น สมเด็จพระสุริโยไทย พระอัครมเหสี มี พระหฤทัย เจ็บ ร้อน ด้วย ราชการ
ขอ ตาม เสด็จ ออกไป ช่วย รบ พุ่ง ด้วย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ก็
โปรด ฯ อนุญาต ให้ แต่ง พระองค์ เป็น ชาย อย่าง พระมหาอุปราช ต่าง

ทรง คอช้างศึกไป ด้วย กัน กับ ทั้ง พระราเมศวร และ พระมหินทรราชโอรส
 กองทัพ สมเด็จพระ มหาจักรพรรดิ ไป ปะทะ ทัพ พระเจ้าแปร ซึ่ง เป็น
 กองหน้าของ พระเจ้าหงสาวดี ได้รับ พุง กัน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 เข้าชน ช้าง พระที่นั่ง กับ พระเจ้าแปร ช้าง พระที่นั่งเดียว ที่ หั้น ช้างศึก
 พระเจ้า แปร ชับช้างได้ ตาม มา สมเด็จพระ ตรีโยไทย พระอัครมเหสี
 เกรงว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะ เป็น อันตราย ก็ ชับ ช้าง ทรง ถัด
 เข้ากัน พระราชดำริให้ พัน ภัย ด้วย ความกตัญญู ถูก ช้างศึก พัน ทิวงคต
 ชับ อยู่ กับ คอช้าง แต่ ขณะ นั้น พระราเมศวร กับ พระมหินทร ชับ ช้าง
 ทรง เข้า ช่วย ชน จน ช้างศึก ถอยไป จึง ได้ พระ ศพ สมเด็จพระ ชนนั้น มา
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ก็ ถอย กองทัพ กลับ คืน เข้าพระนคร ปรีกษา
 กัน เห็น ว่าช้างศึก ยังมี กำลัง มากนัก จึงให้ รักษา พระ นคร นั้นไว้ คอย
 กองทัพ หวัง เมือง เหนือ ซึ่งได้ มีรับ ตั้ง ขึ้นไป ยัง พระมหา ธรรมราชา
 ให้ยก ลง มาถึง จึง จะ ตี ทัพ ช้างศึก กระหนาบ ทั้ง สอง ด้านให้ พร้อม กัน.

๓๑. ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี เมื่อ ยก กองทัพ เข้ามา ถึง กรุง ศรีอยุธยา
 มาตั้ง อยู่ทาง ด้าน เหนือ พระ นคร มาว่าศึก ว่าคิด ฝึก ฝึบ เปรียบไทย
 ด้วย พระนคร ศรีอยุธยา มี น้ำ ด้อม รอบ จะ ยก เข้า ตี พระนคร ทาง ด้าน
 ไหล่ ไทยก็ เขาบ่นใหญ่ ลง เวลไป คอย ตัก ยิง กรวดไว้ จะ เข้า โถด
 พระนครไม่ได้ ช้าง ฝ่าย พม่าไม่มี บัณใหญ่ ที่จะ ยิง ค่อสู้ บัณไทย เพราะ
 ยศทัพ เติรบก ช้าง ภูเขา มาทาง โถด จะ หาม หาม บัณใหญ่ มา เห็น ว่า
 ถิ่นมากนัก จึง เขา มา แต่ บัณใหญ่ ขนาด ย่อม อีก ประการหนึ่งไทย

สมัยเมื่อกบฏทศสงคราม

๑๐๗

เก็บกวาดเอา สะเบียงอาหาร เอาเข้าไว้เสียใน พระนคร ฝ่ายพม่าจะ
หา สะเบียงอาหาร เสีย กองทัพ ได้ด้วยยาก ก็เกิดขัดข้อง มีรู้ที่ จะ
ตั้งกรุงศรีอยุธยา ได้อย่างไร พอได้ข่าวว่ามี กองทัพ ไทย ยก ลง มา
จาก เมืองเหนือ อีกทัพหนึ่ง จะมาช่วยราชธานี ตั้งเป็น คึกกระหนาบ
พระเจ้าหงสาวดีก็ตกพระทัย จะถอยทัพ กลับทางเมืองกาญจนบุรี
สะเบียงอาหาร ทางนั้นก็หมดสิ้นเสียแล้ว จึงสั่งให้รีบถอย กองทัพ
กลับไปทางเมืองตาก ข้างฝ่ายไทยได้ที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จึง
ให้พระรามศักรราชโอรส คุณกองทัพกรุงศรีอยุธยา ออกสมทบกับ
กองทัพ พระมหาธรรมราชา ติดตามที่ข้าศึกซึ่งถอยไปนั้น ฝ่าย
พวกพม่า มอญ ต้ม ตาย แดกหนึ่ง ได้ขึ้นไปจนใกล้จะทันทัพหลวง
ของพระเจ้าหงสาวดีที่เมืองกำแพงเพชร แต่ครั้งนั้นฝ่ายพม่ามีแม่
ทัพคนสำคัญคนหนึ่งเป็นพี่พระมเหสีของพระเจ้าหงสาวดี มีนาม
ว่าบุเรงนอง (แปลความว่าพระเชษฐาธิราช) บุเรงนองเห็นพระเจ้า
หงสาวดีจะเสียที่ไทย จึงคิดกลอุบายซุ่มทัพไว้แล้วแต่งทหารกอง
หนึ่งให้ลงมารบต่อ ฝ่ายไทยไม่รู้เท่ารบได้ถลันเข้าไปในที่ซุ่ม
พม่าจับได้ทั้งพระรามศักร และพระมหาธรรมราชา สมเด็จพระมหา
จักรพรรดิก็จำเป็นต้องขอเป็นไมตรียอมอย่าทัพกับพม่า พระเจ้า
หงสาวดีจึงคืนพระรามศักรกับพระมหาธรรมราชาให้มา แต่การที่
พระเจ้าหงสาวดีตะเมงเซเวตมาตั้งกรุงศรีอยุธยาเสียที่ไปนั้น เมื่อ
ถลันไปถึงเมืองหงสาวดีรู้สึกเสียเกียรติยศ ถวายพระทุกข์

ด้วย สุราเมฆ มาย จน สติ อารมณ์^๕ ฟื้นฟู^๕ ประพฤติ ร้าย ต่าง ๆ ที่ สด
ถูก ดอบ ปลง พระชนม์^๕ เมื่อ พระ เจ้า หงส์วดี^๕ ตะเบงชเวต^๕ สิ้น พระชนม์^๕
แล้ว ประเทศ พม่า มอญ และ ไทยใหญ่ กัดบ^๕ แยก กัน ออก เป็น อิสสระ
อีก ก็มี ได้มี^๕ ข้าศึก พม่า มา เบียด เบียด พกรุง ศรี อโยธยา อยู่ หลาย ปี.

๓๒. เมื่อ กองทัพพม่า เด็กกลับไป แล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ^๕
ให้ สร้าง พระ เมรุมาศ พระ ราชทานเพลิง พระ ศพ พระสุริโยไทย พระ
อัครมเหสี^๕ ที่ใน บริเวณ สวน หาดวง แล้ว สร้าง พระสถูป^๕ บรรจุ พระอัฐิ^๕
ธาตุไว้เป็น ที่ ระลึก พระสถูป^๕ นั้น ยัง ปรากฏ อยู่ จน ทุก วัน^๕ และ
พระ เกียรติยศ ของ สมเด็จพระ สุริโยไทย ซึ่ง ยอม สละ พระ ชนม์^๕ ทัพ
ด้วย ความจงรักพรราชดำ^๕ ก็ ปรากฏ แพร่ หายไป จน นานาประเทศ
ที่ใกล้เคียง^๕ แต่ ครั้น นั้น และ เป็น ที่ นับ ถือ กัน ดิบ มา ว่า เป็น ยอด นร^๕
ไทย พระ องค์หนึ่ง แม้ ในบัด^๕ นี้ เมื่อ ผู้ใด ได้ ไป เห็น พระสถูป^๕ นั้น ก็
ยัง ต้อง ชม สมเด็จพระ สุริโยไทย อยู่ มิ รู้^๕ สิ้น ฝ่าย สมเด็จพระมหาจักร
พรรดิ เมื่อ เสด็จ สวรรคต^๕ ครั้น นั้น ก็มี ได้นอนพระราชนฤทัยให้ประชุม
ปรึกษา คัด อ่อน การ บ้างกัน พระนคร มี ราชการ และ โบราณ วัตถุ บ้าง
กฏ อยู่ว่า ได้ จัดการ ใน ครั้น นั้น หาย อย่าง แต่ ดัง เนื้อ เห็น กัน เป็น
ยุติ ว่า ที่ มี เมือง บ่อน บ้อง กัน ทั้ง ๔ ทิศ^๕ นั้น หา เป็น ประโยชน์^๕ จริง
ดัง คาดไม่ ข้าศึก ยก มา มี ก้าว^๕ มาก ก็ รักษาไว้ไม่ได้ แต่ ถ้าข้าศึก

๕ อยู่ในบริเวณโรงพยาบาลที่พระนครศรีอยุธยา และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ใต้โปรดฯ ให้ถ้ำแบบมาสร้างไว้ในวัดพระเชตุพน คือ องค์ที่มีบันไดขึ้นนั้น

สมัยเมืองหายทศสงคราม

๑๐๕

ยึดเอาเมืองบ๋อมเหล่านั้ไว้ทำการสงคราม แรมปี ก็จกดับไปเป็น
ประโยชน์แก่ข้าศึก จึงให้รื้อบ๋อมปรการเสียทั้งที่เมืองสุพรรณบุรี
เมืองดพบุรี และเมืองนครนายก คงไว้แต่ที่เมืองพระประแดง เพราะ
เห็นยังเป็นประโยชน์ที่จะป้องกันข้าศึกซึ่งยกมาทางเรือ^{๑๐} ส่วน
พระนครศรีอยุธยา นั้นนับว่าได้ทดลองเห็นเป็นไชยภูมิดีจริงในครั้ง
นั้น จึงจัดการป้องกันให้มั่นคงยิ่งขึ้น เป็นต้นว่าปรการพระนคร
ศรีอยุธยา แต่เดิมเป็นเชิงเนินถมดินปักระเนียดไม้ข้างบน ให้
เบียดขึ้นเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูนแต่สร้างบ๋อมตามแบบฝรั่ง คือบ๋อม
เพ็ชร เป็นต้น รายรอบพระนครชั้นหนึ่ง ต่อออกไปให้สร้างบ๋อมเดี่ยว
ไว้กลางแปลงสำหรับป้องกันพระนคร ห้างออกไปอีกชั้นหนึ่งทั้งสี่ทิศ
คือทิศเหนือสร้างที่ทุ่งดุมพลีบ๋อมหนึ่ง ทิศตะวันออกสร้างที่ทุ่งหัน
ตราบ๋อมหนึ่ง ทิศใต้สร้างที่ทุ่งท้ายคบ๋อมหนึ่ง ทิศตะวันตกสร้าง
ที่ทุ่งจำปา (เดี๋ยวนี้เรียกว่าบ้านบ๋อม) บ๋อมหนึ่ง อนึ่งเห็นว่าพระ
ราชวงศ์อยู่ริมแม่น้ำอันเป็นคูพระนครด้านเหนือใกล้ทางบันชาศึก
นัก ให้ขุดคลองเป็น๓พระนคร ห้างออกไปถึงชายทุ่งภูเขาทอง อีก
ฝ่ายหนึ่ง กล่าวกันมาว่าเมื่อขุดคลองนั้น พระมหานาคบวชอยู่
วัดภูเขาทอง ถาตักขาทพาญาติโยมด้านศิษย์มารับอาถ้ำช่วยขุด
คลองด้วยความรักดีต่อราชการบ้านเมือง (ทำนองจะได้รับหน้าที่
เป็นนายงานการขุดคลอง) คนทั้งหลายจึงเรียกคลองนั้นว่า คลอง

๑๐ บ๋อมปรการเมืองพระประแดงเดิม พังหรือเอาอิฐมาสร้างธนบุรีเป็นราชธานี

มหานาค ในเวลาต่อมาเมื่อบ้านเมืองเป็นปกติ ถึงระตูน้ำเป็นที่ชาวพระนครไปเดินเรือเป็นนิจจนตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เมื่อสร้างพระนครแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดฯ ให้ชุดคลองที่ทะเลตมริมวัดสระเกษเป็นที่สำหรับชาวพระนครเดินเรือในระตูน้ำ จึงเอาชื่อคลองมหานาคมาเรียกเหมือนอย่างกรุงศรีอยุธยา แต่ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระมหาสถูปที่วัดสระเกษ จึงเรียกว่าภูเขาทอง เพราะอยู่ใกล้กับคลองมหานาค เช่นเดียวกับพระสถูปภูเขาทองที่พระนครศรีอยุธยา การที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงจัดบ่อนพระนครครั้งนั้น นอกจากการก่อสร้างยังให้ตรวจบัญชีตามโนครวัราชูรทั่วไป เพื่อให้รู้จำนวนชายฉกรรจ์อันจะเป็นกำลังต่อสู้ข้าศึกปรากฏว่าได้จำนวนชายฉกรรจ์ในมณฑลราชธานีมีแสนเศษ แล้วจัดระเบียบการเรียกระดมพลให้สะดวกขึ้นกว่าแต่ก่อน ในการนี้ให้ตั้งเมืองขึ้นใหม่ขึ้นหลายเมือง คือตั้งบ้านตลาดแก้วเป็นเมืองนนทบุรีเมืองหนึ่ง ตั้งบ้านท่าจีนเป็นเมืองสาครบุรี (ซึ่งแก้ไขเป็นเมืองสมุทรสาครในรัชกาลที่ ๕) เมืองหนึ่ง คัดท้องที่เขตต์เมืองสุพรรณบุรีทางด้านใต้ กับท้องที่เขตต์เมืองราชบุรีทางข้างตะวันตกรวมกันตั้งเมืองนครไชยศรี (ซึ่งเปลี่ยนชื่อเป็นนครปฐมในรัชกาลปัจจุบันนี้) เมืองหนึ่ง ตันนิษฐานว่าคัดท้องที่เขตต์เมืองชลบุรีข้าง

สมัยเมืงมหายุทธสงคราม

๑๑๑

เมื่อ กับ ท้อง ที่ เขต เมืองปราจีนบุรี ข้างใต้ ตัง เมือง ฉะเชิงเทราชน
อีก เมือง หนึ่ง และ ตัด เขต ท้อง ที่ เมือง ลพบุรี ทาง ตะวัน ออก กับ
เขต ท้อง ที่ เมือง นครนายก ทาง ตะวัน ตก รวม กัน ตัง เมือง สระบุรี
อีก เมือง หนึ่ง ใน คราว นี้ เหมือนกัน นอก จาก การ ที่ ถ้าวมา ยัง
สร้าง ส้ม เครื่องยุทธรภัณฑ์ และ พาหนะ สำหรับ การ สงคราม ปรากฏว่า
ให้ แปลง เรือ แขง ซึ่งเป็น เรือ ตักรรเขียง ใช้ สำหรับ บรรทุก ของ และ
บรรทุก คน รวม กัน รวม กัน ทำ เป็น เรือ พาย เรียก ว่า เรือ เอกไชย แด
เรือ รูป สัตว์ สำหรับ บรรทุก แต่ พดรม ให้ พาย แด่น ไป ได้ เร็ว แด วาง
ปืนใหญ่ ประจำ เรือ (ยัง ปรากฏ แบบ แผน อยู่ใน พดก เรือ กระบวน แห
เสด็จ จุฬิน จน ทุก วัน นี้) ส่วน พาหนะ สำหรับ ใช้ ทาง บก ข้าง เป็น
สำคัญ ทั้ง ที่ ใช้รบ และ ใช้ เป็น พาหนะ บรรทุกสิ่งของ ก็ พาก เพียร พยา
ยาม จัป ข้าง เอา มา เพิ่ม เติม อีก เป็น อัน มาก สมเด็จ พระจักรพรรดิ มี
โองาส์ จะ จัดการ เตรียม บองกัน พระนคร ยุถึง ๑๕ ปี ด้วย ทาง เมือง
หงสาวดี ตัง แต่ พระเจ้าตะเบงชเวต ถูก ปลง พระชนม์ เมือง มอญ พม่า
และ ไทยใหญ่ ต่าง ก็ เป็น อีสสระ รบ พง ข้าง อำนาจ กัน อยู่ ช้า นาน แะ ใน
คราว นั้น บุเรงนอง ซึ่งเป็น แม่ทัพ คน สำคัญ ของ พระ เจ้า หงสาวดี ตะเบง
ชเวต กลับ ไป อยู่ ที่ เมือง ศองขู ค่อย พยายาม รวบรวม กำลัง ได้ มาก
ขึ้น โดย ลำดับ อาศัย เหตุ ที่ บุเรงนอง มีความ สามารถ ใน การ สงคราม
และมี สติ ปัญญา หัก แหตม ด็ก ซึ่ง ยิ่ง กว่า พระ เจ้า ตะเบงชเวต ก็ ต
ได้ เมือง มอญ เมือง พม่า แด เมือง ไทยใหญ่ ทั้ง ๑๖ วง กลับ รวม อาณา

๕๕ เมืองหงสาวดี เป็น ราชธานี ขึ้นใต้ ตัง เก่า และ ทำพิธีราชาภิเษก
เป็น พระเจ้า หงสาวดี ต่อ มา พระเจ้า หงสาวดี บุรุษ นอง นี้ เรียกใน
พงศาวดาร ว่า ‘พระเจ้าหงสาวดี ดันดำ’ หรือ ‘พระเจ้าชนะสิบทิศ’
๕๖ แต่ครั้งนั้นเจ้าเมกุติ ไทยใหญ่ ได้ มา ครอง เมือง เชียงใหม่ ครั้น พระ
เจ้า หงสาวดี ไป ตั เมือง นาย ซึ่ง เป็น เมือง เดิม ของ คน เจ้าเมกุติได้ให้
กำลังไป ช่วย รักษา เมือง นาย ครั้น เลี้ย เมือง เกรง พระเจ้าหงสาวดี
จะ มา ตั เมือง เชียงใหม่ ก็ ไป อ่อน บั่ม ยอม เป็น ประเทศราช ขึ้น เมือง
หงสาวดี ด้วย

๓๓. ฝ่าย กรุงศรีอยุธยา เมื่อ ส้มเต๋จ พระมหาจักรพรรดิ ทนบำรุง
บ้าน เมือง ดังกล่าว มา นั้น ใน การ ที่ เกียจ จับ ข้าง เป็น พาหนะ เสด็จ
ได้ ข้าง เลือก ถึง ๗ ข้าง อัน ไม่ เคย มี เยี่ยง อย่าง มา แต่ ก่อน พวก
ข้า ราชการ แด ไพร่ บ้าน พดเมือง เห็น ว่า เป็น ด้วย อำนาจ พระบารมี บุญญา
ภิหาร ก็ พากัน ยินดี ถวาย พระนาม เพิ่มขึ้น ว่า “พระเจ้าข้างเลือก”
๕๗ เตื่อง ต่อ พระ เกียรติยศ ไป ถึง นานาประเทศ ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี บุรุษ
นอง นั้น หา มี ข้าง เลือก ไม่ เมื่อ ได้ ยิน คำ สรรเสริญ บุญญาภิหาร ของ
ส้มเต๋จ พระมหาจักรพรรดิ ออกไป ถึง เมือง หงสาวดี ก็ คิด ริษยา เห็น
ว่า ถ้า ทั้ง ๒ พวก มอญ แด ไทย ใน อาณา เขต ก็ จะ พากัน มา นิยม นับถือ
บารมี ส้มเต๋จ พระมหาจักรพรรดิ ให้ เป็น คู่ แข่ง ขึ้น ก็ พระเจ้า หงสาวดี
บุรุษ นอง นั้น ได้ เคย เป็น แม่ทัพ เข้า มา รบพุ่ง ใน เมือง ไทย รัฐบาลประเทศ
๕๘ ทั้ง กำลัง และ ภาระบณ ยุทธ ของ กรุงศรีอยุธยา อยู่ แล้ว เห็น ว่า ถ้า รบ

สมัยเมื่อเกิดมหาอุทหรสงคราม

๑๑๓

กันในเวลา นั้น ยังพอจะเอาชนะไทยได้ แต่บาง ที่อาจ ชูไทยให้ ชื่อน
นั้ม ยอม ยำเกรงได้โดย มิต้อง รบพุ่ง จึง มี พระราชดำรัสให้ราชทูต
เชิญ เข้า มา ถึง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิโดยทางไมตรี ว่าได้ทราบ ว่า
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ได้ ช้าง เลือกไว้ถึง ๗ ช้าง กรุงหงสาวดียัง
หา มี ช้าง เลือกไม่ จะขอ แแบ่งไปไว้เป็น ศรี เมือง สัก ๒ ช้าง

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงทราบพระราชดำรัสของพระเจ้าหงสาวดี
ก็เข้าพระทัย ความ ข้อสำคัญ ของ เรื่อง ราชดำรัส ที่ มี มา ใน ครั้ง นั้น คือ
ถ้าไม่ ประทาน ช้าง เลือกให้ตามที่ขอ พระเจ้า หงสาวดี ก็คง ชัด เคียง ว่า
ทำให้ ได้ ความ อับอายยศดล ข้าจะยกกองทัพใหญ่เข้ามาตี เมืองไทย
แต่ ถ้า ประทาน ช้าง เลือกให้ตามที่ขอ ก็เหมือน กรุง ศรีอยุธยา ยอม
เป็น เมือง น้อย อยู่ใน อำนาจ พระเจ้าหงสาวดี เพราะ ช้าง เลือกเป็นของ
คู่บุญยาภิเษก ไม่ มี เยี่ยง อย่าง ประเพณี ที่ พระราชา ชิบดี ผู้ดีดล
ยศ เสมอ กัน จะให้ แก่กัน มี แต่ เจ้าประเทศราช ถวาย พระเจ้า ราช
ธิราช เพราะ นน ความ ข้อสำคัญ ที่ เกิด เป็น ปัญหา ใน ครั้ง นั้น ไม่
ใช่ ว่า จะ ควร ประทาน ช้าง เลือก ๒ ช้าง แก่ พระเจ้า หงสาวดี หรือไม่ ที่
แท้ จะ คง เด็ดอก ว่า จะ รบ กับ พระเจ้าหงสาวดี ซึ่งมี อาณาพิพจน์ใหญ่หลวง
หรือ จะ ยอมให้ เมืองไทย อยู่ใน ใต้อำนาจ ของ พระเจ้า หงสาวดี สม
เด็จพระมหาจักรพรรดิ จึง มี รับสั่ง ให้หา พระราชโอรส ทั้ง สองพระองค์

แต่บรรดาข้าราชการ ผู้ใหญ่ มาประชุม พร้อมกัน ให้ปรึกษาหารือ
ว่าจะควรทำประการใด

ครั้ง นั้น ความ เห็น ใน ที่ประชุม แตก ต่าง กัน เป็น สอง ฝ่าย ฝ่าย หนึ่ง
เห็น ว่า ควร ประทาน ข้าง เลื่อน ๒ ข้าง แก่ พระ เจ้า หงส์ วดี ตาม ประสงค์
อีก ฝ่าย หนึ่ง เห็น ว่า ไม่ ควร จะ ประทาน พวก ซึ่ง เห็น ควร ประทาน มี
เหตุ เป็น ที่ อ้าง ว่า พระ เจ้า หงส์ วดี บุรุษ ของ มี อานุภาพ ใหญ่ หดง ยัง
กว่า พระ เจ้า ตะเบงซะเวตี แต่ ข้า ได้ เมือง เชียงใหม่ ไว้ เป็น กำบัง ด้วย
ถ้า เป็น ข้าศึก ยก มา ต่ เมือง ไทย ที่ จะ ต่อ ด้ เอา ไชยชนะ เห็น จะ เหลือ
กำบัง เพราะ คน เหล่า ซึ่ง เลื่อน ๒ ข้าง ย่อม ให้ เกิด รบ พุ่ง กับ
พระ เจ้า หงส์ วดี เห็น จะ ตี กว่า ถึง ว่า ไม่ เคย มี เยี่ยง อย่าง ประเพณี ที่
พระ มหา กษัตริย์ อัน มี อิศระ เสมอ กัน จะ ประทาน ข้าง เลื่อน ให้ แก่
กัน ก็ ตี ที่ พระ มหา กษัตริย์ จะ มา ขอ ข้าง เลื่อน โดย สุภาพ เช่น
พระ เจ้า หงส์ วดี มี ราช สำนั เข้า มา ขอ ก็ ไม่ เคย มี เหมือน กัน เมื่อ
เช่น นั้น ถึง ประทาน ก็ เห็น จะ ไม่ เลี้ยง พระ เกียรติยศ และ ที่ สูง ข้าง เลื่อน
ก็ มี ถึง ๗ ข้าง ประทาน ไป ๒ ข้าง ก็ ยัง เหลือ อีก ถึง ๕ ข้าง มิใช่
จะ ล้ม พระ เกียรติยศ ไป เลี้ยง ที่ เดียว ย่อม ให้ เกิด ศักดิ์ สงคราม ให้ ไฟ รุก
ข้าม ผ่าน ดิน ได้ ความ เดือดร้อน จะ ตี กว่า พวก ที่ มีความ เห็น ข้าง ให้
ประ ทาน ข้าง เลื่อน ด้วย เหตุ ดัง กล่าว มา นี มาก ฝ่าย พวก ซึ่ง เห็น ว่า
ไม่ ควร ประทาน มี สมเด็จ พระ เจ้า ลูกยาเธอ พระ ราเมศวร พระ ยา
จักรี แต่ พระ ยา สุนทร สงคราม ผู้ วิจารณ์ เมือง สุพรรณบุรี ทั้ง ๓

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๑๕

เป็นสำคัญ มีเหตุเป็นที่ยังว่าที่พระเจ้าหงส์วดีขอช้างเผือกที่จริงเป็นแต่อุบายจะหาเหตุมาตีเมืองไทย หรือจะให้ไทยยอมอยู่ในอำนาจเมืองหงส์วดีโดยไม่ต้องรบพุ่ง มิใช่ให้ช้างไปแล้วจะเป็นตัวกันไป การที่ยอมให้ช้างเผือกกลับจะเป็นเหตุให้พระเจ้าหงส์วดีเห็นกลัวอาณานาจ ถึงแม้คนทั้งหลายทั้งในประเทศนี้ และประเทศอื่นๆ ก็จะได้เข้าใจว่ากลัวอำนาจพระเจ้าหงส์วดีเหมือนกัน พระเจ้าหงส์วดีเห็นว่ากลัวแล้วที่ไหนจะนิ่งอยู่ คงจะหาเหตุอื่นเอิบเออมเข้ามาเอาเมืองไทยเป็นเมืองขึ้นต่อไปในวันหน้า การที่จะยอมลดละช้างเผือกให้ไม่เป็นทางที่จะบ่งกันภัยอันตรายได้อย่างใด อย่างดีก็แค่เป็นแต่เล่นจะล่อลวงให้ช้าวันไป ในที่สุดถ้าไทยไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นพระเจ้าหงส์วดีก็คงอยู่ในค่ายรบพุ่งกันนั้นเอง เพราะฉะนั้นถ้าจะไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นพระเจ้าหงส์วดีแล้ว คงหนีตั้งสงครามเสียทีเดียว อย่าให้ไพร่พลเมืองพากันเห็นว่ากลัวพระเจ้าหงส์วดีจะดีกว่า ขอที่พระเจ้าหงส์วดีเบรนนองมีอำนาจยิ่งกว่าพระเจ้าตะเบงชเวตตี้ ไทยก็ได้เตรียมการป้องกันพระนครมีกำลังแข็งแรงขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก เมื่อเคยต่อสู้ชนะกองทัพพระเจ้าหงส์วดีมาครั้งหนึ่งแล้วทำไมจะต่อสู้รักษาพระนครเอาไทยชนะอีกได้ครั้งหนึ่งไม่ได้

ผู้ที่มีความเห็นฝ่ายช้างไม่ยอมให้ช้างเผือกมีน้อยกว่าพวกก่อนแต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย เพราะเห็นความจริงว่าแม้จะเลิกแต่เพียงจะยอมเป็นเมืองขึ้นพระเจ้าหงส์วดี

ใน เวลา หนึ่ง หรือ จะ รม กับ พระเจ้าหงสาวดี เดียวทีเดียว จึงให้
พระราชดำรัส ตอบพระเจ้าหงสาวดีไปโดยสุภาพ ว่า ข้างเผือก ย่อม
เกิด สำหรับ บุญ บารมี ของ พระเจ้าแผ่นดิน ผู้เป็น เจ้าของ เมื่อพระเจ้า
หงสาวดีได้ ทรง บำเพ็ญ ราชธรรมให้ไพบูรณ์ ก็ คง จะได้ ข้างเผือก
มาสู่ พระบารมี เป็น มั่นคง อย่าให้ ทรง พระวิคก เถย^{๑๑} พระเจ้า
หงสาวดีได้ทราบ พระราชดำรัสสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ก็ได้ ทัดคิด
จึง ประกาศ ว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ คัดทางไมตรี แล้วให้ ตรี
เตรียม กองทัพ มา ตั เมืองไทย

พระเจ้าหงสาวดี บงรงของ มา ตั เมืองไทย คราวนี้ ไทยเสียเปรียบ
ผิด กับ คราว พระเจ้าตะเบง ชะเวตหลายประการ เริ่ม ต้นแต่ ที่พระเจ้า
บงรงของ มี กำลัง ทัพ มาก กว่าพระเจ้า ตะเบงชะเวต และได้ เมือง
เชียงใหม่วิไลใน อำนาจ อาจ จะ อาศัย เวล และ กำลัง พาหนะ สะเบียง
อาหารเมืองเชียงใหม่ ไม่ต้อง ขนสะเบียง ข้ามภูเขา มาเหมือน หน หลัง
อีก ประการ หนึ่ง พระเจ้าหงสาวดี ขาน ข่านาญ การ สงคราม ได้ ทำ
ศึก ชนะ มา ทุกที ทัพ กำลัง ร่ำรวย และ มั่นใจ ใน อาณาภพ ของพระเจ้า
หงสาวดี แต่ ข้อ เหล่า นี้ ไม่ สำคัญเท่า ที่ พระเจ้า หงสาวดี บงรงของ
เคย เป็น แม่ทัพ ของ พระเจ้า ตะเบงชะเวต เข้า มา ตั เมืองไทย ครั้ง ก่อน

๑๑ ความในพระราชสาส์นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร
เป็นที่ว่า อยู่อันเมืองใดมีข้างเผือกและนางงาม ก็มักเป็นเหตุให้เกิดสงคราม แต่ที่
ข้าพเจ้ากล่าวนี้เอาตามความในหนังสือพงศาวดารเล่มนี้ เห็นว่าจะใกล้เคียงถูกต้อง.

สมัยเมื่อเกิดมหาอุทกสงคราม

๑๑๗

รัฐมิดำเนาบ้านเมือง ทั้ง กำดั่ง วังชา และ วิชัยยุทธ ของไทย อยู่แล้ว กองทัพ ที่ ยก เข้า มา ตั้ เมืองไทย คราว นี้ ดำมารด จัด การ แก้ไข ความ ขัดข้อง ซ้ำ ลำคัณ ที่ เคย มี เมื่อ คราว ก่อน ให้ ลุดอง มา แต่ ต้นมือ มี ปรากฏ ใน หนังสือ พงศาวดาร เป็น หลาย ประการ เป็น ต้น ว่า ครัง ก่อน พม่า เคย ยก กองทัพ เข้า มา ทาง ด้าน พระเจดีย์ ลำมองก็ ลง มา ตั้ กรุง ศรีอยุธยา ถูก ไทย เอา กำดั่ง กองทัพ หัวเมือง เหนือ ลง มา ตั้ กระหนาบ ครัง นี้ พระเจ้าหงสาวดี ยก กองทัพ เข้า มา ทาง ด้าน แม่ตะเภา^{๑๒} หมายถึง เอา กำดั่ง มาก เข้า ท่มเขต หัว เมือง เหนือ ตั้ กำดั่ง ที่ ช่วย เดี่ยว ก่อน แล้ว จึง ยก มา ตั้ กรุง ศรีอยุธยา อีก ประการ หนึ่ง ครัง ก่อน พม่า เข้า มา ตั้ ดั้ม กรุง ฯ ไม่ ดำมารด จะ เข้า ตั้ ประชิด ได้ ด้วย กำดั่ง ปืนใหญ่ ไม่ ถึง กำดั่ง ปืน ของ ไทย ครัง นี้ พระเจ้าหงสาวดี ให้ เตรียม ปืนใหญ่ ที่ มี กำดั่ง มาก เอา มา ด้วย และ จ้างฝรั่ง โปรตุเกส ซึ่ง เป็น พวก ข่านาญการ ปืนใหญ่ เข้า มา ด้วย กว่า ๔๐๐ คน อีก ประการ หนึ่ง ส่ง เบียง อาหาร สำหรับ กองทัพ ที่ เคย อัดคัค ใน คราว ก่อน คราว นี้ ได้ เมือง เชียงใหม่ ได้ ใน อำนาจ เถนท์ ให้ เมือง เชียงใหม่ เป็น พนักงาน ส่ง ส่ง เบียง อาหาร ลง มา ทาง แม่น้ำ ให้ พอ ใช้ ใน กองทัพ

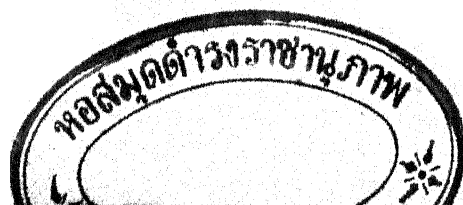
๑๔. ครัน กะเตรียมการ เสร็จ แล้ว พระเจ้าหงสาวดี ก็ ยก กองทัพ ใหญ่ มา ตั้ เมืองไทย เมื่อ เดือน ๑๒ ปี ฤศ พ.ศ. ๒๑๐๒ จัด กระบวนทัพ

๑๒ คือ ทาง ด้าน แม่สอด แขวง จังหวัดตากทุกวันนี้ แต่ในสมัยนั้นด้านตั้งอยู่ตำบลแม่ละเมา พันแม่สอดเข้ามา จึงเรียกว่าด้านแม่ละเมา.

ที่ ยก มาเป็น ทักษัตรีย์ ๕ ทักษัตร คือ ทักษัตรพระมหากษัตริย์ราชโอรส
 ทักษัตรหนึ่ง ทักษัตรพระเจ้าอริยราชบุตรเวทียุทธหนึ่ง ทักษัตรเจ้าแปรราช
 อนุชาทักษัตรหนึ่ง ทักษัตรเจ้าของอนุชาทักษัตรหนึ่ง ทักษัตรหลวงของ
 พระเจ้าหงสาวดี ทักษัตรหนึ่ง กองทักษัตรยาพลิม น้อย ยาเชอ อีก ทักษัตรหนึ่ง
 แด่เกณฑ์เจ้าฟ้าไทยใหญ่ให้เป็นกองพาหนะสมทบทุกทักษัตร ให้พระเจ้า
 เชียงใหม่คุม กองเรือดำเลียง สะเบียง อาหาร ตง มา บรรจบ ทักษัตรหลวง
 ที่ เมือง ตาก จำนวนที่ พระเจ้าหงสาวดี ยก มา ค่ะ เมืองไทย ครั้น นั้น ^{๑๓}
 กว่า ๒๐๐,๐๐๐

ฝ่าย กรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ คอบ พระราชดำเนินไป แล้ว ก็ เชิญ เน้น
 ว่าคงจะมีศึกหงสาวดียกมา พอลถึงระดู่ แต่ง จึงให้รวบรวม คน และ
 เก็บกวาด สะเบียง อาหาร เข้าไว้ใน พระนคร จัดเตรียม บั้มบปการ
 วางปืนใหญ่ น้อย รักษา หน้า เชิงเทินให้มั่นคง แล้วให้กองทัพออก
 ไป ตั้ง รักษา บั้มบ ชาน พระนคร ทั้ง ๕ ทิศ และให้ตระเตรียม เรือรบ
 เรือดำหรับ ถาดตระเวนไว้เป็นอันมาก แต่ครั้งนั้น ฝ่ายไทย เสียเปรียบ
 เป็นข้อใหญ่ที่ คาดการผิด ไปสำคัญว่าพระเจ้าหงสาวดี จะ ยกทัพหลวง
 มา ทาง ด้าน พระเจดีย์สามองค์ ตรง มา ค่ะ พระนครเหมือน ครั้นพระเจ้า
 หงสาวดี ตะเบงชะเวตี้ จึง หาได้ เตรียม ถึง การ ที่จะ รักษา หัดเมือง
 เหลือไม่ ครั้น พระเจ้าหงสาวดี บั้มบของ ยก เข้า มา ทาง ด้าน แม่ตะเภา

๑๓ ในพงศาวดารพม่าว่าจำนวนพล ๕๐๐,๐๐๐ เห็นว่ามากเกินไป.

พวก เจ้าเมืองเหนือทราบความก็ตกใจ ได้แต่ต่างเมืองต่างรีบ
รวบรวม ทัพเข้ารักษาเมือง ไม่ทันวางวิธีการช่วยเหลือแก่ไข
กันอย่างไร เพราะฉะนั้น กองทัพพระเจ้าหงสาวดี ยกมาเป็นทัพใหญ่
พอถึงเมืองกำแพงเพชร ก็ตีได้เมือง และจับตัวพระยากำแพงเพชรได้
โดยง่าย ครั้นได้เมืองกำแพงเพชรแล้ว พระเจ้าหงสาวดีจึงแต่ง
กองทัพให้ยกแยกกันไปเป็นสองทาง ให้พระเจ้าอังวะ พระเจ้า
ตองอูยกตรงไปตีเมืองพิษณุโลกทางหนึ่ง ให้พระมหาอุปราช
กับพระเจ้าแปรยกอ้อมไปตีเมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมือง
พิไชยทางหนึ่ง แล้วให้ลงมาบรรจบกันกับกองทัพที่ตีเมือง
พิษณุโลก ส่วนพระเจ้าหงสาวดีตั้งกองทัพหลวงอยู่ที่เมือง
กำแพงเพชร

กองทัพพระมหาอุปราชกับพระเจ้าแปรยกไปถึงเมืองสุโขทัย
พระยาสุโขทัยต่อสู้ได้รับกันเป็นสามารภ ทำดังไทยน้อยกว่าพม่า
มาก นักก็เสียเมืองสุโขทัย ตัวพระยาสุโขทัยพม่าก็จับได้ ฝ่าย
พระยาสวรรคโลก พระยาพิไชย เมื่อรู้ว่าเสียเมืองสุโขทัยแล้ว
ก็ไม่ต่อสู้พากันไปยอม อ่อน น้อมต่อพระมหาอุปราช ทั้งสองเมือง
กองทัพพม่าจึงยกไปรวมกันล้อมเมืองพิษณุโลกไว้ ฝ่ายพระมหา
ธรรมราชาต่อสู้ป้องกันเมืองเป็นสามารภ ถูกพม่าล้อมไว้จนสิ้น
เสบียงอาหาร แล้วเข้าเกิดไข้ทรพิษขึ้นที่ในเมือง พระมหา

ธรรม ราชาก็ ต้อง ยอม อ่อน น้อม ต่อ พระเจ้าหงสาวดี^{๑๕} เมื่อ เดือน
ยี่ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๐๖

๑๕. พระเจ้าหงสาวดีได้ให้เมืองเหนือแล้ว จึงให้พระมหาธรรมราชา
และเจ้าเมือง กรมการ ที่ ยอม อ่อนน้อม ก็อ น้ำ กระทำสัตย์แล้วให้
บังคับ บัญชา การ บ้านเมือง อยู่ ตาม เดิม ด้วย ประสงค์ จะเอาได้
เป็น ก้าว ค่อย ไป ข้าง หน้า แล้วให้จัด กระบวน ทပ် ที่ จะ ยก ลง มา
กรุงศรีอยุธยาให้รวบรวมเรือในหัว เมืองฝ่าย เหนือจัด เป็นกองทัพเรือ
ให้พระเจ้าแปร เป็น นายทัพ ยก ลง มา จาก เมือง พิษณุ โดก ทาง แม่ น้ำ
แควใหญ่ทัพหนึ่ง ส่วนทัพ บก นั้นให้พระมหาอุปราชเป็นปีกขวา
พระ อังวะ เป็นปีก ซ้าย พระเจ้า ตองอู เป็น กอง กลาง ยก ลง มา
ก่อน แล้ว พระเจ้า หงสาวดี ยก กองทัพหลวง ตาม ลง มา ให้พระ
มหา ธรรมราชา พระยาสุวรรณโคตมพระยาพิไชยมาใน กอง ทัพหลวงด้วย
และ ครั้ง นั้น พระเจ้า เชียงใหม่ เมกติ บิด พั่ว บอกรบด้วย เตี้ย ให้แต่
พระยา แฉนหลวง พระยา ล้าม ล้าน คมสะเบียง และ พาหนะลง มาตาม
เกณฑ์ พระเจ้าหงสาวดีขัดเคืองพระเจ้าเชียงใหม่ แต่ยังหาว่าประการ
ใดไม่ ให้ กองทัพ เมือง เชียงใหม่ คน ลำเลียง สะเบียง อาหาร ตาม
กองทัพ หลวง ลง มา

๑๕ เรื่องพระเจ้าหงสาวดีตีหัวเมืองเหนือคราวนี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าพระมหา
ธรรมราชาและผู้รักษหัวเมืองเหนือทุกเมืองเห็นว่าศึกใหญ่เหลือกำลัง ก็ยอมอ่อนน้อมต่อ
พระเจ้าหงสาวดี มิได้มีเมืองใดต่อสู้ เรื่องที่ไม่วต่อสู้ดังกล่าวในบรรยายนี้ ไม่ได้ความใน
พงศาวดารพม่า ยุติกันกับพระราชพงศาวดารจะบันทึกหลวงประเสริฐ.

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

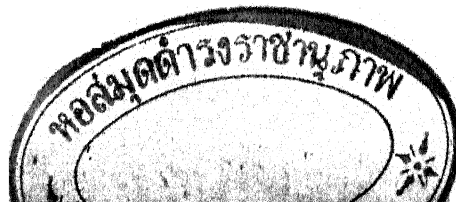
๑๒๑

ฝ่าย กรุงศรีอยุธยา เมื่อ ทราบ ว่า พระเจ้าหงสาวดี ยก กองทัพ เข้ามาตี หัวเมือง แหน่ อ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงให้จัดกองทัพ ให้พระรามคำแหง ราชโอรส ยกขึ้นไป ช่วย เมือง พิษณุโลก กองทัพ ยกขึ้นไป ถึง แขวง เมือง นครสวรรค์ ทราบ ว่า เสีย เมือง พิษณุโลก แก่ ข้าศึก แล้ว ก็ ถอย ลง มา ตั้งรับ ข้าศึก อยู่ ณ ที่ นั้น แห่ง หนึ่ง (เข้าใจ ว่าใน แขวง เมือง ไชยนาท)^{๑๕} กองทัพ พม่า ยก ลง มา ถึง ตรง นั้นได้รบ พุ่ง กับ กองทัพไทย เป็น สำมากร กองทัพไทยเอาปืนใหญ่ ลง เรือ เทียวได้ยิง ถูกพม่าล้มตายเป็นอันมาก จน กองทัพ ต้อง หยด ชะงัก อยู่ พระเจ้าหงสาวดี ให้ข้าหลวง ขึ้นไป เร่ง กองทัพ เรือ ของ พระเจ้าแปรให้รีบ ยก ลง มา ครั้น กองทัพ พระเจ้าแปร ยก ลง มา ถึง พม่าจึง เข้า ระดม ตี กองทัพ พระรามคำแหง ทั้งทางบก และทาง เรือพร้อม กัน กองทัพไทย มี กำลัง น้อย กว่า ด้านทานไม่ไหว ก็ต้อง ถอย ลงมา ยัง กรุงศรีอยุธยา

เมื่อ กองทัพ พระเจ้าหงสาวดี ยก ลง มา จน จะ ถึง กรุงฯ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงให้ กองทัพบกทัพเรือ ออก ระดม ตี กองทัพ พระเจ้าหงสาวดี ที่ใกล้ทุ่งมูพัต ได้รบกัน เป็นสำมากร อีกครั้งหนึ่ง กองทัพ

๑๕ ในหนังสือพระราชพงศาวดาร มีแต่เรื่องระชาธิไชยชนดุทธิ พระยารัตนวงศ์ออกไปไม่ทัน ความนอกนั้นได้ความจากพงศาวดารพม่า แต่พม่าว่าพระมหินทรเป็นแม่ทัพ ที่จริงคงเป็นพระรามคำแหงเป็นแน่.

ไทยสู้ไม่ได้ ก็ ต้อง ถอย กลับ เข้า พระนคร เลี้ย เรือรบ แก่ พม่าเข้าศึก
เป็น อัน มาก พระเจ้าหงสาวดี ก็ เคย ได้ บ้อม ชานพระนคร ทั้ง ด้าน
เหนือ ด้าน ตะวันตก และ ด้าน ตะวันออก แล้ว จึง ให้ กองทัพ เข้า มา
ตั้ง ด้อม พระนคร ไว้ ล้อม ด้าน ฝ่าย ลมเด็ญ พระมหาจักรพรรดิ เห็น
เข้าศึก มี กำลัง มาก นัก จะ เอา ชัยชนะ ใน การ รบ รุก ไม่ได้ จึง
เป็น แต่ ให้ เรือรบ เอา ปืนใหญ่ คอย เทียว ยัง มี ให้ เข้าศึก รุก เข้ามา โด่
พระนคร เพื่อ จะ ถ่วง เวลา ให้ เข้าศึก ต้อง เดือด ทฬ กัดไป เอง ด้วย
ขัด ดัน สะเบียง อาหาร หรือ มิฉะนั้น ก็ คง ต้อง ต่ำไป ใน เวลา จวนหน้า
เหนือ หาดาก ตง มา แต่ พระเจ้าหงสาวดี ได้ เตรียมการ เข้า มา โดย
รู้ ภูมิตำแหน่ง กรุงศรีอยุธยา มี กองทัพ เรือ และมี ปืนใหญ่ อย่าง กำลัง
มาก ด้วย เพียง พอ พอ ตั้ง ด้อม กรง ๆ แล้ว ก็ พยายาม ทำลายเรือ
รบ ของ ไทย ได้ หมด จน เห็น ว่า ไทย ไม่ อาจ จะ เอา ปืนใหญ่ ตง เรือ
ไป เทียว ได้ ยิ่ง ได้ ดัง แต่ ก่อน แล้ว จึง ให้ เอา ปืนใหญ่ เข้า มา ตั้ง จังกา
ยิง เข้า มา ใน พระนคร ถูก วัดวา บ้าน เรือน ราษฎร หัก พัง ลง ทุกๆ วัน
ครั้น เห็น ว่า ชาวพระนคร พากัน ครั่นคร้าม อยู่ แล้ว พระเจ้าหงสาวดี ก็มี
พระราชดำริ เข้า มา ยัง ลมเด็ญ พระมหาจักรพรรดิ ว่า จะรบ หรือ จะ
ยอม แพ้ วัเป็นไมตรี ก็ ให้ เดือก เอา อย่างหนึ่ง ใน พงศาวดาร
พม่า ว่า พวก ชาวพระนคร ทน ปืน พม่า ไม่ได้ พากัน กราบ ทูล ร้อง
ทุกข์ ลมเด็ญ พระมหา จักรพรรดิ จึง ยอม แพ้ วัเป็นไมตรี กับ พระเจ้า
หงสาวดี

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๒๓

ตรงนี้น่าจะวินิจฉัยสักหน่อย ว่าเหตุใดสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จึงยอมแพ้ข้าศึก เพราะเมื่ออ่านไปถึงเรื่องพระเจ้าหงสาวดีตีกรุงศรีอยุธยาคราวหน้า จะเห็นว่าถ้าไทยต่อสู้จริง ๆ ก็อาจรักษาพระนครไว้ได้ แต่ครั้งนี้เหตุใดจึงยอมแพ้ได้ง่าย ๆ ความข้อนี้เห็นว่าที่เพ่งที่พม่ายิงปืนใหญ่เข้ามาได้ถึงในพระนคร เห็นจะไม่พอเป็นเหตุที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจะยอมแพ้ คงจะมีเหตุอื่นอีกเป็นแน่ เมื่อพิจารณาไปเห็นว่าเหตุที่แพ้นั้น น่าจะเป็นด้วยข้างฝ่ายไทยที่รักษาพระนครไม่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ด้วยการสงครามครั้งนี้ พวกข้าราชการซึ่งเห็นว่าไม่ควรจะรบมาแต่แรก มีมากด้วยกันดังกล่าวมาแล้ว ครั้นเกิดศึกจนเสียเมืองเหนือและกองทัพกรุงไปพ่ายแพ้ถอยกลับมา ข้าศึกเข้าล้อมพระนคร พวกที่เห็นว่าไม่ควรรบจึงพากันโทษพระราเมศวร พระยาจักรี พระยาสุนทรสงคราม ว่าทงของอาจไปได้แล้ว ถ้ายอมเสียข้างเผือก ๒ ข้างแต่แรกแล้ว บ้านเมืองก็จะหาชุ่มเย็นอย่างนี้ไม่ ข้างในพระนครคงจะมีเสียงอย่างนี้อยู่โดยมาก ฝ่ายข้างพระเจ้าหงสาวดีที่มาชวนเป็นไมตรีครั้งนี้ ก็คงเป็นเพราะคิดเห็นว่าจะตีหักเอาพระนครศรีอยุธยาในคราวนั้นเห็นจะไม่ได้ ด้วยไปเสียเวลาดีหัวเมืองเหนือเสียก่อน ยังมีเวลาที่จะตีพระนครศรีอยุธยาอีก น้ำตากไม่ขำนัก เห็นว่าจะต้องคิดผ่อนผันในทางอุบายให้เป็นการยืดยาวต่อไป จึงมีราชดำรัสถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ว่า ถ้า ยอม เป็นไมตรี เสียโดยดี พอดี แก่ ความ อับระยศ อดสู แล้ว
ก็ จะ เด็ก ทัพ กลับไป แต่ ด้ ญญา ว่า จะ ไม่ เขา กรุงศรีอยุธยา เป็น
เมือง ชะเตย พระเจ้าหงสาวดี มี ราชสาส์น เข้า มา ว่าดังนี้ ก็ ต้อง
ใจ พวก ข้าราชการ ที่ ไม่ ยาก รบ อยู่ แต่ เดิม จึง พา กัน กราบ ทูล
ร้อง ทูล ขู่ ดมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ไม่ สามารถ จะ ชัดขึ้น คน มาก ได้
ก็ ต้อง ยอม เป็นไมตรี กับ พระเจ้า หงสาวดี กล่าวไว้ในหนังสือพระราช
พงศาวดารว่า มี ราชสั่ง ให้ ปลดกพลับพลา ที่ริมวัดหัดดาवास (คือ วัดข้าง
อยู่ ใกล้ วัด หน้า พระเมรุ) ให้ เชิญ พระพุทธรูป และ พระธรรม พระสงฆ์
ไป ประดิษฐาน เป็น ประทาน แล้ว ดมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กับ
พระเจ้าหงสาวดี ก็ เสด็จไป พบ กัน ที่พลับพลา นั้น พระเจ้าหงสาวดี
ทูลขอ ข้างเผือก เป็น ๕ ข้าง กับ ขอพระราเมศวร พระยาจักรี พระยา
สุนทร ดงคราม ซึ่ง เป็น หัว หน้า พวก ที่ คิด ต่อสู้ เขา ตัว ไป เสีย
ยัง เมือง หงสาวดี และใน พงศาวดาร พม่า ว่า พระเจ้าหงสาวดี ให้ ไทย
รับ ส่งด้วยช้างปีละ ๓๐ ช้าง เงินปีละ ๓๐๐ ชั่ง กับทั้ง ยอม ให้ ผลประโยชน์
ภาษี อากร ที่ เก็บ ได้ ใน เมืองมริท เป็น ของ พม่า ด้วย เพราะในสมัย
นั้น เมือง มริท เป็น เมือง ทำ ค้าขาย กับ ต่าง ประเทศ มี กำปั่น ไป มา
เต็ม อ ดมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ยอม ตาม ประสงค์ แล้ว พระเจ้า
หงสาวดี เด็ก ทัพ กลับไป ๑๖

๑๖ ในหนังสือพระราชพงศาวดารพม่า กล่าวว่าครั้งนั้นพระเจ้าหงสาวดีเอาสมเด็จพระมหา
จักรพรรดิไปเมืองหงสาวดีด้วย ส่วนกรุงศรีอยุธยาให้สมเด็จพระมหินทราธิราชครองเป็น
ประเทศราชขึ้นต่อเมืองหงสาวดีต่อมา ข้าพเจ้าเห็นว่าจะเป็นความจริงไปไม่ได้ ตัวจริงนั้น
เป็นแต่การขอมกันโดยปราณีปรานอม ถ้าข้าศึกจะเอาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไปเป็นเชลย
ไทยที่ไหนจะยอมเป็นไมตรี.

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๒๕

๑๖. พอตื่น ตึก หงส์าวดี ฝ่ายไทย ก็เห็นผลแห่งการ ที่แพ้ในทันที
เจ้าเมือง บัตตานี อันเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา ขกกองทัพ เรือ
เข้ามาช่วย กรุงฯ รักษา พระนคร ครั้ง นั้น (เห็น จะ ยก เข้า มา ถึง ต่อ
เมื่อ กองทัพ หงส์าวดี กลับไป แล้ว) มา เห็น ยอม แพ้ ชำคึก พระยา
บัตตานี ก็ เลย กำเริบ เข้าปล้น พระราชวัง แต่ไทย มี กำลัง มาก กว่า
ก็ ปรานปราม พอก แซก เมือง บัตตานี แดก พ่าย หนีไป ส่วน ทางเมือง
หงส์าวดี ซึ่ง ได้ ทำสัญญา เดิม รบ กัน ครั้ง นั้น ก็ เป็น แต่ ปรากฏ ภาย
นอก ว่า กลับ เป็น ไมตรี ดี กัน แต่ ที่ จริง สัญญา ที่ ทำ นั้น เดิม ขอ เพราะ
ความ ร้าย ให้ เกิด ผล ใน ภาย หลัง ต่อ มา เป็น อัน มาก ด้วย พระเจ้า
หงส์าวดี ต้อง การ จะ แผ่ อาณา เขตต์ เอา กรุง ศรีอยุธยา เป็น เมือง ขึ้น
ยก เรื่อง ข้างเผือก ขึ้น ข้าง เป็น แต่ อุบาย ที่ ยอม เป็น ไมตรี ก็ เพราะ
ดี กรุงศรีอยุธยา ยัง ไม่ได้ มี ใช้ เพราะ ดมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ยอม
ให้ ข้างเผือก เพราะ ฉะนั้น ถึง ทำ ทาง ไมตรี แล้ว ก็ ยัง คิด จะ เอา กรุง
ศรีอยุธยา เป็น เมือง ขึ้น อยู่ มี รุ ภัย พระเจ้าหงส์าวดี มา รู้ กำลัง เมือง
ไทย เห็น ว่า จะ ต่ หัก เอา ด้วย กำลัง นั้น ยาก จึง คิด อุบาย อาศัย
ทาง ไมตรี ซึ่ง มี ขึ้น กับ ไทย ครั้ง นั้น มา แลดู ความ ชอบ พอ พระ
มหา ธรรมราชา อุดหนุน ให้ มี อำนาจ ขึ้น ทาง หัว เมือง เหนือ ดมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิ จะ บังคับ บัญชา ว่า ก่อตัว ตั้ง แต่ ก่อน พระเจ้า
หงส์าวดี คอย กัดกัน อุดหนุน ข้าง พระมหาธรรมราชา ไว้ เป็น ดัง นั้น
มา เนื่อง ๆ จน ใน พระนคร ศรีอยุธยา เกิด กัน เหนง พระมหาธรรมราชา ๆ

ก็ต้องหนีไปพึ่งพระเจ้าหงสาวดียิ่งขึ้นทุกที เดี่ยวเป็นเหตุให้ไทย
เกิดแตกร้างกันขึ้นเอง ก็ถอยกำลังลงดังประสงค์ของพระเจ้า
หงสาวดีด้วยประการฉะนี้

๓๗. ก่อนที่จะกล่าวถึงเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นต่อมา จำต้อง
เล่าเรื่องแต่พระเจ้าหงสาวดี มีชัยชนะไปจาก กรุงศรีอยุธยาเมื่อคราว
ขอช้างเผือกนั้น กลับไปถึงเมืองหงสาวดีไม่ช้าก็ได้ข่าวว่าพระเจ้า
เมืองเชียงใหม่เมกุติคบคิดกับพระยา นครดำปอง พระยาแพ้ว พระยา
น่าน และพระยาเชียงแสนจะตั้งแข่งเมืองไม่ยอมขึ้นต่อเมืองหงสาวดี
เพราะถูกพระเจ้าหงสาวดีตีหมิ่นเมื่อคราวเกณฑ์ให้เมืองเชียงใหม่
ตั้งระบือของทัพที่มาตีกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดีทราบความ
ก็ยกกองทัพหลวงเข้ามาตีเมืองเชียงใหม่เมื่อปลายปีชวด พ.ศ. ๒๑๐๗
นั้น เหนียว พระมหาธรรมราชาให้ยกกองทัพหัวเมืองเหนือขึ้นไป
ช่วยด้วย ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่เห็นว่าข้าศึกเหลือกำลังก็ยอม
อ่อนน้อมต่อพระเจ้าหงสาวดี แต่เจ้าเมืองซึ่งเป็นคู่คิดดีคนนั้น
จับได้แต่พระยาเชียงแสนคนเดียว อีกสามคนหนีไปพึ่งพระเจ้า
ไชยเชษฐา กรุงศรีสัตนาคนหุต อยู่ ณ เมืองเวียงจันทน์ พระเจ้าไชย
เชษฐาไม่ยอมส่งตัวให้ พระเจ้าหงสาวดีขัดเคืองจึงให้พระมหาอุป
ราชายกกองทัพไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต ส่วนเมืองเชียงใหม่
นั้นก็ให้เจ้าหญิงจิริประภา กลับขึ้นครองเมืองแล้วพระเจ้าหงสาวดีก็
เลิกทัพหลวงกลับไปเมืองหงสาวดี เอาตัวพระเจ้าเชียงใหม่เมกุติ

สมัยเมื่อเกิดมหาอุทธรสงคราม

๑๒๗

ไปด้วย กองทัพ พระมหาธรรมราชา นั้น ก็ให้ เด็ก กลับ มาบ้านเมือง
เหวียน กัน

ฝ่าย พระมหาอุปราชา ซึ่ง ยก กองทัพไป ตี กรุงศรีสัตนาคนหุต ที่ใต้
หัวเมือง ร่าย ทาง เข้าไปโดยลำดับ จนถึง เมืองเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นราชธานี
ของ พระเจ้าไชยเชษฐาฯ ต่อสู้ เห็น เหลือ กำลัง ก็ทิ้งเมืองเวียงจันทน์เสีย
พา กองทัพหลบไป ซุ่ม อยู่ในป่า พระมหาอุปราชาได้เมืองเวียงจันทน์
จับได้ ญาติวงศ์ แดมเหลือ ดันมกานัดของ พระเจ้าไชยเชษฐาฯ ส่งไปเมือง
หงสาวดี แล้วให้ กองทัพ ออก ติดตาม พระเจ้าไชยเชษฐาฯ แต่พระเจ้า
ไชยเชษฐาฯ ขำนาญ ท้องที่ กว่า พวก หงสาวดี ถ้า กองทัพ ที่ไป ติดตาม
มี กำลัง มาก ก็ เตะบ เดี๋ย เด๋ย ถ้าเป็น กองน้อย ก็ ออก โจมตีเอา
แตก พ่าย กลับ มา กองทัพ หงสาวดี เทียว ติดตาม อยู่ จนถึง ระบุณ
ก็ จับ พระเจ้าไชยเชษฐาฯ ไม่ได้ พระมหาอุปราชา เห็น ไฟว์พลบอบซ้ำ
มาก นึก จึงให้ เรียก กองทัพ กลับไป ตั้ง รวมกัน อยู่ที่เมืองเวียงจันทน์
หมาย ว่า พอ สิ้น ระบุณ จึงจะให้ ออก ติดตามจับ พระเจ้าไชยเชษฐาฯต่อ
ไป พอ กองทัพ หงสาวดี ถอยไปรวม อยู่ที่ เมืองเวียงจันทน์ พระเจ้า
ไชยเชษฐาฯได้ที ก็ให้ เทียว ตี ตัด ตำเลียง สะเบียง อาหาร ซึ่ง จะ
ส่งไปยัง เมืองเวียงจันทน์ ทุก ๆ ทาง จน กองทัพ หงสาวดี ออกอยาก ไร้พล
พา กัน เจ็บ ใช้ ด้มตายลงเป็น อัน มาก พอ สิ้น ระบุณ พระมหาอุปราชา
ก็ต้อง รับ เด็ก ทิ้ง กลับไป ฝ่าย กองทัพ พระเจ้าไชยเชษฐาฯ กลับติดตาม

ตาม ตีไป จน ปลาย แดน กิตติศัพท์ ก็ เดื่อง ดือ ว่า พระเจ้าไชยเชษฐา มีชัย
ชนะ พระเจ้าหงสาวดี ใน ครั้ง นั้น

ฝ่าย พระไชยเชษฐา ได้ ราชธานี คืน ได้แต่ เมือง เบด้า เพราะ พวกล
หงสาวดี เก็บ ธิบ ทรัพย์สิน สมบัติ ทั้ง จั้ม เหล็ก และ ส้ม นม กำนัด ไป เลี้ยง
เกือบ หหมด พระเจ้าไชยเชษฐา จะ หาม เหล็ก ใหม่ จึง ให้ ราช ทูต เชิญ พระ
ราชสาส์น กับ เครื่องราชบรรณาการ มา ถวาย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ทูล ขอ พระเทพกระษัตริย์ ราชธิดา ไป เป็น อัครมเหสี ฝ่าย ข้าง กรุง
ศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กำนัด แค้น พระเจ้าหงสาวดี ก็ ยินดี ที่
จะ เป็น สัมพันธมิตร กับ พระเจ้าไชยเชษฐา แต่ เมื่อ ญ เวลานั้น พระ
เทพกระษัตริย์ ราชธิดา ประชวร อยู่ จะ ผิด เพี้ยน ให้ รอด อยู่ ต่อ ไป เกรง
ว่า พระเจ้าไชยเชษฐา จะ ผัน แปร ไป เป็น สัมพันธมิตร เลี้ยง กับ เมือง อื่น
จึง พระราชทาน พระแก้วฟ้า อัน เป็น ราชธิดา เกิด ด้วย พระ ส้ม นม แทน ไป
ครั้น พระเจ้าไชยเชษฐา ทราบ ว่า มิใช่ ราชธิดา ของ สมเด็จพระสุริโยทัย
ก็ไม่ พอ พระพุทธย์ ให้ พา พระแก้วฟ้า กลับ มา ส่ง ว่า จะ ขอ ประทาน
ธิดา พระเทพกระษัตริย์ ด้วย ประสงค์ จะ ใคร่ ได้ วงศ์ สมเด็จพระสุริโยทัย
ซึ่ง มี พระเกียรติยศ เป็น ยอด ของ สตรี ไป เป็น พระอัครมเหสี สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิ ก็ โปรด บัญชา ตาม

ก็ การ ที่ กรุงศรีอยุธยา กับ กรุงศรีสัตนาคนหุต ให้ ทูต ไป มา ว่า
กัน ด้วย เรื่อง ราชธิดา ครั้ง นั้น พระมหา ธรรมราชา ย่อม ทราบ ความ
เพราะ ทูต เติร ทาง ด้าน ส้มอ้อ (ใน แขวง มณฑล เพ็ชรบูรณ์) ไม่

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๒๕

ห่าง เมือง พิษณุโลก นึก ครั้น ทราบ ว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
จะ ประทาน พระเทพกระษัตริย์ไป ยัง กรุงศรีสัตนาคนหุต พระมหา
ธรรมราชาไม่เห็นชอบด้วย ด้วย พระเทพกระษัตริย์เป็น พระน้องนาง
ของ พระวิสุทธิกระษัตริย์ ร่วม พระมารดา เดียว กัน บาง ที่ พระวิสุทธิ
กระษัตริย์เองจะเป็นผู้ที่ไม่เห็นชอบด้วย ด้วยรู้ อยู่ ว่า พระเจ้าหงสาวดี
คง จะยก กองทัพ มา ตี กรุงศรีสัตนาคนหุต อีก พระมเหสี ดันมกำนัด
ของ พระเจ้าไชยเชษฐา เคย ถูก กองทัพ หงสาวดี จับไปได้ คราวหนึ่ง
แล้ว ถ้ามานี้ขึ้น อีก เกรง พระเทพ กระษัตริย์ จะไป เป็น อันตราย
แต่ใน เวลานั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ได้ พระทัย พระมหาธรรม
ราชาเสียแล้ว จึง มิได้ ทรงหารือ เรื่อง ที่จะ ประทาน พระเทพกระษัตริย์
แก่พระเจ้าไชยเชษฐา พระมหาธรรมราชาจะไป ทูลห้ามปรามสมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิไม่ได้ จึงให้ คน เร็ว รีบไป ทูล ความ แก่ พระเจ้า
หงสาวดี ๆ ก็ให้ กองทัพ มา ช่ม ดักดี ทาง อยู่ พอ ข้าหลวง กรุงศรี
อยุธยาเชิญพระเทพกระษัตริย์ไป กองทัพ พม่าก็ เข้าชิงนาง พาไป เลี้ย
ยัง เมือง หงสาวดี ฝ่าย พระมหาธรรมราชา คง อูบมาย บอก ลง มาทูล
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ว่า พระเจ้าหงสาวดีให้ มา ชิง พระเทพ
กระษัตริย์ไปโดย อำเภอ พระฤทัย พระมหาธรรมราชาหาได้รู้ เห็น
ด้วยไม่ ช่าง กรุงศรีอยุธยา ก็รู้ เท่าทัน พระมหา ธรรมราชา แต่
ไม่อาจ ว่ากล่าว อย่างไร ด้วย กัด พระเจ้าหงสาวดี อยู่ สมเด็จพระ

มหาจักรพรรดิ รู้ดีว่าอุปราชของตนอยู่ไม่ได้ จึงทรงมอบราชการบ้านเมืองแก่พระมหินทร^{๑๖} แล้วเสด็จออกทรงผนวช ข้าราชการทั้งหลายก็พากันออกบวชตามเสด็จด้วยเป็นอันมาก

การที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จออกทรงผนวชครั้งนั้น ที่แท้เดิมมีเหตุให้เกิดเหตุร้ายแก่บ้านเมือง เพราะทำให้เกิดรวนเรในราชการ อันเห็นได้ เช่น ที่ข้าราชการพากันออกบวชตามเสด็จด้วยเป็นอันมาก นั้นเป็นต้น แต่ข้อสำคัญนั้น คือที่เป็นเหตุให้พระมหาธรรมราชาสิ้นความยำเกรงกรุงศรีอยุธยา เพราะพระมหินทรเป็นแต่หนึ่ง ของพระมหาลี มีใช่เป็นพระราชบิดาเหมือนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เพราะฉะนั้นพอพระมหินทรขึ้นว่าราชการบ้านเมือง พระมหาธรรมราชา ก็ตั้งเกียจแย่ง จะต้องการอย่างไร ก็อ้างพระเจ้าหงสาวดี บังคับบัญชาลงมายังกรุงศรีอยุธยา พระมหินทรก็ต้องผ่อนผันทำตามด้วยเกรงอำนาจพระเจ้าหงสาวดี พระมหินทรได้ความคับแค้นพระหฤทัยหนักเข้า จึงคิดจะกำจัดพระมหาธรรมราชาเสีย คราวนั้นพระมหินทรได้พระราม (รณรงค ผู้ว่าราชการเมือง

๑๖ เรื่องสมเด็จพระมหินทราธิราชครองราชสมบัติ หนังสือพระราชพงศาวดารแย้งกันอยู่ บางฉบับนับตั้งต้นรัชกาลนี้แต่ครั้ง ๑ ไปจนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกลับเข้าราชการ แล้วไปนับเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคตแล้ว เป็นรัชกาลสมเด็จพระมหินทรครั้งที่ ๒ อีกคนหนึ่ง แต่บางฉบับนับรัชกาลสมเด็จพระมหินทรต่อเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคต ข้าพเจ้าเห็นชอบด้วย เชื่อว่าครั้งนี้เป็นแต่ได้สำเร็จราชการได้ฯ เพี้ยนชื่อ เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคต

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๓๑

กำแพงเพชร) ซึ่ง เอาใจ ออก หาก จาก พระมหาธรรมราชา มา อยู่ใน
กรุง ฯ เป็น ที่ ปรักษา จึง คิด กัน เป็น กถาอุบาย บอก ความ ตับไปยัง
พระเจ้าไชยเชษฐา ให้ ยก กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุตลงมา ตี เมือง
พิษณุโลก พระมหินทร จะ ยก กองทัพ กรุง ฯ ขึ้นไป ประหนึ่ง ว่า จะ
ไป ช่วย เมือง พิษณุโลก เมื่อ ได้ ที่ แล้ว ให้ ช่วย กัน จับ พระมหาธรรม
ราชา ให้ จง ได้ ฝ่าย พระเจ้าไชยเชษฐา ก็ แค้น พระมหาธรรมราชา อยู่
ด้วย เรื่อง พระเทพ กระษัตริย์ ครั้น พระมหินทร ขน ขึ้นไป ก็ สัมคิด
จึง ให้ ตระเตรียม กองทัพ พอ ถึง ระตูแต่ง ปดาบี่ขาน พ.ศ. ๒๓๐๘
พระเจ้าไชยเชษฐา ก็ ยก กองทัพ ลง มา ยัง เมือง พิษณุโลก แต่ ทำ
กิตติศัพท์ ให้ ปรากฏ แพร่หลาย ว่า มี ความ แค้น สัมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ที่ได้ ทำ สัญญา ว่า จะ ประทาน พระเทพกระษัตริย์ แล้ว แกล้ง ให้ ได้ ความ
อับยศ ขอดู จะ ลง มา ตี พระนคร ศรีอยุธยา แก่ แค้น แต่ ว่า จะ ตี
เมือง พิษณุโลก ก่อน เพราะ เป็น เมือง ด้าน อยู่ ข้าง ฝ่าย เหนือ
ฝ่าย พระมหาธรรมราชา เมื่อ ได้ ข่าว ว่า กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุต
ยก มา ยัง ไม่ ตังตั้ง ว่า จะ ยก มา โดย กถาอุบาย ของ พระมหินทร จึง
บอก ข่าว ตีกลง มา ยัง กรุงศรีอยุธยา ขอ กองทัพ ขึ้นไป ช่วย แล้ว ให้
ขน สะเบียง อาหาร ต้อน ผู้คน เข้า ใน เมือง พิษณุโลก ตระเตรียม
ป้องกัน เมือง เป็น สามารถ ยัง ไม่ วาง พระหฤทัย จึง ให้ บอก ไป ขอ
กองทัพ พระเจ้าหงสาวดี มา ช่วย อีก ทาง หนึ่ง พระมหินทร ได้ รับ
ไป บอก พระมหาธรรมราชา ขอ กองทัพ ขึ้นไป ช่วย ก็ สัมหมาย จึง มี

รับสั่งให้พระยาดำรงเดโชไชย กับพระยาท้ายน้ำ รับคุมกำลัง ด่วนหน้า
ขึ้นไป กองหนึ่ง เหมือนอย่างว่าจะให้ขึ้นไปช่วยรักษาเมืองพิษณุโลก
ดำรัสสั่ง เป็น ความดับไป แก่ พระยาดำรงเดโชไชย ว่า ถ้า กองทัพ
กรุงศรีสัตนาคนหุต กับ กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ขึ้นไปถึงพร้อม กันเมื่อใด
ให้พระยาดำรงเดโชไชยเป็นได้ ค้ำขึ้นใน เมือง ครั้นพระยาดำรง
เดโชไชย ด่วน หน้าไป แล้ว พระมหินทร จึ่ง จัด กองทัพเรือให้พระยา
ราม ซึ่งเป็น ที่ สุ่มหมายก คุม กอง หน้า พระมหินทร ได้ จึ่งเป็นจอมพล
ใน กอง หดวง ยก ตาม ขึ้นไป ยัง เมือง พิษณุโลก กองทัพ หน้า ตั้งอยู่
ที่ วัด จุฬามณี กองหดวง ตั้ง อยู่ ที่ ปาก พิง ข้างใต้ เมือง ลง มา

ฝ่ายพระยาดำรงเดโชไชยขึ้นไปถึงเมือง พิษณุโลก ก็ดับไป เข้า
เป็น พวก พระมหาธรรมราชา ทูล ความดับทั้งปวงให้ทราบ พระมหา
ธรรมราชา จึ่งให้ ห้าม กองทัพ กรุงฯ มิให้เข้าไปใน เมือง แล้ว คิดกด
อุบายให้ ทำ แพไฟ ขึ้น เป็น อัน มาก จุดไฟ ปลดปล่อยแพให้ลอย ลง มา
ใหม่ กองทัพเรือ กรุงศรีอยุธยา แยก วัน ลง มา จนถึงทัพหดวง ฝ่าย
ข้างกองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุต เมื่อรู้ ว่า กองทัพกรุงฯ ยกขึ้นไปก็ ก็เข้า
ระดม ตี เมือง พิษณุโลก รบ พุ่ง กัน เป็น สำมากร แต่ เวลานั้น กอง
ทัพ กรุงฯ ลอย ลง มา แล้ว กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุต ก็ ตี เขา
เมืองไม่ได้ พอได้ ข่าว ว่า กองทัพ พระยาตาก กับ พระยาเลอหญา
ซึ่ง พระเจ้าหงสาวดีให้ เข้า มา ช่วย พระ มหาธรรมราชา มา จวน จะ
ถึง เมือง พิษณุโลก พระเจ้าไชยเชษฐา ก็ เติบทัพไป เมืองเวียงจันทน์

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๓๓

พระมหินทร ทรง ทราบ ว่า กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุต เดิม กัดไป แล้ว
ก็ เด็ก ทิ้งหลวง กัดไป ดง มา กรุงศรีอยุธยา

๓๘. พอ เสร็จ การศึก พระมหาธรรมราชา ก็ออกไป เมืองหงสาวดี
ไป ทูล ร้องทุกข์ ต่อ พระเจ้าหงสาวดี ใน เรื่อง ที่ พระมหินทร คบคิด กับ
พระเจ้าไชยเชษฐา มา ทำร้าย พระเจ้า หงสาวดี ก็ ดมคเน จึง อภิเษก
พระมหาธรรมราชา ให้ เป็น พระศรีธรรมเพ็ญ^{๓๘} เจ้าฟ้าพิษณุโลก เรียก ใน
พงศาวดาร “เจ้าฟ้าสองแคว”^{๓๙} เป็นประเทศ ราช ขึ้น ต่อ เมืองหงสาวดี
มิให้ ขึ้น กรุงศรี อยุธยา ต่อไป

ฝ่าย พระมหินทร เมื่อ ถอยทัพ มา ถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว ครั้นทราบ
ความ ว่า พระมหา ธรรมราชา ออกไป เมือง หงสาวดี ก็ เข้า พระหฤทัย
ว่าคงไป พ้อง ร้อง ยุยง พระเจ้าหงสาวดี ให้ มา ทำร้าย กรุงศรีอยุธยา
เกรง การจะ หนักแน่น เหตุ กัดดัง ด้วย เหตุ ข้าราชการ รวบรวม
เป็น น้ำ หนึ่งใจ เดียว กัน จึง ไปทูล ถึงดอน ส้มแดงพระมหาจักรพรรดิ
ให้ ตามนอช เชิญ เสด็จ ขึ้น ว่า ข้าราชการ บ้าน เมือง ดัง แด่ ก่อน แล้ว

๓๘ นามว่า “ศรีธรรมเพ็ญ” นี้ ในหนังสือพระราชนิพนธ์พงศาวดาร ว่าเป็นพระนามถวาย
พระมหาธรรมราชาเมื่อทำพิธีราชาภิเษก แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสังเกตเห็นในนาม เจ้าฟ้าเมืองเชียงใหม่ ซึ่งไม่มีสามัญลักษณ์เมื่อในรัชกาลที่ ๕ ว่า
ที่จริงเป็นนามเจ้าประเทศราชตามธรรมเนียมของพม่า.

๓๙ ยศเจ้าฟ้า ปราภฏแรกใช้เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาในครั้งนี้เป็นครั้งแรก และคำ
ว่า “สองแคว” เป็นชื่อเก่าของเมืองพิษณุโลก.

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กับ พระมหินทร ก็รีบเสด็จขึ้นไปยังเมืองพิษณุโลกด้วยกัน ในเวลาพระมหาธรรมราชา ยังอยู่ที่เมืองหงสาวดี ให้รับ พระวิสุทธิกษัตริย์ราชธิดา ซึ่งเป็นมเหสีพระมหาธรรมราชา กับทั้งพระราชธิดามาจากเมืองพิษณุโลก หวังจะให้พระมหาธรรมราชาเป็นห่วง ไม่กล้าขอ กองทัพหงสาวดี มาตีกรุงศรีอยุธยา และครั้งนี้เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จกลับมาถึงเมืองนครสวรรค์ ให้พระมหินทรคุมกองทัพขึ้นไปยังเมืองกำแพงเพชร หวังจะทำลายเมืองเสียมิให้ข้าศึกอาศัยเป็นที่มั่นได้ต่อไป แต่เมื่อกองทัพยกขึ้นไปถึง ชุนอินทรีเด่นา กับชุนนางต่างใจ ซึ่งพระมหาธรรมราชาให้รักษาเมืองกำแพงเพชร ทราบว่ากองทัพกรุงฯ จะขึ้นไปทำลายเมืองกำแพงเพชร ด้วยเกิดเป็นอริกันกับพระมหาธรรมราชา ก็ไม่เข้าด้วย ช่วยกันรวบรวมกำลัง ยกออกปล้นกองทัพหน้าซึ่งเข้าไปตั้งอยู่ใกล้เมือง ครั้งนั้นกองทัพกรุงฯ ประมาทคิดว่า จะไม่มีผู้ใดต่อสู้ก็พ่ายแพ้พวกเมืองกำแพงเพชร พระมหินทรเห็นว่า จะทำการไม่สำเร็จ ก็เลิกทัพกลับลงมา

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จกลับมาถึงกรุงฯ ก็ให้ตั้งมือจัดการเตรียมป้องกันพระนคร ด้วยเกรงว่าจะมีศึกหงสาวดีมาในไม่ช้า และการเตรียมครั้งนี้ได้จัดการแก้ไขเพิ่มเติมเครื่องป้องกันพระนคร มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารหลายอย่าง คือ ให้แต่งป้อมเพชรแต่หอระบ และวางปืนใหญ่รายรอบพระนครให้

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๓๕

แข็ง แรง กว่า แต่ ก่อน กำแพง พระนคร ด้าน ตะวันออก ใน สมัย นั้น ยัง อยู่ ทาง ด้าน น้ำ ให้ ตั้ง ค่าย ราย นอก กำแพง ไป ตาม ริม แม่น้ำ อีก ชั้น หนึ่ง และ ให้ ปลุก หอ โทน ใน น้ำ ไกล ริมฝั่ง ออก ไป ๕ วา รอบ พระนคร มิให้ ช้าง คึก เอา เรือ เข้า มา ถึง ริม พระนคร ได้

ฝ่าย พระมหาธรรมราชา อยู่ที่ เมือง หงสาวดี ครั้น ได้ ทราบ ว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กับ พระมหินทร ขึ้น ไป รับ พระวิสุทธิกษัตริย์ กับ พระโอรสธิดา พา ไป ได้ เป็น ตัว จำนำ ที่ พระนคร ศรีอยุธยา ก็ ตก พระทัย รับ นำ ความ ไป กราบทูล แก่ พระเจ้าหงสาวดี ๆ จึง สั่ง ให้ เตรียม กองทัพ จะ มา ตี กรุงศรีอยุธยา ให้ พระมหา ธรรมราชา กลับ มา ก่อน ให้ มา เตรียม กองทัพ หวัง เมือง เหนือ ได้ แล้ว พระเจ้าหงสาวดี ก็ ให้ กะเกณฑ์ เมือง ประเทศราช แด่ หัวเมือง ขึ้น ทั้ง ปวง เข้า กองทัพ พอ ป้าย ระบุ ฝน พระเจ้าหงสาวดี ก็ ถอย กองทัพ ออก จาก พระนคร ใน เดือน ๑๑ ปี มะโรง พ.ศ. ๒๓๓๓ กระทบ ทับ พระเจ้าหงสาวดี ยก เข้า มา ครั้ง นี้ จัด เป็น ทับ กษัตริย์ ๗ ทับ คือ พระมหาอุปราชาทับ หนึ่ง พระเจ้าแปร ทับ หนึ่ง พระเจ้าคอง อู ทับ หนึ่ง พระเจ้าอังวะ ทับ หนึ่ง กองทัพ เหล่า นี้ มี กองไทยใหญ่ สมทบ ทุก ทับ แต่ ให้ พระราชบุตร ขึ้น ครอง เมือง หงสาวดี สมทบ กับ พวก เมือง เชียงใหม่ เชียงตุง อีก ทับ หนึ่ง ทับ ทดรอง ของ พระเจ้าหงสาวดี ทับ หนึ่ง กองทัพ ไทย ของ พระ

มหาธรรมราชา อีก ทัพ หนึ่ง จึง รวม เป็น ๗ ทัพ ด้วย กัน พงศาวดาร
พม่า ว่า รวมทุกทัพ เป็นจำนวนพล ๕๐๐,๐๐๐ ยกเข้ามาทางด่านแม่ตะเภา
แต่ มา ประชุม ทัพ ที่ เมือง กำแพงเพชร เหมือน อย่าง คราว ก่อน

ฝ่าย ข้าง กรุงศรีอยุธยาใน คราว นี้ไม่มี ท้าทาง ที่จะไป รบ พม่า ที่อื่น
ได้เหมือน คราว ก่อน เพราะ หัวเมือง เป็น กบฏ ไป เข้า ข้าง ซ้าคัก
เสีย ทั้ง หมด แม้ผู้คนใน มณฑล ราชธานี ก็ ต้นแตก หดหู่ เสีย มาก
รวบรวม ไพร่พลไม่ได้ เต็ม ตาม จำนวน เพราะ เหตุ เหล่า นี้ จึง ได้ แต่
เอา พระนคร เป็น ที่ มั่น คอย คอย ซ้าคัก อยู่ แห่ง เดียว กองทัพพระ
เจ้าหงสาวดี ก็ ยก ลง มา ได้ โดย สะดวก มา ถึง กรุงศรีอยุธยาแต่เดือน
อ้าย ให้ตั้ง ค่าย รายล้อม พระนครไว้ ด้านเหนือ พระเจ้าหงสาวดี
ตั้ง อยู่ทุ่งตุมพลี ข้างใน กรุง ฯ เอาปืนนารายณ์ตั้งหาญ ตั้ง “ในช่อง
มุมสับสรวรค์” (คือ ที่ บ่อ มุม เมือง ตรง โรง ทหาร ทุกวัน นี้) ยังไป
ถึง กองทัพ พระเจ้าหงสาวดี ถูก ทัพ ข้าง ม้า ถ่ม ตาย พระเจ้าหงสาวดี
ต้องให้ ถอยทัพ หดงไป ตั้ง ที่ บ้าน มหาพราหมณ์ ให้ พันทางปืนใหญ่
และให้ กองทัพ พระเจ้าคองอ ทัพพระยาพลิม ทัพ พระยาอภัยคามินี
ทัพมอญ เมืองเมะตะมะ ตั้ง ราย กันไป ข้างด้าน เหนือ ด้าน ตะวันออก ให้
กองทัพพระมหาอุปราชากับ กองทัพพระมหาธรรมราชาไปตั้งด้าน ตะวัน
ตก (ไม่ เป็น ด้าน สำคัญ ด้วย แม่น้ำกว๊าง มี ไร่ ทาง ที่ เข้า ตั้พระนคร

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๓๗

ให้ กองทัพ เจ้าเมืองสาครบุรี กับ กองทัพ เมืองเชียงใหม่ แด่ พวกเจ้าฟ้า
ไทยใหญ่ไปตั้ง ด้านใต้ให้ กองทัพพระเจ้าอังวะ ลง มาตั้ง พิเคราะห์
ตาม แผนที่ กองทัพ ซ้ำศึก ซึ่ง ตั้ง ต่อม กรุง ฯ คราวนี้ ไม่กล้าเข้ามา
ตั้งใกล้เหมือน คราว ก่อน คง เป็น ด้วยไทย มีปืนใหญ่ ที่มี กำลังแรง
มาก ชน คอยยิง กราด มี ให้ เข้ามาได้ และ การ รักษา พระนคร ต่อสู้
ครั้งนี้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้ พระยาราม เป็นผู้บัญชาการ
ทั่วไป พระยารามตั้ง ที่บัญชา การ ณ ท้อง ด่านมหาดวง แล้ว จัด กอง
แน่น เตรียมไว้สำหรับ เป็น กองหนุน พนักงาน รักษา หน้าที่ใน เวลา ต้อง
การ กำลังช่วย ด้าน ตะวันออก ตั้ง ด้าน แด่ ครั้ง นั้น สมเด็จพระมหา
จักรพรรดิให้ มี พระราชสาส์น ขึ้นไป ยัง กรุงศรีสัตนาคนหุต ขอให้
พระเจ้าไชยเชษฐา ยก กองทัพ ลงมา ช่วย เป็น คือก กระทบ อีกทางหนึ่ง
๑๔. ใน พงศาวดาร พม่า ว่า เมื่อ กองทัพ หงสาวดี เข้า ตั้ง ต่อม
กรุง ฯ แล้ว พระเจ้าหงสาวดี เรียก แม่ทัพ ทั้งปวง มา ประชุมปรึกษากการ
ที่จะ ตี พระนคร ศรีอยุธยา พระมหาอุปราช เห็น ว่า กำลัง กองทัพ
ที่ ยก มา มี มาก ควร จะ เข้า ตี หัก เอา พระนคร ให้ พร้อม กัน ทุกด้าน
ให้ได้ กรุงศรีอยุธยา เสียโดยเร็ว เพราะ ถ้าช้าวันไป จะเกิด ความลำบาก
ด้วย เรื่อง สะเบียง อาหาร อีก ประการ หนึ่ง ถ้า ช้าวันไป ถึง ฤดูฝน
ก็ จะ ทำการไม่ ถนัด พระเจ้าหงสาวดีไม่ เห็น ชอบ ด้วย ว่า กรุง
ศรีอยุธยา มี แม่น้ำ ต่อม เป็น ที่ คับขัน มัน คง ยัง ไม่ เหมือน เมือง ขึ้น

แล้ว การ ที่ไทย จัด บัณฑิต บ้างเมือง ก็ เตรียมไว้ เป็น ตำราภักดิ์ ถึง
คน น้อย ก็ อาจ จะ รู้ คน มาก ได้ ถ้า ยก เข้า ตี พร้อ ม กัน ทุก ด้าน ดัง ว่า
จะ เลี้ย ร ี พด ด้ ม ตาย มาก นั ก ถ้า ฉวย ตี ไม่ ได้ ดัง คัด ก็ จะ พากัน เลี้ย ที่
ข้าศึก ทุก ทัพ จำ จะ ต้อง กิด อ่า น ตั ก รุง ๖ โดย วิธึ ถึง จะ ข้า วัน ไป ก็
อย่า ให้ มี ทำ ทา ง ที่ จะ เลี้ย ที่ ไทย ได้ ด้วย คุ เมือง ยัง แคบ ๒๐ ด้าน อื่น
เป็น แต่ ให้ ด้ อ ม ไว้ ให้ มั่น คง พระเจ้า หงส์ วดี จั ง ย้าย ค่าย หด วง มา ตั้ง
ที่ ใกล้ วัด มเหยงค์ ข้าง ด้าน ตะวัน ออก ให้ กองทัพ พระมหาธรรมราชา
ไป เที้ย ว คัด ตัน ตาต ด้ ม มา ให้ มาก แล้ว ให้ พระมหา อุปราชา เป็น ผู้
อำนวยการ ตั พระนคร ให้ ตั้ง ค่าย แหนว แรก ห้าง คุ เมือง ออก ไป ประมาณ
๓๐ ด้ น ก่อน อาศัย ค่าย นั้น จัด การ เตรียม พร้อ ม แล้ว ก็ ให้ รุก เข้า มา
ตั้ง ค่าย อี ก แหนว หนึ่ง ห้าง ค่าย เก่า เข้า มา ประมาณ ๓๐ ด้ น ชู ดิน ทำ
ด้ นาว เพลาะ และ ถม เขิง เทิน แล้ว เขา ไม่ คัด บั ก รวย เป็น ด้ ว ระ เนียด
กัน บั น ที่ ยิง ไป จาก ใน พระนคร พวก หงส์ วดี ที่ เข้า มา ตั้ง ค่าย ถูก
ชาว พระนคร เขา บั น ใหญ่ ยิง ด้ ม ตาย ตง เป็น อัน มาก จะ เข้า มา ทำ การ
กตาง วัน ไม่ ได้ ต้อง ถอย เข้า มา ตั้ง ค่าย ค่อ เวต กตาง คั น เจ้าหน้า ที่
ใน พระนคร ก็ แ่ ก กอง อาสา ออก ทะ ดง พ้น ด้ ร ู บ กัน มี ได้ ชาด พระเจ้า

๒๐ คุ เมือง ตอน นี้ ก็ ่อ แต่ หั ว ร (เหนือ วัง จันทร) ลง มา จน ปาก เข้า สาร (หน้า วัด
สุวรรณ) ใน สมัย นั้น ยัง เป็น ครอง แคบ พัง ชุ ด กว้าง ออก ไป ใน รัช ชาติ หลัง แต่ เดียว นี้
ตาช น้ำ กัด กว้าง กลาย เป็น แม่น้ำ แล้ว.

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

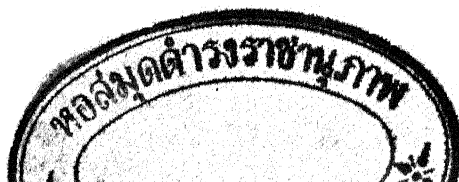
๑๓๕

หงส์วดี ต้องให้ไพร่พลมาเพิ่มเติมอีก เป็นอันมาก จึงตั้งค่ายแนวที่สองดังได้ ครั้นทำค่ายแนวที่สองมั่นคงแล้ว ก็ให้รุกเข้ามาตั้งแนวที่สามถึงคูเมือง

ตอนนี้ใกล้ค่ายไทยๆ ยังได้ถนัดถูกพวกหงส์วดี ต้ม ตาย ตง มาก กว่าแต่ก่อน ต้องขุดอุโมงค์เดิน บัง ตัวเข้ามาเป็นหลายสาย ครั้นใกล้ถ้ำน้ำแล้ว จึงขุดอุโมงค์ เดิน กันตามแนว ค่าย ทำการ แต่ใน เวลา กลางคืน พยายาม อยู่ กว่าสอง เดือนจึงเข้ามาตั้ง ค่าย แนวที่สามได้ถึงคูเมือง แต่ ก็ มา คิด อยู่ เพียง นั้น ด้วย พวกชาวพระนคร ยัง รักษา หน้าที่ แข็งแรง พวกหงส์วดี จะข้ามคูเมืองเข้ามา ถูกไทยยิง ต้ม ตาย ต้อง ถอย ถดถอย ออกไป หลาย คราวข้ามเข้ามาไม่ได้ พระเจ้าหงส์วดี เห็นว่า กำจัด รักษาพระนคร ยังแข็งแรงนัก ทั้ง เครื่อง อาวุธยุทโธปกรณ์ และ สะเปียง อาหาร ก็ ยังหา มาได้โดยทางทะเล จึงให้ กองทัพเรือ อ้อม ลง มาทาง ตะพาน เสาเข้า (คือที่เรียกว่าคลองตึกทุกวันนี้) มาออกบางไพร่ ลง มาตั้งตรวจตรา รักษา ตำแม่ไม้ แต่เมืองชนบุรี เมืองนนทบุรี ขึ้นมา ก็กระเรือมิให้ขึ้นมาดังของถึงพระนครได้ แล้วให้ระดมคนเข้าถมคู ทำถนนข้ามเข้ามาตีพระนคร ให้แบ่งหน้าที่กันทำเป็นสามทางๆ ข้างใต้ให้พระมหาอุปราชฯ ถมคู ทำถนนเข้ามาตรง เกาะแก้ว (คือตรงหน้าวัดสุวรรณบัติน) ทางหนึ่ง ทางกลางให้พระเจ้าแปร คุมพล ทำถนนข้ามคูเข้ามาที่วัดจันทร์ตรงบางเขียน (คือที่ตรงสถานีอยุธยาบัติน) ทางหนึ่ง ทางเหนือให้กองทัพพระเจ้าอังวะ ถมคู ทำถนนเข้ามาตรง

ตะพานเกลือ (ที่ได้ วัจจันทรเกษม) อีก ทางหนึ่ง พระเจ้าหงสาวดี
 คาดโทษ ว่า ถ้าทางไหน ทำไม่สำเร็จ จะเอาโทษแม่ทัพ ถึง ชีวิต พระมหา
 อุปราชา พระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะ ต่าง เกรง พระราช อาชญา ก็ให้เอา
 ไม่คาด ทำ ทบทุ พอบ บัง ตัวไพร่พล แล้ว รับเร่ง ขับขี่ขึ้น เข้า มา ถม คดของ
 ชาว พระนคร เอาปืน ยิง ตาย เสีย มาก กว่า มาก พวก หงสาวดี ก็ยัง
 ขับ ขัน หนุน เนื่อง เข้ามา คน ข้าง หน้า ตาย ลง คน ข้าง หลัง ก็ เอา ดิน
 ถม ทับศพ เลย มา ด้วย ความ กลัว อาชญา พระเจ้า หงสาวดี เป็น กำดัง
 ใน ขณะนี้ เสด็จ สมเด็จ พระมหาจักรพรรดิ ประชวร สวรรคต
 ชาว พระนคร ก็ มีความ ว่า เหว่ สมเด็จ พระมหินทราธิราช ราชโอรส
 ซึ่ง รับ รัชทายาท ทั้ง พระยาราม และ พวก นายทัพไทย เห็น ว่า ไพร่พล
 พากัน ย่อท้อ จะ รักษา ค่าย ริม คู เมือง ไว้ไม่ได้ ก็ ให้ กองทัพ ถอย เข้า
 มา ค่าย อีก แนว หนึ่ง ข้าง ใน พระนคร เอา กำแพง เมือง เป็น แนว
 หน้า ต่อ ลู่ ซ้ำคัก พระเจ้า หงสาวดี เห็น ได้ ที่ ก็ ให้ ขับพล เข้า ต่ พระนคร
 ทาง ด้าน ตะวันออก พร้อม กัน ซ้ำคัก เข้า เมือง ได้ ที่ ตรง เกาะ แก้ว แต่
 พระมหาเทพ ผู้ เป็น นาย ด้าน ตรง นั้น เข้มแข็ง ใน การ คัด เขา ค่าย
 แนว ใน เมือง ที่ ทำขึ้นใหม่ เป็น ที่ มั่น ต่อ ลู่ รับ ซ้ำคัก ไว้ อยู่ พวก หงสาว
 ดี จะ ตี หัก เอา พระนคร ไม่ได้ ทัพ ดัน ตาย ลง มาก นั้ ก็ ต้อง ถอย
 ซ้ำม คู กลับ ออกไป.

๒๐. พระเจ้าหงสาวดี พยายามตี กรุงศรีอยุธยา มา ถึง ๕ เดือน ยังไม่
 ได้ พระนคร ก็ เกิด วิกฤต เพราะ จน จะ ถึง ฤดูฝน จึง ปรีกษา พระมหา

สมัยเมื่อเกิดมหาอุทกสงคราม

๑๔๑

ธรรมราชาว่า ทำอย่างไรดี จึงจะให้เสร็จ คักเสียได้โดยเร็ว พระ
มหา ธรรมราชา ทูล ว่าที่ ชาว พระนคร ยังไม่ ยอม แพ้ เป็น เหตุ ด้วย
พระยาราม คน เดียว พระมหา ธรรมราชา จะ ต้อง ว่ากล่าว ดุ จึง มี
หนังสือ ดับให้ ข้าหลวง เดิม ถู เข้า มา ถวาย พระวิสุทธิ ฤทธิ ษั ตร์ ยี่ ว่า
คัก หงสาวดดี เข้า มา ประชิด คัด พระนคร ถึง เพียง นี้ แล้ว ไม่ พอ ที่ ส้ม เต๋จ
พระมหินทราธิราช จะ คัด ดึง ค่อ ลู้ ให้ ผู้ คน ด้ม ตาย ค่อ ไป ควร จะ
มา ว่ากล่าว เป็น ไมตรี กับ พระเจ้า หงสาวดดี เสีย เหมือน อย่าง ครัง เมื่อ
ขอ ข้างเผือก เหตุการณ์ ทั้งปวง ที่ได้ เป็น มา นั้น ได้ ยิน พระเจ้า หงสาวดดี
ครัด อยู่ ว่า เป็น เพราะ พระยาราม คน เดียว ยุง ให้ ญา คิ แดกร้าว
กัน ขึ้น ถ้า ส้ม เต๋จ พระมหินทร ดัง ตัว พระยาราม ออก มา ถวาย เสีย
พระเจ้า หงสาวดดี ก็ คง จะ ยอม เป็น ไมตรี เหมือน อย่าง ครัง ก่อน พระ
วิสุทธิ ฤทธิ ษั ตร์ ยี่ นำ หนังสือ นั้น ไป ถวาย ส้ม เต๋จ พระมหินทร ๆ จึง ให้ ข้า
ราชการ ทั้งปวง ปรึกษา กัน ว่า จะ ควร ทำ ประการ ไດ ใน ขณะ
นั้น ข้า ราชการ ทั้ง ปวง เห็น ว่า การ ค่อ ลู้ บัอง กัน พระนคร เสีย เปรี๊ยะ
ข้า คัก มาก นั้ ไม่ มี ทาง ที่ จะ ชนะ ได้ ก็ พา กัน ย่อ ท้อ แม้ ตัว
พระยาราม เอง ก็ ดั้น ความ คิด จึง เห็น พว้อม กัน โดย มาก ว่า ควร จะ
ขอ เป็น ไมตรี กับ พระเจ้า หงสาวดดี ตาม ที่ พระมหา ธรรมราชา แนะนำ เข้า
มา ส้ม เต๋จ พระมหินทร จึง อาราธนา ส้ม เต๋จ พระสังฆราช ให้ เป็น
ผู้ นำ ราชทูต ออก ไป เจรจา ขอ เป็น ไมตรี กับ พระเจ้า หงสาวดดี และ ให้
ราชทูต พา ตัว พระยาราม ออก ไป ถวาย พระเจ้า หงสาวดดี ด้วย พระเจ้า

หงส์ดำดีให้รับ ตัว พระยารามไว้แล้ว จึงให้แม่ทัพ ทั้งปวง ประชุม
ปรึกษา กัน ว่า จะ ควร เป็นไมตรี กับ สมเด็จพระมหินทร หรือประการ
ใด แม่ทัพ ทั้งปวง ทูล ว่า กรุงศรีอยุธยา เหมือน หนึ่ง อยู่ใน เงื้อม มือ
แล้ว ที่ จะ ยอม เป็นไมตรี หา ควรไม่ พระเจ้าหงส์ดำดี จึง มี รับสั่ง แก่
ราชทูต ว่า ถ้า สมเด็จพระมหินทร จะ ใ้ใคร ให้เด็ก ส่งคราม ก็ ต้องรับ
แพ้ เป็น ชะเลย อย่า มี ข้อ ความ ขอ ร้อง เป็น เงื่อนไข อย่างไร จึง จะ
ยอม ราชทูต นำ ความ กลับ เข้า มา ทูล สมเด็จพระมหินทร ก็ มี รับสั่ง
ให้ปรึกษา ข้าราชการ เหมือน หน หนึ่ง คราวนี้ ข้าราชการ ทั้ง ปวง เห็น
แน่ แก่ใจ ว่า พระเจ้าหงส์ดำดี หมาย จะ เทครัว เอา ชาวกรุงศรีอยุธยา
ไป เป็น ชะเลย ต่าง ก็ โกรธ กัน พากัน มี มานะ ทูล อาสา สมเด็จพระ
มหินทร ว่า จะ รับ คัก หงส์ดำดี ค่อไป จน กว่า จะ ถึง ระบุ น้ำหตาก
พระเจ้าหงส์ดำดี ก็ จะ เด็ก ทัพ กลับไป เอง ขอ อย่า เพ้อ ให้ยอม แพ้ แก่
พระเจ้าหงส์ดำดี สมเด็จพระมหินทร ทรง เห็น ชอบด้วย กับ ญัตตาม
จึง ให้ ตรวจ คราวบ้องกัน พระนคร ให้ กวดขัน ยิ่ง ขึ้น หา ออกไป ยอม
อ่อน น้อม ค่อ พระเจ้าหงส์ดำดีไม่

ใน ขณะ นั้น พระเจ้าไชยเชษฐา กรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่ง สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิได้ ขอให้ มา ช่วย กรุงศรีอยุธยา ยก กองทัพ ลง มา
ทาง เมือง เพี้ยบุรณ์ พระเจ้าหงส์ดำดี ทรง ทราบ ความ จึง ปรึกษา
กับ พระมหา ธรรมราชา แล้ว คิด กถอบาย ให้ พระยาราม แต่ง หนึ่งสี่
ปลดอมเป็นคู่อกัษรกรุงศรีอยุธยามั่นไปถึงกองทัพอกรุงศรีสัตนาคนหุต

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๔๓

ว่า กองทัพ หงสาวดี ที่ มา ค้าง ด้อม กรุง ฯ นั้น เดียว นี้ อ่อน กำจัดระด้า
ระด้า ย่อยแล้ว ขอให้ กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุต รับ ยก ลง มาช่วย
ตี กระทบ กองทัพ หงสาวดี คง จะแตกพ่ายไป ให้พวกไทยในกองทัพ
พระมหา ธรรมราชา ถือ หนึ่งลื้อ นั้นไป แล้ว พระเจ้า หงสาวดี จึง ให้
พระมหา อุปราชา ยก กองทัพ ขึ้นไป ชุ่ม อยู่ใน แขวง เมือง สระบุรี คอย
ตี กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุต ที่ จะ ยก ลง มา ฝ่าย พระเจ้าไชยเชษฐา
ได้รับ ศุภอักษรตอบ มิได้ ส่งด้อย ว่า เป็น กตอบาย ก็ เร่ง ให้ กองทัพ
รับ ยก ลง มาโดย ประมาท กองทัพ หน้า มา ถึง แขวง เมือง สระบุรี ที่
พระมหา อุปราชา ชุ่ม อยู่ ก็ ออก โจม ตี กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุตไม่ทัน
รู้ตัวแตก พ่ายยับเยิน เลี้ยวข้าง ม้า ผู้คน พระมหา อุปราชา จับ มา ได้
เป็น อัน มาก พระเจ้าไชยเชษฐา เห็น ว่า จะ เอา ชัยชนะ ชำคักไม่ได้
ก็ ถอยทัพ กลับไป กรุงศรีสัตนาคนหุต.

๒๓ ฝ่าย พระเจ้า หงสาวดี มี ชัยชนะ กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุตแล้ว
ให้ เข้า ระดม ตี กรุงศรีอยุธยา อีก หลาย ครั้ง ก็ เข้า เมือง ไม่ได้ ด้วย ใน
ตอนนี้ ข้างใน กรุง ฯ ข้าราชการ ทั้งปวง พร้อมกัน เป็น น้าหนึ่งใจเดียว
ช่วย กัน ต่อสู้ เป็น สามารถ พระมหา ธรรมราชา รับอาสา เข้า มา เฝ้า
ความ กับ ชาว พระนคร ประสงค์ จะ เกี้ยยกล้อม ให้ ยอม แพ้ โดย ตี
พวก ชาว พระนคร ก็ ไม่ พัง กลับ เอาปืน ยิง พระมหา ธรรมราชา ต้อง
หนี กลับ ออกไป จนถึง เดือน ๗ ยัง ตี ไม่ได้ กรุงศรีอยุธยา พระเจ้า
หงสาวดี ก็ มี ความ วิทก หนัก ขึ้น ด้วย โกลั้ระดู น้ำ เข้า มา ทุกที่ จึง

คิด กตอุบาย เอาพระยาจักรี ซึ่งได้ตัวไป จาก กรุงศรีอยุธยา พร้อมกับ
พระราเมศวร นั้น มาเกลี้ยกล่อม พระยาจักรี รับ อาสา จะ เข้า มา เป็น
ผู้คิด พระเจ้าหงสาวดี จึง แก้ง ให้ จำ พระยาจักรี แล้ว เอา ตัว ไป
คุมไว้ใน ค่าย ทาง ด้าน ตะวันตก ตั้ง เป็น ความลับไป แก่ นายทัพ ที่ ควบคุม
ให้ แก้ง ทำ ละเอียด ให้ พระยาจักรี เห็น ได้ เวลากลางคืน วัน หนึ่ง
พระยาจักรี เห็น มา ทิ้ง เครื่อง พันทนาการ เข้า มา หา เจ้าหน้า ที่ รักษา
พระนคร ทาง ด้าน วัดสัลวรรค์ ครั้น รุ่ง เข้า นายทัพ พม่า เข้า ให้ เอา
ผู้ คุม มา ตัด ศีรษะ เลียบ ไว้ ที่ ริม น้ำ ให้ ไทย เห็น จะ มิ ให้ สงสัย ว่า
แก้ง ปลอ่ย พระยาจักรี เข้า มา ฝ่าย สมเด็จ พระมหินทร ไม่ ทรง ทราบ
ว่า เป็น กตอุบาย ของ พระเจ้า หงสาวดี สำคัญ ว่า พระยาจักรี เห็น เข้า
มาได้ เอง ก็ ทรง ยินดี ด้วย พระยาจักรี เคย เป็น ข้าราชการ ชั้น ผู้ใหญ่
ทั้ง ได้ ต่อสู้ พระเจ้า หงสาวดี เมื่อ คราว ก่อน จึง ตั้ง พระยาจักรี ให้
เป็น ผู้บัญชาการ รักษา พระนคร แทน ที่ พระยาราม พระยาจักรี ก็ ตั้ง
ต้น คิด กตอุบาย ทำ ทรยศ ต่าง ๆ เป็นต้นว่า พระศรีเสาวราช น้องชายของ
พระองค์ ๓ ซึ่ง ช่วย บัญชาการ รบพุ่ง ข้าราชการ แข็งแรง พระยาจักรี ก็ ทูล
ยุยง สมเด็จ พระมหินทร ว่า จะเป็น ขบฏ จน ต้อง ถูก ดำริ โทษ ข้าราชการ
คนไหน ที่มี มือ ต่อสู้ ข้าราชการ เข้มแข็ง พระยาจักรี ก็ แก้ง ย้าย
หน้า ที่ ให้ ไป รักษา การ ทาง ที่ จะ ไม่ มี ข้าราชการ เข้า มา เอา คน ที่ เห็น ว่า
อ่อนแอ มา รักษา หน้า ที่ ๆ สำคัญ พระยาจักรี พยายาม ทำการ ทรยศ
มา จน เห็น ว่า การ รักษา พระนคร อ่อนแอ มาก อยู่ แล้ว ก็ ตอบให้

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๔๕

สัญญา ออกไป ยัง กองทัพ พระเจ้าหงสาวดี ๆ จึงให้ เข้าระดม ศัพรนคร
พร้อม กัน ทุก ด้าน ก็ เลี้ย กรุง ๆ แก่ พระเจ้าหงสาวดี เมื่อ ณวันอาทิตย์
เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำปี มะเส็ง พ.ศ. ๒๓๑๒ คิด เวตา ตั้ง ต้อมไว้ ถึง ๘ เดือน

ใน พงศาวดารพม่า กล่าว ว่า พอ พระเจ้าหงสาวดี ได้ กรุงศรีอยุธยา
แล้ว ไม่ ชำ น้ำ ก็ หตาก ลง มา ท่วม ที่ ตั้ง กองทัพ อยู่ แต่ ก่อน เทบ ทัว
ทุก แห่ง และ ว่า ถ้า หาก พระเจ้า หงสาวดี ได้ ไม่ ได้ กรุงศรีอยุธยา อย่าง
ซ้ำ อีก ลัก เดือน หนึ่ง ก็ จะ ต้อง เด็ก ทัพ กลับ ไป เรื่อง รว เป็น เช่น นี้
จึง น่า เสียใจ ว่า เพราะ ไทย ทยศ กันเอง หา ไม่ ก็ เห็น จะ ไม่ เลี้ย กรุง ๆ
ใน ครั้ง นั้น แต่ ว่า พระยาจักรี ผู้ ทยศ นั้น ใน หนังสือ พงศาวดารพม่า
ว่า พระเจ้า หงสาวดี จะ ปุณ บำ เน็จ ตั้ง ให้ เป็น เจ้าเมือง พิษณุโลก ตัว
เอง ขอ สมักร ไป รับ ราชการ ที่ เมือง หงสาวดี คง เป็น เพราะ ไม่ กัด
จะ อยู่ ดู หน้า ไทย ด้วย กัน ได้ พระเจ้า หงสาวดี เอา พระยาจักรี ไป เตียง
ไว้ ได้ หนึ่ง อย่าง หนึ่ง แล้ว ก็ พาด เอา ความ ผิด ให้ ประหาร ชีวิต เลี้ย ด้วย
เกลียด ชัง ว่า เป็น คน คิด ทยศ ต่อ บ้าน เมือง ของ ตัวเอง ค่ะ

พระเจ้า หงสาวดี ได้ กรุงศรีอยุธยา ได้ ครั้ง นั้น ถือ ว่า ได้ ด้วย ต้อง
รบพุ่ง เลี้ย วิวาท เป็น อัน มาก จึง ให้ ทำ แก่ พระนคร ศรี อยุธยา อย่าง
เมือง ชะเตย ให้ เก็บ รับ ทพยั สมบัติ ทั้ง ปวง บรรดา ที่ ต้อง การ และ
ให้ รวบรวม ผู้ คน พด เมือง ทั้ง ชาย หญิง กวาด เอา ไป เป็น ชะเตย เหลือ
ไว้ ให้ ประจำ เมือง แต่ ๓๐,๐๐๐ คน ส่วน สมเด็จ พระมหินทราธิราช

กับ ทั้ง พระญาติ วงศ์ และ ข้าราชการ โดยมาก ก็ให้ คุมเอาไป เมือง
หงสาวดี ด้วย แต่ สมเด็จพระนรินทร์ไป ประชวร สวรรคตเสีย กลาง
ทาง หาไปถึง เมืองหงสาวดีไม่ สมเด็จพระนรินทร์ราชเลวยราชย์
อยู่ได้ปีหนึ่ง นับ เป็น ที่ สุด กษัตริย์ ใน ราชวงศ์ สุพรรณภูมิ ๓๓ องค์
ซึ่งได้ ครอง กรุง ศรีอยุธยา ตลอด เวลา กาล ๑๘๖ ปี.

พระเจ้าหงสาวดี พักอยู่ที่ กรุงศรีอยุธยา จน ตตอด วรรคต ให้
สร้าง พระสถูปใหญ่ไว้ เหนือพระเกียรติที่วัดมหาธาตุของ ๒๐ องค์ หนึ่ง ครั้น
ถึง เดือน ๑๒ ปี มะเส็ง พ.ศ. ๒๑๓๒ พระเจ้าหงสาวดี จึง ยกทัพ กลับ
ไป ทาง เมือง พิษณุโลก แต่ นั้น กรุงศรีอยุธยา ก็ ตก เป็น ประเทศราช
ขึ้น แก่ พระเจ้าหงสาวดี มา ตตอด เวลา ๑๕ ปี จึงได้ กลับ เป็น อิสสระ
ด้วย พระเดช พระคุณ ของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดัง จะ บรรยาย
เรื่องใน ถิ่นหน้า หน้าต่อไป.

๒๑. พระสถูปเดิมพังเสียแล้ว องค์นี้ยังปรากฏอยู่ บัดนี้พระเจ้าบรมโกษฐ์ทรงสร้าง
แต่รูปปั้นฐานยังพอสังเกตได้ว่าของเดิมสร้างเป็นรูปพระเจ้าเดิมมอญ.

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ตอนที่ ๔
สมัยเมื่อเกิดมหาอุทธรสงคราม (ภาคกลาง)

๓. พระมหาธรรมราชาได้ราชาภิเษก เป็น พระเจ้าแผ่นดินสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ ทรง พระนาม ว่า พระศรีธรรมเพ็ชร์ แต่ใน พงศาวดาร เรียก ตาม พระนาม แต่ ก่อน ว่า สมเด็จพระมหา ธรรมราชาธิราช นับ เป็น ปฐม กษัตริย์ ราชวงศ์สุโขทัย ที่ ครองกรุงศรีอยุธยา เพราะเป็น เชื้อวงศ์ พระร่วง ดัง กล่าว มาแล้ว อนึ่ง สมเด็จพระ มหาธรรมราชา ได้ อภิเษก สมรส กับ พระวิสุทธิกษัตริย์ ราช ธิดา สมเด็จพระ มหา จักรพรรดิ ซึ่ง สมเด็จพระสุริโยไทย พระอัครมเหสี เป็น พระ มารดา มีโอรส ธิดาด้วยกัน ๓ พระองค์ พระองค์ ใหญ่ เป็น ราชธิดาทรงนาม ว่า พระสุพรรณเทวี สมเด็จพระมหาธรรมราชา ยก ถวายพระเจ้า หงสาวดี เมื่อได้ ครอง กรุงศรีอยุธยา ตั้ง เป็น พระมเหสี องค์หนึ่ง พระ องค์กลางเป็นราชโอรส คนทั้งหลายเรียกกันเป็นลำนัยว่า “พระองค์ดำ” เมื่อพระเจ้าหงสาวดีก่อกบฏจากเมืองไทยคราวมาทำสงครามเรื่องช้างเผือก คริสต์ ขอบไป เสีย เป็น บุตรบุญธรรม. (ที่ เท่นั้น เป็น ตัว จำนำ) อยู่ ณ เมือง หงสาวดี ตั้ง แต่ พระชันษาได้ ๙ ปี จน พระชันษาได้ ๑๕ ปี ครั้น

๑ พระสุวรรณเทวีนี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารหาได้กล่าวถึงไม่ แต่มีปรากฏใน พงศาวดารพม่า.

พระราชบิดาได้ครอง กรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดี (ได้พระสุพรรณเทวีไปได้เป็นตัวจำนำแทนแล้ว) จึงให้กัณฑ์มาอยู่ช่วยราชการ สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงสถาปนาให้เป็นพระนเรศวร ตำแหน่งรัชทายาทแล้วโปรดให้เสด็จขึ้นไปครอง เมืองเหนือทั้งปวงอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก พระราชโอรส พระองค์น้อยนั้น คนทั้งหลายเรียกกันเป็นลำัญญว่า “พระ องค์ขาว” อยู่กับ พระ มารดา ตลอดมา แต่ ยัง ทรง พระเยาว์ สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงสถาปนาให้เป็นพระเอกาทศรถราชกุมาร พระนเรศวร กับ พระเอกาทศรถ ๒ พระองค์นี้ นับว่าเป็นต้นเจ้าฟ้าตั้งแต่ใช้เกียรติยศนั้นในราช ประเพณี สยาม สำหรับเจ้านายชั้นสูงซึ่ง พระมารดา เป็นเจ้า.

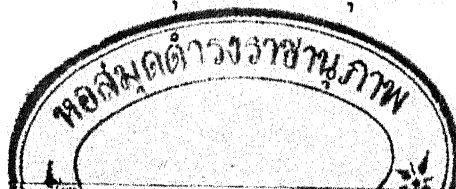
๒. สมเด็จพระมหา ธรรมราชาได้ ครอง กรุงศรีอยุธยาในเวดาม้านเมือง กำดั่ง ยับเยิน ด้วย ถู พระเจ้าหงสาวดี เก็บ รับ ทริพย์ สมบัติ และ กวาด ต้อน ผู้คนใน พระนคร ศรีอยุธยาไป เด็ด เกือบหมด เหลือพลเมืองให้ไว้ที่ พระนคร ศรีอยุธยา เพียง หมื่น คน และให้ กองทัพพม่า มอญ มี จำนวนพล ๓,๐๐๐ ตั้ง ประจำ อยู่ ที่ กรุงศรีอยุธยา ว่าให้ อยู่ ช่วย รักษา พระนคร แต่ ที่ แท้จริงให้ อยู่ ควบคุม ไทย ชัก ชื่น หนึ่งฝ่าย ไทยในเวดา นั้น ก็ น่าที่ จะ มี ได้ สมควรสมาน ต่อ กัน เพราะ พวกชาว เมืองใต้ ที่ ถู ชำคัก กดขี่ ย่อม เป็น ธรรมดา ที่ จะ โกรธ แค้น สมเด็จพระมหา ธรรมราชา และ พวกชาว เมืองเหนือ ว่าไป เข้า กับ ชำคัก แต่ หาก พวก ชาวเมืองใต้ ถู กวาด เอาไป เป็น ชะรอย เตี้ย เป็น อัน มาก

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๔๕
ที่เหลืออยู่เป็นแต่ชาวหัวเมืองไทรหรือชาวพระนครที่แตกฉานเที่ยว
ซุ่มซ่อนหนีข้าศึก ไม่สามารถจะควบคุมกันเข้าได้ จึงมิได้เกิด
รบพุ่งกันขึ้นเอง แต่ชาวหัวเมืองเหนือทั้งปวงนั้น แม้จะไม่ถูก
กวาดต้อนเอาไปเป็นเชลยก็ได้ ก็ถูกพระเจ้าหงสาวดีเกณฑ์ใช้
สอยครากคว่ำทำการต่าง ๆ ให้พม่า ทั้งถูกเรียกเก็บเอาทรัพย์สิน
ดินยัเบียนเหมือนกัน ไม่มีใครที่จะยินดีเพราะได้ไปเข้ากับข้าศึก
ด้วยเหตุนี้ความที่เกิดกั้นขวางกัน ในหมู่ไทยจึงหายไปโดยเร็ว.

กรุงศรีอยุธยา ยัเบียน ครั้งนั้น มีผลเกิดให้เห็นประจักษ์ใน
ทันที พอถึงระตถ์ พ.ศ. ๒๓๓๒ พระบรมราชา^๒ เจ้ากรุงกัมพูชา
ซึ่งเคยเป็นประเทศราชขึ้นแก่ไทยมาแต่ก่อน ก็บังอาจยกกองทัพ
เข้ามาตีพระนครศรีอยุธยา กองทัพเขมรยกเข้ามาครั้งนั้นมีพล
มาเพียง ๒๐,๐๐๐ ก็สามารถเข้ามาได้ถึงฐานพระนคร เมื่อแรกล้อมเด็จ
พระมหาธรรมราชาได้ชาวกองทัพเขมรยกเข้ามา จึงคิดจะอพยพ
หนีขึ้นไปอยู่เมืองพิษณุโลก ด้วยเห็นว่ากำลังที่จะต่อสู้มีน้อยนัก
แต่จะอพยพไปก็ไม่ได้ด้วยดีมีความว่ามีผู้ร้ายไทยด้วยตนเอง พระยา
เพชรบูรณ์เป็นหัวหน้าคอยจะปล้นอยู่กลางทาง จึงจำต้อง
ตั้งต่อสู้เขมรอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา แต่กองทัพเขมรที่ยกเข้ามา

๒ ในหนังสือพระราชพงศาวดารเมืองว่า พระยาลาว เพราะในสมัยนั้น ราชธานีของ
กรุงกัมพูชาตั้งอยู่ที่เมืองลาว.

ครั้งนั้น พวก วัชระ เคย ถัด ฝรั่ง ไทย มา แต่ ก่อน ครั้น ไทย ต่อสู้
 ยิง พระเจ้า ปา นายทัพ หน้า ของ เขมร ตาย กองทัพ เขมร ก็ เด็ก ถัด ไป
 แต่ ถอดเอา ผู้ คน ตาม หัวเมือง รายทาง ไป เป็น ชะรอย เป็น อัน มาก ต่อ
 มา อีก ๕ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ พระเจ้า หงสาวดี ยก กองทัพ ไป ตี เมือง
 เวียงจันทน์ เสนอ ให้ สมเด็จพระมหาธรรมราชา กับ พระนเรศวร ยก
 กองทัพ ขึ้น ไป ช่วย ฝ่าย พระบรมราชา เจ้ากรุง กัมพูชา เห็น ได้ ที่ ยก
 กองทัพ มา ตี พระนคร ศรีอยุธยา อีก ครั้ง หนึ่ง คราว นั้น ยก มา เป็น กอง
 ทัพ เรือ ก็ สามารถ ขึ้น ไป ได้ ถึง วัด พระเจ้าพนมเชิง เพราะ ไม่มี ผู้ ไต่
 ต่อสู้ กัน แต่ เสนอ สมเด็จพระมหา ธรรมราชา กับ พระนเรศวร
 ยก กองทัพ ขึ้น ไป ช่วย พระเจ้า หงสาวดี ครั้ง นั้น เมื่อ ไป ถึง หนองบัว
 ลำพูน พระนเรศวร ไป ประชุม ใต้ ทัพ พระเจ้า หงสาวดี ยอม อนุญาต
 ให้ สมเด็จพระมหา ธรรมราชา เด็ก ทัพ ถัด มา มา ถึง พระนคร ศรี
 อยุธยา ทัน ซ้ำ คัก ก็ ตี กองทัพ เขมร พ่าย แพ้ ถัด ไป อีก ครั้ง หนึ่ง แต่
 นั้น เขมร ก็ ไม่ ถัด ยก กองทัพ เข้า มา ตี พระนคร ศรีอยุธยา แต่ ยัง
 แต่ง กองทัพ จู่ เข้า มา ปล้น ตาม หัวเมือง เก็บ ทรัพย์ ดิน แด ถอด ผู้ คน
 ไป อีก หดาย คราว สมเด็จพระมหา ธรรมราชา มี กำลัง น้อย ก็ หา
 อาจ ยก ออก ไป ปรามปราม กรุง กัมพูชา ไม่ แต่ การ ที่ เขมร คอย ซ้ำ
 เดิม ใน ครั้ง นั้น ที่ แท้ ถัด เป็น คุณ ใน ทาง ย้อม เพราะ ต้อน เดือน
 ไทย ที่ เทียว แด ถาน อยู่ เป็น อัน มาก ให้ นั้น เขมร เข้า มา รวบรวม กัน
 ที่ พระนคร ศรีอยุธยา เป็น เหตุ ให้ สมเด็จพระมหา ธรรมราชา มี กำลัง

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๑
รพต มาก ขึ้น ประการหนึ่ง อีก ประการหนึ่ง เป็นโอกาสให้ ส้มเต๋จ
พระมหา ธรรมราชาคิด อ่าน ป้องกันพระนครให้ แข็งแรง ขึ้น กว่าแต่ก่อน
ได้ โดยไม่ต้อง เกรง พระเจ้าหงสาวดี จะ ระวัง ดงด้วย เพราะ
ฉะนั้น จึง ปรากฏว่า ส้มเต๋จพระมหาธรรมราชาให้ ขุดขยายคลอง ชื่อหน้า
คู พระนคร ทาง ด้าน ตะวันออก (ตั้ง ตั้งแต่ ตรง ปากคลอง เมือง ทุก วัน นี้
ลงไป จน ปาก เข้าสาคร) ตอนที่ พระเจ้าหงสาวดี เคยถล่มเข้าพระนคร
ได้นั้นให้ ตึก และ กว้าง กว่าแต่ ก่อน แล้วให้ สร้าง กำแพง พระนคร
ขยาย ลง ไป จนถึง คู ที่ ขุดใหม่ เหมือน กับ ด้านอื่น และให้ สร้างบ่อน
เพิ่ม เต็ม ขึ้น อีก นอกจาก การ ก่อสร้าง ที่กล่าว มา คง จะได้ จัด
หา พาหนะ และ เครื่อง ศัสตราวุธ ยุทโธปกรณ์ มีปืนใหญ่ เป็นต้น เพิ่ม
ขึ้น เป็น ชั้น ดับ มา แต่ การ ทน บำรุง กำแพง บ้าน เมือง ใน ครั้ง นั้น มี
ข้อ ยาก เป็น ข้อ สำคัญ อยู่ที่ จำ ต้อง ระวัง มิให้ พระเจ้าหงสาวดี ส่ง
ถ้า ส่งสัย ว่าไทย จะ คิด ตั้ง เป็น อีตละระ อีก ก็ คง จึง ปราม ปราม ให้
ปันไป ในทันที ฝ่ายไทย ไม่ มี ประตุ ที่ จะสู้ ได้ จึง จำเป็น ต้อง แสดง ความ
ภักดี ต่อ พระเจ้าหงสาวดี ด้วย ประการ ต่าง ๆ เช่น ให้ กองทัพ ไป ช่วย
หรือ ถ้า ส่งสอน แะ นำมา ประการใด ก็ กระทำ ตาม มี ประเพณี หาด
อย่าง ซึ่ง รับ ทำ ตาม นิยม ของ พระเจ้าหงสาวดี เมื่อครั้ง นั้น แล้ว เคย ใช้
ต่อมา ปรากฏ อยู่ จน ชัน หลัง อย่าง หนึ่ง คือ แบบ ประติทิน ที่ ใช้
จุลศักราช อีก อย่าง หนึ่ง คือ รับ ใช้ กฎหมาย มนุธรรม ตำรา เช่น ใช้ กัน
ใน เมือง หงสาวดี การ อย่าง อื่น เห็น จะมี อีก แต่ หาก ทราบ ไม่ได้ ใน

เวลานี้ หนึ่ง เมืองตาก เดิม ตั้งอยู่ ตรง ที่ ลำน้ำวัง ประสพ กับลำน้ำพิง^๓ ก็ เห็น จะ ข้าย ลง มา ตั้ง ที่ บ้าน ระแหง ใน สมัย นั้น โดย ประสงค์ จะ ให้ สะดวก แก่ การ คมนาคม ด้วย บ้าน ระแหง เป็น ดัน ทาง ที่ จะ เติร ไป มา กับ เมือง มอญ จึง เป็น เหตุ ให้ เรียก กัน ว่า เมือง ตาก บ้าง เมือง ระแหง บ้าง เป็น ๒ ชื่อ มา จน บัดนี้ ครั้ง นั้น กรุง ศรีอยุธยา ต้อง ยอม อยู่ ใน อำนาจ พระเจ้าหงสาวดี ถึง ๑๕ ปี.

๓. ฝ่าย ทาง เมือง เหนือ ซึ่ง พระนเรศวร ทรง ปกครอง ก็ ตั้ง หน้า ทนบำรุง กำตั้ง บ้านเมือง และ รมัตถะวัง อย่าง ที่ พระนครศรีอยุธยา แต่ เมื่อ มา พิเคราะห์ ใน บัดนี้ ที่ พระนเรศวร ได้ ขึ้น ไป ครอง เมือง พิษณุโลก ครั้ง นั้น เหมือน กับ เทพดา เด็ดอก ล่อง ไป จำหรัส จะ ให้ คิด กู้ เมือง ไทย ให้ ก่ตั้ง เป็น อีสสระภาพ เพราะ พระ ประสงค์ และ อุปนิสัย ใน ส่วน พระองค์ ของ พระ นเรศวร ข้าง เหมาะ แก่ เหตุการณ์ ไม่ บกพร่อง เลย ดัง อย่าง เดียว เบื้อง ต้น แต่ พระชาติ ประสงค์ ก็ เป็น เชื้อวงศ์ ทั้ง สมเด็จพระรวง และ สมเด็จพระมหา จักรพรรดิ ทั้ง ทรง สมภพ และ เจริญวัย ใน เมือง เหนือ ต้อง ข้อนี้อย่อม เป็น เหตุ ให้ ชาว เมือง เหนือ นิยม ยิ่ง กว่า ผู้ อื่น ส่วน พระองค์ เด่า เพราะ ได้ คู่กัน เคย กับ ถิ่นฐาน และ ผู้ คน ชาว เมือง เหนือ มา แต่ ยัง ทรง พระเยาว์ เมื่อ เสด็จ ไป ปกครอง ก็ ไม่

๓ เดิวนั้นเรียกว่า บ้านตาก เจ้าเมืองเดิมยังปรากฏอยู่ มีพระเจดีย์ใหญ่แบบครั้งสุโขทัยสร้างไว้องค์หนึ่ง สันนิษฐานว่าเห็นจะสร้างเฉลิมพระเกียรติยศพระเจ้ารามคำแหง ซึ่งชนข้างพระราชชนสามชนเจ้าเมืองตลอดคตที่นั้น.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๓
มี ยาก ลำบาก แก่ พระฤทัย อีก ประการ หนึ่ง พระนเรศวรได้เคยไป
อยู่ เมือง หงสาวดี ๖ ปี ข้อ นี้ ก็ เป็น ประโยชน์ ดำคัญ ยิ่ง นัก เพราะใน
เวลานั้น ไทย กำจัด ครั้น ครั้น พม่า อยู่ โดย มาก แต่ พระนเรศวรได้
เสด็จไป อยู่ ใน หมู่ พม่า มอญ ทรง ทราบ ทั้ง ภาษา และ วิสัย ใจ คอ
ตลอด จน ถ่อง รู้ ฤทธิเดช ของ พม่า ว่า จริง เพียง ไใด เหมือน ที่ ทูล ดำหรับ
คิด อ่าน ต่อ ลี้ แต่ ที่ ลี้ ล้วน อปนิสสัย ของ พระนเรศวร ซึ่ง อาจ จะ
แต่ เห็น ได้ ใน เรื่อง พงศาวดาร เป็น แน่นนอน ว่า เป็น นักรบ มา แต่ พระ
กำหนด ไม่ ต้อง มี ใคร บังคับ หรือ ชักชวน ให้ ทรง นิยม ใน การ ทำ
ศึก สงคราม ด้วย เหตุ เหล่า นั้น จึง เหมือน กับ เทพดา เขียว เสด็จ อวด ธาร
มา เหมาะ แก่ เวลา ที่ จะ ก่อ กู้ เมือง ไทย ให้ พ้น จาก ทาส ของ ชาติ อื่น เรื่อง
ประวัติ ของ พระนเรศวร จำเดิม แต่ เสด็จ ขึ้น ไป ครอง เมือง พิษณุ โตก
ซึ่ง ดัชนี ฐาน ได้ ว่า ใน เบื้อง ต้น คง ทรง ขวน ขวาย หา คน ดำหรับ
ทรง ใช้ ส่วย ก่อน อย่าง อื่น เพราะ เมื่อ พระเจ้า หงสาวดี ตี กรุง ศรีอยุธยา
ได้ อ้าง ว่า ข้าราชการ เกตียด ช้าง ส้ม เต่า พระมหา ธรรมราชา ก็ ต้อง
ถอน ข้าราชการ เมือง เหนือ ซึ่ง เคย ใช้ ส่วย เคา ตง มา รับ ราชการ
ใน กรุง ฯ มาก ด้วย กัน จำนวน ข้าราชการ ทาง เมือง เหนือ บกพร่อง
ต้อง หา ตัว ตั้ง ขึ้น ใหม่ ก็ ใน ขณะ นั้น พระนเรศวร กำจัด วัน หนุม ก็
เลือก สรรพ ผู้ คน ที่ เป็น วัน รว ราว คราว เดียว กัน ผูก หัด ทรง ใช้ ส่วย ข้าราชการ
ชั้น นี้ ที่ ต่อ มา ได้ เป็น แม่ทัพ นายกอง ของ พระนเรศวร เมื่อ ทำ

สงคราม ก็ อิศัรภาพ ได้ตัว เป็น วัน หนุม และได้ฝึกฝน ตาม วิชัยยุทธ
ของ พระนเรศวร ทั้ง ดิน จึง เป็น กำดั่ง ของ พระนเรศวร ใน เวลา ต่อ
มา ยิ่ง กว่า ข้าราชการ ใน กรุง ศรีอยุธยา ซึ่งคุ้นเคย แต่ ยุทธวิธี อย่าง
เก่าแทบ ทั้ง หน

เรื่อง พระนเรศวร แรก จะได้ ทำการ รบพุ่ง นั้น ปรากฏว่า ครั้งหนึ่ง
เสด็จ ลง มาพระนคร ศรีอยุธยา ประทับ อยู่ที่ วัง ซึ่ง ทรง สร้าง ใหม่
คือ วังจันทร์ เกษม ทุก วันนี้ ประจบ เวดานั้น ชุนนาง จัน เมือง เขมร
คนหนึ่ง ชื่อ พระยา จันจันตุ ซึ่ง เข้า มา ดำนิษ กัด อยู่ ใน กรุง ฯ ได้ วั
การ งาน ทั้งปวง ใน พระนคร แล้ว ถอบตง เรือ ลำเภา จะ หนี ไป ทางทะเล
พอ พระ นเรศวร ทรง ทราบ ก็ เรียก พวก ข้าราชการ ที่ ตาม เสด็จ ลงมา
จากเมืองพิษณุโลก ลงเรือ รับตามไป กับ พระเอกาทศรถ พระอนุชาด้วย
กัน ไป ทิ้ง เรือ พระยาจันจันตุ ที่ปากน้ำ พระยาจันจันตุ ต่อสู้ พระ
นเรศวร ก็ เร่ง เรือ พระที่นั่ง ให้ พาย ขึ้น ไป ข้าง หน้า เรือ อื่น เสด็จ ออก
ขึ้น ทรง ปืน นก สับ ยิง ข้าราชการ ที่ หน้า เรือ กันยา จน ข้าราชการ ยิง มาถูก
ราง พระแสงปืน ที่ ทรง ใช้นั้น แตก ไปก็ ไม่ หลบ เดียง ฝ่าย พระเอกาทศรถ
เห็น ส้มเค็ญ พระเชษฐา กำนัน เกรง จะเป็น อันตราย ให้ เร่ง เรือ
ดำ ที่ ทรง เข้า บัง เรือ พระที่นั่ง ไว้ ขณะ นั้น พอ เรือ ลำเภา พระยาจัน
จันตุ ได้ วม ก็ แฉ่น ไบ ออก ทะเล ได้ เรือ ที่ ลง ไปตาม เป็น แต่ เรือ ยาว
คู่ คัดนี้ ไม่ ไหว ก็ ต้อง เสด็จ กัด บิน มา พระนคร การ รบ ที่ กัดว่า นี้
ปรากฏ เป็น ครั้ง แรก ที่ พระ นเรศวร รบพุ่ง แต่ ก็ มี พอ แด เห็น ได้ ว่า

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๕
พระนเรศวรที่เอาพระองค์ออกหน้าผัดกับวิธีรบพุ่งแต่ก่อนอย่างไร
ยังอีกประการหนึ่งเห็นได้แต่คราวนี้ไปว่าพระนเรศวรกับพระเอกาทศรถทรงรักใคร่กันเพียงไร จึงได้เป็นผู้ร่วมทุกข์สุขด้วยกันจนตลอดการมหาอุทกสงคราม

ต่อมาอีกครั้งหนึ่งเป็นเวลาพระนเรศวรเสด็จลงมาประทับอยู่ที่พระนครศรีอยุธยาเหมือนหนหลัง ได้ข่าวเข้ามาว่าเจ้ากรุงกัมพูชาให้กองทัพเขมรมาเที่ยวไต่กวาดผู้คนชาวเมืองนครราชสีมา แล้วจะยกลงมากวาดคนหัวเมืองชั้นใน พระนเรศวรก็ทรงจัดกระบวนช้างเร็ว ม้าเร็ว กับพวกพลทหาร ๓,๐๐๐ รับเสด็จยกไป แล้วคิดกลอุบายให้กองหน้าไปซุ่มอยู่ ๒ ชั่วโมงที่ทัพเขมรจะยกมา ฝ่ายกองทัพเขมรมาด้วยความประมาท กองทัพหน้าเดิรถำเข้ามาในที่ไทยซุ่มอยู่ ทหารไทยออกรุมตีไม่ทันรู้ตัวก็แตกฉาน กองทัพไทยได้ติดตามฆ่าฟันเขมรไปไม่หยุดหย่อนจนถึงกองทัพหลวง ฝ่ายแม่ทัพหลวงเห็นทัพหน้าแตกยับเยินไปไม่รู้ว่ากองทัพไทยจะใหญ่แน่นอยดักเพียงใด ก็รับถอยทัพหนีถดถอยไปยังกรุงกัมพูชา เรื่องพระนเรศวรเริ่มรบพุ่งดังกล่าวมา เป็นเหตุให้เลื่องชื่อความแค้นกล้าด้าวมารดของพระนเรศวรแพร่หลายจนทราบออกไปถึงเมืองหงสาวดีก็เป็นเหตุที่จะเกิดมีผลยืดยาวดังจะบรรยายต่อไป.

๔. ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๔ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองประชวรเป็นปัจจุบันสิ้นพระชนม์ มังไชยสิงห์ราชโอรสซึ่งเป็นพระมหาอุป

ราชาได้รับรัชทายาทเป็นพระเจ้าหงสาวดี พม่าเรียกพระนามว่า “พระเจ้า
 นันทบุเรง” ตั้ง มังกระยอชวา ราชโอรส องค์ใหญ่ เป็น พระมหา อุปราชา
 แล้วให้ มัง ครา บอกไป ยัง เมือง ขึ้น ทงปอง ให้ทราบ ว่า กรุง หงสาวดี
 เปลี่ยน รัชกาลใหม่ เจ้าประเทศราช ทงปอง ต่าง ก็ พา กัน ไป เฝ้า
 พระเจ้า หงสาวดี พระองค์ใหม่ ตาม ประเพณี ที่ เป็น เมือง ขึ้น ขณะนั้น
 พระนเรศวร พระชนษาได้ ๒๔ ปี ทูลขอ ถาส่าไป เมือง หงสาวดี ต่าง
 พระองค์ พระราชบิดา ด้วยประสงค์ จะฟังการงานใน เมือง พม่า รามัญ
 ว่า เปลี่ยน รัชกาลใหม่ จะเป็น อย่างไร บ้าง ก็ ขณะ เมื่อ เจ้านาย
 ประเทศราชไป ประชุม กัน อยู่ ที่ เมือง หงสาวดี ครั้ง นั้น ความ ปรากฏ
 ว่า เจ้าฟ้า ไทยใหญ่ เมืองคัง^๔ ตั้ง แข็ง เมือง เพิกเฉย เลี้ยง ไม่ไป เฝ้า
 พระเจ้า หงสาวดี พระเจ้า หงสาวดี ชัดเคื่อง จะให้ กองทัพ ไป ตี เมืองคัง
 คราว นั้น เจ้านาย ชั้น ผู้ใหญ่ ก็ได้ เคย ทำศึก สงคราม นานมาแล้ว คราว
 นี้ จะให้ เจ้านาย ชั้น เด็ก รุ่นใหม่ ไป ตี เมืองคัง ให้ เคย การ ทักษะ ศึก เสีย บ้าง
 ด้วย พระเจ้า หงสาวดี ประสงค์ จะให้ เป็น เกียรติยศ แก่ ราช โอรส ซึ่งเป็น
 พระมหา อุปราชา ขึ้นใหม่ จึง ให้ เสนา ทัพ กองทัพ ๓ ทัพ ให้ พระมหา
 อุปราชา คุม กองทัพ เมือง หงสาวดี ทัพ ๑ ให้ พระสังกทัต คุม กองทัพ
 เมือง ตองอู ทัพ ๑ ให้ พระนเรศวร คุม กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ทัพ ๑ ยก

๔ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าเมืองมอญกับเมืองคังเป็น ๒ เมือง แต่พงศาวดาร
 พม่าว่า มอญคังเมืองเดียว

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๗
ไป ต่ เมืองคัง เป็น ทำนอง ประชันฝีมือ กัน ก็ และ เมืองคัง นั้น ตั้งอยู่
บน ภูเขา ทาง ขึ้น ลง คับขัน ชาว เมือง ต่อสู้ รักษา เมือง ได้ง่าย ครั้น
กองทัพ ยก ไป ถึง พระมหาอุปราช จึง ปรีกษา กับ พระ สังกทัต แด
พระนเรศวร ว่า ทาง ที่ จะ เข้า ต่ เมืองคัง มี ทาง ขึ้น เขา แต่ โดย ภูเขา
จะ ยก กำลัง ขึ้น ไป พร้อม กัน หหมด ก็ ไม่ เป็น ประโยชน์ อันใด จะ เอา
ไพร่พล ไป ต้ม ตาย เสีย เบด้า ๆ ชาว เมือง ที่ รักษา เมือง ก็ ไม่ มากมาย
เท่าใดนัก กองทัพ ยก ไป ด้วย กัน ถึง ๓ ทัพ ผัด เหว กัน เข้า ต่ เมือง
ทัพ ๓ วัน จะ ต่ กว่า เห็น ขอบ พร้อม กัน ดังนี้ แล้ว ก็ ให้ ตั้ง ค่ายราย
อยู่ ที่ เชิงเขา ครั้น ถึง วัน เหว พระมหาอุปราช ยก ขึ้น ไป ปล้น เมือง
คัง เวลา ค่ำ ตั้ง แต่ ๓๐ นาฬิกา พวก ชาวเมือง ต่อสู้ เป็น สำมารรบ กัน
อยู่ จน รุ่ง สว่าง เข้า เมือง ไม่ ได้ ทัพ ผัด เหว ก็ ต้อง ถอย ลง มา ถึง
วัน เหว พระสังกทัต ยก ขึ้น ไป ต่ เมืองคัง ก็ เป็น เช่น นั้น อีก ก็ ใน
ระหว่าง เวลา เหว ของ พระมหาอุปราช กับ พระ สังกทัต ต่ เมือง คัง นั้น
พระนเรศวร ได้ เที่ยง ตรวจ ท้อง ที่ ทรง ทราบ ว่า มี ทาง ที่ จะ ขึ้น ไป ถึง
เมืองคัง ได้ อีก ทาง หนึ่ง จึง คิด อบาย ได้ ครั้น ถึง วัน เหว พระองค์ ก็
ทรง จัด แบ่ง ทหาร เป็น ๒ กอง พอ เวลา ค่ำ มี ดให้ กองน้อย มา ชุ่ม อยู่
ทาง ด้าน หน้า ซึ่ง พระมหาอุปราช กับ พระสังกทัต เคย ยก ขึ้น ไป ให้
กองทัพ ไป ชุ่ม อยู่ ตรง ทาง ที่ พบ ใหม่ ส่ง บ อยู่ จน ๔ นาฬิกา เวลา ตึก
จะ ไก่ รุ่ง จึง ให้ กอง น้อย ยก ขึ้น ไป ตั้ง ให้ ยิง ปั่น แด ให้ ร้อง ทำอาการ
ดุๆ เข้า ปล้น เมือง ทาง ด้าน หน้า พวก ชาวเมือง สำคัญ ว่า ข้าศึก จะ

ยกขึ้น ไปเหมือน คราว ก่อน ๆ เป็น เวดากำดั่งดึก แต่มืดไม่เห็น ว่าเข้าศึก
มาก น้อยเท่าใด ก็พากัน มา คอย รบพุ่ง ด้าน ทาน ทางด้าน หน้า พบ
พระนเรศวร ทรง ตั้ง เห็นว่า พวก ชาวเมือง พากัน มา รบมรักษาทาง
ด้าน หน้า เสีย เป็น อัน มาก แล้ว ก็ให้สัญญา กองใหญ่ ยก กรู กันขึ้น
ไปทาง ด้าน ที่ พบใหม่ พอ เวดาสี ก็ เข้า เมือง ได้ จับ ตัว เจ้าฟ้าเมือง
คัง แล้ว ทั้ง ๓ ทพ ก็ เลิก กลับ มา ยัง เมือง หงสาวดี พระมหาอุปราช
กับ พระสังกทัต ได้ ความ ละอาย ก็ เกิด ยด ธง พระนเรศวร มา แต่ นั้น มา
ถึง พระเจ้าหงสาวดี ก็ไม่ พอ พระราชทูตไทย แต่ มี วั ที่ จะ ทำ ประการใด
ก็ พระราชทาน บำเหน็จรางวัล แก่ พระนเรศวร ตาม ประเพณี ที่ ไป ชนะศึก
กลับมา

มี เรื่อง รวบรวมว่า เมื่อเสร็จศึกเมืองคังแล้ว เวดพระนเรศวร
ยัง เสด็จ อยู่ ที่ เมือง หงสาวดี ครั้ง นั้น มี เหตุ เกิด ขึ้น ด้วย เรื่อง พระ
นเรศวร เล่น สนทนากับ พระมหาอุปราช อีก เรื่อง หนึ่ง ไก่ ตัว ลำคณ
ของ พระมหาอุปราช แพ้ พระมหาอุปราช กำดั่ง โทมนัส ตรีดี เสีย ดส์
“ไก่ สะเดย ตัว นี้ เก่งจริงหนอ” พระนเรศวร ก็ ขัดเคือง ตอบไป ในทันที
ว่า “ไก่ สะเดย ตัว นี้ อย่า ว่า แต่ จะ ชนะ เขา เดิม พัน เหย ถึง จะ ชนะ เขา
บ้าน เมือง ก็ได้” เมื่อ พระนเรศวร เสด็จ กลับ มา แล้ว ความ นั้น ทราบ
ถึง พระเจ้าหงสาวดี ตรีดี ว่า พระนเรศวร กิริยา อาการ ทนงองอาจนัก
ทั้ง ความ คิด การ คึก สงคราม ก็ เข้มแข็ง หาก ไม่ กำราบ เสีย ให้ วั
ศึก นานไป ก็ จะ กำเริบ เป็น ลัทธิ ขึ้น จึง ขุบาย ให้ นันทสุ กับ ราชสัง

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๕
ครำ คุม พดพม่า กับไทยใหญ่ ทำทาง เข้า มา ยัง เมือง กำแพงเพชร แต่
มาตั้ง ยั้งฉาง เตรียม สะเบียง อาหารไว้ เป็น อาการ เหมือน หนึ่ง ว่า
จะ ยก กองทัพ ผ่านไป ตี กรุงศรี ดัชนีคนหตุ แต่ ที่จริง ประสงค์จะ
ขู่ พระนเรศวรให้รู้ ดีกว่า ถ้ากำเริบขึ้นพระเจ้าหงสาวดี ก็ จะยกกองทัพ
ใหญ่ เข้า มาปราบปรามให้ ยับเย็นได้โดยง่าย ฝ่าย พระนเรศวร เมื่อ
เล็ดจ ออกไป เมือง หงสาวดี ครั้งนั้น ได้ ลับล่อน การภายใน ทราบแน่
แก่ พระหลุทัย ว่า เจ้าเมือง ประเทศราช ทั้งหลายไม่ กดัดเกรง นับถือ
พระเจ้าหงสาวดี พระองค์ใหม่ เหมือน กับ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ทั้ง
พวก ต่าง ชาติ ต่างภาษา เช่น พวกมอญ พวกไทยใหญ่ และ พวกยะไข่ ซึ่ง
ต้อง จำใจ อยู่ ในอำนาจ พม่า ด้วยความ เกรงกลัว พระเจ้าหงสาวดีบุเรง
นอง มาแต่ ก่อน ก็ คิดเอาใจ ออก ห่วง อยาก จะหาโอกาสให้ พัน
อำนาจ พม่า อยู่ เหมือน กับไทย ทรง คาด การ เห็น ว่าไม่ ชำนัก คงจะ
มี เหตุ เกิดขึ้น ทาง เมือง หงสาวดี ยังไม่ ควร จะรีบ ให้เกิด เหตุขึ้น
ทาง เมืองไทยใน เวลา ที่ยังไม่ได้ ท่วงที จึง แกล้ง ทำไม่รู้ เท่าที่ พม่า
มา ทำทาง แต่มา ตั้ง ยั้งฉาง ณ เมือง กำแพงเพชร ครั้ง นั้น เป็น แต่ให้
ตระเตรียม กำลังไว้ อย่าง เจียมๆ คอยหา ช่องโอกาส อยู่

๕. ต่อ มาไม่ ชำนัก เหตุ ก็เกิดขึ้นทางเมืองหงสาวดีตั้งพระนเรศวร
ทรง คาด หมาย ด้วย พระเจ้าอังวะ ซึ่ง เป็น ราชบุตร เหย ของ พระเจ้า
หงสาวดี บุเรงนอง เกิดเป็น อริ กับ พระเจ้าหงสาวดี องค์ใหม่ จึง เกิด
ก่อกวน พวก เจ้าฟ้าไทยใหญ่ เข้า เป็น พรรคพวก แล้ว แต่ง ทูตให้ไป

ชวนเจ้าประเทศราชเมืองอื่นๆให้แข็งเมืองต่อพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าแปร
 พระเจ้าตองอู และพระเจ้าเชียงใหม่ไม่เข้า กับ พระเจ้าอังวะ ต่างจับ
 ทต ส่งไป ถวาย พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดี จึงให้เตรียมกองทัพ
 จะไป ตีเมืองอังวะ ตั้งให้พระเจ้าแปร พระเจ้าตองอู พระเจ้าเชียงใหม่
 พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต และพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ยก กองทัพไป
 ช่วย ทั้ง ๕ องค์ ประสงค์ จะพิชิตให้ เห็น ว่า องค์ใด จะ ยัง คง ดำรงภักดี
 ต่อ พระเจ้า หงสาวดี และ องค์ใด จะ เอาใจ ออกห่างไปเป็นพวก พระเจ้า
 อังวะ ครั้น นั้น พระเจ้าแปร พระเจ้าตองอู พระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้า
 กรุงศรีสัตนาคนหุต ต่าง ยก กองทัพไป ช่วย พระเจ้า หงสาวดี ทั้น ตาม
 กำหนดนัด ส่วน สมเด็จพระมหา ธรรมราชา บอกไป ว่า จะให้พระ
 นเรศวรไป แทน พระองค์ แต่ กองทัพไทยหาได้ยกไป ถึง ตาม เวลา
 กำหนดไม่ เมื่อ พระเจ้า หงสาวดี จะ ยก กองทัพ หลบไป จาก เมือง
 หงสาวดี นี้กระแวง พระนเรศวร ว่า บาง ที่ จะ อุปาย คิด ร้าย ช่าง หลั่ง
 จึงให้ พระมหา อุปราชาคุม กองทัพ อยู่รักษา พระนคร แด ครีส์ตั้ง
 ไว้ว่า ถ้า พระนเรศวร ยกกองทัพ ออกไปให้ คิดอ่าน กำจัดเสียให้ จงได้
 ฝ่าย พระนเรศวร ตั้ง แต่ได้ ทรง ทราบ ว่า พระเจ้า อังวะ แข็ง เมือง ต่อพระ
 เจ้าหงสาวดี ก็ เห็น ว่าถึง เวลา แล้ว ที่ จะ ต้อง ชวนชวนให้ เมืองไทย
 เป็นอิดส่อระภาพ เพราะ พระเจ้าหงสาวดี กับ พระเจ้าอังวะคงต้องรบ กัน
 ถ้า พระเจ้า หงสาวดี มี ชัยชนะ ขึ้น ห่วง ทาง เมืองอังวะ ก็ คง หา เหตุ
 ยก มา ตี เมืองไทย ตาม ที่ เตรียม การไว้ ถ้า หาก พระเจ้า หงสาวดี แพ้

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๖๑
พระเจ้าอังวะ ไทยเคยอยู่ ก็เลยโอกาสเปตา ครั้นพระเจ้าหงสาวดี
ตั้งเกณฑ์ กองทัพไทยให้ไปช่วยตี เมือง อังวะ ทรงพระดำริเห็นว่า
เป็น ท่วงที่ จึง ทูล อาดำ ดม เด็จ พระราช บิดา จะ ยก กองทัพไป แต่
แกดั่ง จัดการ ตรีเตรียม เลี้ยให้ช้า ถ่วงเวลาเลี้ย จน เห็น ว่า พระเจ้า
หงสาวดีคงจะ ยกไป จากราชธานีแล้ว พระนเรศวร จึง ยกกองทัพหลวง
ออกจาก เมือง พิษณุโลก เมื่อ เดือน ๓ ปี มะแม พ.ศ. ๒๓๒๖ แลถึง
เดิร กองทัพไป ช้า ๆ จน เดือน ๖ ปีวอก พ.ศ. ๒๓๒๗ จึงได้ เล็ดเข้าไป ถึง
เมือง แครง อันเป็น หัวเมือง มอญ ที่ ต่อ กับ แดนไทย^๕ ความ มุ่งหมาย
ของ พระนเรศวร ที่ ยกไป ให้ช้า ครั้ง นั้น เห็น จะ รอ ให้ ไถ่ ต่อ เวลา
ที่ พระเจ้า หงสาวดี จะ ไป แพ้ หรือ ชนะ ที่ เมือง อังวะ ถ้า พระเจ้าหงสาวดี
ไป แพ้ ยิ่ง พลาด ทางนั้น ก็ จะ ตี เมืองหงสาวดี ซ้ำ ที่ เดียว ถ้าหาก
พระเจ้าหงสาวดีไม่ แพ้ ก็ จะ คิด เอา คราวไทย ที่ ตกไป อยู่ เมืองหงสาวดี
กตัญ มา เป็น กำดัง ทำการ สงคราม ต่อไป ช้าง หน้า ฝ่าย พระมหาอุป
ราชา ซึ่ง อยู่ รักษา เมืองหงสาวดี ก็ คิด เป็นอุบายให้ พระมอญ ๒ คน ซึ่ง

๕ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระนเรศวรยกกองทัพไปครั้งนั้น เพราะ
พระเจ้าหงสาวดีลงว่าเมืองอังวะเป็นกบฏ สมเด็จพระนเรศวรสำคัญว่าจริง จึงยกกองทัพ
ไปหมายจะไปช่วยพระเจ้าหงสาวดี แต่ในพงศาวดารพม่ากล่าวความดังบรรยายมา ว่า
เมืองอังวะเป็นกบฏจริง ๆ แต่สมเด็จพระนเรศวรแกล้งยอมไปมิให้ทันกำหนด ข้าพเจ้า
พิเคราะห์ดูวันเดือนที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารเห็นสมจริงอย่างกล่าวในพงศาว-
ดารพม่า.

พระยาเกียรติ คน ๑ พระยาราม คน ๑ ซึ่งมีสมัครพรรคพวก อยู่ที่เมือง
 แครง มาก แต่ทำนองจะเป็นผู้คุ้นเคยกับพระนเรศวร มาแต่ก่อน
 เป็นข้าหลวงมารับที่เมือง แครง แต่ครั้นตั้งเป็นความลับว่าเมื่อ
 พระนเรศวร ยกกองทัพขึ้นไป ถ้าพระมหาอุปราช ยกเข้าตีทางข้าง
 หน้าเมื่อใด ให้พระยาเกียรติ พระยาราม คู่สมัครพรรคพวก เข้าตี
 กระทบ กระเบือน หัก ช่วยกันกำจัด พระนเรศวรเสียให้จงได้ พระยา
 เกียรติ พระยาราม ตกลงมาถึงเมือง แครง มาขยายความลับแก่พรรคพวก
 มีพระมหาเถรคันฉ่อง ผู้เป็นอาจารย์เป็นต้น ก็พวกกมขญนั้นเกลียดชัง
 พม่า อยู่โดยมาก เพราะถูกพม่ากดขี่มาช้านาน เมื่อพวกกมขญ
 ชาวเมือง แครง ทราบว่าพม่าจะต่อสู้ขอพระนเรศวรไปทำร้าย ก็
 เอาใจมาเข้าข้างไทยพากันว่ากล่าวห้ามปราม พระยาเกียรติ พระยา
 ราม มิให้ช่วยพม่าคิดร้าย ครั้นพระนเรศวร เสด็จไป ถึงเมือง แครง
 ตั้งพักพิงประทับอยู่ที่ริม วัดพระมหาเถรคันฉ่อง แล้วเสด็จไป
 เยี่ยมเยือนตามเคยเหมือนเมื่อผ่านไปมาทางนั้นในกาลก่อน พระมหา
 เถรคันฉ่อง มีความสงสัย จึงทูลเตือนพระนเรศวรให้รู้พระองค์
 แล้วไปชักชวน พระยาเกียรติ พระยาราม ให้มาสามัคคี ทูลความ
 จริงให้ทรงทราบ แต่คนจน ปลายทุกประการ
 พระนเรศวร ทรงพระดำริเห็นว่าการเป็นอริกับเมืองหงสาวดี
 ถึงเวลาที่จะต้องให้เป็นการเปิดเผยแล้ว จึงมีรับสั่งให้หาแม่ทัพ
 นายกอง มาประชุมพร้อมกัน ดำรัสเล่าเรื่องราวที่พระเจ้าหงสาวดี

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๖๓
จะให้ถ่อถ่วงเอาไป ทำร้ายให้ทราบ แล้ว ก็ทรงหลั่งน้ำตงเห็น
แผ่นดินด้วยสุวรรณพิงคาร ประกาศแก่เทพยดาต่อหน้าที่ประชุม
ว่าตั้งแต่วันนี้กรุงศรีอยุธยาขาดไมตรีกับกรุงหงสาวดี มิได้เป็นมิตร
กันตั้งแต่ก่อนสืบไป เมื่อพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพที่
เมืองแครง ครั้นนั้นเป็นเดือน ๖ ปีวอก พ.ศ. ๒๑๒๗ ครั้นแล้วจึงตรัส
ถามพวกมอญชาวเมืองแครงว่าจะเข้าข้างไหน พวกมอญโดยมาก
สมัครเข้ากับไทย พระนเรศวรจึงให้จับเจ้าเมืองกรมการพม่า
แล้วเอาเมืองแครงเป็นที่ตั้งประชุมทัพ ครั้นจัดกองทัพพร้อม
เสร็จก็เสด็จยกกองทัพออกจากเมืองแครงในเดือน ๖ นั้นตรงไปยัง
เมืองหงสาวดี ฝ่ายพระมหาอุปราชได้ทราบข่าวพระยาเกียรติ พระ
ยาราม กลับไปเข้าเฝ้ากับพระนเรศวร ก็ไม่กล้ายกกองทัพออก
มาสกัดตั้งคิดไว้ เป็นแต่ให้รักษาพระนครให้มั่นคง พระนเรศวร
เสด็จยกกองทัพข้ามแม่น้ำสะโตงไปจนใกล้จะถึงเมืองหงสาวดี ไป
ได้ความว่าพระเจ้าหงสาวดีรบพุ่งกับพระเจ้าอังวะถึงชนช้างกัน แต่
พระเจ้าหงสาวดีมีชัยได้เมืองอังวะ แต่จะยกกองทัพกลับคืนมา
เมืองหงสาวดีอยู่แล้ว พระนเรศวรจะตีเมืองหงสาวดีไม่สมคະ
เน จึงเป็นแต่ให้กองทัพแยกย้ายกันเที่ยวบอกพวกครัวไทยที่พม่ากวาด
ต้อนไปแต่ก่อน ให้อพยพกลับมาบ้านเมือง ได้ครอบครัวไทย
ครั้งนั้นประมาณ ๓๐,๐๐๐ เศษ ให้เดินล่วงหน้ามาก่อน พระนเรศวร
ทรงคุมกองทัพหลวงคอยป้องกันมาข้างหลัง ครั้นพระมหาอุปราช

ทราบ ว่า พระนเรศวรให้ กวาด ครอบ ครว ไทยพา เด็ก ทัพ กัดบ มา ก็
 จัดกองทัพให้ ด้รกรรมาเป็น กองหน้า พระมหา อุปราชาเป็นกองหลวง
 ยก ติดตาม พระนเรศวร มา กอง หน้า มาทัน ที่ แม่น้ำ สะโดง เมื่อ
 พระนเรศวร เสด็จ ข้าม ฟาก มาแล้ว ก็ หยุด ยัง ยัง ค่อ ด้ร กัณ อยู่ ที่
 ริม น้ำ และ แม่น้ำ สะโดง นั้น กว้างใหญ่ แร่ง ปน ที่ พดทหาร ถ้อยยัง
 ไม่ ถึง ผั่ง ด้ร กัณ ทั้ง ด้ร ฝ่าย แต่ พระนเรศวร ทรง ยิง พระแสงปืน
 ถูก ด้รกรรมา นายทัพ หน้า ของ ข้าง ด้ร คาย อยู่ กับ คอ ข้าง พวก ด้ร
 เห็นนายทัพคายนั้ ครันคร้าม พาเด็กทักัดบไป” ส่วนพระนเรศวร
 ก็ เติร กองทัพ กัดบ มาได้ โดย ด้รดอก และ พระแสงปืน ซึ่ง ทรง ยิง ถูก
 ด้รกรรมา คายนั้ นั้น มีนามปรากฏว่า “พระแสงปืนคัน ข้าม แม่น้ำ
 สะโดง” นับใน พระแสงขรรค์ราชูช อันเป็น เครื่อง ราชูประ โภค สำหรับ
 แผ่นดิน ดับ มา จน กาด บัดนี้.

๖. เมื่อ พระนเรศวร เสด็จ กัดบ มาจาก เมืองหงสาวดี ครันนั้น ไม่
 ได้ ย้อน กัดบ มา ทาง เมือง ตาก เพราะ มี กองทัพ พม่า พวก นั้นต่อสู้
 กับ ราชด้รกว่า ด้ร อยู่ ที่ เมือง กำแพงเพชร ทรง เกรง ว่า ถ้า กองทัพ
 หงสาวดี ยัง ติดตาม มา ก็ จะ ถูก เป็น คัก กระหนาบ จึง เสด็จ ด้ร

๖ ในพงศาวดารพม่าไม่กล่าวถึงเรื่องพระยาเกียรติ พระยาราม แล้วในครั้งนั้นพระมหา
 อุปราชาตามเข้ามาจนถึงกรุงชมาแพ ไทยกลับไป ข้าพเจ้าเห็นว่าความจริงจะเป็นอย่างกล่าว
 ในพระราชพงศาวดารแต่ครั้งที่ดีอนเข้ามาในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าควรมองดู ข้าพเจ้า
 เชื่อว่าที่จริงนั้นครั้งไทย เพราะจะเอามาเป็นกำลังช่วยรบต่อไป

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๖๕
มาทาง ด้าน พระเจดีย์ ด้าม องค์ ตรงมาพระนครศรีอยุธยา ทอด ส้มเดื่อ
พระราชบิดาให้ ทราบเหตุการณ์ ที่ได้ ประกาศอิสร่ระภาพกรุงศรีอยุธยา
นั้น ทุก ประการ ส้มเดื่อ พระมหา ธรรมราชา ก็ ทรง มอบ พระราช
อาณา ใน การ ป้องกัน พระนคร ให้ เป็น สิทธิ ชาติ แก่ พระนเรศวร พงศ์
ใน ขณะ นั้น เป็น ระบุ ฝน ข้าศึก ยัง ยก กองทัพ มา ไม่ได้ พระนเรศวร มี
เวลา เตรียม การ ต่อสู้ ประมาณ ๕ เดือน จึง เล็ดจากตบ ขึ้นไป เมือง
เหนือ แล้ว แต่ง กองทัพ ให้ ไป เทียว จับ ได้ พม่า ที่ เข้า มา ตั้ง อยู่ เมือง
ไทยไป จนหมด พวก มอญ และ ไทยใหญ่ ที่ ถูก พม่าเกณฑ์ มา ใช้
กตัญ พากัน มา เข้าด้วย พระนเรศวร ก็ มาก แต่ ยังมี ไทย ทน ได้ เป็น
เจ้าเมือง สวรรคโลก คนหนึ่ง เป็น เจ้าเมือง พิไชย คนหนึ่ง (บาง ที่ จะ
เป็น พระยา สวรรคโลก กับ พระยา พิไชย ที่ ไป ยอม อ่อนน้อม ต่อ พระเจ้า
หงสาวดี บุเรงนอง โดยมิ ได้ ต่อสู้ เมื่อ ตี คราว ขอ ข้าง เมือง นั้นเอง) เห็น
ว่า พระนเรศวร จะสู้ พระเจ้า หงสาวดี ที่ไหน ได้ หวัง จะ เขา ตั้ว รอด
จึง ตั้ง เมือง ไม่ ยอม อ่อนน้อม ต่อ พระนเรศวร กรม การ คนใด
ทัดทาน ก็ เข้า พัน เลี้ย พระนเรศวร ต้อง เล็ด ใจ ยก กองทัพ ไป ปราม
ปราม จับ ตัว ประหาร ชีวิต เลี้ย ทั้ง สอง คน หัวเมือง เหนือ จึง เรียบ
ร้อย เป็น ปกติ แต่ พระนเรศวร ทรง พระดำริ ว่า ฝ่าย ไทย มี รัศ
น้อย กว่า แต่ ก่อน ด้วย ถูก ข้าศึก กวาด ต้อน เขา ผู้คน พด เมือง ไป
เลี้ย มาก จะ ตั้ว ต่อสู้ ข้าศึก ทั้ง ที่ เมือง เหนือ และ ที่ พระนคร ศรีอยุธยา
เหมือน แยก กะ ตั้ว ให้ อ่อน ทั้ง สอง ฝ่าย จึง คิด ดย พระฤทัย โดยเฉียบ ชาติ

ตั้งให้อพยพผู้คนพดเมืองฝ่ายเหนือเอาลง มา กรุงศรีอยุธยา ทั้งหมด
 ส่วน พระองค์ ก็เสด็จลงมาประทับ อยู่ที่ วัดจันทร์เกษม เริงตระเตรียม
 การ ต่อ ผู้ ข้าราชการเอา พระนคร ศรีอยุธยา เป็น ที่มั่น แต่ แห่ง เดียว.

๘. ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดีนั้นทบเร่ง ยกกองทัพ ถัดจาก เมืองอังวะ
 ได้ ทรง ทราบ ว่า พระนเรศวร ยกกองทัพ ออกไปกวาดต้อนเอาครัวไทย
 ถัดมา เป็น อัน มาก แล้ว มา รบ พุ่ง ชับได้ พม่า ออก ไป เสีย จาก
 เมืองไทยก็ ตั้งให้เกณฑ์ กองทัพจะมาตี กรุงศรีอยุธยาในระด ตั้งปลาย
 ปีออก พ.ศ. ๒๑๒๗ นี้ แต่ เห็น ว่า กำลัง ทัพไทย ที่ จะ ต่อสู้ มี น้อย
 กว่า แต่ ก่อน ไม่ จำเป็น จะ ต้อง ยก กองทัพ เข้า มา เหมือน เมื่อครั้ง
 พระเจ้าหงสาวดี บงเรงนอง จึง คิด จัด กระบวน ทัพ ให้ ยก มา เป็น สอง
 ทาง ให้ พระยาพลิม ผู้เป็น พระเจ้าอาว์ คุม กองทัพยก เข้า มา ทาง
 ด้าน พระเจดีย์ สาม องค์ ทาง หนึ่ง ให้ พระเจ้าเซียงใหม่ มังนรราช
 ราช อนุชา ยก กองทัพบก ทัพเรือ เมืองเซียงใหม่ ลง มา ทาง ข้าง เหนือ
 อีก ทาง หนึ่ง ให้ มา สัมทบ กัน ที่ กรุงศรีอยุธยา ครั้ง นั้น พระนเรศวร
 ทรง เตรียม การ ต่อสู้ มา แต่ ใน ระด ฝน ให้ กอง สอดแนม ออก ไป คอย
 ดูปosition อยู่ ทุก ทาง ที่ ข้าราชการ จะ ยก มา ครั้น ทรง ทราบ ว่า ข้าราชการ
 ยก มา เป็น สอง ทาง ก็ ให้ กวาด ต้อน ผู้ คน และ ชน ย้าย พาหนะ เบียง
 อาหาร ตาม หัวเมือง ใน ทาง ที่ ข้าราชการ จะ ยก มา มิ ให้ มี เหตุขัด อยู่ เป็น
 กำลัง ของ ข้าราชการ ส่วน ที่ ใน กรุง ๓ นั้น ให้ แต่ง กองทัพ แต่ ถ้วน พดชา
 ๒ ทัพ ที่ เป็น ชาวเมืองฝ่ายเหนือ จัด เป็น ทัพบก มี จำนวนพด ๓๐,๐๐๐

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๖๗๑
ตั้งเจ้าพระยาสุโขทัยเป็นนายทัพ ส่วนพลอาสาที่เป็นชาวกรุงฯ
จัดเป็นกองทัพเรือให้พระยาจักรีเป็นนายทัพ พลอาสาทั้ง ๒ ทัพ
นี้จัดเป็นกองด่านสำหรับจะให้ไปรบพุ่งข้าศึกได้ในทันที แล้วเกณฑ์
กองทัพหลวง และ กองทัพสำหรับรักษาพระนครขึ้นอีก ส่วนหนึ่ง และ
ให้คนอื่นคนเข้าอยู่ในพระนคร เตรียมรักษาป้อมปราการเป็น
สามารถ

ข้าศึกยกมาครั้งนี้เป็นด้วยคิดประมาทไทย ยกเข้ามาหาพร้อม
กันไม่ ในเดือนอ้ายพระยาพลิมยกกองทัพเข้ามาทางเมืองกาญจน
บุรีก่อน พระนเรศวรได้ทรงทราบก็เห็นได้ที แต่เวลานั้นน้ำต
ยังไม่ถึงที น้ำในแม่น้ำท่าจีนของยังมามาก แต่แผ่นดินยังเปียก
จะเดินกองทัพบกยังไม่สะดวก จึงมีรับสั่งให้พระยาจักรียกกอง
ทัพเรือออกไปรักษาเมืองสุพรรณบุรี คำนานข้าศึกได้พดาง กองทัพ
พระยาพลิมยกเข้ามาหมายจะยึดเอาเมืองสุพรรณบุรีเป็นทีมั่น ครั้น
มาใกล้ด่านน้ำตก กองทัพเรือพระยาจักรีเข้าป้อมใหญ่ยิง ทนอยู่ไม่
ไหวก็ต้องถอยกลับไปถึงบนดอนที่เขาพระยาแมน คอยฟังข่าว
กองทัพพระเจ้าเชียงใหม่อยู่ที่นั่น พอถึงเดือนยี่ พระนเรศวรกับ
พระเอกาทศรถก็เสด็จไปประชุมทัพที่เมืองวิเศษไชยชาญ^๗ แล้วให้

๗ เมืองวิเศษไชยชาญ คือเมืองอ่างทองเก่า ตั้งอยู่ลำแม่น้ำน้อย เข้าใจว่าเวลานั้นยัง
เป็นแขวงกรุงฯ พังจึงเป็นเมืองเมื่อสมเด็จพระนเรศวรชนะศึกหงสาวดี จึงเรียกว่าเมือง
วิเศษไชยชาญ เพราะเป็นที่ประชุมทัพต่อสู้กับพระเจ้าหงสาวดีแต่คราวนั้นเป็นต้นไป.

เจ้าพระยาสุโขทัยคุม กองทัพพม่าดำเป็นทัพหน้า ยกไปตี กองทัพ
พระยาพลิม ซึ่งตั้งอยู่ที่เขาพระยาแมน แล้วเสด็จยก กองทัพหลวง
หนุนไปตั้งอยู่ที่ตำบลสามชนอน แขวงเมืองสุพรรณบุรี เจ้าพระยา
สุโขทัยยกไปถึงเขาพระยาแมน ได้รับพุงกับ กองทัพหน้าของ
พระยาพลิม ตี กองทัพพม่าแตกพ่าย ฝ่ายพระยาพลิมจะเข้ายึด
เมืองสุพรรณไม่ได้ส่งหมาย ต้องออกไปตั้งอยู่กลางดอนขัดสน
สระเบียงอาหารรอนเรออยู่แล้ว พอรู้ว่า กองทัพหน้าแตกหนีก็ไม่ได้
คิดจะต่อสู้รับถอยหนีกลับไป เจ้าพระยาสุโขทัยได้ก็ติดตาม
ตีพม่าไปจนปลายแดนเมืองกาญจนบุรี จับได้ชะเถย คีกร แดช้าง
ม้า มาถวายเป็นอันมาก

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ยกกองทัพมาทางเมืองตากไม้
ต้องรบพุงกับผู้ที่ใด ด้วยไทยทั้งเมืองเห็นอริราชอยู่ทุกเมือง
แต่พระเจ้าเชียงใหม่ลงมาช้า มาถึงเมืองไชยนาทไม่ทราบ
ว่า กองทัพพระยาพลิมถอยหนีไปกว่า ๑๕ วัน จึงให้กองทัพหน้า
ลงมาตั้งที่ปากน้ำบางพุทราแขวงเมืองพรหม สั่งให้มาสืบสวน
ว่า กองทัพพระยาพลิมตั้งอยู่ที่ไหน จะได้นัดกำหนดเข้าตีกรุงฯ
ให้พร้อมกัน พระนเรศวรทรงทราบ ว่า กองทัพพระเจ้าเชียงใหม่
ยกลงมา ก็เสด็จยกกองทัพหลวงไปกับพระเอกาทศรถ ตั้งกอง
ที่บ้านชะไผ่ แขวงเมืองวิเศษไชยชาญ แล้วให้พระวราชมุนีเป็นนายทัพ
หน้า มีจำนวนทหารม้า ๒๐๐ พดทหารราบ ๓,๐๐๐ ยกขึ้นตี กองทัพ

Sommai Hoontarakul.

ใบแก้คำผิด

หน้า	บันทึก	คำผิด	คำถูก
๓๕	๕	นครสวรรค์โลก	สวรรค์โลก
๒๔	๒๓	พระเจ้าคำแหง	พระเจ้ารามคำแหง
๙๔	๑๑	พระเจ้าเจ้าฝรั่งมังฆ้อง	พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
๓๐๔	๓๐	ดบบริ	ดพบริ
๓๒๐	๓๐	พระอังวะ	พระเจ้าอังวะ

Sommai Hoontarakul

As Ayudhya was warring with Cam-
bodia, in the last part of King Lēdaiya's ^{reign} the
Sukhōdaya princes did not agree together.

It is on account of this quarrel & dissensions
that Sukhōdaya did not avail itself of
this opportunity to crush down Ayudhya
while it was busy at war with a third party,
and it was unfortunate for Sukhōdaya
because such a good opportunity was not
to recur again. In 1354 Lēdaiya fell
dangerously ill and when he was about
to die his sons fought for between themselves
to get the throne. Lēdaiya the viceroy and
heir to the throne had to come with an

army from Chērajāmalaya and seize
the power by force. Taking advantage
of these ~~advantages~~ Sukhōdaya quarrels,
Praromarāja of Subarna was dispatched
to occupy the frontier town of Jayanah
which fell into his hands at once. As
to Lēdaiya, as soon as he had been crowned
king under the name of Dharmarāja I
being a wise man, he realized at once
that further fighting with Ayudhya
was only good to kill more people, so
he resorted to diplomatic means,
he sent an embassy to king Rāmā
(Udōng) asking him to make a treaty

a friendship on the basis of equality of rights.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทหรสงคราม (ภาคกลาง) ๑๖๕
หน้าของ ข้าศึก ที่ ปากน้ำ บางพุทรา พระราชมนุยก ขึ้นไป ถึง เห็น
ข้าศึก มาก เหลือ กำลัง จะ ตี ให้แตกได้ จึงคิด กดอุบาย ชุ่ม กองทัพ
ไว้ในป่า แล้วแต่งกอง โจรให้ เทียวคอยฆ่าฟันข้าศึกที่ เทียวลาดหาละเบียง
อาหาร แด คอย แ่ง ช้างม้า พาหะ มีให้ เอาไป เคียง ห้าง ค่ายใหญ่ได้
ข้าศึก มา ตามจับ เห็นมากก็ หลบเคียงไป เลี้ย ด้วย ชำนาญ ท้องที่ กว้าง
ข้าศึก ครั้น เห็น ข้าศึกเผดอ ก็ ยกเข้าปล้น ทัพ มีให้ ข้าศึกอยู่ เบิน
ปกติได้ นายทัพ หน้า ข้าศึก ตั้ อยู่ ไม่ได้ ก็ ต้อง ถอย ทัพ กลับไป
เมืองไชยนาท พอ พระเจ้า เชียงใหม่ได้ ทราบ ว่า กองทัพ พระยาพลิม
ซึ่ง ยก มา ทาง ด้าน พระเจดีย์ สามองค์ เลี้ยที่ ถอย หนี กลับไป แล้ว เห็น
จะ ทำการ ต่อไปไม่ สำเร็จ ก็ เต็กทัพ กลับไป.

๘. ไทยสู้ศึกหงสาวดีในคราวที่กล่าวมานี้ ไม่ต้องรบพุ่งมาก
มายใหญ่หลวง แต่ มีผล เป็นข้อสำคัญยิ่งนัก เพราะ ปรากฏว่า
ไทย สามารถเอา ชัยชนะ กองทัพ เมืองหงสาวดีได้ ในฝ่ายไทยด้วย
กันเอง แม้จะไม่มีใคร ที่จะไม่ ยากพ้น จากอำนาจ พม่า ก็จริง ผู้ที่
คิด เห็น ว่า พระนเรศวร ด่วน ประกาศ อัสสัระภาพ เร็วเกินไป ไทยยัง
มี กำลัง น้อย กว่า ข้าศึกนักจะไม่ สามารถ รักษา อัสสัระภาพ ไว้ได้ ดังนี้
คง จะมี มาก ผู้ที่ เชื่อ ว่า จะ พ้อ ต่อสู้ ข้าศึกได้ นอกจากพระนเรศวร
กับ พวก แม่ทัพ นายกอง ที่ ทรงฝึกหัด ขึ้นใหม่ เห็น จะ มี น้อย ถ้า มี
เวลาปรึกษา กันก่อนเหมือนเมื่อครั้ง พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองขอช้างเผือก

ก็น่าจะเกิดความเห็นแตกต่างกัน แต่หากนี้รู้เรื่องกัน ต่อเมื่อเหตุ
เกิดขึ้นแล้ว และ พระนเรศวร ทรงอำนาจอย่าง ดิถีชาติ ไทย จึง ปลง
ใจ ต่อสู้ ครั้นแจ้ง ประจักษ์ว่า พระนเรศวร ทรงสามารถในการ
ศึก ผิด กับ แม่ทัพ ที่ เคย มี มา แต่ ก่อน ความ เชื่อถือ ใน พระนเรศวร
ก็มั่นคง เป็นเหตุให้ฝ่ายไทยมีใจ ทำศึกแต่นั้นมา ใช้แต่เท่านั้น
ที่ พระนเรศวร ชะ คึก หงสาวด ครั้น พระเกียรติยศ เดื่อง ดือแพร่หลาย
ออกไป จนถึง เมืองเขมร เวลานั้น นักพระสัตถาพึงได้รับรัชทายาท
ครอง กรุงกัมพูชา คิดเห็นว่าเมื่อไทยเลียบบ้านเมืองแก่พระเจ้าหงสาวดี
พระบรมราชา ผู้ เป็น พระเชษฐา ได้ พตอย เข้า มา ย้ายไทย หลาย ครั้ง
เมื่อ พระนเรศวร กลับ ตั้ง บ้าน เมือง เป็น อิสสระภาพ ได้ แล้ว คง จะผูก
พยายาท ลง ไป ปรามปราม แก่ แค้น กรุงกัมพูชา จึง ชิง แต่ง ทูต ให้ เข้า
มา ดำรงภาพ รับผิดชอบ อ่อนน้อม ต่อ กรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ ก่อน สมเด็จ
พระมหา ธรรมราชา ทรง ปรึกษา กับ พระนเรศวร เห็น ว่า ไทย จะ ต้อง
ทำ สงคราม กับ พระเจ้า หงสาวด ต่อไป ไม่ ควร จะ ให้ มี ศัตรู ขึ้น ทาง
ใต้ อีก ด้าน หนึ่ง จึง รับ ขมา ยอม ตี กับ กรุงกัมพูชา

ฝ่าย พระเจ้า หงสาวด ก็ รู้ ลึก ว่า คิด ผิด ไป โดย ประมาท ไทย ว่า จะ
รบ พุ่ง เหมือน อย่าง แต่ ก่อน แต่ ไทย เกิด มี พระนเรศวร เป็น แม่ทัพ
คน สำคัญ อาจ เขา ชัยชนะ คน มาก ได้ ด้วย กำลัง ทัพ น้อย จะต้อง
ใช้ กำลัง กองทัพ หดอง เข้า มา ตี กรุงศรีอยุธยา อย่าง เมื่อ ครั้ง พระเจ้า
หงสาวด บูเรงนอง จึง จะ ปรามปราม ไทย ได้ จึง ทรง ดำริ กระบวน

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๗๑
ศึก ที่จะยก มาตี กรุงศรี อยุธยา อีก ครั้ง หนึ่ง และ จะ ทำ เป็น การ
สงคราม แรมปี ที่ เอา กรุงศรี อยุธยา ให้ จง ได้.

๘. ถึงปีระกา พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าหงสาวดีจึงตั้งให้เตรียมกองทัพ
ที่จะ ยก มาใหม่ คราว นี้ ตั้งให้ พระมหาอุปราช ยก กองทัพ ดังหน้า
เข้ามาตั้ง ที่ เมือง กำแพงเพชร เกณฑ์ผู้คน เข้ามา ทำนา ตามหัวเมือง
เหนือ สะสม สะเบียง อาหารไว้ให้พอ ต้อง การ ของ กองทัพใหญ่ ซึ่ง
พระเจ้า หงสาวดี จะ ยก เข้า มา ตี กรุงศรีอยุธยาในปีจอ พ.ศ. ๒๓๒๙
และให้ พระเจ้า เชียงใหม่ ลง มาตั้ง ขัดตาทัพ อยู่ที่ เมืองไชยนาท เพื่อ
คอยกัฏกัน มิให้ กองทัพ กรุงศรีอยุธยาขึ้นไป ย้าย พวก เมือง หงสาวดี
ที่ตั้ง ทำไร่นา อยู่ ณ เมืองเหนือ และให้ แต่ง กองทหาร ออกเที่ยวคอย
รังแก พวก ชาวเมืองเหนือในมณฑลนครศรีอยุธยา ขย่ำให้ ทำไร่นาได้
เพื่อ จะ ตัด กำดัง สะเบียง อาหารไทย ด้วย อีก อย่าง หนึ่ง แต่ กองทัพ
เมือง เชียงใหม่ ที่ ยก ลง มาครั้งนี้ พระเจ้า หงสาวดีไม่ไว้พระทัย
พระเจ้า เชียงใหม่ เกรง จะ เชื้อยซ้ำ เด็ด เหมือน อย่าง คราว ก่อน
แต่งให้ ข้างหลวง ลง มาอยู่ กำกับ ด้วย พระเจ้า เชียงใหม่ ยก ลง มา
ด้วยความ กลัว พระเจ้า หงสาวดี เป็น กำดัง

ฝ่าย ข้างกรุงศรีอยุธยาเมื่อได้ข่าว ว่า กองทัพ เมืองหงสาวดียกเพิ่ม
เต็ม เข้ามา ทาง เมืองเหนือ และให้ กองทัพ เมือง เชียงใหม่ ยก ลง มา
จากเมืองนครสวรรค์ แต่แรกพระนเรศวรทรงดำคัญว่าข้าศึกจะสมทบ
ทัพ กัน ลง มา ตี พระนคร ศรีอยุธยาในปีระกา นั้น ทรง พระดำริว่า

ข้าศึก ยก มา ทาง เดียว พร้อมกัน เป็น ทပ်ใหญ่ ทัพตมมาก นัก จะออก
ไป ต่อ ตี กลาง ทาง เห็น จะไม่ ถนัด จึง ให้ ต้อน ผู้ คน เข้า มา ไว้ ใน
พระนคร เตรียม การ วิชา พระนคร เป็น สำมารถ พระเจ้าเชียงใหม่
เห็น ไม่ มี ผู้ใด ต่อ ตั้ หมาย จะ ทำการ แก่ ความ ผิด ใน หน หลัง ก็ ยก
กองทัพ ด่วนเลย ลง มา ตั้ง ถึง บ้านสระเกษ ใน แขวง เมืองวิเศษไชยชาญ
(อยู่ใต้บ้านไชโย หน้อยหนึ่ง) แล้ว แต่ง กองอาสา ให้ แยก ย้าย กัน ไป
เที่ยว ไล่ จับ จัป กุม ราษฎร ตาม หัวเมือง ลง มา จน แขวง จังหวัด กรุง ฯ
เพื่อ จะมี ให้ ทำไร่นา ได้ ในปี ระกานั้น เจ้าเมือง เพี้ยคุณ กองทหารม้า
ด่วนเข้ามา เฝ้า บ้านเรือนราษฎร จนถึง ตำบลสะพานเฝ้าเข้าเฝ้า พระนคร
พระนครศวรได้ ทรง ทราบ ก็ รับ เล็ด จัป พลทหารออกไป กับ พระเอกา
ทศรถ เข้ารับ ฟ้อง ข้าศึก ถึง ตมบน จน เจ้าเมือง เพี้ยคายน ในที่รบ พลกไฟร่
พล ก็ ต้มตาย และ ถูก ไทย จับ ได้ บ้าง ที่ เหลือ อยู่ ก็ พา กัน แดก หนี ไป
พระนครศวรได้ ทรง ทราบ ความ จาก คำ ให้ การ พลกชะเลย ว่า ข้าศึก หมาย
จะ ทำ สงคราม เป็น การ แรม ปี ดัง กล่าว มา ทรง พระดำริ เห็น ว่า
จะ ต้อง ตี กองทัพ พระเจ้าเชียงใหม่ ให้ ถอย ไป เสีย จึง จะ ไม่ เสียเปรียบ
ข้าศึก จึง ให้ เตรียม กองทัพบก ทัพเรือ จะ ยก ขึ้น ไป และ ใน เวลา เมื่อ
กำลัง รวบรวม ไฟร่พล จัด กองทัพ อยู่ ณ ที่ ตมพล นั้น ได้ ข่าว ลง มา
ว่า มี กองอาสา เมือง เชียงใหม่ ลง มา เที่ยว ไล่ จับ จัป คน จนถึง บ้านป่า
โมก อีก ทาง หนึ่ง พระนครศวร ก็ รับ เล็ด จัป โดย กระบวน เรือ เร็ว ไป
กับ พระ เอกาทศรถ พอ ถึง ตำบลป่าโมกน้อย พบ กองทัพ ข้าศึก ซึ่ง

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๗๓
ยก ลง มา เทียว วัง แกร ราชูร ทาง เมือง วิเศษไชยชาญ ก็ เข้าใจม ตั
รบ ฟุ้ง กัน เป็น ตำมารถ ข้าศึก ด้านทานไม่ได้ แดกหนึ่ กัดบ ขึ้นไปข้าง
เหนือ พวก พลธาดำ ต่าง แดนได้ คัด ตาม ขึ้นไป จน ประทะ กอง ทัพ
พระยาเชียงแสน ซึ่งเป็น ทัพหน้า ของพระเจ้าเชียงใหม่ พวกกองธาดำ
น้อย กว่า ด้านทานไม่ไหว ต่างล่าถอย พระนเรศวร กับ พระเอกาทศรถ
ได้ตั้ง ขึ้นไป ช่วย ทัน รบ กัน อยู่ จน กองทัพบก ซึ่งยกไป จาก กรุงตาม
ขึ้น ไป ถึง เข้าช่วย รบ ฟุ้ง กองทัพ พระยาเชียงแสน ก็ ถอยหนึ่ กัดบ ขึ้นไป
ข้าง เหนือ พระนเรศวร จึง ตรัสสั่งให้ รวบรวม กองทัพ ทั้งปวง ตั้งอยู่
ที่ ตำบลป่าโมก นั้น

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ ตั้ง อยู่ที่ บ้านสระเกษ ทราบ ว่าพระนเรศวร
ยก ขึ้นไปตี กองทัพพระยาเชียงแสนต้องถอยหนึ่ไป คาดว่าพระนเรศวร
คง จะ ยก กองทัพ ตาม ขึ้นไป จึง ปรีกษา แม่ทัพ นายกอง ทั้งปวง เห็น
พร้อม กัน ว่า ควร จะ ยก กำลัง กองทัพใหญ่ ซึ่ง ลง มา ตั้ ไทยเดีย ก่อน
อย่าให้ ทัน ยก ขึ้นไป บุกรุก จึง จะได้ เบียดเบียน เจริญ ดั่งความ พระเจ้า
เชียงใหม่ จึงให้ จัด เตรียม กองทัพ ทั้งปวง กำหนด จะ ยก ลง มา ใน
วัน เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำปีจอ พ.ศ. ๒๑๒๙ ขณะ เมื่อ พระเจ้าเชียงใหม่
เตรียม ทัพ จะ ยก ลง มา นั้น พระนเรศวร ก็ ประชุมทัพ พร้อม กันอยู่
ที่ ตำบลป่าโมก ทรง พระดำริ ว่า กองทัพ พระยา เชียงแสน เป็น แต่
ถอยหนึ่ไป มิได้ แดก ยับเยิน น่า จะไป หา กำลัง เพิ่มเติม ยก ลง มา อีก
แต่ เหตุไฉน หายไป หดาย วันไม่ ยก ลง มา ตั้ ร้าย พระเจ้าเชียงใหม่ จะคิด

เป็น กตึก ใดๆ อย่าง หนึ่ง จึง ดำรัส สั่งให้ พระราชมนู คุมกองทัพบก ถวาย ขึ้นไป ตรวจ ตระเวน ดู ท้องที่ ข้าศึก ว่า จะ ทำ ประการใด แล้ว พระนเรศวร กับ พระเอกาทศรถ ก็ เสด็จ ยก กองทัพหลวง เป็น กระบวนทัพบก ตาม ขึ้นไป

กองทัพ พระราชมนู ยก ขึ้นไป ถึง บางแก้ว^๘ ประทะ กับ ทัพหน้าของ พระเจ้าเชียงใหม่ ที่ ยก ลงมา ก็ รบพุ่ง กัน ขณะนั้น กองทัพ พระนเรศวร เสด็จ ขึ้นไป ถึง บ้านแห ได้ ยืนเลี้ยบบนใหญ่ น้อย หน้าขึ้น ทุกที ก็ ทรงทราบ ว่า พระราชมนู ขึ้นไป พบ กองทัพ เชียงใหม่ ซึ่ง หมายถึง จะ ลง มา ตี กองทัพไทย จึง ทรง พระดำริ เป็น กลอุบาย กระบวนรบ ให้ หยุด กองทัพ หลวง มิให้ ตาม ขึ้นไป ช่วย พระราชมนู แล้ว แปร กระบวนทัพ ไป ชุ่ม อยู่ ที่ ป่า จิกป่า กระทุ่ม ข้าง ฝั่ง ตะวันตก แล้ว ดำรัส ให้ ข้าหลวง ขึ้นไป สั่ง พระราชมนู ให้ ถอย ลงมา ฝ่าย พระราชมนู ไม่ ทราบ ว่า พระนเรศวร ทรง คิด กตึก เห็นว่า กำลัง กองทัพ ของตน ได้ เลี้ย กับ กองทัพ หน้าของ ข้าศึก ซึ่ง รบพุ่ง กัน อยู่ นั้น พอ จะ ต่อสู้ รบ กองทัพ หลวง ให้ ขึ้นไป ถึง ได้ ก็ ไม่ ถอย ลงมา พระนเรศวร ดำรัส สั่ง ข้าหลวง ขึ้นไป เร่ง ให้ ถอย อีก พระราชมนู ก็ สั่ง ให้ มา กราบ ทูล ว่า รบพุ่ง กับ ข้าศึก คิด พิน กัน อยู่ แล้ว ถ้า ถอย เกรง จะ แยก พ่าย เขา ใด ไม่ อยู่ พระนเรศวร ได้ ทรง พัง ก็ ชัด เคียง ดำรัส สั่ง ให้ จมื่น ทิพรักษาคุม ทหาร มา เร็ว รีบ กดบีบ ขึ้นไป สั่ง พระราชมนู ให้ ถอย ถ้า ไม่ ถอย ก็ ให้ ตัด เขา

๘ บางแก้ว อยู่ ตรงที่ตั้งเมืองอ่างทองเดี๋ยวนี้.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๗๕

ครั้งพระราชนุมาถวาย พระราชนุเจ้า กระแด้รับตั้ง ให้โบกชง
บอก สัญญา ตั้งให้ ถอย นายทัพ นายกอง ทั้งปวง เห็น ชงสัญญา ต่าง
ก็ พา กัน ถ่าถอย ขณะ นั้น พอ กองทัพหลวง พระเจ้า เชียงใหม่ ยก

หนุน ลง มา ถึง พวก ชาวเชียงใหม่ ลำคัญ ว่า กองทัพ กรุง ฯ แดก พ่าย ก็
ดีใจ พา กัน ให้ ร้อง รุกได้ ลง มา เห็น ไทยเอา แต่ หน้ ก็ ยิง ชิงกัน

ได้ ด้วย ยากได้ ช้าง ม้า สะเดย เป็น อาณา ประโยชน์ คิดตาม มา
มิได้ เป็น กระบวนศึก จนถึงที่ พระนเรศวร ชุ่ม กองทัพ อยู่ ทอด

พระเนตร เห็น ช้างศึก เสียกล ส้มพระประสงค์ ก็ให้ ยิงปืน โบกชง สัญญา

ยก กองทัพหลวง เข้า ยอถาง ทัพช้างศึก ฝ่าย พระราชนุ เห็น กองทัพ
หลวง เข้า ตีโอบ ดัง นั้น ก็โบกชง สัญญาให้ กองทัพกลับ ตั้กระหนาบ

เข้าไป อีก ด้าน หนึ่ง ได้รับ พุง กัน ถึง ตลุมบอน กองทัพ เชียงใหม่
เสียที ก็ แดก พ่าย ทั้ง ทัพหน้า ทัพหลวง พระนเรศวร เห็นได้ ที่ ก่เร่ง

กองทัพให้ คิดตาม ตั้ ช้างศึก จน แดกถาน ยับเยิน คู่มกันไม่ติด ที่ ถูกฆ่า
ฟัน ตาย เสีย ก็ มาก ตัว นายที่ เป็น ท้าวพระยาผู้ใหญ่ ตายใน ที่ รบ

ครั้ง นั้น ถึง ๗ คน กองทัพไทยได้ ช้าง ๒๐ ช้าง ม้า ๑๐๐ เศษ กับ เครื่อง

ศาสตราวุธ อีก เป็น อัน มาก

พระนเรศวร ทรง พระดำริ ว่า ช้างศึก เสีย ทัพ กำลัง แดกตื่น เป็น
โอกาส ที่ จะ ทำ ข้างเดิม อย่าให้ ตั้ง ตัวได้ ก็เสด็จ ยก กองทัพหลวง

คิด ตาม ช้างศึก ขึ้นไป ใน วันนั้น จน เพลาค่ำ เห็น ทัพ เห็น เห็น

นัก จึง ประทับ แรม ที่ บ้าน สะไ้ว และ ตั้ง นายทัพ นายกอง ทั้งปวงให้

เตรียมยกไป แต่เพลาตกให้ถึง บ้านสระเกษ เข้าตี ค่ายพระเจ้าเชียงใหม่
แต่ เข้าครุให้พร้อม กัน ฝ่าย พระเจ้าเชียงใหม่ หนี กลับ ขึ้นไป ถึงบ้าน
สระเกษ ทราบ ว่า กองทัพไทย ยก ติดตาม ขึ้นไป ก็ เถยหนี ค่อยไป
แต่ในเพลาตกคืน ครั้น กองทัพไทยขึ้นไปถึงบ้านสระเกษเมื่อเดือน ๕
แรม ๕ ค่ำ เห็นแต่ พวกข้าศึก กำลัง หอดห่ม่านไม่มี ผู้ใด ต่อสู้ กองทัพ
ก็ ได้ ค่าย พระเจ้าเชียงใหม่โดยง่าย จับได้ พระยาเชียงใหม่ นายทัพหน้า
ของ พระเจ้าเชียงใหม่ แล้วพดนายไพร่เป็นชะเลยรวม ๓๐,๐๐๐ เศษ กับช้าง
๓๐๐ ช้างม้า ๓๐๐ เศษ เวือรบแดง เวือสะเบียงรวม ๕๐๐ ถ้าได้ทั้งเครื่องศาสตราวุธ
ยุทธภัณฑ์ สะเบียงอาหารอีกเป็นอันมาก แม้ จนเครื่องราชูประโภคของ
พระเจ้าเชียงใหม่ก็ได้ไว้หลายอย่าง เมื่อได้ค่ายที่บ้านสระเกษแล้ว พระ
นเรศวรเสด็จติดตามข้าศึก ขึ้นไป จนถึงเมืองนครสวรรค์ ทรงทราบว่า
พระเจ้าเชียงใหม่ หนีไป อยู่ กับ กองทัพ พระมหาอุปราชาแล้ว เห็น ว่า
จะ ติดตาม ค่อยไปไม่เป็น ที่ ก็ให้ ยก กอง ทัพ กลับ คืน มา พระนคร
ตั้ง แต่ กองทัพ พระเจ้าเชียงใหม่แตก หนีไป แล้ว ใน ราว ๖ เดือน ๖
จนเดือน ๑๒ ปี จอ พ.ศ. ๒๓๒๙ นั้น สงบการ รบพุ่ง เหมือน กับ ขยายทัพ
กัน อยู่ ตลอด ๖ เดือน เพราะ พระมหาอุปราชา กับ พระเจ้าเชียงใหม่
ตั้ง อยู่ ณ เมือง กำแพงเพชร ก็ไม่มี กำลัง พอ จะ ยก ลง มาตี พระนคร
ศรีอยุธยา ฝ่าย ข้าง พระนเรศวร ก็ ประสงค์ จะ ส่งฉนวน กำลังไว้ ต่อสู้
กองทัพ พระเจ้าหงสาวดี ซึ่ง จะ ยก มา เป็น คึกใหญ่ หดวง ใน ราว ๑๕
จึงประทับ ทนบำรุง ทัพ พาดหน้าแดน ตระเตรียม การป้องกัน ข้าศึก อยู่ แต่

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๗๗
 ที่พระนคร ศรีอยุธยา ทรงพระดำริ จะเอาพระนคร เป็นที่มั่นตั้งต่อสู้
 ตามแบบโบราณ ซึ่งได้เคยเห็นประโยชน์มาแล้วและในเวลาเตรียม
 การอยู่ ๖ เดือนนั้น ตอนระดมนครวัดตั้งให้เกณฑ์คน ออกตั้งทำนา
 ทุกทำเดในมณฑลราชธานี แดจัดหาเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์มา
 รวบรวมไว้ในพระนคร ครั้นถึงระดมั่งให้รับเกี่ยวเก็บเข้าชนมา
 ไว้ในพระนคร เข้าในท้องนาตำบลใด จะเกี่ยวเก็บไม่ทันก็ตั้งให้
 ทำลายเสีย มีให้เหลืออยู่เป็นประโยชน์แก่ข้าศึก อนึ่งทรงปรารภ
 ว่าการที่กวาดต้อนผู้คนเข้ามาไว้ในพระนคร เมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิ ผู้คนที่ตั้งภูมิตำเนาอยู่ห่างไกลมักหลบหลีก
 เข้าป่า ไม่ได้ตัวมาเสียโดยมาก ครั้นนี้จึงทรงพระดำริเลือกสรร
 เหล่าทหารที่ชำนาญป่าตั้งเป็นนายกองอาสา แด้วให้แยกย้ายกัน
 ออกไปเที่ยวเกลี้ยกล่อมผู้คน ที่กระจัดพดพิพราก รวมเข้าเป็นกอง
 โจรอยู่ตามป่า เมื่อข้าศึกเข้ามาตั้งล้อมพระนคร ให้คอยตัด
 ทำลายเสบียงอาหารของข้าศึก อย่าให้ส่งมาถึงกองทัพได้.

๓๐. ครั้นถึงเดือน ๑๒ ปีจอ พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าหงสาวดีนั้นทบเร่ง
 กียกกองทัพหลวงเข้ามาประชุมทัพทั้งปวงที่เมืองกำแพงเพชร ได้
 จำนวนพลเบ็ดเสร็จ ๒๕๐,๐๐๐ ให้จัดเป็น ๓ กองทัพ คือกองทัพพระเจ้า
 หงสาวดีทัพ ๑ กองทัพพระมหาอุปราชทัพ ๑ กองทัพพระเจ้าทอง
 ทัพ ๑ แต่พระเจ้าเชียงใหม่ นั้น พระเจ้าหงสาวดีขัดเคืองว่าพาร्ष

มาแพไทยครั้นคร้าม, ลี้ยแล้ว จึงให้เป็น แต่พนักงานสำหรับ ชนละเบี่ยง
อาหาร ครั้นจัดพร้อมแล้ว ก็เดินทัพลงมา

เวลานั้นไทยเตรียมป้องกันพระนครพร้อมมูล แต่การทำนาที่
ทุ่งหันตราในชานพระนคร ด้านตะวันออก ยังหาพื้นที่เก็บเกี่ยวเข้าไม่
พระนเรศวร ทรงพระดำริว่า จะเกี่ยวเก็บได้ทันก่อนกองทัพใหญ่เข้าศึก
ยกมาถึง จึงตรัสสั่งให้เกณฑ์คนออกไปเก็บเกี่ยว และให้
เจ้าพระยา กำแพงเพชรผู้ว่าที่สมุหพระกลาโหม คุมกองทัพออกไป
ตั้งป้องกันคนเกี่ยวเก็บเข้าอยู่ ที่ทุ่งหันตรา ครั้นกองทัพทหารม้าซึ่ง
นำหน้าทัพพระมหาอุปราชามาถึง ก็เข้าตีค่ายเจ้าพระยากำแพงเพชรฯ
ต่อสู้เข้าศึกไม่ได้ ทั้งค่ายแตกหนีเข้ามาในกรุงฯ พระนเรศวรได้ทรง
ทราบ ก็รีบเสด็จออกไปกับพระเอกการศรธเข้ารบพุ่งเข้าศึกเอง จน
กองทัพทหารม้าเข้าศึกถอยหนีไปเอาค่ายคืนมาได้ พระนเรศวร ทรง
พระพิโรธว่าตั้งแต่รบมายังไม่เคยแพ้ เจ้าพระยา กำแพงเพชร มา
ทำให้วิบัติแตกพ่ายเป็นครั้งแรก จะพาให้ผู้คนใจเสีย ตรัสสั่งให้
เขาไปประหารชีวิตเสีย สมเด็จพระราชบิดาตรัสขอชีวิตไว้ จึงเป็นแต่
ให้ถอดลงเป็นไพร่

กองทัพพระเจ้าหงส์าวดัยยกลงมาถึงพระนครศรีอยุธยาเมื่อเดือนยี่ครา
นี้ตั้งค่ายรายกันอยู่ทางด้านเหนือ กับด้านตะวันออก แต่ ๒ ด้าน ด้วย
เป็นทางเคยเข้าตี พระนครได้สะดวกกว่าด้านอื่น พอตั้งค่ายพร้อม
กันแล้วพระเจ้าหงส์าวดัยก็ให้กองทัพเข้าตีพระนคร แต่ไทยต่อสู้แข็งแรง

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๗๕

กว่าครึ่ง ก่อนๆ พม่ามอญ ยกเข้ามาครั้งใดไทย ก็ ตี เอา ต้อง ถอย
คืนไป ค่ายทุก ที่ แต่ พระเจ้า หงสาวดี เพียร รบพุ่ง อยู่ กว่า เดือน ก็ ไม่
สามารถ จะ ตั้ง ประชิด พระนคร เข้ามาได้ ใน ราวๆ นั้น พวกโจร ซึ่ง
พระนเรศวร ให้ไป รวบรวมคน จัด ขึ้น ตามหัวเมือง มี หลายหมวดหลาย
กอง พวกนี้ เทียว ตัด ตัด เด้ง สะเบียงอาหาร ของข้าศึก ส่ง มาถึงกัน
ไม่ได้ สะดวก ก็ เกิดขัดคัด ขึ้น ในกองทัพพระเจ้าหงสาวดี แล้วเลย
มีความ ไข้เจ็บ เกิด ขึ้น พอ พระนเรศวร ทรง ทราบ ว่า ข้าศึก เกิด ขัด คัด
ก็ ให้ แ่่ง กอง แ่่ง ออก ตี ปัตัน ค่ายข้าศึก ทั้ง กลางวัน กลางคืน ปัตัน
ทาง หนึ่ง ปัตัน ทาง หนึ่ง บ้าง มิให้ ข้าศึก รู้ ตัว ว่า จะ ปัตัน ทัพไหน วันไหน
พระนเรศวร เสด็จ นำ พยุหออกไป ปัตัน ค่าย ข้าศึก เอง ก็ หลาย ครั้ง ปรากฏ
ใน เรื่อง พงศาวดาร ว่า ครั้ง หนึ่ง เมื่อ เดือน ๓ แรม ๓๐ ค่ำ เวลา ตี ๕ ก.ท.
เสด็จ ออก ปัตัน ค่าย พระยานคร ที่ ปากน้ำ พุทธเดา ต่ ข้าศึก แ่่ง หนึ่ง
ได้ ค่าย พระยานคร แล้ว ให้ เฝ้า เลี้ย อีก คราว หนึ่ง เมื่อ เดือน ๕ ขึ้น ๓๐ ค่ำ
เวลา กลางคืน เสด็จ ออกไป ปัตัน ค่าย พระเจ้าหงสาวดี เอง ได้ ค่าย
กองหน้า แล้ว ได้ พ้นทาง ข้าศึก เข้าไป จน ถึง ค่าย หดอง พระนเรศวร
เสด็จ ลง จากม้า พระที่นั่ง ทรง คบ พระแสงดาพ น้ำทหาร ขึ้น ปืนระเนียด
จะ เข้า ค่าย พระเจ้า หงสาวดี ถูก ข้าศึก แ่่ง ตกตมา จึง เข้า ไม่ได้ ขณะ
นั้น พอ ข้าศึก กรู กัน นามาก ก็ เสด็จ ถัด บั้ คืน เข้า พระนคร พระแสงดาพ
ซึ่ง พระนเรศวร ทรง ใน วัน นั้น จึง ปรากฏ นาม ว่า “พระแสงดาพ คบ ค่าย”
มา จน คราบ เท่า ทุก วัน นี้

การที่พระนเรศวรไปปล้นค่ายพระเจ้าหงสาวดีครั้งนี้ มีความปรากฏในหนังสือพงศาวดารว่า เมื่อพระเจ้าหงสาวดีทราบ ครั้นนั้นก็เสียดายว่า ซึ่งพระนเรศวรออกมาทำการเป็นอย่างพลทหารดังนี้ เหมือนกับเอาพิมเสนมาแตกเกล็ดนี้ พระบิดาจะรู้หรือไม่ เสด็จกลับกราบทูลว่า พระบิดาเห็นจะไม่ทราบ ถ้าทราบก็คงไม่ยอมให้มาทำอย่างนั้น พระเจ้าหงสาวดี ครั้นเห็นว่าพระนเรศวรนี้ทำอาชญาหนัก ถ้าออกมาอีกถึงจะเสียทหารสักเท่าใดก็ตาม จะแตกเอาตัวพระนเรศวรให้จงได้ จึงให้ตั้งใจทำมุ้ง ซึ่งเป็นนายทหารเอก เต็กทหารชาวไปรักษาค่ายกองหน้า รับสั่งกำชับไปว่า ถ้าพระนเรศวรออกมาอีกให้คิดอ่านจับเป็นให้จงได้ ครั้นถึงเดือน ๕ แรม ๓๐ ค่ำพระนเรศวรเสด็จออกไปตั้งซุ่มทัพอยู่ที่ทุ่งตุมพตี หมายจะปล้นค่ายพระเจ้าหงสาวดีอีก แต่ครั้งนี้ตั้งใจทำมุ้งคอยอยู่ พอรู้ข่าวพระนเรศวรออกไปตั้งทัพที่ทุ่งตุมพตี ก็ให้ทหารทศกมุพถกอง ๓ ยกมารบต่อพระนเรศวร เห็นข้าศึกน้อยก็เสด็จเข้ารบพุ่งแต่ด้วยกระบองทหารม้า พวกพม่าตั้งพลางหนึ่งพลางต่อให้ไล่ไปจนที่ตึกใจทำมุ้งซุ่มกองทหารไว้ พวกพม่าก็กรูกันออกห้อมล้อม พระนเรศวรต่อสู้ อยู่กลางข้าศึก ตึกใจทำมุ้งจับม้าเข้ามาจะจับพระองค์ พระนเรศวรทรงแทงด้วยพระแสงทวนถูกตึกใจทำมุ้งตาย ทหารทศเข้ามาแก้ตึกใจทำมุ้งทรงฟันด้วยพระแสงดาบตายอีกคนหนึ่ง แต่พวกพม่าเห็นไทยน้อยตัวก็ล้อมไว้รอบสู้กันอยู่กว่าชั่วโมง จนกองทัพหนุนตามไปทันจึงแก้ไข พระนเรศวรออกจากที่ล้อมกลับมา พระนครได้

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๘๑

ถึง เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ พระนเรศวรเสด็จโดยกระบวนเรือไปตั้งค่าย
พระมหาอุปราชาได้ พระมหาอุปราชาต้อง ถอยทัพ ลงไปตั้ง ค่าย ที่
บาง กระดาน รายการ ที่ กล่าว มา นี้ ฉะเพาะ แต่ ที่ พระนเรศวร เสด็จ
ออก นำพลเอง ที่ ผู้ อื่นยกไปคงยังมีมากเรื่องหลายราย แต่ หากกล่าว
ไว้ใน พงศาวดารไม่ กระบวนรบ ครั้งนี้ ถ้วน เอา คน น้อย ออก รังแก
คน มากโดยมิทัน รู้ตัว ไม่ให้มี เวลา อยู่ เป็น ปกติได้ ประสงค์ จะ
เร่งให้ ชำคึก ช่อน กำจัด โดย เร็ว

พระเจ้าหงสาวดี ตั้ง ตั้ม กรุง ฯ แต่ เดือน ยี่สิบจอ จนเดือน ๖ ปีกุน
พ.ศ. ๒๓๓๖ ถึง ๕ เดือน ต่ไม่ได้ พระนครศรีอยุธยา เห็นไพร่พลป่วยเจ็บ
ล้มตาย ร้อยหรือสองทุกที่ ก็ ท้อพระหฤทัย ดำริตั้งปรึกษานายทัพนายกอง
ทั้งปวง เสนาบดี ผู้ใหญ่ จึง ทูล ว่า กรุงศรีอยุธยา ภูมิฐาน มั่นคง นัก
จะตี หัก เอาโดย เร็ว นั้นไม่ได้ บัดนี้ ก็ เข้าระดมพล จะ ตั้ง ทำการ ต่อไป
ไพร่พล ก็ จะ ต่ำบาก ยิ่ง ขึ้น ทุก ที่ ควร จะ ถอยทัพ กลับไป ทนบำรุง
วิพต เลี้ยงลึก คราวหนึ่ง ต่อระดม แต่ง หน้า จึง ค่อย ยก มา ตี ใหม่ ถึง
พระนเรศวร กล่าวหาญใน การ คืบ ก้ม วิพต น้อย รบ ชับเคียว กันไป
หลาย คราว เข้า ก็ คง จะ หมด กำจัด ที่ จะ ต่อสู้ พระเจ้าหงสาวดี เห็น
ชอบด้วย จึง สั่งให้ เตรียม ถ้ำทัพ

ถึง เดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ พระนเรศวร เสด็จ ยก กองทัพ เรือ ลงไป ที่
บางกระดาน หมายจะตั้งค่ายพระมหาอุปราชาอีก เห็นพระมหาอุปราชา
ถ้ำทัพ กลับไป แล้ว ก็ ทรง ทราบ ว่า พระเจ้า หงสาวดี จะ ถอยทัพ จึง

เสด็จ กลับคืน เข้า พระนคร รับ จัด กองทัพ ยกไป ตั้ง ที่ วัด เกษ
เมื่อ เดือน ๗ ขึ้น ๓ ค่ำ ให้เอาปืนใหญ่ ตั้งในเรือสำเภา ชนน้อย ตามขึ้นไป
หลาย ลำ พอเตรียม พร้อม เสร็จ ถึง วันขึ้น ๘ ค่ำ ก็ให้ระดมยิง ค่าย
หลวง พระเจ้า หงสาวดี ถูก ผู้คน ช้าง ม้า ต้ม ตาย พระเจ้า หงสาวดี
ทน อยู่ไม่ได้ ก็ ต้อง รับถอยทัพหลวง กลับขึ้นไปตั้งอยู่ที่ป่าโมก ขณะ
เมื่อ กองทัพ หงสาวดี ถอย กลับไป ครั้ง นั้น พระนเรศวร ทรง สั่ง ให้
กองทัพยก ยกติดตาม ตี ซ้ำคืบไป จน ทะเล มหาราช ทาง หนึ่ง ส่วน
พระนเรศวร กับ พระเอกาทศรถ เสด็จ โดย กระบวนทัพ เรือตาม ค่ายกองทัพ
หลวง พระเจ้า หงสาวดี ขึ้นไป จนถึง ป่าโมก ชัก ทาง หนึ่ง แต่ ซ้ำคืบ
มาก กว่าไทย มาก นัก ตี ไม่ แตก นานก็เสด็จกลับคืนมายังพระนคร ทาง
โน้น พระเจ้า หงสาวดี ก็ให้เลิกทัพ กลับไป บ้านเมือง

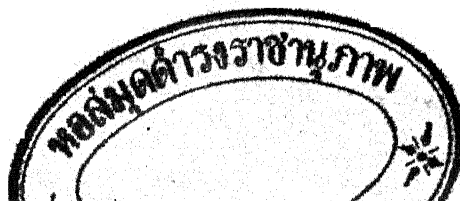
เมื่อ กองทัพ พระเจ้า หงสาวดี มา ต้ม พระนคร ศรัทธา ยาย อยู่ นั้น
นักพระสัตถา เจ้ากรุงกัมพูชา เชื่อ ว่า กรุงศรีอยุธยา คง จะไป ให้เขมร
เมื่อ ครั้ง ก่อน อีก ก็ กลับ กำเริบ ตะทางไม้ตรี ที่ ได้ มา ทำไว้ให้กองทัพ
เขมร เข้า มา ตี เมือง ปราจิณบุรี เวลานั้น พวก ชาว เมือง ปราจิณ
ต้อง เข้า มา รักษา พระนคร ไม่มี ใคร ต่อกู้ กองทัพเขมร ก็ ตี เมือง
ปราจิณได้ โดย ย่ง ย พวกกองทัพพระเจ้าหงสาวดีถอยกลับไป พระนเรศวร
ก็ทรง สั่ง ให้ พระยาศรีไฉนรงค์ คุณ กองทัพ ขกไป ต่อกู้ พวกเขมร
ยก ออกไป ทัน ได้รับ กัน ที่ เมืองนครนายก ตี กองทัพ เขมร แตก พ่าย

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๘๓
หนี กลับไป พระนเรศวร ทรง ชัดเคื่อง นักพระลัทธิ ครั้น ถึง ระบุแต่ง
ปีกุน พ.ศ. ๒๓๓๐ นั้น จึง เล็ดจ อก กองทัพ ลงไป ต่ กรุงกัมพูชา ที่ได้
เมือง พระตะบอง เมืองโพธิสัตว แต่ไปเกิดขัดสนเสบียงอาหาร ทั้ง
ทรง เป็น ห่วง ว่า ข้าศึก ทางหงสาวดี จะ มา อีก จึง เติงทัพ เล็ดจ กลับมา
พระนคร เลี่ย คราว หนึ่ง.

๑๓. พระเจ้าหงสาวดี เติง ทัพ กลับไป ครั้น นั้น เมื่อ กิดศึกทัพ แพร่
หลาย ว่า ไม่ สามารถปราบไทยได้ พวกชน ต่าง ชาติ ที่ ต้อง อยู่ ใน
อำนาจ พระเจ้า หงสาวดี เห็น ว่า พระเดชานุภาพ เลื่อง ทราบ ก็ พากัน
กระด้าง กระเดื่อง พระเจ้าหงสาวดี ต้อง ระวัง เหตุ ร้าย ต่าง ๆ ไม่ มี
โอกาส ที่ จะ มา ต่ กรุงศรีอยุธยา ไทย จึง ได้ ว่าง การ สงคราม กับพม่า
อยู่ ๓ ปี ใน ว่าง นั้น สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เสดยราชย์ครอง
กรุงศรีอยุธยามาได้ ๒๑ ปี ประชวรสวรรคตเมื่อเดือน ๘ ปีชาน พ.ศ. ๒๓๓๓
สมเด็จพระนเรศวรพระชนมายุได้ ๓๕ ปี เล็ดจ เติงถึงถวดยราชสมบัติ ทรง
สถาปนา สมเด็จพระอนุชาธิราช พระเอกาทศรถ ให้ เป็น พระมหาอุปราชา
แต่ ยกย่อง ให้ มี พระเกียรติยศ สูง เสมออย่าง เป็นพระเจ้าแผ่นดิน อีกพระ
องค์ หนึ่ง

สมเด็จพระนเรศวรเสดยราชย์ ได้ ๘ เดือน ก็เกิดศึกหงสาวดี มี มาอีก
เหตุ ที่ จะ เกิด สงคราม ครั้ง นี้ ปรากฏ ใน พงศาวดาร พม่า ว่า เจ้าฟ้า
ไทยใหญ่ เมืองคัง ต่ง แข่ง เมือง ชิน อีก พระเจ้าหงสาวดี ตรัส ปรีกษา
เสนาบดี เห็น ว่า เป็น เหตุ เพราะ เจ้าเมืองคัง เห็น ว่า ปราบกรุงศรีอยุธยา

ไม่ดำเร็ว จึง ตั้ง แข็ง เมือง เอาอย่าง บ้าง ถ้าไม่ปราบปรามกรุงศรีอยุธยา ลงได้ คราบใด ถึง จะปราบ เมืองคงได้ เมืองอื่น ก็ คง เอาอย่าง อีก แต่ใน เวลานั้น พระเจ้าหงสาวดี ทรง ษราทพุดภาพ ลงจะไป ทำ สงครามเองไม่ได้ดัง แต่ก่อน จึงให้จัดกองทัพขึ้นสองทัพ ให้ราชบุตร องค์ ๑ ซึ่งได้ เป็นพระเจ้าแปร ขึ้นใหม่ ยกไป ตี เมืองคง ทัพ ๑ ให้พระยาพลิม พระยาภูกาม เป็นกองหน้าพระมหาอุปราชเป็นกองหลัง ยก มา ตี กรุงศรีอยุธยา ทัพ ๑ พระมหาอุปราช ยก ออก จาก เมืองหงสาวดี เมื่อ เดือน ๑๒ ปี ชาน พ.ศ. ๒๓๓๓ กองทัพหงสาวดี ยก มาครั้งนี้หวัง จะ เข้า มา ไม่ให้ไทยทัน ตระเตรียม บ้องกัน ได้ พรักพร้อม จึง ยก มา ทาง ด้าน พระเจดีย์ สามองค์หมายตรง มา ตี พระนครศรีอยุธยา ที่เดียว ฝ่าย ข้าง กรุงศรีอยุธยา ครั้งนี้ ได้ รู้ ตัว เร็ว วัน ก็ มี ความ ดำบาก ด้วย การ ที่ จะ ต้อน ผู้ คน เข้า พระนคร ดัง คราว ก่อน ๆ มิใคร่ทัน แต่ วิสัย สมเด็จ พระนเรศวร ทรง ก้อง ไฉน เชิง คัก เมื่อ เห็น ว่า จะ ตั้ง คอย ต่อ ผู้ อยู่ ที่ กรุง ฯ จะ ไม่ได้ เปรียบ ขำคัก เหมือน หน หลัง ก็ ทรง พระราชดำริ กระจบจน รม เป็น อย่าง อื่น รับ เล็ดจยก กองทัพหลวง ออก ไปกับ สมเด็จ พระเอกาทศรถ ใน เดือนนี้ เมื่อ เล็ดจ ไป ถึง เมืองสุพรรณบุรี ได้ ทรง ทราบ ว่า ขำคัก ยก ถ่วง เมือง กาญจนบุรี เข้า มา แล้ว จึง ให้ ตั้ง ทัพหลวง รับ ขำคัก อยู่ ที่ ลำน้ำ ท่าคอย พระมหาอุปราช ยก มา เห็น กองทัพไทย ตั้ง ระวัง อยู่ ก็ ให้ จัดกระบวน รม ตั้ง เป็น หน้ากระดาน พระยาภูกาม เป็น ปีก ขวา พระมหาอุปราช เป็น กองกลาง พระยาพลิม

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๘๕
เป็นปีก ช้าย หมายถึง จะเข้าตี กองทัพไทยให้พร้อม กัน ทุก กอง ฝ่าย
สมเด็จพระนเรศวร ทรง ตั้งเกิดศุ กระบวน ทัพ ของ ข้าศึก เห็น อ่อน อยู่
ข้าง ฝ่าย ขวา ก็ จึง ยกกองทัพหลวงเข้าตี โอบข้าศึกทางข้างขวา กอง
ทัพ พระยาภักม แดก ฝ่าย ศิว พระยาภักม ค่ายใน ที่ ริม ครั้นปีก ขวา
แตก ยับเยิน แล้ว กองหลวง แด่ปีก ช้าย ก็ พลอย แดก ด้วย กอง ทัพ
หงสาวดี ที่ ยก มา ถูก ไทย ข้าง พัน ค่าย เสีย เป็นอัน มาก ที่ เหลือ ก็ พากัน
พ่ายหนี ไทยได้ติดตามไป จับ พระยาพลิมได้ ที่ บ้าน จรเข้ ล้อม พัน อีก
คน ๑ ใน พงศาวดาร พม่า ว่า ครั้ง นั้น ไทย เกือบ จะ จับ พระมหาอุปราช
ได้ ด้วย กองทัพ พม่า แดก ยับเยิน ครั้น พระมหาอุปราช หนีไป
พัน แล้ว ก็ ให้ รวม ทัพ ที่ เหลือ อยู่ กลับ ไป ถึง เมืองหงสาวดี เมื่อ เดือน ๕
ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๑๔ พระเจ้า หงสาวดี ทรงจัดเครื่องให้ ถัง พระราชอาญา
แก่ นายทัพ นายกอง แต่ พระมหาอุปราช นั้น ให้ ภาคทัณฑ์ ไว้ จะ
ให้ ทำการ แก่ ตัวใหม่^{๑๐}

๑๒. พระมหาอุปราช แดก ทัพ กลับไป ครั้ง นั้น เกิด เป็น เหตุ ให้
พระเจ้า หงสาวดี ทรงวิตก ด้วย พระมหาอุปราช เป็น ผู้ จะ รั้ง รัชทายาท

๑๐ เรื่องคือพระมหาอุปราชคราวที่กล่าวมานี้ ไม่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร
แต่มีอยู่ในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐภูมิต้องกับพงศาวดารพม่า แต่รายละเอียดที่รับกัน
เช่นกล่าวพงศาวดารพม่าเอาไปลงไว้ในครั้งอื่น ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าจะเป็นครั้งนี้ (เปลี่ยน
จากความเห็นที่ได้ขุดไ้เมื่อแต่งหนังสือพงศาวดารเรื่องเรอบพม่า).

สืบ ราชวงศ์ต่อไป มาเลย เกียรติยศดัง เกรง ประเทศราช ทั้งปวง
จะดูหมิ่น จึง ครัด ปดอบ พระมหาอุปราช ให้ มา ที่ กรุงศรีอยุธยา
แก้ ตัวใหม่ แต่ พระมหาอุปราช มี ความ ครั่นคร้าม ทูล ว่า เกรง ให้
ยังร้าย พระเจ้าหงสาวดี ก็ขัดเคือง ใน หนังสือ พงศาวดารพม่าว่า
วันหนึ่ง พระเจ้าหงสาวดี มีรับสั่งให้หา เจ้านาย แด่ ข้าราชการ ชั้นผู้ใหญ่
มา ประชุม พร้อม กัน แล้ว ครัด ตัดพ้อ ว่า ทุก วันนี้ทั้งเจ้าทั้งขุนนาง
ไม่มีใครช่วยเอาใจเจ็บร้อนในเรื่องเมืองไทยบ้างเลย พระนเรศวรมี
ริพด เพียง ดักหยิบ มือเดียว ก็ไม่มีใครจะ กัดไป รบพุ่ง นี่เมือง
หงสาวดี จะหมดสิ้น คน ดีๆ แล้ว หรือ ขณะนั้น ขุนนาง คน หนึ่ง ชื่อ
พระยาตอ ทูลพระเจ้าหงสาวดี ว่า กรุงศรีอยุธยานั้น ที่จริง ก็สำคัญ
ที่ พระนเรศวร องค์เดียว เพราะ กำลัง หนุ่ม รบพุ่ง เข้มแข็ง ทั้ง บังคับ
บัญชา ผู้คน ก็ ดีทีชี่ชาติ คน น้อย จึง เหวือน กับ คน มาก เจ้านายใน
กรุงหงสาวดีรุ่นเดียวกับ พระนเรศวร ที่ ทำสงครามเข้มแข็งเคยชนะศึก
เหมือนอย่าง พระนเรศวร ก็มีหลาย พระองค์ ถ้าโปรด จัด กองทัพ
ให้เป็น หลาย ทัพ แล้วเลือก เหล่าเจ้านาย ที่ เข้มแข็ง ให้เป็น นายทัพ
ยกไปช่วยกัน รบ พระนเรศวร ก็เห็น จะเอาชนะได้ ถ้าชนะ พระ
นเรศวร แล้ว กรุงศรี อยุธยา ก็ ย่อม จะอยู่ในเงื้อมมือ พระเจ้าหงสาวดี
เห็น ชอบ ด้วย แต่ เกรง ว่า ถ้าไม่ ให้ พระมหาอุปราช ไป ด้วย คน ทั้ง
หลาย ก็ จะพากัน ดูหมิ่น รัชทายาท ยิ่ง ขึ้น จึง ครัด ตอบ ว่า ที่พระยาตอ
ว่านั้น ก็ ดีอยู่ แต่ ตัวของข้าเป็น คน อากัปกิริยา ไม่เหมือน พระมหากษัตริย์

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๘๗
นั้นเขามีลูก พ่อไม่ต้อง พักใช้ให้รับฟุ้ง มีแต่กลับจะต้องห้ามเดี่ยอีก
แต่ตัวข้าไม่รู้ว่า จะใช้ใคร พระมหาอุปราชได้ยินรับ ดั่งบริภาพ เช่น
นั้นก็อภัยยศอดสู จึงกราบทูลรับอาลาคัดเมืองไทยแก่ตัวใหม่ พระเจ้า
หงสาวดี ก็ให้เกณฑ์ กองทัพ ให้เจ้าเมือง จาปะโร^{๑๑} เป็น กองหน้า
พระมหาอุปราช เป็น กองหลัง ยกมา ตี กรุงศรีอยุธยา^{๑๒} อีกครั้งหนึ่ง
กองทัพ พระมหาอุปราช ยก ออก จาก เมือง หงสาวดี เมื่อ เดือน อ้ายปี
มะโรง พ.ศ. ๒๓๓๕

ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวร ตั้ง แต่กองทัพพระมหาอุปราชแตกไป ทรง
คาดใน พระราชหฤทัยว่า เห็น จะ ว่าง ก็ให้ หงสาวดีไป ตี ๒ ปี ๓ ปี ด้วย
ข้าศึก เสีย ข้าง มั่ว รวดมาก จะต้องหาเพิ่มเติมอยู่นานวัน ในปีมะโรง
นั้น หมาย จะ เล็ดไป ตี กรุงกัมพูชา แก่กัน นักพระดีศถา ที่ พดอย
เข้ามา ข้า เติม เมื่อ ครั้ง พระเจ้าหงสาวดี ยก กองทัพใหญ่ มา ตี มณฑล
ถึงเดือนอ้าย จึงดำรัส ตั้ง ให้เกณฑ์ทัพ ที่จะ ไป ตี เมืองเขมร กำหนดให้
พร้อม กัน ทัพ ยกไป ใน กลาง เดือน ยี่ พอ มี ทัพ ครบ ไป ได้ ๖ วัน ก็
ได้รับใบบอกเมืองกาญจนบุรี ว่าพระเจ้าหงสาวดีให้พระมหาอุปราช

๑๑ ในหนังสือพระราชพงสาวดารเรียก มังจาปะโร ว่าเป็นที่เลี้ยงของพระมหาอุปราช
แต่ส่วนพงสาวดารพม่าว่าเป็นเจ้าเมืองเมืองจาปะโร.

๑๒ ในพงสาวดารพม่าว่า กองทัพข้าศึกที่ยกมาคราวนี้ถึงกองทัพ คือพระมหาอุปราช
ทัพ๑ พระเจ้าแปรทัพ๑ นัคจินหน่องบุตรพระเจ้าตองอูทัพ๑ พระเจ้าเชียงใหม่ทัพ๑ แต่
ตามราชภาระที่ปรากฏนั้น ได้ยกเข้ามาถึงแดนไทยแต่กองทัพพระมหาอุปราชทัพเดียว.

ยก กองทัพ เข้ามา ทาง ด้าน พระเจดีย์ สาม องค์ ส้มเต๋จ พระนเรศวร
จึง ตรัส สั่งให้ ย้าย ที่ประชุมพล ซึ่งกะไว้ว่า จะตั้ง ที่ทุ่งบางขวด สำหรับ
กองทัพ ที่ จะยกไป ตี กรุงกัมพูชา นั้น ให้ไป ตั้ง ที่ ทุ่งป่าโมก แขวง
เมือง วิเศษไชยชาญ^{๑๓} แล้วให้เร่ง เรียก ทัพหลวง ทัพหน้า ทัพข้าง
ให้ พร้อม โดย เร็ว และใน คราว นั้น มี รับสั่ง ให้ผู้ว่าราชการ เมือง
ราชบุรี คุม พล ๕๐๐ เป็น กองโจรไป ชุ่ม ช้อน คอย ตี ตัด ต้าเลียง สะเบียง
อาหาร และ วิชา สพานทาง เติร์ท ทัพของ ข้าศึก อยู่ ข้างหลัง แล้วให้
พระยาศรีไศณรงค์ คุม กองทัพ หัวเมืองไป ตั้ง ชาติ ตาทัพ รับหน้า หน่วง
ข้าศึก อยู่ ด้าน้ำบ้านท่าคอย แขวง เมืองสุพรรณบุรี แห่งหนึ่ง ครั้น เติร์ม
กองทัพ หลวง พร้อม เสร็จ ถึง เดือน ขึ้น ๙ ค่ำ ส้มเต๋จ พระนเรศวร
กับ ส้มเต๋จ พระเอกาทศรถ ก็เสด็จ ไป ยัง ที่ ตั้งทัพ ชัยชนะ ตำบลมะม่วงหวาน
ประทับ แรม จัด กระบวน ทัพ อยู่ ๓ ราวตรี ถึง วัน ขึ้น ๑๒ ค่ำ เสด็จ ยก
กองทัพ หลวง มี จำนวน พล ๑๐๐,๐๐๐ ขอกจาก ทุ่งป่าโมก ไป เมืองสุพรรณบุรี
ทาง บ้าน สาม โก่ แล้วข้าม ด้าน้ำ สุพรรณบุรี ที่ ท่า ท้าว อ๋ทอง ไป ถึง
ค่าย หลวง ที่ หนอง สำหรับ ริม ด้าน้ำ บ้าน ท่าคอย เมื่อ วัน ขึ้น ๑๔ ค่ำ
เดือน ขึ้น นั้น

ฝ่าย พระมหาอุปราช เมื่อ ยก กองทัพ เข้ามา ทาง ด้าน พระเจดีย์ สาม
องค์ ครั้น รัช ะวงศ์ ไม่ รับเร่ง ยก เข้า มา เหมือน ครั้ง ก่อน ครั้น

๑๓ ประชุมทัพที่ทุ่งป่าโมก เหมาะทั้งจะยกไปทางเมืองกาญจนบุรี หรือขึ้นไปทาง
เมืองเหนือ.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๘๕

เห็นไทยไม่ ต่อสู้ ก็ เติร กระบวน ทัพ มาตั้ง อยู่ ที่ ตำบล ตระ พังกร แขวง
เมือง สุพรรณบุรี แล้วให้ แต่ง กองทัพ มา มาเที่ยว ลาดตระเวน ลับข่าว
กองทัพ หงสาวดี ที่ จะ ยก ลง มา ทาง ฝ่าย เหนือ และ ตรวจตรา ว่าไทย
จะ ยก กองทัพ ออกไป คอย ต่อสู้ อยู่ ที่ไหน บ้าง กอง ทหารม้า ข้าศึก
ได้ดอด เข้า มา ลอดแนม จน ถึง บางกระทิง ใน แขวง จังหวัดกรุง ฯ เมื่อ
รู้ว่า สมเด็จ พระนเรศวรยกกองทัพไป ก็รีบ เอาความไป ทูล พระมหา
อุปราชา เวลานั้น พระมหาอุปราชาตั้ง อยู่ ที่ ตำบล ตระ พังกร ห่าง
หนอง ลำห้วย ที่ กองทัพพระยาศรีไศณรงค์ ตั้งอยู่ ระยะทาง ๓ วัน ครั้น
พระมหาอุปราชาได้ ทราบว่า กองทัพ ที่ สมเด็จ พระนเรศวรยกไปจำนวน
พล น้อย กว่า จึง ปรีक्षाแม่ทัพ นายกอง ทั้งปวง เห็น พร้อม กันว่า
ควร จะเอา กำลัง คน มาก เข้า ทุ่มเตี๊ญให้แตก ที่เดียว อย่าให้ ทัน
ตั้ง มันได้ ถ้าได้ ก็ จะได้ ติดตาม ตี เข้าไป ให้ถึง กรุงศรีอยุธยา เห็น
พร้อม กัน ดังนี้ พระมหาอุปราชา จึง ให้ ยก กองทัพ มา จาก บ้าน
ตระ พังกร วัน เดียว กัน กับ ที่ สมเด็จ พระนเรศวร เสด็จ ไป ถึง ค่ายหลวง
ที่ หนอง ลำห้วย นั้น

ฝ่ายสมเด็จ พระนเรศวร เมื่อ เสด็จ ไป ถึง ที่ หนอง ลำห้วย ครั้น
สั่งให้ กองทัพ พระยาศรีไศณรงค์ซึ่งออกไปตั้งขัดตาทัพอยู่แต่ก่อนเดือน
ออกไป (ตั้ง ที่ ตำบล ดอน ระฆัง) คอย ลาดตระเวน ลับ ล้วน กระบวน
ข้าศึก ที่ ยก มา ล้วน กองทัพหลวงพอ เสด็จ ไปถึงก็ให้ตั้ง ค่ายคเตรียม
กระบวน ทัพ ที่ จะ รบ ข้าศึก ด้วย คาดว่า คง จะได้รับ กัน ใน วันสองวัน

นั้นเป็นแน่ เพราะกองทัพทั้งสองฝ่ายใกล้เคียงกันอยู่นักแล้ว ทรงจัดทัพเป็น กระบวน เบญจเสนา ๕ ทัพ หวังจะ ตั้ง รับ ให้ ช้างศึก เข้า ตี ก่อน เพราะ ทรง ทราบ ว่า ช้างศึก มี วิพดมาก กว่ากองทัพ หลวงทัยกไป ครั้น ถึงวันแรม ค่ำหนึ่งเดือนยี่ พระยาศรีไศณรงค์ บอก มา กราบ ทูล ว่าให้ ไป สอดแนม เห็น ช้างศึก ยก ทัพใหญ่ พัน บ้าน จรเข้ลำพันมาแล้ว จึงมี รับ ตั้ง ให้ กองทัพ ทั้งปวง เตรียม ตัว รับ ช้างศึก ใน วัน รุ่งขึ้น แล้วตั้ง ไป ยัง พระยา ศรีไศณรงค์ ว่า ถ้า รู้ ว่ากระบวน ช้างศึกยกมาอย่างไรแล้ว แล้วให้ ถอย มาอย่าให้ รับ พุง^{๑๔}

รุ่งขึ้น วัน จันทร์ เดือน ยี่ แรม ๒ ค่ำปี มะโรง พ.ศ. ๒๓๓๕ กองทัพ ทั้งปวง เตรียม พร้อม แต่ เวลาค่ำ เข้า สัมเด็จพระนเรศวร กับ สัมเด็จพระเอกาทศรถ ต่าง แต่ง พระองค์ ทรง เสร็จ พิชัยยุทธ ให้ ผูก ข้าง พระที่นั่ง ซื่อ พลาย ภูเขาทอง อัน ชิน ระวัง เป็น เจ้าพระยาไชยานุภาพ เป็น พระคชาธาร สัมเด็จพระนเรศวร เจ้ารามชนพ เป็น กลางข้าง นาย มหานุภาพ เป็น ความ อีก ข้าง หนึ่ง ซื่อ พลาย บุญเรือง ชิน ระวัง เป็น เจ้าพระยาปราบไตรจักร ผูก เป็น พระคชาธาร สัมเด็จพระเอกาทศรถ หมื่น ภักดีศวร เป็น กลางข้าง ชุน ศรัทธวงศ์ เป็น ความ^{๑๕} พร้อมด้วย

๑๔ ความตรงนี้ในหนังสือพระราชพงศาวดารมีแต่จะให้พระยาศรีไศณรงค์ยกไป ทาได้ กล่าวให้ไปรบหรือไปลาดตระเวนไม่ ข้าพเจ้าพิเคราะห์ความตามเรื่องเห็นจะมีให้ไปรบ จึงไม่มีทัพหนุน และพระยาศรีไศณรงค์ขึ้นไปรบ จึงตกตัดสินว่ามีความผิด.

๑๕ มีความเห็นในพจนานุกรมคติอย่างหนึ่ง ว่าข้างจะชนกัน ๒ ตัว ถ้าตัวหนึ่ง คนขี่หลังเปล่า และอีกตัวหนึ่งเอาสัปคับปักฉัตรผูกบรทุกไปบนหลังตัวอื่น เห็นจะสู้ตัวหลังเปล่าไม่ได้ ด้วยเบ็ดตัวคล่องแคล่วกว่ากัน เพราะฉะนั้นพระคชาธารที่ทรงชนน่าจะเป็นข้างหลังเปล่า คนกลางข้างนี้ไปกับหลังข้างนี้เอง ถึงรูปภาพข้างชนแต่ก่อนเขาก็เขียนหลังเปล่า พึงมาเขียนมีสัปคับปักฉัตรต่อในชั้นหลัง.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๑

จุติวงศ์บาทพวกกทหารค์ พระหฤทัยสำหรับรักษาพระองค์ และกระบวน
ช้าง ตั้ง กัน ทั้ง ปวง เตรียม รับเสด็จ พ่อสมเด็จพระนเรศวรทรงเครื่อง
แล้วได้ ยืน เลี้ยง ปัน ตั้ง ถิ่น ข้าง หน้าทัพ ดำรัส สั่งให้ เขา ม้า เร็ว รับ
ไป ดู ว่า เป็น อย่างไร กัน ได้ ความ มา กราบ ทูล ว่า พระยา ศรีไศลณรงค์
ยกไป ประทะ ทัพ ข้างคิก ที่ ตำบล ดอนเผาเข้า เมื่อ เวลา เข้า ๑๑ นาฬิกา
เข้ารบ ข้างคิก ๆ มากนัก ด้านทานไม่ไหว จึง พายหนี มา สมเด็จพระนเรศวร
ทรง ชัดเคื่อง พระยา ศรีไศลณรงค์ ว่า ไม่ได้ สั่ง ให้ ไปรบ ขึ้น ไปรบ ข้างคิก
ดำรัส ปรีกษา นายทัพ นายกอง ว่า กองทัพ พระยา ศรีไศลณรงค์ แยก พาย
มา อย่าง นี้ จะ ทำ อย่างไร นายทัพ นายกอง ทั้งปวง ทูล ว่า ขอให้ มี
กองทัพ หนุน ออกไป ช่วย ต่อสู้ รับ ข้างคิก ด้านทานไว้ให้ อยู่ สมเด็จพระ
พระนเรศวร ไม่ ทรง เห็น ชอบ ด้วย ดำรัส ว่า กองทัพ แยก ฉาน มา อย่าง
นี้ แล้ว จะ ให้ กองทัพ ไป หนุน ไหน จะ รับ ไว้ อยู่ มา ประทะ กัน เข้า
ก็ จะ พา กัน แยก ลง มา ด้วย กัน จึง ทรง พระราชดำริ เปลี่ยน กระบวน
รบ ใน ขณะ นั้น คือ เปลี่ยน กระบวน ที่ ตั้ง รับ กด เป็น รบ นก รุก ข้างคิก
มี รับ สั่ง ให้ ม้า เร็ว รับ ไป ประกาศ แก่ พวก กองทัพ พระยา ศรีไศลณรงค์
ว่า อย่า ให้ รั้ง รอ รับ ข้างคิก เลย ให้ เบ็ด หนี ไป เกิด พวก กองทัพ พระยา
ศรีไศลณรงค์ ได้ ทราบ กระแส รับ ตั้ง ต่าง ก็ รับ หนี เอา ตัว รอด พา กัน
แตก กระจ่าย ไป ไม่ เป็น หมวดย เป็น กอง ข้างคิก เห็น กองทัพ ไทย แยก ฉาน
ได้ ก็ ก็ รับ ยก ตาม มา ไม่ หยด ยั้ง สมเด็จพระนเรศวร ส่งบ ทัพ ทดง
รอ อยู่ จน เวลา ๑๑ นาฬิกา เห็น ข้างคิก ได้ ตาม มา ไม่ ถึง เป็น กระบวน

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกกองทัพไปตีเมืองเชียงใหม่นั้นเอง ในครั้งนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกกองทัพไปตีเมืองเชียงใหม่นั้นเอง ในครั้งนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกกองทัพไปตีเมืองเชียงใหม่นั้นเอง

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๓
จน ถึงใน กองทัพหลวง ของข้าศึก แต่ พระองค์ แต่ สมเด็จพระนเรศวร
พระสติ มันไม่ ห้วนหวาด คิดเห็นใน ทันที ว่าทางสงคราม ที่ จะเอาชนะ
ได้มีอยู่ อย่าง เดียว จึง ขับ ข้าง พระที่นั่ง ตรงไป ยัง หน้า ข้าง พระมหา
อุปราช แล้วร้องคร่ำไปโดยฐานที่ คั่นเคยกัน มาแต่ก่อนว่า “เจ้าพี่
จะ ยืน ข้าง อยู่ ใน ร่มไม้ทำไม เชิญเสด็จ มา ทำยุทธ หัดถึกันให้เป็น
เกียรติยศ เกิด กษัตริย์ ภายหน้า ที่จะชนะ ข้าง ได้ อย่างเรา จะไม่มีแล้ว”
ขณะ เมื่อ สมเด็จพระนเรศวร ทำเช่นนั้น ที่จริงเสด็จ อยู่ กลางหมู่
ข้าศึก มี แต่ ข้าง พระที่นั่ง ๒ ข้าง กับ พวกทหารรักษา พระองค์ ไม่ ก็
คนนั้น ถ้าพระมหาอุปราช สั่งให้ พวก กองทัพ รุม รบพุ่ง ก็เกือบจะ
ไม่ พัน อันตราย แต่ พระมหาอุปราช พระหฤทัย ก็ เป็น วิสัย กษัตริย์
เหมือนกัน เมื่อได้ ทรง พัง สมเด็จพระนเรศวร ทำเช่นนั้น ตัว ต่อตัว
เช่นนั้น จะไม่รับ ก็ ถวาย พระทัย จึง ขับ ข้าง พลาย พัทธกอส ซึ่งเป็น
พระ คชาธาร ตรง ออก มาชน กับ พระยาไชยานุภาพ เจ้าพระ คชาธาร ของ
สมเด็จพระนเรศวร ฝ่ายเจ้าพระยาไชยานุภาพกำลังคดง้างน้ำมัน เห็นข้าง
ข้าศึก ตรง ออก มา ก็ เข้า โถม แทะ ทันทีไม่ ยับ ยัง เดียว ที่ พลาย พัทธกอส
ได้ ถ่าง แบก รุน เอา เจ้าพระยาไชยานุภาพ เบน จะ ขวาง ตัว พระมหา
อุปราชได้ที่ พันด้วย พระแสงของ้าว สมเด็จพระนเรศวร เฝ้ายพระองค์
หอบ ทัน ถูกแต่พระมาดาหนึ่ง ซึ่งทรงในวันนั้น ขาดถึไป พอเจ้าพระยา
ไชยานุภาพ สะบัดหลุด แล้ว กลับ ชน ได้ ถ่าง แบก ถนัด รุน พลาย พัทธกอส
หัน เบน ไป สมเด็จพระนเรศวร ก็ จ้วง พัน ด้วย พระแสง ของ้าว ถูก

พระมหาอุปราชาก็ให้ ขวาทาด ชบดินพระชนม์ อยู่กับ คอช้าง ล้วน
 ส้มเต๋จ พระเอกาทศรถก็ได้ชนช้าง กับเจ้า เมือง จาปะโร พันเจ้า เมือง
 จาปะโร ตายเหมือนกัน พวกท้าวพระยา เมือง หงสาวดี เห็น พระมหา
 อุปราชาสู้ที่ ถูก พัน ต่าง ก็ กรูกัน เข้า มาช่วยแก้ไข เอาปืนระดม
 ยิง ถูก ส้มเต๋จ พระนเรศวร ที่ พระหัตถ์ ถึง บาด เจ็บ และ กล นวามหา
 นุภาพความขี้ขาง พระที่นั่ง กับ หมื่น ภูคักศักร กวางช้าง ส้มเต๋จพระเอกา
 ทศรถ ตาย ถึง สอง คน ขณะนั้น พอว์พล กองทัพหลวง และ กองทัพ
 เจ้า พระยามหาเสนา พระยาลี้หราชเดโชไชย ตามไป ถึง ทันทเข้า ก็ เข้า
 รบ พุ่ง แก่ กัน เอาส้มเต๋จพระนเรศวร กับ ส้มเต๋จพระเอกาทศรถ ออกมา
 พัน จาก กองทัพ ข้างคักได้ ฝ่าย พวก ท้าวพระยา เมือง หงสาวดี กำลัง
 ตกใจด้วยพระมหาอุปราชาคือ เป็นจอมพลสิ้นพระชนม์ มิได้ คิดจะรบพุ่ง
 ต่อไป หมายถึง จะ รวบ รวบรวม กองทัพกลับไปค่ายเดิม ก็ พา กันยับยั้ง
 อยู่ด้วย กองทัพ หงสาวดี ครั้น นั้น แดก ยับเย็น แต่ ทัพหน้า ทัพเดียว ทัพ
 อื่น ยัง หา ทันท แดกไม่ ฝ่าย ส้มเต๋จ พระนเรศวร ออกมา พัน ข้างคักได้แล้ว
 เห็น ข้างคัก ย่นย่อ อยากร จะ ตีให้ยับ เย็น แต่ กำลัง กองทัพ ที่ ตามเต๋จ
 ไป ทันทในเวลานั้น มีน้อยนัก ก็ จน พระฤทัย จึง จำ ต้อง เล็ดจกกลับ
 มา ค่ายหลวง ฝ่าย พวก กองทัพหงสาวดี รวบรวม กันได้แล้ว ก็ เชิญ
 ศพ พระมหาอุปราชาลูกทัพ กลับไป เมืองหงสาวดี ส้มเต๋จพระนเรศวร
 ทรง ระแวง ว่า ยัง จะมี กองทัพ ข้างคักยกมาทางข้างเหนืออีกทางหนึ่ง จึง
 มิได้ ให้ กองทัพ ไปติดตาม ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี เมื่อ ได้ ทราบว่า พระมหา

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๕
อุปราชขึ้น พระชนม์ ก็เสียพระทัย ขึ้นหวังที่จะตีเมืองไทย จึงสั่ง
ให้หา กองทัพ กลับ คืนไป บ้าน เมือง หมด ทุก ทัพ

สมเด็จพระนเรศวร มี ชัยชนะ ยุทธหัตถี ครั้ง นั้น พระเกียรติยศ
เดื่องดัง แพร่ หาดไป ทั่ว ทุก ประเทศใน สมภพทวีป ด้วย ถิ่น เป็น
คติ มาแต่ ดึกดำบรรพ์ ว่า การ ชนช้าง เป็น ยอด ยุทธวิธี ของ นักรบ
เพราะ เป็น การ ต่อสู้ กัน ตัว ต่อ ตัว แพ้ ชนะ กัน แต่ ด้วย ความ คล่อง
แคล่ว แล่น ถัด กับ ช้าง นานา การ ชน ช้าง ชน มิได้ อาศัย กำดั
รืพล หรือ กตอบาย อย่าง หนึ่ง อย่างใด อีก ประการ หนึ่ง ใน การ ทำ
ยุทธ สงคราม ที่ จอมพล ทั้ง สอง ฝ่าย จะได้ เข้าใกล้ ชิด จน ถึง ชนช้าง
กัน ได้ นั้น ก็ มี น้อย จึง ถือ ว่า เป็น การ สำคัญ เพราะ หา โอกาส ยาก
ด้วย อีก อย่าง หนึ่ง เพราะ ฉะนั้น ถ้า กษัตริย์ พระองค์ใด ทำ ยุทธหัตถี
มี ชัยชนะ ก็ ได้รับ ความ ยกย่อง ว่า มี พระเกียรติยศ อย่าง สูง สุด
ถึง ผู้แพ้ นั้น ก็ ยกย่อง ธรรมดา กัน ว่า เป็น นักรบ แท้ มิได้ ตี เตียน เลย
คติ ที่ กล่าวมานี้ ก็ เป็น ความ นิยม ของ ไทย เหมือน กับ ชาติอื่น เพราะ
ฉะนั้น จึง ปรากฏ ว่า พระแสงของ้าว ที่ ทรง ประหาร พระมหาอุปราช ครั้ง
นั้น ได้ นาม ต่อ มา ว่า “เจ้าพระยาแสนพลพ่าย” นับถือ เป็น พระแสง
ศักดิ์สิทธิ์ สำหรับ พระเจ้าแผ่นดิน ทรง พระ ศาธาร ใน รัชกาล หนึ่ง ๆ
สืบ มา และ พระมาตา ซึ่ง สมเด็จพระนเรศวร ทรง ใน วัน นั้น ก็ ปรากฏ
นาม ว่า “พระมาตาเบียง” นับใน เครื่อง มงคล ราชูปโภค มา จน
ตราบ เท่า ทุก วัน นี้

ถึง ว่าโดยเรื่อง พงศาวดาร การ ที่ สมเด็จพระนเรศวร ทรงชนะ
ยุทธหัตถีใน ครั้ง นั้น ก็ ควร เห็น ว่าเป็น ยอด ของ ชัยมงคล เพราะ
ตั้งแต่ สมเด็จพระนเรศวร มี ชัย ชนะ ครั้ง นี้ แล้ว ก็ มิ ได้ มี ชาติ กกัธ
มา เบียดเบียน พวกรุง สยาม แต่ ทีเดียว อีก ตลอดจน เวลา กว่า ๑๕๐ ปี
ณะ เพราะ การ มหายุทธสงคราม ครั้ง นั้น ก็ เป็น หัก ตัด เริ่มต้น ที่ ไทย จะ ถดถอย
เป็น ฝ่าย ปรวน ปราย ชาติ กกัธ ถึง ต่าง ประเทศ แต่ หนี ไป จน มี อนาคต
แม้ อนาคต เขต ของ สยามประเทศ ให้ กว้าง ขวาง ถึง ที่ สุด ซึ่ง เคย ปรากฏ
ใน เรื่อง พงศาวดาร ตลอดจน สมัย กาล อัน หนึ่ง เพราะ ฉะนั้น สมเด็จพระ
นเรศวร จึง ได้ พระเกียรติยศ เป็น พระมหากษัตริย์ พระองค์ หนึ่ง ใน
กษัตริย์ ซึ่ง ครอง สยาม ประเทศ นี้.

